

e-ISSN: 2717-9052  
TEMMUZ-JULY / 2024



**A** NKARA

**ANADOLU VE RUMELİ ARAŞTIRMALARI**

Cilt/Volume: 5 Sayı/Issue: 9 YAZ / SUMMER 2024

**N**

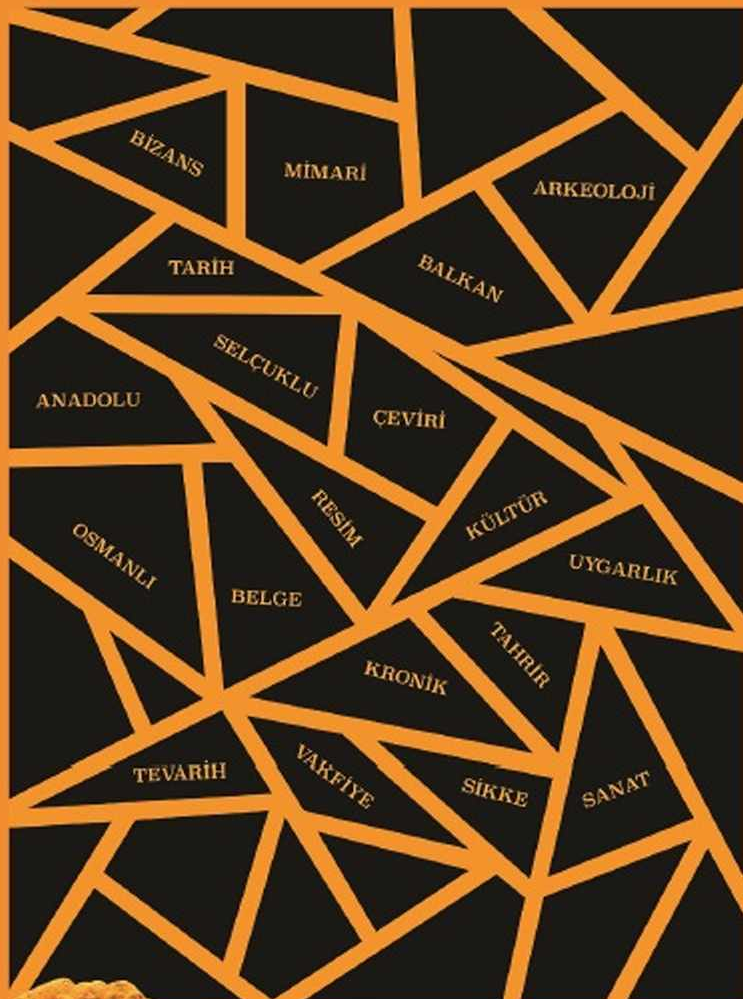
**K**

**A**

**R**

**A**

**D** ERGİSİ



**AJARS**

ANKARA'S JOURNAL OF ANATOLIA AND RUMELIA STUDIES



**Cilt/Volume:5 Sayı/Number:9 Yaz / Summer 2024**  
**e-ISSN: 2717-9052**

ANKARAD - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Yaz ve Kış olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

AJARS - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Summer and Winter.

**SAHİBİ / OWNER**

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR  
[leventkayapinar@hotmail.com](mailto:leventkayapinar@hotmail.com)  
05353930212

**DERGİ İLETİŞİM**

Elmek / Email: [ankaradergisi06@gmail.com](mailto:ankaradergisi06@gmail.com)

Genel Ağ / Web

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ankarad/>

<https://www.ankaradergisi06.com/>

**KAPAK TASARIM / COVER DESIGN BY**

Arda Ada YILMAZYAŞAR  
Doç. Dr.. Hasan YILMAZYAŞAR  
Prof. Dr. Levent KAYAPINAR

**TARANDIĞIMIZ İNDEKSLER**

**EBSCO-CABELLS-MLA (Modern Language Association)-ERIH PLUS-ICI Index Master List (International Copernicus Index Master List), NSD (Norwegian Register For Scientific Journals, Series And Publishers )-Standford Libraries- NLClibrary (Northern Lakes Colleges)- TEİ (Türk Eğitim İndeksi)-ResearchBib-Haw Hamburg-Neu in der EZB-ASOS İndeks-İdeal Online, İSAM, ResearchGate, Google Scholar, ROAD-Colombus State University Libraries-KOBV (Portal Kooperativer Bibliotheksverbund Berlin Brandenburg).....**

© Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi  
©Ankara's Journal of Anatolia and Rumelia Studies  
**ANKARA**



## 9. SAYININ BAŞ EDİTÖRÜ / EDITOR IN CHIEF OF 9th ISSUE

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR

### EDİTÖR / EDITOR

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ

### SEKRETERYA / SECRETARIAT

Arş. Gör. Elif BAKSI & Abdurrahim ŞAHİN

### EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ (Hacettepe Üniversitesi)  
Prof. Dr. Fatma Akkuş YİĞİT (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)  
Prof. Dr. Hakan KARAGÖZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)  
Prof. Dr. Hülya TAŞ (Ankara Üniversitesi)  
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Milli Savunma Üniversitesi)  
Prof. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR (Atatürk Üniversitesi)  
Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU (Yıldız Teknik Üniversitesi)  
Prof. Dr. Petru GOLBAN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)  
Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ (İzmir Ege Üniversitesi)  
Prof. Dr. Zeynep ZAFER (Ankara Üniversitesi)  
Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)  
Prof. Dr. İbrahim Kelağa AHMET (Trakya Üniversitesi)  
Doç. Dr. Estella Antoaneta CİOBANU (Ovidius University of Constanta-Romanya)  
Doç. Dr. Hasan YILMAZYAŞAR (Anadolu Üniversitesi)  
Doç. Dr. Neriman HACISALİHOĞLU (İstanbul Üniversitesi)  
Doç. Dr. Sabri Can SANNAV (Trakya Üniversitesi)  
Doç. Dr. Zülfiye KOÇAK (Bitlis Eren Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU (Trakya Üniversitesi)

### DİL EDİTÖRLERİ-LANGUAGE EDITORS

- Prof. Dr. Petru GOLBAN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-İngilizce)  
Prof. Dr. İbrahim Alper ARISOY (Ankara Üniversitesi-Sıprça-Boşnakça-Makedonca)  
Doç. Dr. Mahmut Halef CEVRİOĞLU (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi-İngilizce)  
Arş. Gör. Derya BENLİ (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-İngilizce)  
Arş. Gör. Özge KARİP SEYREK (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-İngilizce)  
Dr. Tuğba GÜNÖR (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Rusça)  
Dr. Öğr. Üyesi Sadık HACI (Ankara Üniversitesi-Bulgarca)  
Dr. Fatma ER KAHRAMANOĞLU (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Fransızca)  
Doç. Dr. İbrahim KELAĞAAHMET (Trakya Üniversitesi-Yunanca)  
Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÖZGÜR (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Türk Dili)



**KİTAP İNCELEME YAYIN YÖNETMENİ / BOOK REVIEW EDITOR**

Dr. Öğr. Üyesi Betül ÖZCAN BALKIR

**SAYFA DÜZENİ YAYIN YÖNETMENİ / LAYOUT EDITOR**

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ

**KİTAP İNCELEME DİL EDİTÖRÜ / BOOK REVIEW LANGUAGE EDITOR**

Uzman Öğretmen Hülya NARİNÇ (TDE)

(Zübeyde Hanım Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi-Tekirdağ)

**SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / GENERAL MANAGER**

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR

**BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD**

- Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU-Ankara Üniversitesi  
Prof. Dr. Akif KIREÇÇİ-Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi  
Prof. Dr. Ali YAMAN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi  
Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU-Kastamonu Üniversitesi  
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN-İstanbul Üniversitesi  
Prof. Dr. Cüneyt KANAT-Ege Üniversitesi  
Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL-İzmir Katip Çelebi Üniversitesi  
Prof. Dr. Dimitri KOROBİNİKOV-ABD  
Prof. Dr. Dragi GEORGİEV-Üsküp Üniversitesi  
Prof. Dr. Emine DİNGEÇ-Dumlupınar Üniversitesi  
Prof. Dr. Erhan AFYONCU-Milli Savunma Üniversitesi  
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY-Uludağ Üniversitesi  
Prof. Dr. Fatma ACUN-Hacettepe Üniversitesi  
Prof. Dr. Fehmi YILMAZ-İstanbul Medeniyet Üniversitesi  
Prof. Dr. Hacı Veli AYDIN-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi  
Prof. Dr. Hale ŞIVGIN- Hacı Bayram Veli Üniversitesi  
Prof. Dr. Halil Saim PARLADIR-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Prof. Dr. Hamiyet SEZER-Ankara Üniversitesi  
Prof. Dr. Hasan MERT-Ege Üniversitesi  
Prof. Dr. Hülya BOYANA-Ankara Üniversitesi  
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR-Yıldırım Beyazıt Üniversitesi  
Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM-Ankara Üniversitesi  
Prof. Dr. İbrahim Alper ARISOY (Ankara Üniversitesi)  
Prof. Dr. İdris BOSTAN-İstanbul Üniversitesi  
Prof. Dr. İlker ALP-Trakya Üniversitesi  
Prof. Dr. İvan RUSEV- Varna Ekonomi Üniversitesi  
Prof. Dr. Krasimira MUTAFOVA- Veliko Tırnova Üniversitesi



- Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL- Hacı Bayram Veli Üniversitesi  
Prof. Dr. Mehmet ERSAN-Ege Üniversitesi  
Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN-Uşak Üniversitesi  
Prof. Dr. Mehmet ÖZ-Hacettepe Üniversitesi  
Prof. Dr. Mehmet YAVUZERLER-Ondokuz Mayıs Üniversitesi  
Prof. Dr. Mustafa DAŞ-Dokuz Eylül Üniversitesi  
Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ- Hacı Bayram Veli Üniversitesi  
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR-İstanbul Üniversitesi  
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN-Dokuz Eylül Üniversitesi  
Prof. Dr. Mustafa TURAN-Hacı Bayram Veli Üniversitesi  
Prof. Dr. Mustafa TÜRKEŞ-Orta Doğu Teknik Üniversitesi  
Prof. Dr. Nejla GÜNAY-Gazi Üniversitesi  
Prof. Dr. Nenad MOACANİN-Zagreb Üniversitesi  
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN-Ankara Üniversitesi  
Prof. Dr. Nicolas VATİN- EPHE  
Prof. Dr. Nuri KARAKAŞ-Ege Üniversitesi  
Prof. Dr. Orlin SABEV-Bulgar Bilimler Akademisi Sofya  
Prof. Dr. Ömer METİN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi  
Prof. Dr. Recep KARACAKAYA-İstanbul Medeniyet Üniversitesi  
Prof. Dr. Rositsa GRADEVA-Bulgaristan Amerikan Üniversitesi  
Prof. Dr. Selda KAYA KILIÇ-Ankara Üniversitesi  
Prof. Dr. Serdar SARISIR-Ankara Üniversitesi  
Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN-Ege Üniversitesi  
Prof. Dr. Süleyman POLAT-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi  
Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ-Hacettepe Üniversitesi  
Prof. Dr. Turgut YİĞİT-Ankara Üniversitesi  
Prof. Dr. Tülay METİN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi  
Prof. Dr. Uğur DOĞAN-Ankara Üniversitesi  
Prof. Dr. Ümit EKİN-Sakarya Üniversitesi  
Prof. Dr. Üçler BULDUK-Ankara Üniversitesi  
Prof. Dr. Ü. Gülsüm POLAT- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi  
Prof. Dr. Viorel DANAİTE-Bükreş Üniversitesi  
Prof. Dr. Yasemin DEMİRCAN-Gazi Üniversitesi  
Prof. Dr. Yunus KOÇ-Hacettepe Üniversitesi  
Prof. Dr. Zeliha DEMİREL-Eskişehir Anadolu Üniversitesi  
Prof. Dr. Filiz ÇOLAK-Uşak Üniversitesi  
Prof. Dr. Nuray ÖZDEMİR TIRYAKI-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi  
Prof. Dr. Önder DUMAN-Ondokuz Mayıs Üniversitesi  
Prof. Dr. Mustafa UYAR-Ankara Üniversitesi  
Doç. Dr. Aleksander FOTIC-Belgrad Üniversitesi  
Doç. Dr. Alper ALP- Hacı Bayram Veli Üniversitesi  
Doç. Dr. Arif SARI – Milli Savunma Üniversitesi  
Doç. Dr. Birten ÇELİK-Orta Doğu Teknik Üniversitesi  
Doç. Dr. Çağla Derya TAGMAT-Ankara Üniversitesi



- Doç. Dr. Dritan EGRO- Tiran Üniversitesi  
Doç. Dr. Esra ÖZSÜER-İstanbul Üniversitesi  
Doç. Dr. Fahri KILIÇ-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi  
Doç. Dr. Gergana GEORGIEVA-VelikoTirnova Üniversitesi  
Doç. Dr. Güneş IŞIKSEL-İstanbul Medeniyet Üniversitesi  
Doç. Dr. Hristiyan ATANASOV-Sofya Merkez Devlet Arşivleri  
Doç. Dr. Marinos SARIYANNİS-Girit Akdeniz Araştırmaları Merkezi  
Doç. Dr. Mehmet ERSAL-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç. Dr. Merve AYDOĞDU ÇELİK-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi  
Doç. Dr. Murat ÖZKAN-Ordu Üniversitesi  
Doç. Dr. Mümin İSOV-Trakya Üniversitesi  
Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ- Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi  
Doç. Dr. Paschalidis ANDROUDIS-Aristoteles Üniversitesi  
Doç. Dr. Sema KÜSKÜ-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç. Dr. Sinan GÜZEL-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç. Dr. Sıddık ÇALIK-Yıldırım Beyazıt Üniversitesi  
Doç. Dr. Sırcan KATIC-Belgrad Tarih Enstitüsü  
Doç. Dr. Stefka PIRVEVA-Bulgar Bilimler Akademisi Sofya  
Doç. Dr. Tatjana KATIC-Belgrad Tarih Enstitüsü  
Doç. Dr. Beycan HOCAOĞLU-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç. Dr. Bilge KAYA YİĞİT-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi  
Doç. Dr. Kader ÖZLEM-Uludağ Üniversitesi  
Doç. Dr. Nilgün Nurhan KARA-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç. Dr. Özgür KOLÇAK-İstanbul Üniversitesi  
Doç. Dr. Sabri ÖZÇAKIR-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi  
Doç. Dr. Mahmut Halef CEVRİOĞLU (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi-İngilizce)  
Doç. Dr. Tülay KÖSEOĞLU -Milli Savunma Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üy. Seyran AKTAŞ-Milli Savunma Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üy. Betül ÖZCAN BALKIR-Yozgat Bozok Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üy. Demet TAŞKAN-Yozgat Bozok Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üy. Meral ORTAÇ-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üy. Nuri ADIYEKE-Dokuz Eylül Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üy. Rüstem BOZER-Ankara Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üy. Selahattin BAYRAM-İstanbul Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üy. Şebnem PARLADIR-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üy. Uğur ÖZGÜR-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi  
Dr. Anca POPESCU-Bükreş Üniversitesi  
Dr. Dragana AMEDOSKI-Belgrad Tarih Enstitüsü  
Dr. Georgi ZELENGORA- Sofya  
Dr. Nadejda VAŞİLEVA-Trakya Üniversitesi  
Dr. Nevena GRAMATİKOVA-Sofya  
Dr. Nevena NEDELÇEVA-Tirnova

Cilt 4 Sayı 7 Yaz-2023`de yayımlanan yazıların tümünün sorumluluğu yazarlarına aittir.

The responsibility of all the articles published in Vol 4 Issue 7 Winter-2022 belongs to their authors.

### OKUR YORUMLARI / LETTRES

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki yorum, görüş ve önerilerinizi dergi editörlerine gönderiniz:

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR: [leventkayapinar@hotmail.com](mailto:leventkayapinar@hotmail.com)

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR: [akayapinar66@hotmail.com.tr](mailto:akayapinar66@hotmail.com.tr)

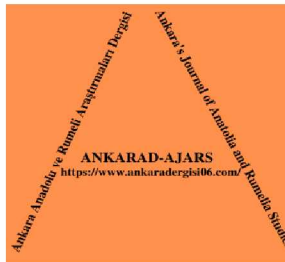
Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ : [onarinc@nku.edu.tr](mailto:onarinc@nku.edu.tr)

Readers are highly encouraged to express their comments, views or suggestions on published articles to the editors:

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR: [leventkayapinar@hotmail.com](mailto:leventkayapinar@hotmail.com)

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR: [akayapinar66@hotmail.com.tr](mailto:akayapinar66@hotmail.com.tr)

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ : [onarinc@nku.edu.tr](mailto:onarinc@nku.edu.tr)



Sosyal Medya Hesaplarımız

<https://twitter.com/ankaraarast>

Sayı / Number : 9	Yaz / Summer 2024
e-ISSN: 2717-9052	<a href="mailto:ankaradergisi06@gmail.com">ankaradergisi06@gmail.com</a>

## İÇİNDEKİLER / CONTENTS

### MAKALELER-İNCELEMELER / ARTICLES-RESEARCHES

- AKSÜT, Lada:** Rusya'da Karşılaştırmalı Edebiyat Biliminin Dününe ve Bugününe Genel Bir Bakış / A General Look at The Past and Current of Compative Literature Science in Russia.....1-14
- DAPOUDANI, Alexandra Marina:** The Tragıc End of The Modern Greek Poet Kostas Karyotakis (1896-1928) / Çağdaş Yunan Şairi Kostas Karyotakis'in Trajik Sonu (1896-1928) .....15-30
- ELİBOL, Ahmet:** Zaporog Kazakları ve Osmanlı Topraklarına Yağma Akınları (1530-1630) / Zaporog Cossacks and Their Raiding Raids on The Ottoman Lands (1530-1630).....31-48
- ESEN, Pelin:** Optina Pustın ve F. M. Dostoyevskiy "Karamazov Kardeşler Örneği" / Optina Pustyn and F. M. Dostoyevsky The Example of The Brothers Karamazov.....49-64
- HAZIRBULAN, Tahsin:** Selanik'te Muhtarlık Kurumunun Oluşturulması: Mahalleler ve İlk Muhtarlar / Establishment of The Headman Institution in Thessaloniki: Neighborhoods and Their First Headmen.....65-97
- ÖZCAN, Almıla Gökçe:** Osmanlı Devleti'nde Muaf ve Müsellemler: XVI. Yüzyılın İkinci Yarisında Vize Sancağı Örneği / The Exempted and Musellems in The Otoman Empire: The Example of Sanjak of Vize in The Second Half of The XVIth Century.....99-135

### ÇEVİRİ / TRANSLATION

- GÜNAYDIN, Törebey:** Küçük Asya ve Arap Akınları (VII.-IX. Yüzyıllar) / L'asie Mineure Et Les Invasions Arabes (VII<sup>e</sup>-IX<sup>e</sup> Siècles).....137-167



## KİTAP TANITIMI / BOOK REVIEW

**YAYLA, Şeyma Nur:** Frenkel, Aleksandr Samoyloviç, Çürüksu ve Batum Notları Osmanlı'nın Kafkaslara Vedası, Çev., Eyüp Karakuş, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023, 232 sayfa, ISBN: 9786256385856.....169-172

**YAYIN İLKELERİ**.....173-183

ANKARAD, 2024; 5(9): 1-14	<a href="mailto:ankaradergisi06@gmail.com">ankaradergisi06@gmail.com</a>
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838/ankarad.1484644

*Araştırma Makalesi / Research Article*

**RUSYA'DA KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT  
BİLİMİNİN DÜNÜNE VE BUGÜNÜNE GENEL BİR  
BAKIŞ\***

**Lada AKSÜT\*\***

**Öz:** Karşılaştırmalı edebiyat bilimi günümüzde Rusya'da filoloji alanında en çok ilgi duyulan disiplinlerden bir tanesidir. Bu bilim dalı ulusal edebiyatların farklılıklarıyla benzerlikleri ve aralarındaki bağları tespit etmektedir. Rusya'da karşılaştırmalı edebiyat bilimi bugüne kadar yaklaşık yüz elli yıllık bir gelişim süreci geçirmiştir. Avrupa kökenli olup Rusya'da temeli XIX. yy.da atılmış olan karşılaştırmalı edebiyat bilimi, alanında önemli kişilerin etkisiyle şekillenmiştir. Bunlardan biri Rus dilbilimci F. İ. Buslayev'dir. Ancak karşılaştırmalı edebiyat biliminin temelini oturtan asıl kişi A. N. Veselovskiy olmuştur. Veselovskiy, kendi buluşu olan bir yöntemle farklı kültürleri temsil eden edebiyat eserlerini karşılaştırmıştır. Sovyet bilim insanları V. M. Jirmunskiy ve M. P. Alekseyev bu yöntemi geliştirmiş ve çalışmalarıyla önemli katkılarda bulunmuşlardır. Diğer bilim insanlarının da alandaki çalışmalarıyla bu disiplin Rusya'da özgün özellikler kazanmıştır. Rusya'da son dönemlerde bu alanda yapılan çalışmalarda, küreselleşmenin de etkisiyle değişimler gerçekleşmiştir. Bu bağlamda son dönem bilim insanları ihtiyaç duyulan yeni terminolojiye ve araştırma yöntemlerinin güncellenmesi üzerine çalışmalar yürütmektedirler.

**Anahtar Kelimeler:** Karşılaştırmalı edebiyat bilimi, Filoloji, Veselovskiy, Jirmunskiy, Alekseyev.

\* Bu çalışma "100. YILDA ULUSLARARASI TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ"nde (17-19 KASIM 2023) özet olarak sunulmuş, tam metni genişletilerek makaleye dönüştürülmüştür.

\*\* Dr., Çankaya Üniversitesi, Yabancı Diller Bölümü, Modern Diller Birimi.  
ORCID NO: 0000-0002-3448-4117

## A GENERAL LOOK AT THE PAST AND CURRENT OF COMPARTIVE LITERATURE SCIENCE IN RUSSIA

**Abstract:** Comparative literature is one of the most popular disciplines in the philology in Russia today. This science discipline determines the differences, similarities, and connections between national literatures. Up today the comparative literature has undergone a hundred fifty-year development process. Comparative literature, which was founded in Europe, came to Russia in the 19th century and was shaped by important literary scholars. One of these scholars was the Russian linguist F. I. Buslayev. However, it was A.N.Veselovskiy who has laid the foundations of the comparative literature science. Veselovskiy compared the literary works from different cultures, using the method he has invented. Soviet scientists V. M. Zhirmunsky and M. P. Alexeyev have further developed this method and significantly contributed to this subject by means of their studies. Also by studies of other scientists in this field, this discipline gained some genuine properties in Russia. In recent years some changes, subjected to the globalization effects have been observed in the studies conducted in this field in Russia. In this context, currently the scientists are making research, related to the new terminology, and updating research methods.

**Keywords:** Comparative literature, Philology, Veselovskiy, Jirmunskiy, Alekseyev.

**Extended Abstract:** Comparative literature is one of the main branches of literary studies together with literary theory and criticism and contemporary philology. Comparative Literature science, which researches the formation and development periods of literature studies and examines the literary and cultural connections, relationships, differences, and similarities among different nations' literatures, was born in Europe and began to be studied in Russia in the 19th century. Nowadays the Russian comparative literature science, which is accepted to be a very important discipline in the world, have come to these positions due to the contributions of important scholars of this branch. The initial studies in comparative literature in Russia started by the Russian linguist Fyodor Ivanovich Buslaev (1818-1897) in the 19th century. But Aleksandr Nikolayevich Veselovsky (1838-1906) was the scientist who formed comparative literature as a separate discipline. Veselovsky, a student of Buslaev, adopted his methods and marked a new era in the field of comparative literature in Russia by benefiting from his mentor's knowledge and experience. Veselovsky is accepted to be the father of "historical poetics" (istoricheskaya poetika) which is a branch of philology

that studies the formation and development processes of literary works and literary movements. He began to study the folkloric and literary works by using a method called a "comparative historical method" (sravnitelno-istoricheskiy metod) which was developed by him. "Comparative historical method" is the method, which identifies the genetic relatives and common formations among different phenomena based on the examination and explanation of various facts and similarities observed among them. The purpose of this method is to identify both the interaction of literatures and the laws governing the development of literature within the socio-cultural development of societies. Veselovsky also studied the Italian Renaissance, Western and Russian Romanticism, Medieval literature, literary theory, and poetics. Viktor Maksimovich Zhirmunsky (1891-1971), a prominent Soviet-era scholar, who had made significant contributions to linguistic and literary sciences and had been awarded the title of professor by the Soviet Union Academy of Sciences in 1891, and also received a doctorate from Oxford and several other foreign universities, applied and developed the literary work examination method of Veselovsky. Zhirmunsky, who defined the basic principles of Soviet literary science research methods, benefited from the experiences globally achieved in this field until then. In his speech on the subject "Comparative Literature and the Problem of Interliterary Influence" (Sravnitelnoye literaturovedeniye i problema literaturnih vliyaniy) in 1935, Zhirmunsky criticized the Western European comparative literature experts and demonstrated the necessity of a typological approach in this field. This speech became a turning point in the field of comparative literature in the Soviet Union. In 1935, in his speech called "Comparative Literature Science and The Interaction Problem Between Literatures" (Sravnitelnoye literaturovedeniye i problema literaturnih vliyaniy), Zhirmunsky criticized the experts of comparative literature science and revealed the necessity of typological approach in this field. His speech was a turning point in comparative literature science. In his speech, he claimed that since the socio-cultural development period of humans was something entire, the historical development of literature must also be addressed as a whole; and further he has noticed that although there may not be direct interaction between literary phenomena that show themselves in the same stages of socio-cultural development, they can still be compared. Zhirmunsky paid special attention to folklore examination theories and methods and studied Turkish heroic epics, using comparative literature methods. "East and West" (Vostok i zapad, 1979) is his very important study in this field. Another Soviet-era scientist, Mikhail Pavlovich Alekseyev (1896-1981) has made significant contributions to comparative literature by founding a

school with his scientist colleagues. Alekseyev, who was an expert of English, French, German, and Spanish literatures and has conducted a lot of studies in this field, is the author of numerous research on the relationships between Russian literature and other world literatures. Alekseyev was the first scientist who had demonstrated that Russian literature not only benefit from Western experiences, but also influenced Western European literatures by using numerous sources. In the Soviet era the comparative literature in Russia had acquired distinctive features, such as examination methods and terminology different from the European tradition. In recent years, with the rapid technological developments and globalization, the interaction between the cultures and increasing literary interactions is making this discipline even more important. In many universities in Russia, students of philology faculties are educated in this field. Academicians are making research very actively. In recent years, it has been observed that comparative literature in Russia has experienced some changes. Hence the alienation from old rigid research rules is being observed. As time goes by, the literature science is increasingly entering in closer relationships with disciplines such as ethnology, linguistics, philosophy, and political science, and new methods and new concepts are being required. Therefore, the new generation young scientists are working on a new terminology enriched with universal concepts fitting the current era and by developing new theories and research methods they work to make comparative literature science in Russia corresponding to the globalizing world.

## Giriş

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi, diğer adıyla komparatistik edebiyat tarihi: edebiyat teorisi ve edebiyat eleştirisiyle birlikte çağdaş filolojinin en önde gelen dallarındandır. Edebiyat eserlerinin oluşum ve gelişim süreçlerini araştıran; farklı ulusların edebiyatları arasındaki edebi ve kültürel bağları, ilişkileri, farklılıkları ve benzerlikleri ele alan bu bilim dalı Avrupa'da doğmuş olup, Rusya'da XIX. yy.da çalışılmaya başlanmıştır. Rusya'daki karşılaştırmalı edebiyat bilimi Sovyetler döneminde yapılan çalışmalarla Avrupa geleneğinden bir miktar uzaklaşıp, bazı kendine özgü özellikler kazanarak şekillenmiştir. Şimdiye kadar yaklaşık yüz elli yıllık bir gelişim süreci yaşamış olan Rus karşılaştırmalı edebiyat bilimi küreselleşme ve teknolojinin getirdiği, çok hızlı değişen hayat şartları nedeniyle bazı yeni yapılandırılmalara ihtiyaç duysa da dünyada önemli yere sahip köklü bir disiplin olarak kabul görmektedir. Rusya'da karşılaştırmalı edebiyat biliminin ortaya çıkması ve geliştirilip şimdiki noktaya ulaşması dilbilimi

alanında önemli bilim insanlarının çalışmaları ve katkıları sayesinde gerçekleşmiştir.

### **Rusya’da Karşılaştırmalı Edebiyat Biliminin Gelişim Süreci**

Rusya’da karşılaştırmalı edebiyat bilimi alanında ilk çalışmaları XIX. yy.da yaşamış olan Rus dilbilimci Fyodor İvanoviç Buslayev (1818-1897) tarafından yapılmıştır. Buslayev, sözlü halk edebiyatı, Orta Çağ edebiyatı, döneminin Rus ve Batı Avrupa edebiyatlarının örneklerini incelerken tarihsel metodun yanında karşılaştırmalı metodu uygulayarak Rus kültürünün gelişim tarihini irdelemiştir. Dilbilimci bu yeni inceleme metodunu kullanarak, farklı kültürler ve edebiyatlar arasındaki etkileşimi araştırmaya yönelmiştir. Buslayev’in bu konudaki çalışmaları Aleksandr Nikolayeviç Veselovskiy’in (1838-1906) araştırmalarının yönünü belirlemiştir.<sup>1</sup>

Veselovskiy, hocası olan Buslayev’in de tecrübelerinden yararlanarak Rusya’da karşılaştırmalı edebiyat biliminin ayrı bir bilim olarak temelini atmıştır. 1838 yılında Moskova’da orta gelirli soylu bir ailede dünyaya gelen Veselovskiy, 1854 yılında Moskova Üniversitesinin Edebiyat Fakültesinde eğitimine başlar. Hocaları arasında zamanın önemli dilbilimcileri vardır. Bir bilim insanı olarak yetişmesinde Veselovskiy’e en büyük etkiyi hocası Buslayev’in yapmıştır. Daha çok folklor üzerinde çalışan Buslayev, Veselovskiy’i eski Rus edebiyatı incelemelerine yönlendirir ve o dönemde Batı Avrupa ve Rusya’da ortaya atılan dilbilim alanındaki yeni teorilerle tanıştırmıştır. Veselovskiy, Buslayev’in kullandığı metotları da benimseyip geliştirmiştir.<sup>2</sup> 1872 yılında Peterburg Üniversitesinde profesör olarak görev almıştır.<sup>3</sup>

Yaptığı çalışmalarla Rusya’daki karşılaştırmalı edebiyat bilimi alanında yeni bir çığır açan Veselovskiy, Rusya’da edebi eserlerin ve edebi akımların oluşumunu ve gelişme süreçlerini inceleyen filolojinin bir dalı olan ‘tarihsel poetika’nın (istoričeskaya poetika) kurucusudur.<sup>4</sup>

---

<sup>1</sup> Nadejda Fyodorovna Zlobina, “Buslayev- uçitel A.N. Veselovskogo”, Filologičeskiye nauki, 1, 2008, s. 69-73., Web: <https://cyberleninka.ru/article/n/f-i-buslaev-uchitel-a-n-veselovskogo/viewer>, Erişim: 24.05.2024.

<sup>2</sup> Viktor Maksimoviç Jirmunskiy, Sravnitelnoye literaturovedeniye. Vostok i zapad, Nauka, Leningradskoye otdeleniye, Leningrad 1979, s. 85-86.

<sup>3</sup> Jirmunskiy, a.g.e., s. 89.

<sup>4</sup> Venera Rudaevna Amineva, Teoretieskiye osnovi sravnitenogo i sopostavitelnogo literaturovedeniya, Kazanskiy universitet, Kazan 2014, s. 11.

Veselovskiy folklorik ve edebi eserleri geliştirdiği 'karşılaştırmalı tarihsel metoduyla' (sravnitelno-istoričeskiy metod) incelemeye başlar. Karşılaştırmalı tarihsel metod, farklı olguların inceleme ve açıklama ve bu olguların arasında tespit edilen bazı benzerliklere dayanarak onların genetik açıdan akrabalıkları ve hatta ortak oluşumlarını ortaya koyar. Bu yöntemin özelliğidir araştırmanın başlangıç noktası olarak farklı olgularda çok eski zamanlara ait ortak elementlerin bulunup karşılaştırılmasıdır.<sup>5</sup> Bu yöntem hem edebiyatların etkileşimini hem de toplumların sosyokültürel gelişimleri içinde edebiyat gelişiminin de gerçekleştiği belli yasaları tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu yöntemi adlandırmak için Veselovskiy 'karşılaştırmalı tarihsel poetik' (sravnitelno-istoričeskaya poetika) ve 'karşılaştırmalı tarihsel edebiyat bilimi' (sravnitelno-istoričeskoye literaturovedeniye) terimlerini kullanmayı teklif etmiştir.<sup>6</sup> Veselovskiy'den sonra Rusya'da karşılaştırmalı edebiyat bilimi alanındaki çalışmalar bu yöntemi kullanarak yürütülmeye başlanmıştır. Veselovskiy bu alanda çok sayıda akademik çalışma yapmıştır. Ama özellikle yoğun bir şekilde şiir sanatı üzerine çalışmış, sanat tarihi ve epik edebiyattan şiirle dramının doğduğu dönemle ilgilenmiştir. Edebiyatı günlük konuşmadan ayıran dilsel özellikler üzerinde durmuş ve edebiyatın düz yazıyla nazım olarak ikiye ayrılmasına nelerin yol açtığını anlamaya çalışmıştır. Edebi eserlerin motiflerini ve konularını ele alarak edebiyatların birbirleriyle etkileştiği tarihsel süreci irdelemiştir.<sup>7</sup> Veselovskiy Rusya'da edebi eserlerin karşılaştırmalı edebiyat bilimi yönünden inceleme prensiplerinin temelini ilk olarak "Suleyman<sup>8</sup> ile Kitovras<sup>9</sup> Hakkında Slav Destanları ve

---

<sup>5</sup>Amineva, a.g.e., s. 7.

<sup>6</sup> Karina Nazirovna Galay, "O diskussii vokrug komparativistiki", Teoriya i praktika obščestvennogo razvitiya, sy. 1 (2011), s. 313, Web: <https://sciup.org/o-diskussii-vokrug-komparativistiki-14933492>, Erişim: 10.05.2024.

<sup>7</sup> Sun Tsaven, "Razvitiye russkogo sravnitelnogoliteraturovedeniya: idei A.N. Veselovskogo i V.M. Jirmunskogo", Neofilologiya, c. V/ sy.18 (2019), s. 165-166, Web: [file:///Users/ladaaksut/Downloads/razvitie-russkogo-sravnitelnogoliteraturovedeniya-idei-a-n-veselovskogo-i-v-m-zhirmunskogo%20\(1\).pdf](file:///Users/ladaaksut/Downloads/razvitie-russkogo-sravnitelnogoliteraturovedeniya-idei-a-n-veselovskogo-i-v-m-zhirmunskogo%20(1).pdf), 20.05.2024.

<sup>8</sup> Öyküsü Eski Ahit'te anlatılan gücü ve bilgeliği sayesinde çok sayıda efsaneye konu olan İsrail hükümdarı. Bkz: Natalya Anatolyevna Malışeva, Solomon-veliçayşiy mudrets vseh vremyon, Web: <https://rossasia.sibro.ru/voshod/article/53094>, Erişim: 23.05.2024.

<sup>9</sup> Eski Rus apokriflerde geçen mitolojik yaratık. Bkz: Yakov Solomonoviç Lurye, "Apokrifi o Solomone", Web: <http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=3698>, Erişim: 23.05.2024,

Morolf<sup>10</sup> ile Merlin'in<sup>11</sup> Batı Efsaneleri" (Slavyanskiye skazaniya o Solomone i Kitovrase i zapadniye legendı o Morolfe i Merline, 1872) adlı doktora teziyle atmıştır. Veselovskiy İtalyan Rönesansı, Rus Romantizmi, halk bilimi, Orta Çağ edebiyatı ve poetika üzerine de çalışmalar yapmıştır.<sup>12</sup>

Sovyetler döneminde ise Veselovskiy'in getirdiği edebi eser inceleme yöntemini Viktor Maksimoviç Jirmunskiy (1891-1971) uygulayıp geliştirmiştir. 1891 yılında Peterburg'da doğan Jirmunskiy, dil ve edebiyat bilimleri alanlarında önemli çalışmalar yapmıştır. Jirmunskiy, Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi tarafından profesör, ayrıca Oxford ve başka birkaç yabancı üniversite tarafından doktor unvanına layık görülmüş önemli bir Sovyet dönemi bilim insanıdır.<sup>13</sup>

Sovyet edebiyat biliminin inceleme metotlarının temel prensiplerini oluşturan Jirmunskiy, çalışmalarında bütün dünyada o zamana kadar bu alanda edinilmiş tecrübelerden yararlanmış. 1924 yılında ayrı bir kitap halinde yayımlanan ve Rus edebiyat bilimi için önemli çalışma haline gelen "Byron ve Puşkin" (Bayron i Puşkin,1924) adlı doktora tezinde Jirmunskiy bu yeni metot arayışına büyük yer vermiştir.<sup>14</sup> Veselovskiy'in temelini oluşturduğu ve kendi geliştirdiği karşılaştırmalı tarihsel metoda dayanarak "Rus edebiyatında Goethe" (Göte v russkoy literature, 1937) adlı çalışmasını ve "Puşkin ve Batı Edebiyatları" (Puşkin i zapadniye literaturı, 1937) makalesini yazmıştır.<sup>15</sup>

1935 yılında Jirmunskiy Marksizm'i kabul edip "Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Edebiyatlararası Etkileşim Sorunu" (Sravnitelnoye

---

<sup>10</sup> Suleyman hakkındaki Batı efsanelerinde önemli rolü olan mitolojik bir yaratık. Bkz: Yakov Solomonoviç Lurye. "Apokrifi o Solomone", Web: <http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=3698>, Erişim: 23.05.2024.

<sup>11</sup> Kral Arthur efsanesinde yer alan büyücüdür. Bkz: "Merlin", Entsikopediya Krugosvet, Web: [https://www.krugosvet.ru/enc/kultura\\_i\\_obrazovanie/literatura/MERLIN.html](https://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/MERLIN.html), Erişim: 23.05.2024.

<sup>12</sup> Jirmunskiy, a.g.e., s. 89- 91.

<sup>13</sup> Larisa Erikovna Naydiç, "Nauçnoye naslediye akademika V.M. Jirmunskogo. Novıye publikatsii i proyektı", s. 110-111, <https://cyberleninka.ru/article/n/nauchnoe-nasledie-akademika-v-m-zhirmunskogo-novye-publikatsii-i-proekty/viewer>, Erişim: 10.05.2024.

<sup>14</sup> Jirmunskiy, a.g.e., s. 8.

<sup>15</sup> Jirmunskiy, a.g.e., s. 8.



literaturovedeniye i problema literaturnih vliyaniy) adlı bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Batı Avrupa'nın karşılaştırmalı edebiyat bilimi uzmanlarını eleştirip, bu alanda tipolojik yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu konuşması Sovyetlerde karşılaştırmalı edebiyat bilimi alanında bir dönüm noktası olmuştur. Konuşmada Jirmunskiy, insanlığın sosyokültürel gelişim süreci bir bütün olduğu için tarih içinde edebiyat gelişim sürecinin de bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunarak yeni bir ana fikir ortaya koymuştur. Buna bağlı olarak Jirmunskiy'e göre sosyokültürel gelişim sürecinin aynı aşamalarında varlığını gösteren edebi olgular arasında direkt etkileşim olmasa da karşılaştırma yapmak mümkündür. Karşılaştırmalı edebiyat ise, toplumsal gelişimin belli aşamalarında edebiyat olaylarının hangi kurala göre ortaya çıktıklarının tespitini görev edinmiştir.<sup>16</sup>

Jirmunskiy, bir eseri incelerken onun psikolojik yönünün önemini de vurgulamıştır. Edebiyat bilimciye göre Romantizm sadece tarihsel poetika yönünden araştırılmamalıdır, çünkü romantizm sadece edebiyat olayı olmaktan çıkıp yeniliğini yoğun duygularda göstermiştir.<sup>17</sup>

Jirmunskiy, Türk kahramanlık destanlarına ilgi duyarak, üzerinde karşılaştırmalı edebiyat metotlarını kullanmış ve incelemeler yapmıştır. Bu konuda "Doğu ve Batı" (Vostok i zapad, 1979) çok önemli bir çalışmasıdır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, Jirmunskiy folklor inceleme teorisi ve metotları üzerinde özellikle durmuştur. Sovyet karşılaştırmalı edebiyat biliminin gelişmesinde Jirmunskiy'in adlı "Edebi Eserlerin Karşılaştırmalı Tarihsel Açından İnceleme Sorunları" (Problemy sravnitelno-istoričeskogo izučeniya literatur, 1960) çalışması önem taşımaktadır.<sup>18</sup>

Rusya'da XX. yy.ın 70'li yıllarında edebiyat eserlerini karşılaştırma üzerinde çalışan diğer bilim insanları da Nikolay İosifoviç Konrad (1891–1970), İrina Grigoryevna Neupokoyeva (1917–1977), Mihail Borisoviç Hrapçenko (1904–1986), Nikolay İvanoviç Kravtsov'dur (1906–1980).<sup>19</sup>

<sup>16</sup> Jirmunskiy, a.g.e., s. 7.

<sup>17</sup> Jirmunskiy, Literaturnaya entsiklopediya, Web:[http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc\\_literature/1858/%D0%96%D0%B8%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9](http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_literature/1858/%D0%96%D0%B8%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9), Erişim: 22.10.2023.

<sup>18</sup> Jirmunskiy, a.g.e., s. 9.

<sup>19</sup> Galay, a.g.m., s. 313.

Mihail Pavloviç Alekseyev (1896-1981) karşılaştırmalı edebiyat bilimi için yanında çalışan bilim insanlarıyla birlikte önemli bir katkıda bulunmuştur. Bu alanda çok eser vermiş bir edebiyat bilimcisi ve İngiliz, Fransız, Alman, İspanyol edebiyatlarının uzmanı Alekseyev Rus edebiyatının diğer dünya edebiyatlarıyla ilişkileri üzerine çok sayıda çalışmanın yazarıdır. Alekseyev köklü aydın bir ailede dünyaya gelmiştir. Alekseyev, 1933 yılından itibaren dönem dönem Rusya’nın birçok üniversitesinde profesör olarak görev yapmıştır. Çabalarıyla Leningrad Üniversitesi’nin Filoloji Fakültesi’nin bünyesinde Slav, İspanyol, İtalyan ve İskandinav Dili bölümleri açılmıştır.<sup>20</sup> Alekseyev Oxford, Paris, Budapeşte ve birçok başka önde gelen yabancı üniversitenin onur üyesidir.<sup>21</sup> Sovyet filolojisinin gelişmesine katkılarından dolayı “Lenin” ve “Kızıl Sancak” nişanlarıyla ödüllendirilmiştir. Alekseyev, Erken Çağ İngiliz Edebiyatı konusunda en iyi Rus uzmanlarından biridir ve bunun hakkında kapsamlı filolojik araştırmalar yapmıştır. Bu araştırmalara dayanarak “IX. yy.- XII yy. İngiliz – Rus Edebi İlişkilerinin Tarihi Üzerine Denemeler” (Oçerki iz istorii anglo-russkih iteraturnih otnoşeniy IX -XII vv., 1937) adlı doktora tezini yazmıştır.<sup>22</sup>

Alekseyev edebiyat bilimcisi olarak daha çok Rus-İngiliz, Rus-Fransız ve Rus-İspanyol edebi bağlantıları üzerinde yoğunlaşmıştır. Alekseyev, İspanya ile Rusya’nın tarihi gelişim süreci içinde birbirlerinden uzak olmaları nedeniyle Rusya’da daha önce kimsenin araştırmak için verimli bir konu olarak görmediği Rus-İspanyol edebiyat etkileşimini incelemiştir. 1964 yılında “XVI. yy.- XIX. yy. İspanyol-Rus Edebi İlişkilerinin Tarihi Üzerine Denemeler”ini (Oçerki istorii ispano-russkih literaturnih otnoşeniy XVI- XIX vv.) yazmıştır. Sadece Rus edebiyatının Batı tecrübelerinden yararlanmakla kalmadığını hatta Batı Avrupa edebiyatını etkilediğini çok sayıda kaynak kullanarak ilk ispatlayan Alekseyev olmuştur. Alekseyev edebi olayların belli bir ulusun edebiyatıyla sınırlanarak değil bütün dünyanın edebiyat gelişim sürecinde gerçekleştiklerini çalışmalarında vurgulamıştır. Avrupa kültürünün

---

<sup>20</sup> Yuriy Davidoviç Levin, “Kratkiy oçerk nauçnoy, pedagogičeskoj i obşestvennoy deyatelnosti”, Mihail Pavloviç Alekseyev, İzdatelstvo “Nauka”, Moskva 1972, s. 15-16.

<sup>21</sup> Levin, a.g.e., s. 28.

<sup>22</sup> Levin, a.g.e., s. 15-16.

gelişim süreci içinde Alekseyev daha önce kimsenin değinmediği birçok ortak nokta tespit etmiştir. Bu durum çalışmalarının önemini arttırmıştır.<sup>23</sup>

W. Shakespeare sanatının uzmanı olan Alekseyev, bu konuda Rus bilimi için önemli çalışmalar bırakmıştır. Çalışmalarının çoğunu Romantizm dönemi üzerine yapan Alekseyev, karşılaştırmalı tarihsel araştırma yaparak Shakespeare’in Rusya ve Rus halkı konusundaki düşüncelerini ele almıştır. “Puşkin: Karşılaştırmalı-Tarihsel İncelemeler” (Puşkin: Sravnitelno-istoričeskiye issledovaniya, 1972) kitabında yer alan “Puşkin ve Shakespeare” (Puşkin i Şekspir) adlı bölümde Alekseyev Shakespeare’in Puşkin’in sanatındaki etkilerini ortaya çıkarmıştır. 1965 yılında Alekseyev’in editörlüğünü yaptığı kolektif bir monografi olan “Shakespeare ve Rus Kültürü” (Şekspir i russkaya kultura) yayımlanmıştır. Zaman içinde bu çalışmalarıyla uluslararası önem kazanan Alekseyev’in makalelerinden bazıları yabancı dillere çevrilmiştir.<sup>24</sup>

Yukarıda sözü geçen bilim insanlarının çalışmaları sonucunda, Rusya’da oluşan ve gelişen karşılaştırmalı edebiyat biliminin önemi gittikçe artmaktadır. Günümüzde edebiyat bilimde ve onun bir alt dalı olan karşılaştırmalı edebiyat bilimde eski katı inceleme kurallarından uzaklaşıldığı gözlemlenmektedir. Gün geçtikçe edebiyat bilimi etnoloji, dilbilim, felsefe, siyaset bilimi gibi disiplinlerle daha sıkı ilişkiler içine girmekte ve yeni metotlarla yeni kavramlara ihtiyaç duyulmaktadır. Karşılaştırmalı tarihsel metot Rusya’da genelde eski kuşak bilim insanları tarafından tercih edilmektedir. Yeni nesil genç bilim insanları ise evrensel kavramlarla zenginleştirilmiş, yaşadığımız döneme uygun yeni bir terminoloji üzerinde çalışmakta ve yeni araştırma metotları geliştirmektedirler. Bu metotlar tipolojik yaklaşımdan yola çıkarak üretilmekte ve farklı uluslara veya bölgelere ait edebiyatlarda onları birbirine yaklaştıran tipolojik kategoriler geliştirilmeye devam edilmektedir. Tipolojik kategoriler karşılaştırmalı edebiyat bilimi için özel anlam taşımaktadır çünkü eserlerin sınıflandırılması için imkân sağlar ki bu hem yaratılış sürecinin hem de yazarın sanatının incelenebilmesi için

---

<sup>23</sup> Levin, a.g.e., s. 20- 22.

<sup>24</sup> Vladimir Andreyeviç Lukov, Natalya Vladimirovna Zaharova, “Alekseyev Mihail Pavloviç”, Web: <http://world-shake.ru/ru/Encyclopaedia/3632.html>, Erişim: 23.10.2023.

gereklidir. 1980-90'lı yıllardan itibaren edebi gelişim süreci aşamalara ayrılarak incelenmektedir.<sup>25</sup>

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi farklı edebi eserlerin yanı sıra edebi akımların, okulların ve türlerin karşılaştırmasını yapmaktadır. Günümüzde araştırmacılar artık edebiyat alanının dışına çıkarak disiplinler arası incelemelere yönelmişlerdir. Bu tür araştırmalarda edebiyat, diğer beşerî bilimler veya müzik, resim, heykel gibi sanat dallarıyla karşılaştırılmaktadır. Karşılaştırmalı edebiyat biliminin araştırma yaptığı alanlar genişlemeye devam etmektedir. Örneğin bir toplumun diğer toplumları nasıl algıladığını araştıran imgebilim, karşılaştırmalı edebiyat biliminin genç yan dallarından biridir.<sup>26</sup>

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin Rusçada birkaç eşanlamı vardır: Karşılaştırmalı edebiyat bilimi (sravnitelnoye literaturovedeniye), edebiyatın karşılaştırmalı tarihsel incelemesi (sravnitelno-istoričeskoye izučeniye literatur) ve edebiyat komparatistiği (literaturovedčeskaya komparativistika).<sup>27</sup>

Rusya'da terminoloji konusunda Türkiye'den farklılıklar vardır. Edebiyat komparatistiği genel bir disiplin olarak kabul edilirken edebiyatlar arasındaki bağları, değişimleri, ortak ve farklı yönleri, edebiyatlar arasındaki etkileşimleri, dilsel farklılıklara bağlı olmayan edebiyat gelişmelerinin özelliklerini araştırır, farklı ulusal edebiyatlar arasında veya bir edebiyatın içinde karşılaştırmalar yapar, edebiyat fenomenlerini resim ve müzik gibi sanatın diğer dallarındaki fenomenler ile mukayese eder. Bu konuda araştırmalar karşılaştırmalı-mukayeseli metotlara dayanmaktadır. Edebiyat komparatistiği, birbiriyle ilişkili olan iki bölüme ayrılır: Karşılaştırmalı edebiyat bilimi (sravnitelnoye literaturovedeniye) ve mukayeseli edebiyat bilimi (sopostavitelnoye literaturovedeniye). Karşılaştırmalı edebiyat bilimi (sravnitelnoye literaturovedeniye) farklı ulusların edebiyatlarını hem bir arada hem ayrı olarak, edebiyatta karşılıklı

---

<sup>25</sup> Asiya Yanovna Esalnek, "Tipologičeskiye kategorii i literaturnuy protsess", Programmu osnovnih leksionnih kursov po spetsializatsii "Srnvnitelnoye literaturovedeniye", İzdatelstvo Moskovskogo universiteta, Moskva 2001, s. 13-16.

<sup>26</sup> Sun Tsaven, s. 163.

<sup>27</sup> Liliya Valentinovna Çernets, "Teoritičeskoye vvedeniye v sravnitelnoye izučeniye literatur", Programmu osnovnih leksionnih kursov po spetsializatsii "Srnvnitelnoye literaturovedeniye", İzdatelstvo Moskovskogo universiteta, Moskva, 2001, s. 5-13.

bağlantılar ve etkileşimler ile ulusal edebiyatların dünya edebiyatıyla etkileşimlerini inceler. Rusya'da komparatistiğin bu bölümü genelde Batı Avrupa edebiyatının içinde Rus edebiyatını inceler. Bu edebiyatların arasındaki etkileşimin artması özellikle XIX. yy.dan XX. yy.a geçerken görülür. Gustave Flaubert ile İvan Turgenev arasındaki etkileşim, Emile Zola'nın Rus naturalistlere Maksim Gorkiy'in sanatının ise Bernard Shaw ve Jack London'un sanatlarına olan etkisi bu duruma örnek gösterilebilir. Komparatistiğin bu bölümü tarihsel ve kültürel açıdan birbirine yakın edebiyatlar için uygulanır ve benzer öğeleri inceler.<sup>28</sup>

Mukayeseli edebiyat bilimi (sopostavitelnoye literaturovedeniye), Rus bilim insanları tarafından ortaya atılmış ve XX. yy.ın sonlarında geliştirilmiştir. Bu dal, tipolojik karşılaştırma metoduna dayanarak aralarında direkt iletişim bulunmayan ve özünde farklı olan edebiyatları inceler. Son yıllarda sanatçı, konu, kahraman gibi çeşitli düzeylerde edebiyat eserleri ele alan birçok çalışma yapılmıştır. Örnek olarak A. Kuprin'in ve R. Kipling'in eserlerinde güçlü kişilik anlayışı, M. Şolohov ve E. Hemingway'in eserlerinde iç savaş koşullarında insan, Yu. Trifonov ve J. Updike'in eserleri üzerinden Rus ve Amerikan gerçekçi edebiyatlarında ahlaki değerlerini kaybeden insanın yozlaşma teması ya da Rusya ve Doğu edebiyatları arasındaki benzerlikler verilebilir. Benzerliklerin tespit edilmesi bu araştırmaların çıkış noktası değil sonucudur.<sup>29</sup>

Son yıllarda karşılaştırmalı edebiyat bilimi, filolojinin en önemli ve en çok ilgi duyulan dallarından biri haline gelmiştir. Birçok bilim insanı bu konuda araştırma yapmaktadır. Rusya'da da bu alanda çeşitli üniversitelerde konferans ve seminerler düzenlenmektedir. Üniversitelerin çıkardıkları dergilerde karşılaştırmalı edebiyat konuları üzerine çok sayıda makaleler yayınlanmaktadır. Bazı üniversitelerde filoloji fakültelerinin bünyesinde karşılaştırmalı edebiyat bilimi uzmanlık alanı olarak okutulmaktadır. Rusya'da Moskova Devlet Üniversitesi (MGU), M. Gorkiy Dünya Edebiyatları Üniversitesi (İMLİ), Kazan Üniversitesi (KFU) gibi köklü üniversiteler başta olmak üzere çok sayıda üniversitede karşılaştırmalı edebiyat alanında aktif bir şekilde çalışmalar yürütülmektedir.

Günümüz edebiyat bilimcileri, Sovyet döneminde oluşturulan terminolojiyi yenileyip yeni terminoloji, teori ve araştırma metotları

---

<sup>28</sup> Galay, a.g.m., s. 314-315.

<sup>29</sup> Galay, a.g.m., s. 315.

üretme üzerine eğilerek Rusya'daki karşılaştırmalı edebiyat bilimini küreselleşen dünya için uygun hale getirme konusunda çalışmalar yapmaktadırlar.<sup>30</sup>

## Sonuç

Farklı ulusların edebiyatları arasındaki doğrudan ve dolaylı bağları inceleyen karşılaştırmalı edebiyat bilimi, kültürler arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri tespit ederek insanlık tarihi boyunca gerçekleşen etkileşimleri araştırmaktadır. Karşılaştırmalı edebiyat bilimi, sadece kültürler arası etkileşimin bir kanıtı olmakla kalmamakta, aynı zamanda tüm insanlığın ortak belleğini oluşturmak için de önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu disiplin, Rusya'da XIX. yy. da ortaya çıkmış ve o günden bu yana kendine özgü bazı özellikler geliştirmiştir.

Başta Veselovskiy olmak üzere, Jirmunskiy ve Alekseyev gibi önemli dilbilimcilerin çabalarıyla Rusya'da ortaya çıkan karşılaştırmalı edebiyat bilimi günümüze kadar önemli ilerlemeler kaydetmiş ve filolojinin en popüler bilim dallarından biri haline gelmiştir. Karşılaştırmalı edebiyat bilimi son yıllarda bu alanda çalışan birçok bilim insanının adını duyulmasına neden olmuştur. Bu kişiler tarafından yapılan araştırmalar, edebiyatın sınırlarını aşarak farklı disiplinler arasında incelemelere odaklanmaktadır. Karşılaştırmalı edebiyat biliminin kapsadığı alanlar sürekli genişlemekte ve çeşitlenmektedir. Karşılaştırmalı edebiyat biliminin yeni dallarından biri olan imgebilim, bu çalışmaların sonucu olarak görülebilir.

Günümüz koşullarında globalleşmeyle birlikte kültürler ve dinler arasındaki sınırlar silikleştiği için artık yeni teori ve metotlar güncel bir konu haline gelmiştir. Bu bağlamda karşılaştırmalı edebiyat biliminin Rusya'da kazandığı bir başka yön ise bu alanda özellikle terminoloji sorunu üzerinde durulması ve Sovyet döneminde üretilerek kullanılmış olan terminolojinin yenilenmesine ilişkin çalışmalar yapılmasıdır. Dolayısıyla günümüz Rusya'sında karşılaştırmalı edebiyat bilimi alanında gerek yeni dallar gerek metot ve gerekse terminoloji bakımından bir yenilenme sürecinin yaşandığı ileri sürülebilir.

## Kaynakça

AMİNEVA, V.R., Teoretieskiye osnovı sravnitenogo i sopostavitelnogo literaturovedeniya, Kazanskiy üniversitet, Kazan 2014.

---

<sup>30</sup> Galay, a.g.m., s. 314.

- ÇERNETS, Liliya Valentinovna, "Teoritiçeskoye vvedeniye v sravnitelnoye izučeniye literatur, Programmi osnovnih lektsionnih kursov po spetsializatsii "Srnvritelnoye literaturovedeniye", İzdatelstvo Moskovskogo universiteta, 2001, s. 5-13.
- ESALNEK, Asiya Yanovna, "Tipologiçeskiye kategorii i literaturniy protsess, Programmi osnovnih lektsionnih kursov po spetsializatsii "Srnvritelnoye literaturovedeniye", İzdatelstvo Moskovskogo universiteta, 2001, s. 13-16.
- GALAY, Karina Nazirovna, "O diskussii vokrug komparativistiki", Teoriya i praktika obščestvennogo razvitiya, sy. 1 (2011), ss. 313- 315, Web: <https://sciup.org/o-diskussii-vokrug-komparativistiki-14933492>, Erişim: 10.05.2024.
- JİRMUNSKİY, Viktor Maksimoviç, Sravnitelnoye literaturovedeniye. Vostok i zapad, Leningrad, Nauka, Leningradskoye otdeleniye, 1979.
- "Jirmunskiy", Literaturnaya entsiklopediya, Web:[http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc\\_literature/1858/%D0%96%D0%B8%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9](http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_literature/1858/%D0%96%D0%B8%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9), Erişim: 22.10.2023.
- LEVİN, Yuriy Davidoviç, "Kratkiy oçerk nauçnoy, pedagogiçeskoy i obščestvennoy deyatelnosti", Mihail Pavloviç Alekseyev, İzdatelstvo "Nauka", Moskva 1972, ss. 10-29.
- LUKOV, Vladimir Andreyeviç, ZAHAROVA, Natalya Vladimirovna, "Alekseyev Mihail Pavloviç", Web: <http://world-shake.ru/ru/Encyclopaedia/3632.html>, Erişim: 23.10.2023.
- LURYE, Yakov Solomonoviç, "Apkrifi o Solomone", Web: <http://pushkinskiydom.ru/Default.aspx?tabid=3698>, Erişim: 23.05.2024
- MALIŞEVA, Natalya Anatolyevna, "Solomon- veliçayşiy mudrets vseh vremyon", Web: <https://rossasia.sibro.ru/voshod/article/53094>, Erişim: 23.05.2024.
- "Merin", Entsikopediya Krugosvet, Web: [https://www.krugosvet.ru/enc/kultura\\_i\\_obrazovanie/literatura/MERLIN.html](https://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/MERLIN.html), Erişim: 23.05.2024.
- NAYDIÇ, Larisa Erikovna, "Nauçnoye naslediye akademika V.M. Jirmunskogo. Novıye publikatsii i proyektı", ss. 110-116, <https://cyberleninka.ru/article/n/nauchnoe-nasledie-akademika-v-m-zhirmunskogo-novye-publikatsii-i-proekty/viewer>, Erişim: 10.05.2024
- TSYAVEN, Sun, "Razvitiye russkogo sravnitelnogoliteraturovedeniya: idei A.N. Veselovskogo i V.M. Jirmunskogo", Neofilologiya, c. V/ sy.18 (2019), s. 162-169, Web: file:///Users/ladaaksut/Downloads/razvitie-russkogo-sravnitelnogoliteraturovedeniya-idei-a-n-veselovskogo-i-v-m-zhirmunskogo%20(1).pdf, 20.05.2024.
- ZLOBİNA, Nadejda Fyodorovna, "F.İ. Buslayev- uçitel A.N. Veselovskogo.", Filologiçeskiye nauki, sy.1, 2008, s. 69-73., Web:<https://cyberleninka.ru/article/n/f-i-buslaev-uchitel-a-n-veselovskogo/viewer>, Erişim: 24.05.2024.

ANKARAD, 2024; 5(9): 15-30	<a href="mailto:ankaradergisi06@gmail.com">ankaradergisi06@gmail.com</a>
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838/ankarad.1433493

*Araştırma Makalesi / Research Article*

**THE TRAGIC END OF THE MODERN GREEK POET  
KOSTAS KARYOTAKIS (1896-1928)**

**Alexandra Marina DAPOUDANI\***

**Abstract:** Kostas Karyotakis (1896-1928) is one of the most important poets of the 1920s generation. He opposed too harsh society, strongly criticized everyday life and conveyed his existential anguish in his poetry until the end. His poetry and his life were inextricable as his poetry portrayed his life. He committed suicide driven by frustration in Preveza on July 21, 1928 leaving behind the tragedy of human existence that he himself could no longer tolerate. How tragic is it that so gifted individuals choose to kill themselves, what is happening inside their souls? Their intellect, their high sensitivity, the fact that they are different from the rest of the society, all together lead them to isolation and pessimism. Kostas Karyotakis committed suicide very young, but his poetic work was able to overcome the ravages of time and be particularly cherished and instructive even today. Karyotakis was a deeply lyrical and sensitive poet and influenced future generations of Greek poets with his writing and thought. Greek poets such as Giorgos Seferis, Giannis Ritsos, Manolis Anagnostakis, Titos Patrikios and the entire modern Greek poetic generation of the 1970s were greatly influenced by his poetry.

**Key Words:** Artistic intellect, frustration, existential emptiness, suicide, impasse.

**ÇAĞDAŞ YUNAN ŞAİRİ KOSTAS KARYOTAKİS'İN  
TRAJİK SONU (1896-1928)**

**Öz:** Kostas Karyotakis 1920 kuşağının önemli şairlerinden biridir. Sert topluma karşı çıkmış, gündelik yaşamı sert bir şekilde eleştirmiş, varoluşsal acılarını şiirlerinde sonuna kadar aktarmıştır. Onun şiiri tamamen hayatıyla özdeşleşmişti, şiiri onun hayatının ta kendisiydi. Kendisinin artık dayanamayacağı insan varoluşu trajedisini geride bırakarak 21 Temmuz 1928'de Preveze'de hayal kırıklığı içinde intihar etti. Bu kadar yetenekli insanların kendilerini öldürmeyi seçmeleri ne kadar trajik, ruhlarının içinde neler oluyor? Zekâları, yüksek duyarlılıkları, toplumun geri kalanından farklı olmaları onları yalnızlığa ve karamsarlığa sürükler. Karyotakis çok



genç yaşta intihar etti ama onun şiirsel eseri zamanın tahribatının üstesinden gelmeyi başardı ve bugün bile özellikle sevilen ve öğretici olmayı başardı. Karyotakis son derece lirik ve duyarlı bir şairdi. Yazıları ve düşünceleriyle gelecek nesil çağdaş yunan şairlerini etkilenmiştir. Giorgos Seferis, Giannis Ritsos, Manolis Anagnostakis, Titos Patrikios gibi çağdaş yunan şairleri ve aynı şekilde 1970'lerin çağdaş Yunan şiir kuşağı onun şiirlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Sanatsal zekâ, hayal kırıklığı, varoluşsal boşluk, intihar, çıkmaz.

### Extended Abstract

Karyotakis is a poet in constant disharmony with the reality that surrounds him, dominated by disastrous mental passions, the kind of poet who composes his work by consuming and destroying himself. Through his poetry, Karyotakis admits to secular nothingness and absolute zero, ending up to confront in this way the tragedy of the world that leads to the final choice of death over life. The poet cannot easily conform to everyday life that surrounds him, he refuses to be part of this tragedy and the way he will put an end to all this existential adventure is a choice of his own. His suicide was a response to everything that tormented him and had him placed at constant distance from everyone and everything. Over time, Karyotakis becomes a myth, a poet who managed to describe the problematic relationship between the writer and the social environment as well as between the individual and society. Karyotakis' readers can distinguish through his verses the poet's continuous and unequal battle with the phenomenon of the absurdity of existence. The poet Karyotakis appears to be very similar to the tragic mythological hero Sisyphus. The gods had condemned Sisyphus to relentlessly push a rock to the top of a mountain, where the stone tumbled from under its own weight. The ancient gods had rightly thought that a life without hope is the most terrible punishment ever; Sisyphus is the absurd hero, not only for every bad thing that happened to him but also for his torture. Sisyphus' contempt for the gods, his hatred for death and his passion for life cost him this unspeakable torment in which all his being is consumed in a hopeless loop. Via his suicide, Karyotakis says a resonant no to the absurdity of human existence. He determines the end of this tragedy by himself. Through his poems, Karyotakis continuously seeks the truth of life and existence. He saw very clearly what was happening around him and wanted to express it without any concession to common perceptions and beliefs. He realized the universal tragedy, the pain and disappointments of people and wanted to show them up in every way through all his poetic work. The coexistence of the horror

of life (taedium vitae, as the Latin writers used to say) and the ecstasy that arises from life is the unreasonable combination that leads the poet to a constant impasse. The true poet is unhappy because of his own poetic quality. Karyotakis had to live between two worlds, inspiration and boring daily life. At this point, the words of the great modern Greek poet and Nobel laureate Odysseas Elytis come to mind when he says in his famous essay "Open Papers" (Ανοιχτά Χαρτιά) from the famous Ikaros Publishing House: "when I pick up the pen I become someone else (...) and the loneliness of the pen is one of the greatest". All of Karyotakis' poems could be considered as harbingers of his decision to commit suicide. Many research papers have been and are still being written about his work and poets greatly influenced by it are constantly being discovered. These are Giannis Ritsos, Giorgos Seferis, Manolis Anagnostakis, Titos Patrikios and one of the most recent ones, Alexis Traianos. Today, his poetry still moves all readers who wonder how it is possible for such a gifted and charismatic person as Karyotakis to decide to surrender life in this way. The end of Karyotakis' life coincided with the end of his poetry. He died with the conscience that he had nothing more to give, nothing more to say. Karyotakis consistently expressed the prevailing atmosphere of pessimism in the groups of young intellectuals of his time and depicted his protest against the bourgeois, bureaucratic modern Greek society after the Asia Minor Catastrophe. He was a very remarkable and rare poet because he wrote with the blood of his own body and soul the deep truth of his poetry. He opposes his fate and says a resonant no to mythical Sisyphus' miserable destiny. Many criticized him for this decision to take his life, but no one is entitled to do so because it is simply impossible for anybody to infiltrate the depths of a soul. Thus, this would be a sacrilege on our part and our intention is certainly not that. Finally, showing absolute respect to the phenomenon of Karyotakis, we try to look at the poet, the man and this bright soul that all he seeks to do through his poetry is to teach and advise us.

## Introduction

The destiny of some writers has been decided long before they were born. The fate of some artists is so uncommon, so strange and special that the poet of Modern Greek literature Kiki Dimoula describes it as the fate of exception and rarity<sup>1</sup>. Thus, Kostas Karyotakis is a poet stigmatized by a

---

\* Öğr. Görevlisi Dr., Ankara Üniversitesi, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ORCID ID: 0000-0002-3620-6997; marinada1982@gmail.com

<sup>1</sup> Kiki Dimoula, *Eklithin Omilitria*, Ekdoseis İkaros, Athina 2022, s. 69.

rare fate. Kostas Karyotakis (1896-1928) is considered to be the main representative of the literary generation of 1920. He is the foremost exponent of Modern Greek lyric poetry and his work has been translated into more than thirty languages. Several poets manage to emerge as great, but those truly capable of becoming symbols of their generation are very few. Karyotakis was one of them. His death by suicide in Preveza at only 32 years of age, attested to his sincere attitude towards both his life and poetic work<sup>2</sup>.

The poets who wrote between 1910-1930 are widely known as Neoromantics. The general characteristics of the 1920s poetry are the following:

- ┆ pessimism, melancholy, a sense of dissatisfaction and impasse
- the absence of ideals, the mourning for their loss
- the turn to the person's inner world
- the refuge in daydreaming and escaping

The main representatives of this poetic generation are:

- Kostas Karyotakis [Κώστας Καρυωτάκης] (1896-1928)
- Kostas Ouranis [Κώστας Ουράνης] (1890-1953)
- Napoleon Lapathiotis [Ναπολέον Λαπαθιώτης] (1888-1943)
- Tellos Agras [Τέλλος Αγρας] (1899-1944)
- Romos Filyras [Ρώμος Φιλύρας] (1889-1942)
- Fotos Gifyllis [Φώτος Γιοφύλλης] (1887-1981)
- Mitsos Papanikolaou [Μήτσος Παπανικολάου] (1900-1943)
- Maria Polydouri [Μαρία Πολυδούρη] (1902-1930)

Modern Greek literary critic Linos Politis describes the poetic generation of 1920s in the following way:

*“The poets of the 1920s generation, also called –decadents- or -intruistes- cultivated this feeling of dissatisfaction and decay in many tones. Especially after Karyotakis' tragic suicide, his poetry and ideas overflowed Modern Greek poetry”<sup>3</sup>.*

Roderick Beaton clearly defines what the Modern Greek poetry of the 1920s generation means and represents: *“These poets, just like*

---

<sup>2</sup> Vaggelis Athanasopoulos, *To Poiitiko Topio tou 19ou kai 20ou Aiona*, G' Tomos, Ekdoseis Kastanioti, Athina 2007, s. 205.

<sup>3</sup> Linos Politis, *Ístoria tis Neoellinikis Logotekhnias*, Ekdoseis Morfotiko Ídryma Ethikis Trapezis, Athina 1978, s. 249.

*the novelists of the same period, turned their attention to the inner world and experience of the individual, dug into the heritage of French Symbolism and the melancholic aspect of the poet Palamas. For all these poets, their lives had been stripped of ideals and the role of the poet was to grieve this loss. These poets blame society for tearing down all ideals with its destructive and intolerable routine*<sup>4</sup>.

Kostas Karyotakis also grieves the loss and absence of ideals in his life:

*What will of God is this that governs us,  
which tragic fate holds the thread  
of the empty days we are currently living  
like from a bad, old habit?*

*Ποια θέληση θεού μας κυβερνάει,  
ποια μοίρα τραγική κρατάει το νήμα  
των άδειων ημερών που τώρα ζούμε  
σαν από μια κακή, παλιά συνήθεια;*<sup>5</sup>

The main poetic themes of Karyotakis and by extension the Modern Greek Neo-Romantic poetry are the pursuit of the ideal and then failure, lust and then delusion and complete disappointment. Karyotakis oscillates between two words: between the realization of futility and complete despair. The poetic themes of Karyotakis are dominated by the acceptance of the tragic word which ultimately leads only to death. Karyotakis is in complete dissonance with the environment that surrounds him and even worse in complete dissonance with himself<sup>6</sup>.

## **I. A Poet Sui Generis**

Kostas Karyotakis went to Athens in 1914 to study at the Law School and at the end of 1917 he obtained his degree. His first poetry collection, *The Pain of Man and Things*, (*Ο Πόνος του Ανθρώπου και των Πραμάτων*), was published in 1919. His second collection, under the title *Nepenthe*

---

<sup>4</sup> Roderick Beaton, *Eisagogi sti Neoteri Elliniki Logotekhnia*, Ekdoseis Nefeli, Athina 1996, s. 169.

<sup>5</sup> Kostas Karyotakis, *Poimata kai Peza*, Epimeleia G. Savvidis, Ekdoseis Ermis, Athina 1972, s. 88 (untitled poem).

<sup>6</sup> Euripidis Garantoudis, «Ī Poiisi tou Karyotaki», *Grammata II: Neoelliniki Filologia (19os & 20os aionas)*, Elliniko Anoikhto Panepistimio, Patra 2008, ss. 324-325.

(*Νηπενθή*), was published in 1921. At the same time, he was emotionally connected with the poet Maria Polydouri [[Μαρία Πολυδούρη](#)] (1902-1930). In December 1927 he published his last collection of poems entitled *Elegies and Satires* (*Ελεγεία και Σάτιρες*). Among his writings there are also 16 prose texts. Karyotakis latest prose texts have as subject: "his opposition to the world, everyday life, mankind, there is a huge pessimism about the meaning of life and the meaning of existence in general. Karyotakis' personal tragedy is clearly depicted in the prose text with given title "Escape" (*Φυγή*), which begins in the following way: 'I feel reality through physical pain'<sup>7</sup>.

For a while, Karyotakis tried to practice law. However, the lack of clientele made him seek a position as a civil servant. In 1923 he was appointed to the Ministry of Social Welfare. In 1928 he was seconded to Patras, but left immediately for a travel to Paris and after his return he was transferred to the Prefecture of Preveza. Eventually, on July 21, 1928, at 4:30 pm, and at the age of 32, Kostas Karyotakis laid under a tree and committed suicide by firing a gun to his heart. All this happened in the town of Preveza, which was so strongly connected with the poet's last moments but also with the time of his death. One last letter was found in the pocket of the costume of his corpse and it reads the following:

*“Nor am I the right man for the job. My whole past proves so. **Every reality was repulsive to me.***

*I had the vertigo of danger. And the danger that has come, I accept it with a willing heart. I hang for those who, as I did, **did not see any ideal in their lives, have always been at the mercy of their hesitations, or considered their existence to be a game with no substance.** I see them coming more and more along with the centuries. I am addressing them.*

*After tasting all the joys (!!!), I am ready for a dishonorable death. I feel sorry for my unhappy parents; I feel sorry for my siblings. **But I leave with my head held up high. I have been ill***<sup>8</sup>.

---

<sup>7</sup> Giorgos Kravasilis, «Mia serra Nosira Triantafylla. Ta Teleutaia Peza tou K.G. Karyotaki», *Grammata kai Tekhnes, Aferoma K.G. Karyotakis*, Miniaia Epitheorisi Tekhnis, Kritikis kai Koinonikou Provlitismou, Iounios - Ioulios 1985, Arithmos Teukhous 41, Ekdoseis Papageorgiou, Athina 1985, s. 39.

<sup>8</sup> Giorgos Savvidis, *Khronografía K.G. Karyotaki*, Epimeleia G.P. Savvidis, N.M. Khatzidaki, Mariliza Mitsou, Ekdoseis Morfotiko Idryma Ethnikis Trapezis, Athina 1989, s. 141.

Stefanos Bekatoros then proceeds to an excellent analysis of Karyotakis' last letter shortly before committing suicide:

*"Karyotakis describes in his letter the desperate search for the essence of things. (...) Divided in two, the poet suffers a complete rupture with reality, everyday life but also with himself. The more he tends to transcend the world, the more painfully he feels imprisoned in it. There is a risk that he crashes and eventually he does"*<sup>9</sup>.

Karyotakis died with a bullet in his heart, after having tried unsuccessfully to drown in the sea, a fact that psychologically symbolizes the return to mother's arms. In his prose work *"The praise of the sea"* (*To εγκώμιο της θάλασσας*), he states:

*"The sea is my only love. Because it appears as an ideal. And its name is wondrous (...). The man's soul is bathed in the purity of sea. Our nostalgia finds a way out and our pain its expression"*<sup>10</sup>.

The words of Petros Khartokollis, Psychiatry Professor, are of extreme importance:

*"Without a doubt, the ideal suicide of Greek literature is Karyotakis. (...) Karyotakis professed with consistency the pessimistic atmosphere that prevailed in the circles of young intellectuals of his time and the bitter protest against the bourgeois and bureaucratic modern Greek society"*<sup>11</sup>.

Modern Greek literary critic Kleon Paraschos, a peer of the poet, attests:

*"If Karyotakis' pessimism was something entirely of his own, his despair was ours as well as all the mental and intellectual dramas he expressed. (...) No one represented us as much as Karyotakis did. Nobody else was as familiar with the atmosphere and spirit of our time as Karyotakis was"*<sup>12</sup>.

---

<sup>9</sup> Stefanos Mpekatoros, «To Psomi tis Eksorias. Simeioseis gia mia Epanektimi tou K.G. Karyotaki», *Grammata kai Tekhnes, Afteroma K.G. Karyotakis*, Miniaia Epitheorisi Tekhnis, Kritikis kai Koinonikou Provlitismou, Iounios - Ioulios 1985, Arithmos Teukhous 41, Ekdoseis Papageorgiou, Athina 1985, s. 15.

<sup>10</sup> Kostas Karyotakis, *Ta Peza*, Filologiki Epimeleia G. Savvidis, Ekdoseis Nefeli, Athina 1989, ss. 38-40.

<sup>11</sup> Petros Khartokollis, *Idanikoi Autokheires, Ellines Logotekhnes pou Autoktonisan*, Ekdoseis Estia, Athina 2003, s. 11.

<sup>12</sup> Kostas Karyotakis, *Apanta*, Epimeleia X. Sakellariadis, K. Paraskhos kai T. Agras, Ekdoseis Gkovosti, Athina 1938, s. 21.

When a poet of this value commits suicide, it is natural to have various interpretations of why he made this fatal decision. Titos Patrikios, in his text entitled *Kostas Karyotakis (Κώστας Καρυωτάκης)* in the volume *Satire and Politics in Modern Greece from Solomos to Seferis (Σάτιρα και πολιτική στη νεώτερη Ελλάδα από τον Σολωμό ως τον Σεφέρη)*, published in 1979 by the Company of Culture and General Education of Moraitis School, says among other things:

*‘The suicide of Karyotakis is not a random event, unrelated to his poetry. As much as it may derive from the sensations of death that exist within him, it is also related to the way he joined society and clashed with it... Moreover, that his suicide may, to a certain extent, be linked to commitments he made through his own poetry’<sup>13</sup>.*

One reason that seems to have pushed Karyotakis to commit suicide is the syphilis he is likely to have suffered from. Another reason could have been the lack of real love in his life. The beautiful and emancipated poet of the 1920s generation, Maria Polydouri [Μαρία Πολυδούρη] had fallen in love with him and he seemed to have a interest in her, too. According to Polydouri, he was the first to confess his love, but unfortunately this love was an unfortunate one without a happy ending. Referring to this stormy love, Lili Zografou says:

*‘At the beginning of 1922, the two poets meet at the offices of the Prefecture of Athens. Their relationship has been tempestuous due to a fatal series of misunderstandings that would separate them in the most difficult moments, exactly when they would be in great need of each other’<sup>14</sup>.*

Maria Polydouri's love poems have one and only addressee: the poet Kostas Karyotakis. Polydouri's poetic work is appreciated by critics mainly for the authenticity of feelings, for the sensitivity, the tenderness and intensity. Among the most special ones that the poet dedicates to Karyotakis is the poem *"Only because you loved me"* (*"Γιατί μ' αγάπησες"*)

*Only because you held me in your arms  
one night and you kissed my lips,  
only for this I'm beautiful as wide open lily*

---

<sup>13</sup> Anastasios Vistonitis, «1928: 90 Χρονία από την Αυτοκτομία του Καρυωτάκη», *To Vima*, Athina, 05/01/2018, <https://www.tovima.gr/2018/01/05/culture/1928-90-xronia-apo-tin-aytoktonia-toy-karywtaki/>

<sup>14</sup> Lili Zografou, *Kostas Karyotakis Maria Polydouri kai i Arkhi tis Amfisvitisis*, Ekdoseis Gnosi, Athina 1961, s. 63.

*and I still have a shiver in my soul,  
only because you held me in your arms.*

*(.....)*

*I was born only because you loved me,  
my life was given for this.*

*In the graceless, unfulfilled life  
my life was fulfilled.*

*I was born only because you loved me.*

*Μόνο γιατί με κράτησες στα χέρια σου*

*Μια νύχτα και με φίλησες στο στόμα,*

*Μόνο γι' αυτό είμαι ωραία σαν κρίνο ολόανοιχτο*

*Κ' έχω ένα ρίγος στην ψυχή μου ακόμα,*

*Μόνο γιατί με κράτησες στα χέρια σου.*

*(.....)*

*Μόνο γιατί μ' αγάπησες γεννήθηκα,*

*γι' αυτό η ζωή μου εδόθη.*

*Στην άχαρη ζωή την ανεκπλήρωτη*

*Μένα η ζωή πληρώθη (για έμενα η ζωή εκπληρώθηκε).*

*Μόνο γιατί μ' αγάπησες γεννήθηκα<sup>15</sup>.*

Here, there's a big question: why does fate not allow people born for each other to live happily ever after? Why is happiness such a rare gift to people? No one can give answers to these eternal mysteries and riddles, only those who read these stories always feel deeply moved and choke up a little because of these injustices. On the other hand, there is one very important thing we must not forget: these very moving love stories may not have had a happy ending but left their imprint in history forever rendering their protagonists eternal lovers who triumphed over time.

There is a secret in the depths of Karyotakis' poetry: it's his inability to feel love and surrender himself completely to the woman he loves. That's the reason for all his despair on an emotional level but also for his deep and incurable pessimism. Concerning his inability to love truly and deeply, the psychiatrist and writer Petros Khartokollis states:

---

<sup>15</sup> Maria Polydouri, "Mono giati m'agapises", apo tin Poiitiki Syllogi *Oi Trillies pou Svinoun*, Apanta, Eisagogi-Epimeleia-Skholiasmos: Takis Mendrakos, Ekdoseis Asteri, Athina 1982, ss. 89-91.



*"Karyotakis' problem was that he was unable to love the women who could love him. Having a very bad idea for himself he didn't think he deserved to be loved. This spiteful idea he maintained for himself was projected onto others by creating a false image of superiority for himself that collapsed when a woman rejected him, while making him lose his appreciation for a woman who could love him, just like Polydouri did"*<sup>16</sup>.

## II. The Poet's difficult and demanding relationship with Poetry

Symeon Stampoulos very cleverly observes that the relationship between poetry and the poet is not easy at all. It involves devotion, it is a way of life, a disease that traps the charismatic poets forever. Karyotakis had understood since the very beginning that this was his fate and there could be no chance of escape. Each poet has only one right and at the same time an obligation to carry out the divine or demonic commandment he carries within him:

*"Vaché, Rigaut, Crevel, Yesenin, Mayakovsky, Chelan, Sylvia Plath, Trakl, Pavese, Marina Tsvetaeva, Karyotakis, Lapathiotis, Alexis Traianos... (the list will remain open forever), they took refuge into their poetry and became themselves, as Friedrich Hölderlin had wished, their word and their poem. Their poetry was engraved onto their bodies. It is the mark of the condemned, that is, the poet. The critics of literature are responsible for all the rest, ephemeral and perishable"*<sup>17</sup>.

Thanasis Kostavaras correctly observes that Karyotakis' poetry and life were a single body, a single soul. Their identification was absolute and the bonding of art and life was ultimate. Karyotakis' poetry carries within it the poet's own blood, the poet himself is his poem:

*"His life and work were two things alike and totally dependent on one another. They complement each other so much that they end up being identical. His poetry has been the identity of his life"*<sup>18</sup>.

---

<sup>16</sup> Petros Khartokollis, *Ídanikoi Autokheires, Ellines Logotekhnes pou Autoktonisan*, Ekdoseis Estia, Athina 2003, s. 32.

<sup>17</sup> Symeon Stampoulos, «O Kostas Karyotakis den Aytoktonise....to Olisthima enos Daskalou», *Neon Planodion*, Athina 21.07.2020, <https://neoplanodion.gr/2020/07/21/>

<sup>18</sup> Thanasis Kostavaras, «O Karyotakismos os Poiitki Moira», *Grammata kai Tekhnes, Aferoma K.G. Karyotakis*, Miniaia Epitheorisi Tekhnis, Kritikis kai

Nasos Vagenas, one of the greatest modern Greek poets of the 1970s generation, also shares the above opinion when he affirms:

*"Poetry, the most humane situation, is at the same time the most inhumane. The tension of the poetic experience is so strong that its prolongation would be capable of crushing the one who lives it. It is impossible for anyone to live constantly in a poetic way"*<sup>19</sup>.

Karyotakis' work influenced great poets of Modern Greek literature such as Seferis, Empeirikos, Ritsos and Elytis. It also influenced the younger poets to such an extent that his own poetic flow known as "καρυωτακισμός" (lat. karyotakismos) prevailed in Modern Greek literature. This means that the younger ones had a tendency to imitate but also to follow his expressive ways as well as his poetic ideology. The term known as "καρυωτακισμός" (lat. karyotakismos) as critic and as a poetic phenomenon refers to the continuing influence of Karyotakis on his younger poetic contemporaries, especially the Greek Poetic Generation of the 1970. Poets like Tasos Leivaditis, Titos Patrikios, Giannis Ritsos, and Kiki Dimoula are influenced by the poetry of Karyotakis and deal with the existential and philosophical poetic themes. Dimitris Tziovas believes that:

*"the relation between younger poets and Karyotakis was primarily ideological and psychological other than expressive. The reason for this is because everyone thought of him as the denier poet, the social ant conformist"*<sup>20</sup>.

The suicidal poet Alexis Traianos, for example, who is considered one of the greatest representatives of the poetic generation of the 1970s and a great admirer of Karyotakis' poetic work, writes in his poem "*Dream of the poet Kostas Karyotakis*" ("*Όνειρο του ποιητή Κώστα Καρυωτάκη*"): 25

*And then you came where of course you had to come  
Slowly dragging the horror of an everlasting wound  
Into the crack of the most visceral end  
To the black impasse in the abyss of the mind*

---

Koinonikou Provlitismou, Ιούνιος - Ιούλιος 1985, Arithmos Teukhous 41, Ekdoseis Papageorgiou, Athina 1985, s. 4.

<sup>19</sup> Nasos Vagenas, *Ϊ Esthita tis Theas, Seumioseis gia tin Poiisi kai tin Kritiki*, Ekdoseis Stigmi, Athina 1988, s. 235.

<sup>20</sup> *Karyotakis kai Karyotakismos* (13 Ιανουαριου και 1 Fevrouariou 1997), Epistimoniko Symposio, Etaireia Spoudon Neoellinikou Politismou kai Genikis Paideias, Skholi Moraiti, Athina 1998, ss. 105-106.

*Κι έπειτα ήρθες να που έπρεπε βέβαια να έρθεις  
Αγάλι σέρνοντας τη φρίκη μιας πληγής παντοντινης  
Μέσα στου πιο αποτρόπαιου τέλους τον κρότο  
Στο μαύρο αδιέξοδο στην άβυσσο του νου<sup>21</sup>.*

Karyotakis and all the poets who try to touch the depths of the abyss pay for this choice with their own lives. By committing suicide, Karyotakis refuses to bear a miserable, boring life, an everyday life full of compromises. The following poem entitled "I want to leave this place" ('*Θέλω να φύγω πια από δω* ') is extremely insightful:

*I want to leave this place, I want to go far away,  
to some place unrecognizable and new,  
I want to become a golden dust in the ether,  
simple element, free and brave.  
The things of the world seem to be like a soft dream  
and speak to the soul  
beautiful be the faces and smile  
beautiful be even my own self*

*Θέλω να φύγω πια από δω, θέλω να φύγω πέρα,  
σε κάποιο τόπο αγνώριστο και νέο,  
θέλω να γίνω μια χρυσή σκόνη μες στον αιθέρα,  
απλό στοιχείο, ελεύθερο, γενναίο.  
Σαν όνειρο να φαίνονται απαλό και να μιλούνε  
έως την ψυχή τα πράγματα του κόσμου,  
ωραία να 'ναι τα πρόσωπα και να χαμογελούνε,  
ωραίος ακόμη ο ίδιος εαυτός μου<sup>22</sup>.*

Moreover, as Giorgos Kotzioulas mentions, Karyotakis' texts do not refer to natural nihilists, but to those people possessed of a moral conscience

---

<sup>21</sup> Alexis Traianos, *Í Klepsydra me tis Stakhtes. Thessaloniki: Egnatia, Athina 1975, s. 15.*

<sup>22</sup> Kostas Karyotakis, *Ta Poiimata (1913-1928)*, Epimeleia G. Savvidis, Ekdoseis Nefeli, Athina 1992, s. 129.

who have realized that the world of their time has been led to an irreversible moral degeneration:

*“People who had no faith, all those disgusted by the pettiness of life, saw in Karyotakis a quiet, unarmed revolutionary, who did not ask for any action on their part, only acceptance. [...] Where should one turn to? There is no refuge, neither earthly nor spiritual”<sup>23</sup>.*

The great philosopher of modern Greece, University Professor Dimitrios Liantinis (1942-1998), expresses the same complaint as Karyotakis about the ultimate corruption and disintegration of the world and culture in the last letter he leaves to his daughter before committing suicide. Two intellectuals who express the same anguish, concerns, the same complaints through their last farewell letters shortly before taking their own lives, even though they had never met.

In his goodbye letter to his daughter Diotima, Professor of Philosophy Liantinis writes:

*‘My Diotima,*

*I am leaving this world willingly. I am vanishing standing on my feet, strong and proud. I've prepared this very moment step by step throughout my life, which was many things, but above all it has been a careful study of death. (...) I die healthy in body and mind (...). Remember that difficult times are about to come for the new generations. And it is unfair and very strange to spare such a gift of life to people, and for most to live in the dizziness of this ridiculous absurdity.*

*My last action has the meaning of protesting against the harm that we, the adults, prepare for the innocent new generations that come next. We survive at their expense. An abyssal harm in its horror.*

*My sorrow for this crime is killing me.*

*I lived isolated and strong.*

*Liantinis”<sup>24</sup>.*

## Conclusions

Karyotakis' suicide was an event that shook the intellectual circles of his period and continues to raise many questions that were never answered. Significant personalities, important litterateurs, university professors and

---

<sup>23</sup> Giorgos Kotzioulas, «i Kathierosi tou Karyotaki», *Poiitiki Tekhni*, Teukhos. 18, Athina 1948, ss. 315-316.

<sup>24</sup> Dimitris Alikakos, *Ezisa Erimos kai Iskhyros Liantinis*, Ekdoseis Eleftheroudakis, Athina 2016, ss. 10-11.

literary critics try to explain the mystery and enigma behind the suicidal act. Author Elli Aleksiou gives her own enlightening view on the subject:

*“Karyotakis was deeply intertwined with the void. The dissatisfaction. A torturous thirst. A hideous quest which took the form of a serious illness throughout his short life. But since he carried this torturous mentality within him, he could never get rid of it. When the groups of intellectuals were informed of the tragic death of Karyotakis, almost immediately and without any hesitations it was said and accepted that “His last transfer to Preveza was the coup de grace” No! Death gave him the desired redemption. For Karyotakis it was the elixir of his unhappy life. It was the expected and desired ideal end. For Karyotakis, his psychological dead-end was so permanent and so intense that it could no longer continue. Suicide was the natural finishing line to his suffering nature. Everything suddenly brightened up. The incomprehensible became understandable and Karyotakis entered the group of creators who create and die with the consistency that describes only the few and the chosen”<sup>25</sup>.*

Suicidal poets, authors and artists constitute an important category of people whose intelligence, genius and great sensitivity never allowed them to become part of a social system that hardly tolerates anything different and special. Their work brings to light their mental breakdown. Their verses are so vividly written that it feels as if they were sitting next to us and talking directly with us. Their poetry is a legacy for future generations, their words and verses are full of wisdom and teachings. They are people who were not afraid to oppose their fates, who had a special inner world whose pace gets past the usual. The following verses of the great writer from Eastern Thrace, Georgios Vizyinos (1849-), who wrote while being shut-in in the Dromokaiteio Psychiatric Hospital of Athens, reveal his strained mental state and perfectly describe the fragile inner nature of all those sensitive suicidal poets:

*the rhythm of the world  
has altered within me*

---

<sup>25</sup> Elli Aleksiou, *Ellines Logotekhnes*, Ekdoseis Kastaniotis, Athina 1982, s. 98.

*μετεβλήθη εντός μου  
κι ο ρυθμός του κόσμου*<sup>26</sup>

Such beautiful and succinct verses! After all, there are situations, reasons, causes that can, out of a sudden, transform and disrupt the balance of our inner world. The poet Georgios Vizyinos, after having an unfortunate love affair with Betina Fravasili and two unsuccessful suicide attempts, was precipitately admitted to the Dromokaiteio Psychiatric Hospital of Athens on April 13, 1892, where he remained for four whole years and eventually died shut-in and isolated. The fact that his hospitalization in the above mental institution for four whole years did not stop him from writing poems that still move us today and bring tears to our eyes is truly admirable<sup>27</sup>.

It is safe to say that our efforts to examine the reasons why and how a suicide was committed are respected but should never be excessive because some questions may not be prone to be answered. We shall let the verses of these poets speak infinitely instead of us, they are definitely trying to tell us something...

### **Bibliography**

- ALEKSIOU, Elli, *Ellines Logotekhnēs*, Ekdoseis Kastaniotis, Athina 1982.
- ALÍKAKOS, Dimitris, *Ezisa Erimos kai Ískhyros Liantinis*, Ekdoseis Eleftheroudakis, Athina 2016.
- ATHANASOPOULOS, Vaggelis, *To Poiitiko Topio tou 19ou kai 20ou Aiona*, G' Tomos, Ekdoseis Kastanioti, Athina 2007.
- BEATON, Roderick, *Eisagogi sti Neoteri Elliniki Logotekhnia*, Ekdoseis Nefeli, Athina 1996.
- GARANTOUDIS, EVRIPIDIS, «Í Poiisi tou Karyotaki», *Grammata II: Neoelliniki Filologia (19os & 20os aionas)*, Elliniko Anoikhto Panepistimio, Patra 2008.
- DÍMOULA, Kiki, *Eklithin Omilitria*, Ekdoseis Íkaros, Athina 2022.
- KARYOTAKÍΣ, Kostas, *Apanta*, Epimeleia X. Sakellariadis, K. Paraskhos kai T. Agras, Ekdoseis Gkovosti, Athina 1938.
- KARYOTAKÍΣ, Kostas, *Poiimata kai Peza*, Epimeleia G. Savvidis, Ekdoseis Ermis, Athina 1972.
- KARYOTAKÍΣ, Kostas, *Ta Peza*, Filologiki Epimeleia G. Savvidis, Ekdoseis Nefeli, Athina 1989.
- KARYOTAKÍΣ kai Karyotakismos (13 Íanouariou kai 1 Fevrouariou 1997), Epistimoniko Symposio, Etaireia Spoudon Neoellinikou Politismou kai Genikis Paideias, Skholi Moraiti, Athina 1998.

---

<sup>26</sup> Eleni Pippa, *Pagkosmia Poiisi*, Tomos B', Ekdoseis Íolkos, Athina, ss. 44-46.

<sup>27</sup> Georgios Vizyinos, *Ta Poiimata*, Tomos A', Neoelliniki Vivliothiki, Ídryma Kosta kai Elenis Ourani, Athina 2003, s. 145.

- KARYOTAKÍS, Kostas, *Ta Poiimata (1913-1928)*, Epimeleia G. Savvidis, Ekdoseis Nefeli, Athina 1992.
- KHARTOKOLLÍS, Petros, *Ídanikoi Autokheires, Ellines Logotekhnes pou Autoktomisan*, Ekdoseis Estia, Athina 2003.
- KOSTAVARAS, Thanasis, «O Karyotakismos os Poiitiki Moira», *Grammata kai Tekhnes, Afieroma K.G. Karyotakis*, Miniaia Epitheorisi Tekhnis, Kritikis kai Koinonikou Provlimatismou, Íounios - Íoulios 1985, Arithmos Teukhous 41, Ekdoseis Papageorgiou, Athina 1985.
- KOTZIOULAS, Giorgos, «i Kathierosi tou Karyotaki», *Poiitiki Tekhni*, Teukhos. 18, Athina 1948.
- KRAVASÍLÍS, Giorgos, «Mia serra Nosira Triantafylla. Ta Teleutaia Peza tou K.G. Karyotaki», *Grammata kai Tekhnes, Afieroma K.G. Karyotakis*, Miniaia Epitheorisi Tekhnis, Kritikis kai Koinonikou Provlimatismou, Íounios - Íoulios 1985, Arithmos Teukhous 41, Ekdoseis Papageorgiou, Athina 1985.
- MPEKATOROS, Stefanos, «To Psomi tis Eksorias. Simeioseis gia mia Epanektimi tou K.G. Karyotaki», *Grammata kai Tekhnes, Afieroma K.G. Karyotakis*, Miniaia Epitheorisi Tekhnis, Kritikis kai Koinonikou Provlimatismou, Íounios - Íoulios 1985, Arithmos Teukhous 41, Ekdoseis Papageorgiou, Athina 1985.
- ODYSSEAS, Elytis, *Anoikhta Khartia*, Ekdoseis Íkaros, Athina 2017.
- PÍPPA, Eleni, *Pagkosmia Poiisi*, Tomos B', Ekdoseis Íolkos, Athina.
- POLÍTIS, Linos, *Ístoria tis Neoellinikis Logotekhnias*, Ekdoseis Morfotiko Ídryma Ethikis Trapezis, Athina 1978.
- POLYDOURÍ, Maria, «Mono giati m'agapises», apo tin Poiitiki Syllogi *Oi Trillies pou Svinoun*, Apanta, Eisagogi-Epimeleia-Skholiasmos: Takis Mendrakos, Ekdoseis Asteri, Athina 1982.
- SAVVÍDÍS, Giorgos, *Khronografia K.G. Karyotaki*, Epimeleia G.P. Savvidis, N.M. Khatzidaki, Mariliza Mitsou, Ekdoseis Morfotiko Ídryma Ethnikis Trapezis, Athina 1989.
- STAMPOULOS, Symeon, «O Kostas Karyotakis den Aytoktonise....to Olisthima enos Daskalou», *Neon Planodion*, Athina 21.07.2020, <https://neoplanodion.gr/2020/07/21/>.
- TRAIÁNOS, Alexis, *Í Klepsydra me tis Stakhtes. Thessaloniki: Egnatia*, Athina 1975.
- VAGENAS, Nasos, *Í Esthita tis Theas, Semnoseis gia tin Poiisi kai tin Kritiki*, Ekdoseis Stigmi, Athina 1988.
- VÍSTONÍTIS, Anastasios, «1928: 90 Khronia apo tin Autoktoia tou Karyotaki», *To Vima*, Athina, 05/01/2018, <https://www.tovima.gr/2018/01/05/culture/1928-90-xronia-apo-tin-aytoktonia-toy-karywtaki/>.
- VÍZYÍNOS, Georgios, *Ta Poiimata*, Tomos A', Neoelliniki Vivliothiki, Ídryma Kosta kai Elenis Ourani, Athina 2003.
- ZOGRAFOU, Lili, *Kostas Karyotakis Maria Polydouri kai i Arkhi tis Amfisvitisis*, Ekdoseis Gnosi, Athina 1961.

ANKARAD, 2024; 5(9): 31-48	<a href="mailto:ankaradergisi06@gmail.com">ankaradergisi06@gmail.com</a>
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838/ankarad.1511127

*Araştırma Makalesi /Research Article*

**ZAPOROG KAZAKLARI VE OSMANLI  
TOPRAKLARINA YAĞMA AKINLARI (1530-1630)**

**Ahmet ELİBOL\***

**Öz:** Bugünkü Ukrayna'nın tarihsel kökenine gidildiğinde Kazakları görürüz. Zaporog Kazakları denilen bu Kazak grubu menşe itibarıyla Rus Kiev Knezliği zamanında bölgede var olan ve sonradan Ortodokslaşarak asimile olan Karakalpak, Uz, Brendi gibi Türk savaşçı boylarına dayanır. Önceleri Kiev Knezliği, 16. yüzyıl itibarıyla de Lehistan bu gibi grupları bir araya getirerek güneyden gelen Türk tehditlerine karşı sınır muhafızı olarak görevlendirildi. Osmanlıya bağlı Kırım Tatar güçlerine karşılık veren ve bilahare Tatar ve Osmanlı topraklarına yağma akınları düzenleyen Zaporog Kazakları 17. yüzyılın başında yoğun olmak üzere Osmanlı'nın Karadeniz'deki Anadolu ve Rumeli liman kentlerine ve kasabalarına büyük yağma saldırıları tertip etti. Trabzon, Sinop ve İstanbul'un varoşları bu saldırılardan nasibini aldı. Bütün bir Karadeniz sahili yüz yıldan fazla korku ve dehşet içinde kaldı. Birçok ahali korkudan iç bölgelere göç etmek zorunda kaldı. Osmanlı Devleti askeri olarak bunlarla baş etmekte zorlandı. Bu durum Osmanlı ile Lehistan arasındaki siyasi ilişkileri de oldukça kötü etkiledi. 1630'dan sonra Kazakların saldırıları Lehistan ile yaşadığı problemlerden dolayı tedricen azaldı.

**Anahtar Kelimeler:** Zaporog Kazakları, Ukrayna, Tatar, Kırım, Karadeniz, Osmanlı, Kazak Saldırıları.

**ZAPOROG COSSACKS AND THEIR RAIDING  
RAIDS ON THE OTTOMAN LANDS (1530-1630)**

**Abstract:** When we go to the historical origins of today's Ukraine, we see Cossacks. This group of Cossacks, called Zaporog Cossacks, is based on the Turkish warrior tribes such as Karakalpak, Uz, Brandy, who existed in the region during the time of the Russian Kievan Knezate and later assimilated by becoming Orthodox. Initially, the Kievan Knezate, and from the 16th century onwards

\*Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, [ahmet.elibol@hbv.edu.tr](mailto:ahmet.elibol@hbv.edu.tr). Orcid: 0000-0003-3837-1176.



Poland, brought such groups together and employed them as border guards against Turkish threats from the south. Responding to the Crimean Tatar forces loyal to the Ottomans, the Zaporog Cossacks organised raids into Tatar and Ottoman territory, and later, in the early 17th century, organised large-scale raids on Ottoman port cities and towns in Anatolia and Rumelia on the Black Sea. Trabzon, Sinop and the outskirts of Istanbul were the victims of these attacks. The entire Black Sea coast remained in fear and terror for more than a hundred years. Many people had to migrate inland out of fear. The Ottoman state found it difficult to cope with them militarily. This situation also had a negative impact on the political relations between the Ottoman Empire and Poland. After 1630, the attacks of the Cossacks gradually decreased due to the problems with Poland.

**Key Words:** Zaporog Cossacks, Ukraine, Tatar, Crimea, Black Sea, Ottoman, Cossack Attacks.

**Extended Abstract:** The Russian Kievan Knezate (862-1242) gathered warrior groups belonging to the old Turkic tribes such as Karakalpak, Uz and Brandy as border troops and used them both for raids against the Turkic tribes in the south and for defence against them. These warrior groups became Christianised and assimilated over time. These groups, who resisted the hardships of the steppe life well and later adopted the lifestyle and raiding characteristics of their enemies, the Tatars, were later called Cossacks, a word of Turkish origin. In the 16th century, when the Ukrainian region, where the Cossacks were located, came under the sovereignty of Poland, some of the Cossacks were attached to itself under the name of Registered Cossacks to be used as guards and raiding troops. The other significant part was placed under the command of Polish land nobles. Although these Cossacks of the Orthodox sect, called Zaporog Cossacks, were subjected to pressure from time to time by the land nobles, they continued to be the border troops of Poland. They acted as vanguard troops resisting the Tatars, who made raids from the south into Poland and Ukraine. However, the Cossacks did not fight only in defence, they used their methods against the Tatars and launched plundering attacks on the Crimean Tatar territories. In particular, they plundered cities in the Tatar regions, such as Ozi, Akkerman, Kefe, the outlet of the Black Sea, killing and capturing many people. This situation created diplomatic problems between Poland and the Ottoman Empire, which were friends in the mid-16th century. Poland complained about the Tatar attacks, while the Ottomans complained about the Cossacks plundering the Crimea and its neighbourhood. Towards the end of the 16th century, the Zaporog Cossacks, organised under the command of Hetmans, came to the Ottoman cities on the Anatolian side of the Black Sea in small ships called shayka

and started to plunder the coastal cities and towns of Anatolia, important cities such as Trabzon, Sinop and even the suburbs of Istanbul. These looting raids, which increased in intensity especially at the beginning of the 17th century, put both the people living there and the Ottoman administration in a very difficult situation. In these raids, cities and castles were left in ruins, many people from the public and officials were killed and many were captured. In the archive records that we have utilised, we have seen that especially the king or hetman of Poland and the Ottoman sultan or grand vizier emphasised this issue a lot. In the letters sent by the Ottomans, the horror caused by the Cossacks is revealed. In the middle of the 16th century, the correspondence was more friendly in content and tone, but by the first half of the 17th century it had become harsher, almost to the point of accusing Poland of hostility. Coastal towns on the Black Sea were sacked, people were killed and captured. Faced with this horror, the Ottoman army and navy abandoned everything and went on the hunt for Cossacks. The expeditions and naval battles were unable to reverse the situation. The myth that the Black Sea was a Turkish lake was completely dispelled. As a last resort, the Ottomans started preparations for a campaign against Poland, which was already supporting the Cossacks to a great extent at that time. In 1621, when the Khotin expedition, led by Osman II, resulted in the failure of the Ottoman army, the Cossacks intensified their attacks. In 1625, the Zaporog Cossacks were defeated in a naval battle at Karaharman in the Black Sea. After this date, Cossack attacks against the Ottomans relatively decreased. The main reason for this was that the Cossacks had a dispute with Poland and went to war. In their wars with Poland, the Cossacks also formed alliances with their former enemies, the Tatars, which would lead them to success.

The Cossack attacks, which continued for more than 100 years in Ottoman history, bloodied the Anatolian and Rumelia cities of the Black Sea and caused great fear. The Black Sea was engulfed in a kind of terror and the Ottoman state and society struggled for a long period of time.

### **Giriş**

Karadeniz ve kuzeyindeki bölgeler, hususen İstanbul'u merkez tutan büyük güçlerin ilgi ve ihtirasına mazhar olmuştur. Roma, Bizans ve nihayetinde Osmanlılar, stratejik olarak güvenliklerini temin ve muhafaza etmenin yanında, bölgeyi bir şekilde ellerinde tutmanın ticari açıdan kendilerine olan getirilerini hesap etmiş olmalıdır. Kademeli olarak bahsedilen topraklarına katan Osmanlılar, sadece Uzak Doğu'dan Baltık'a kadar uzanan ticaret yolunun önemli bir kısmını ele geçirmekle kalmamışlar, aynı zamanda özellikle İstanbul'un iâşesi için de mühim bir

kaynak elde etmişlerdir.<sup>1</sup> Daha çok ticaret, İstanbul gibi büyük şehirlerin iâşesi ve güvenlik kaygılarıyla beraber, Osmanlılar 15. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak planlı bir şekilde Karadeniz'in kuzeyindeki bölgeleri ele geçirmeye giriştiler. 1475 tarihinde Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti'ne tabi oldu. Arkasından, Bucak Tatarlarının yerleşik olduğu Besarabya'nın güney kısmı 1484'te Osmanlı yönetimine geçti. Boğdan'ın 1511 yılında vergiye bağlanması sonrasında Bug ve Dinyester İrmakları arasındaki Yedisan bölgesi Osmanlılarca ilhak edildi. Osmanlı Devleti'ne tabi vassallardan meydana gelen bu kuşak, bir Rumen prensliği olan ve 1460'tan itibaren Osmanlı egemenliğini kabul eden Eflak ve 1526'da Erdel ile batı yönüne doğru genişledi. Bahsedilen hâkimiyet alanının hemen kuzeyinde, önceleri Litvanya ve aynı zamanda Moskova Knezliği'nin egemenliğinde kalan, ancak 1569 tarihinde Lehistan Krallığı'na katılan boş step bölgeleri, Kazak toplumunun yaşam ve faaliyet alanları oldular.<sup>2</sup>

Bahsedildiği üzere, Osmanlı Devleti'nin kuzeydeki güvenliğinin yanında, ihtiyaç duyulan ticari metallerin temininde Kuzey Karadeniz limanları önemli bir paya sahip olmuşlardır. Osmanlı himayesinde bölgeyi tutan Kırım Hanlığı'na bağlı Tatarlar, Slav ve hususen Kazaklarla meskûn bölgelere 15. yüzyıldan itibaren yağma amacıyla sürekli akınlarda bulunmaktaydılar. Özellikle esir ticareti için yapılan akınlarda birçok esir ele geçiriliyor; Azak, Taman, Kerç ve Kefe limanlarına getirilerek Osmanlı köle pazarlarına sevk ediliyordu.<sup>3</sup> Tatarların akınlarına karşı kendilerini ve uç bölgeleri savunmak zorunda kalan Kazaklar, bir yandan da düşmanlarının yaşam tarzı ve savaş usullerini benimsiyorlardı ki zaman içinde kazandıkları savaşçı nitelikleri, onların Leh ve Rus yönetimleri

---

<sup>1</sup> Braudel, mevcut ticari yolun önemine değinerek, Krakov, Lwow ve Kalas'ın ötesinde Macaristan'a, oradan da daha güneye, Balkanlar ve İstanbul'a doğru uzanan ticari caddenin, çıkarlar doğrultusunda ortak bir güvenlik şemsiyesinde olduğunu belirtir. İstanbul tarafına kürkler, deriler, bir miktar amber, görece ucuz veya lüks sayılabilecek Polonya kumaşları, demir ve belki de düşük ayarlı paralar gitmektedir. Bunun karşılığında, Türk veya Rum tüccarları ve bilahare özellikle 1550'lerden sonra Ermeni ve Yahudi tüccarlar ise atlar, çoğunlukla baharat ve ipekliler götürmekteydiler. Bkz. Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, I. Cilt, İstanbul-1989, s. 124. Ayrıca Braudel, İstanbul'un et bakımından iâşesi hususunda özellikle Boğdan'dan itibaren geniş düzlüklerden temin edilen ekseriyetle büyükbaş hayvanın İstanbul tarafından müsadere edildiğini belirtmektedir. Bk: a.g.e., s. 123.

<sup>2</sup> Peter Bartl, "17. yüzyılda ve 18. yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", *İlmi Araştırmalar*, S.6, İstanbul, 1998, s. 302.

<sup>3</sup> Yücel Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-1*, İstanbul, Aralık, 2004, s. 210.

tarafından sınır savunma birliklerine yardımcı kıtalar olarak görevlendirilmelerine sebep olacaktı. Kazaklar, Tatarların akınlarını önlemek ve zaman zaman onları püskürtmekle kalmadılar; Kırım Hanlığına ait topraklara ve özellikle Osmanlı'nın Karadeniz sahillerindeki bölgelere de yağma mahiyetinde akınlar yapmaya başladılar. Bilhassa üzerinde durmaya çalışacağımız bu durum, 16. ve 17. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında diplomatik ve askeri gerginliklere yol açacak<sup>4</sup> ve hatta Osmanlı ordusunun Lehistan üzerine sefere çıkmasına kadar varacaktı.

### 1. Kazakların Menşei

Osmanlı için yüz yıldan fazla önemli ölçüde tehdit olan Kazakların, sosyal ve siyasi bir varlık olarak tarih sahnesine çıkışları ve menşeleri hususunda tarihçiler arasında farklı açıklama ve ihtilaf noktaları mevcuttur. Özellikle Rus, Polonyalı, Ukraynalı ve Türk tarihçilerin bu hususta ortaya koydukları argüman ve izahlar bazı durumlarda birbiriyle çelişir bir mahiyet arz eder. Rus tarihçiliğindeki genel kabul; Kazakları, Altın Orda hakimiyetinden önce geniş step bölgelerinde yaşayan Slav etnisitesinin bir devamı olarak sunar. Buna göre yerleşik konumdan göçebe konumuna geçen Kazaklar, Tatarlarla olan yakın savaş-barış ilişkisinden dolayı Türkçe menşeli bir ad olan Kazak ismini almışlardır. Ukrayna tarihçiliğindeki genel eğilim ise günümüz Ukrayna'sı ile tarihteki Kazaklar arasında bir birliktelik ve devamlılık ilişkisi kurmaktır. Kanat'ın tarihçi Hrushevsky'den aktardığı bilgiye göre; Kazaklar Altın Orda Devleti'nden çok önce Ukrayna steplerinde yaşamakta olan bir halktır. 11. yüzyılda Kazaklık (Cossackdom) isim ve organizasyon olarak meydana gelmeden evvel de Kazakların temsil ettiği yaşam biçimi bu bölgede hep var olagelmıştır. Ukrayna tarihi incelendiğinde, hemen her dönemde Kazak türevi bir yaşam biçimi görmek mümkündür. Mesela bahsedilen dönemde bu bölgede yaşam süren Brodnikler medeniyet ortamından uzakta step yaşamının zorluklarına ve yabancı yaşam şekline intibak ederek var olabilmişlerdir. Ukrayna coğrafyasında benzer yaşam biçimini benimseyen tüm Slav halkları, Kazakların öncülleri olarak kabul edilmişlerdir. Polonya tarihçiliğindeki genel eğilime göre ise Kazaklar

---

<sup>4</sup> a.g.e., s. 303. Lehistan tarafından desteklenen Zaporog Kazakları'nın, özellikle 16. yüzyılın son çeyreği ve 17. yüzyıl boyunca Özü Nehri boyundan güneye doğru inerek Karadeniz sahillerini yağmalaması, Boğdan ve Kırım Hanlığına vuku bulan saldırıları Osmanlı ve Lehistan arasında ihtilaflara yol açmaktaydı. Bkz. Mehmet Çetin, "Osmanlı Devleti'nde Savaşçı Toplulukların Sosyo-Ekonomik Analizi: Ağnad Kazakları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)* Cilt:10, S. 51, s. 894.

farklı unsurları da bulunan Slav ırkına mensup bir etnisite değil, Altın Orda öncesinde var olan Türk halklarının bir kalıntısı olarak görülmüşlerdir. Buna göre, bilahare kurulan Kazak organizasyonunun, efendilerine isyan ederek steplere kaçan bu unsurlar tarafından kurulduğu düşünülmüştür. Kazakların, Tatarlarla komşulukları esnasında onların dilinden ve yaşam kültüründen etkilendiklerini iddia eden Polonya tarih yazımı, tarihsel süreçte Kazakları, Polonya'nın askeri anlamda bir araya getirerek medenileştirdiğini ileri sürmüştür.<sup>5</sup> Kazakların menşei ve tarihi hususunda Türkiye'de yapılan en kapsamlı çalışmanın<sup>6</sup> sahibi olan Yücel Öztürk ise, Kazakların kökenini, Rus Kiev Krallığı'nın güney bölgelerde yaşayan Türk kavimlerine karşı savaşmak için muhafız birliği teşkil ettiği Uz, Berendi, Tork, Karakalpak gibi Türk boylarına dayandırmaktadır. Bu sınır birlikleri zamanla Hristiyanlaşmış ve asimile olmuştur. Söz konusu muhafız kıtaları artık Kiev Ruslarını güneydeki Türklere karşı koruyan sınır güçlerine dönüşmüşlerdir.<sup>7</sup>

16. yüzyıl itibariyle siyasi bir güç olarak ortaya çıkan Hristiyan Kazaklar, üç büyük grup halinde görülmektedir. Orta Özü (Dnieper)'de Zaporog Kazakları, Don ırmağı boyunca Don kazakları ve Terek ırmağı üzerinde ise Terek Kazaklarıdır. Zaporog Kazakları, Lehistan'a; diğerleri ise genel olarak Rusya'ya tabi olmuşlardır.<sup>8</sup> Kazak gruplarının içinde siyasi olarak öne çıkan Zaporog Kazaklarının oluşum ve şekillenmesinde, Vahşi Bozkır<sup>9</sup> diye adlandırılan bölgede Lehistan Devleti'nin yürüttüğü politikalar etkili olmuştur diyebiliriz. Lehistan'ın, Litvanya ile kurduğu Lublin Birliği (1569) öncesinde, bahsi geçen bölge Tatar akınlarından dolayı neredeyse nüfussuz bir hale gelmişti. Esir temin etmek için yapılan akınlar yüzünden Kiev ve Bratislav sahasında hemen hemen hiç yerleşim kalmamıştı. Leh büyük aristokrat sınıfı (*Szlachta*) Tatarların sürekli tehdit alanı olan bu bölgeyi kolonileştirmeye yönelmişti. Baltık kıyılarından Orta Avrupa'ya

<sup>5</sup> Vedat Kanat, "XVIII. yüzyılda Osmanlı Topraklarında Kazaklar", Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Mersin, 2017, s.2-4.

<sup>6</sup> Yücel Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-1*, İstanbul, Aralık, 2004.

<sup>7</sup> Yücel Öztürk, "Ukrayna Krizinin Kökleri: Sloboda Ukrayna", *Beşinci Uluslararası Doğu Avrupa Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı (CIEES 2022)*, Eskişehir, 2022, s. 32.

<sup>8</sup> Halil İnalçık, "Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede", *Çanakkale Savaşları Tarihi*, İstanbul, 2008, s. 60.

<sup>9</sup> Vahşi Bozkır sahası, Kamaniçe, Bar, Vinnitsa, Billa Çerkva, Çerkas, Kaniv, Kiev hattının güneyinden başlayıp yaklaşık olarak Kırım Hanlığı'nın kontrolü altındaki bölgelere ve Dinyeper'in güneyine kadar uzanıyordu. Bk. Öztürk, a.g.m., s. 34.

ulaşan tahıl ihracatı arttıkça, bahsi geçen aristokrat sınıf için yeni üretim alanlarının ihdas edilmesi son derece çekici hale geliyordu. Oluşturulan yeni üretim alanlarına Ukrayna köylüleri yerleştiriliyor, vaat edilen muayyen dönemler için yükümlülüklerden muafiyet içeren arazi kullanım haklarıyla yeni köylülerin bölgeye gelmeleri teşvik ediliyordu. Pek çok köylü bu teşviklerle, Galiçya ve Volinya gibi bölgelerdeki arazilerini terk ederek servet elde etmek amacıyla daha doğuya, güneye ve Dinyeper'in batısına göç etmişti. Adı geçen bölgelerde yeni yerleşim yerleri ve kasabalar teşekkül etmiş ve nüfus bu bölgeye doğru kaymıştı. Dahası 1590 yılında Leh Kralı, Ukrayna'nın bahsedilen nüfustan arınmış bölgelerini Leh aristokrasisine temellük ettirilmesi için Leh Diet Meclisi'ne yetki vermişti. Bu sayede yeni tarım alanları Szlachta'nın<sup>10</sup> malikânelerine dönüşmüş oluyordu. Artık kendi mülkleri haline dönüşmüş olan bölgeyi Tatar akınlarından korumak ve güvenli tarım alanları haline getirmek için aristokrat sınıf, sınır boylarında görevli, muayyen maaş karşılığında çoğunluğu Kazaklardan meydana gelen sınır birlikleri oluşturmuştu.<sup>11</sup>

Lehistan Krallığı hakimiyetindeki Ukrayna'da, köylü statüsü haricinde iki Kazak grubu görülmekteydi. Bunlardan ilki, Zaporojye (Çağlayanlar) bölgesinde yerleşmiş olan Zaporog Kazakları; diğeri ise 1582 tarihinde Leh Kralı Stephan Batori'nin ayrıcalıklı bir sınıf olarak teşkil ettiği Kayıtlı Kazaklarıydı. Kayıtlı Kazakları, Lehistan'ın kayıtlı-maaşlı askerleri olarak, Osmanlı-Tatar hücumlarına karşı Lehistan sınırının korunması ve dolayısıyla sınır bölgelerinde kurulmuş tarımsal amaçlı koloni nüfusunun muhafazası için oluşturulmuş askerî birliklerdi. Kayıtlı Kazaklar, *Szlachta*'nın tasarruf ettiği topraklarda bulunan köylüleri bilahare köle statüsüne getirmesine şiddetle karşı çıkmış; isyan eden köylüler, Kazaklara katılmıştı. Kayıtlı Kazakların öncülük ettiği isyancı köylü hareketi, Zaporog Kazaklarıyla da birleşerek büyük Ukrayna ihtilalini ortaya çıkaracaktı.<sup>12</sup> Baykal, Leh soylu sınıfının sadece köylüleri serf haline getirmek değil aynı zamanda, Cizvit baskılarıyla onları Katolik inancına çekmek gibi türlü zorlamalar uyguladıklarından bahseder. Hatta Polonya içindeki birçok köylünün de bu baskılara maruz kaldıkları, topraklarından kaçarak Ortodoks inancına mensup olan Kazaklara katıldıkları vakıdır.<sup>13</sup> Bu şekilde sayıları artan Kazakların bölgede hatırı sayılır bir nüfusa

<sup>10</sup> *Szchlata* Lehçede Leh soylu sınıfı için kullanılan bir terimdir.

<sup>11</sup> a.g.m s. 35.

<sup>12</sup> a.g.m.s 35.

<sup>13</sup> Bekir Sıtkı Baykal, *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi II. Cilt*, I. Kitap (Otuz Yıl Savaş Devri), Ankara, 1988, s. 18.

ulaştıkları düşünülebilir. 1550'lerde Dmytro Bajda önderliğinde çağlayanlar bölgesinde inşa edilen kale (Zaporozska Sic) etrafında temerküz eden Kazak birlikleri, aynı zamanda ilk Kazak devletinin de nüvesini oluşturuyordu. Pritsak'a göre Ukrayna Kazaklarının devleti, iç teşekkülü itibariyle Türk Kazaklarının yapısını esas almıştı. Devleti temsil eden birçok isim, teamül, ritüel veya sembol Türk Kazaklarının etkisiyle ortaya çıkmıştı ki, devletin başkanı demek olan *Otaman* tabiri de Türkçe *Ataman*'dan geliyordu. Osmanlı kaynaklarında, Zaporog Kazaklarının lideri bu isme nispetle *hetman* veya *hatman* şeklinde geçmektedir.<sup>14</sup> Zaporog Kazakları, kökenlerine bakmaksızın aralarında Lehliler, Türkler, Almanlar veya İskoçlar olmasına rağmen, kendilerini din savaşına katılmak üzere özel ayrıcalıklarla donatılmış soylu tabakası olarak görmüşlerdi. Bunlar, öncelikle Osmanlı'ya haraç vermekle mükellef Eflak ve Boğdan gibi prensliklerin taht kavgalarına müdahil olmuş; sonra Kırım Tatarlarının tertip ettikleri akınlara karşılık vermek üzere Kırım topraklarına, özellikle Gözleve, Özü Kalesi, Or Kapısı gibi birçok sahil şehrine defalarca akınlar yapmışlardı.<sup>15</sup>

## 2. Kazakların Yağma Akınları

Kazakların Osmanlı topraklarına yağma akınları, 16. yüzyıl ortalarından itibaren Kazakların hamisi görünen Lehistan'la, Tatarların tabi oldukları Osmanlı Devleti arasında diplomatik şikâyetlere konu olmuştu. Mesela, daha 1539 yılındaki bir belgede Sultan Süleyman, Leh kralı Sigismund'dan, bazı "Leh eşkıyası"nın Özü ve Boğdan tarafındaki Osmanlı tebasından bazılarının çoluk çocuklarını kaçırdıklarını ve mallarını yağma ettiklerini bildirip derhal önlem alınmasını istemişti.<sup>16</sup> Olayın üzerinden bir yıldan fazla bir süre geçtikten sonra, Özü baskınında Tatar tarafında bazılarının katledildiğini (ki bunların arasında Özü kethüdası ve iki kale neferi de zikredilmişti.), yüz elli kişinin kaçırıldığını ve bin civarı atlarının gasp edildiğini öğreniyoruz. Padişahın, Leh kralına yazdığı namede, esir alınanların derhal salıverilmesi ve mallarının iadesinin talep edildiği halde bunun yerine getirilmediği bildirilmektedir. Ayrıca, belgede Lehistan tarafının da hadisede Tatarları suçladığı anlaşılıyor. Lehlilerin anlatısında; Tatarların Leh memleketine duhul

<sup>14</sup> Omeljan Pritsak, "İlk Türk-Ukrayna İttifakı", Çev, Kemal Beydili, *İlmi Araştırmalar* 7, İstanbul, 1999, s. 257. Osmanlı kaynaklarındaki "Hetman" tabiri için bkz. AGAD, AKW Turecki 73.319.580, AGAD AKW Turecki, 73.329.594 vs...

<sup>15</sup> Pritsak, a.g.m, s. 258.

<sup>16</sup> AGAD, AKW Turecki 68.0063-137, 68. 0083, 173.

ederek yağma ve çapul yaptıkları, bilahare onlara mukabele eden silahlı Leh grupların Tatarları takip ederek Cankirman (Özü) Kalesi önünde savaşa tutuşmak zorunda kaldıkları bildirilmektedir.<sup>17</sup>

Bu tarihlerde daha Kazak adından bahsedilmezken, Osmanlı'nın "*Leh eşkiyası*" tabirini Kazaklar için kullandığı kuvvetle muhtemeldir. Nitekim 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı belge jargonunda "Kazak eşkiyası" tabiri geçmeye başlarken,<sup>18</sup> Kazakların yaptıkları akınlardan Lehistan tarafına çok sayıda uyarı gidecekti. Yine aynı şekilde, Lehistan ise Tatarların yaptıkları akınlardan oldukça şikayetçi görünüyordu. Bu sebeple Osmanlı yönetiminden, Tatarların uyarılması eğer olmazsa tedip edilmesi hususunda birçok istekte bulunmaktaydılar.<sup>19</sup> Osmanlı yönetimi ise Tatarlara, Lehistan sınırını aşip yağma ve gasp yapılmaması konusunda tekiden emirler gönderildiğini, ancak durumun tamamen kendi kontrollerinde olmadığı yönünde Lehistan tarafını bilgilendirmekteydi.<sup>20</sup> Benzer durum Lehistan için de geçerliydi. Kazakların kontrolü bir türlü mümkün olamıyordu. Hem kayıtlı Kazaklar hem de Zaporog Kazaklarının Lehistan ordusunda mühim bir savaş gücü olduğu düşünüldüğünde, Lehistan'ın Kazakları bu anlamda küstürüp zapturapt altına alması fevkalade zorlaşıyordu. Bunun yanında Kazakların kontrolünde çoğu zaman devlet değil, Leh soyluları ağırlıklıydı. Mesela, Leh soylularından olan Vişnevetskiy Kazak ordularını yönetiyor ve Lehistan'dan tamamen bağımsız hareket ediyordu. Vişnevetskiy, önce Osmanlı ile anlaşmak istemiş, olumlu cevap alamayınca Rusya'ya yanaşmıştı. Ruslar, Kazak hetmanları ve bizzat kendi kumandasındaki Kazaklarla beraber hareket eden Vişnevetskiy, 1556-58 yılları arasında Kırım kalelerine saldırmış ancak başarısız olmuştu. Başarısızlığının temel sebebi ise Leh kralının yapılacak hücumları Kırım hanına bildirmesiydi.<sup>21</sup>

Lehistan'ın da saldırılarından sürekli şikâyet ettiği, ancak Osmanlı'nın bütün olarak kontrol edemediği Tatarlar da Osmanlı seferlerinde önemli bir muharip güç olarak kullanılmaktaydı. Mesela, daha 1484 yılında II. Bayezid'in Akkirman seferine Mengli Giray ordusuyla katılmış, 1543

<sup>17</sup> AGAD, AKW Turecki 68.0072-157.

<sup>18</sup> 1546 tarihinde yine Özi kalesi üzerine bazı Lehli Kazakların şaykalarla gelerek ahalden bazıları katledip gasp u garet yaptıkları bildiriliyor Bk: AGAD, AKW Turecki, 68.0083.173. Yine AGAD AKW, Turecki 70.239.449'da *Leh eşkiyası* tabiri geçmektedir. (1570).

<sup>19</sup> AGAD, AKW, Turecki, 68.0086.177, 70.216.416.

<sup>20</sup> AGAD, AKW, Turecki, 68. 0086. 177.

<sup>21</sup> Öztürk, a.g.e., s. 262-266.



tarihinde Emin Giray kumandasındaki Tatar ordusu Macaristan üzerine yürümüş ve Osmanlı-İran ile Osmanlı-Avusturya savaşlarında (1578-1606) Kırım Hanları ordularıyla Osmanlıya destek vermişlerdi.<sup>22</sup> Böyle olduğu halde, Osmanlı tarafı için de durum Leh tarafından farklı değildi. Yani, iki taraf için de bir takım siyasi ve askeri çıkarlar mülahazasıyla, iki askeri nitelikli gücün (Kazak-Tatar) tamamen kontrolleri mümkün olamıyordu.

Osmanlı Devleti ile Lehistan'ın 16. yüzyılın ortalarında siyasi çıkarlar muvacehesinde birbirlerine rakip olmadıkları söylenebilir. Bu dönemde, ortak düşmanları olan Moskova'ya karşı Lehistan'ın üstünlük sağlaması ve Moskova'nın yayılcı politikalarını sınırlaması, Osmanlı yönetimini memnun etmekteydi. Osmanlı belgelerinin dilinde, Lehistan ile dostluk açıkça görülmekteydi. Mesela, Vezir Makbul İbrahim Paşa'nın Leh kralı Sigismund'a yazdığı namede, özellikle Nemçe Kralı Ferdinand'ın Macaristan mevzuunda Osmanlı'ya karşı tacizkâr tutumu hususunda Leh elçisi ile Halep'te görüşüldüğü, Lehistan'ın Osmanlı ile olan dostluğuna uygun olarak Osmanlı'nın yanında yer aldığı bildirilmekte ve memnuniyet hisleri izhar edilmekteydi.<sup>23</sup> İki devlet arasındaki siyasi dostluk, bazen hanedanlar arasında hediyeleşme derecesine ulaşmıştı. Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem ve kızı Mihrimah Sultan'ın, 1548'de tahta oturan Kral Avgustus'a mektupla beraber bazı hediyeler gönderdiğini belgelerden anlıyoruz.<sup>24</sup> Ancak, görülen bu dostluk havası, yüzyılın sonlarına doğru, Lehistan'ın kontrolünde olduğu kabul edilen Kazakların Osmanlı topraklarına yoğunlaşarak vuku bulacak saldırıları sebebiyle yerini tedricen düşmanlığa bırakacaktı.

Kazakların Osmanlı topraklarına saldırıları, öncelikle Tatarların hâkim olduğu Kırım topraklarına yönelikti. 16. yüzyılın ortalarından itibaren bu saldırılar yoğunluk kazanmış, özellikle Özi ve Azak kaleleri ve civar yerleşim yerleri bu saldırılardan oldukça etkilenmişti. Mesela, 1560 yılında Kazaklar Azak ve Özi Kalesi'ne saldırmışlar, bunun üzerine Silistre Beyi Sinan Paşa serdar-ı ekrem tayin edilerek Kazaklar üzerine sefer hazırlığına girişmişti. Osmanlı tarafından Kefe, Selanik, Vidin, Vulcitrın, Akkerman, Çirmen Beyleri ve Boğdan voyvodasının Sinan Paşa'ya katılarak yardımları istenmişti.<sup>25</sup> 1560'larda Kazak saldırıları, Boğdan meselesi

<sup>22</sup> *İslam Ansiklopedisi*, Kırım Maddesi, MEB Basımevi, İstanbul, Cilt.6, s. 749.

<sup>23</sup> AGAD, AKW, Turecki, 68.0047.104.

<sup>24</sup> AGAD, AKW, Turecki, 68.0110.219, 68.0111, 221, 68. 0111.222.

<sup>25</sup> Mustafa Murat Öntuğ, "Karadeniz'de Kazak Tehlikesi ve Özü Kalesi (15580-1630)", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu* 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve*

dolayımında önemli bir boyut kazanmıştı. Büyük ölçüde Leh soylularının güdümünde olan Kazaklar, Osmanlı'ya ait topraklara saldırılarını sürdürürken, Leh soyluları (ki daha önce de zikrettiğimiz, aynı zamanda Kazak hetmanı da olan Vişnevetskiy başta olmak üzere) Lehistan'dan bağımsız olarak Erdel ve Eflak'tan sonra Osmanlı'ya karşı Boğdan işlerine müdahil olan Ferdinand ile iş birliğine gitmişlerdi. Bir yanda Boğdan'a saldırı hazırlığı yapan Ferdinand-Leh soylu iş birliği, diğer yanda ise Lehistan kralının Osmanlı'ya yanaşması, İstanbul'un kafasını oldukça karıştırmış görünüyordu. İstanbul, Boğdan'a saldırı hazırlığı yapan güçlerin ne kadarının Nemçe ne kadarının Leh ve ne kadarının diğer güçlerden olduğunun tespiti için Boğdan voyvodası, Akkerman, Vulçitrin, Alacahisar, Vidin, Selanik, İnebahtı ve Çirmen beylerine emirler göndermişti.<sup>26</sup>

1568'lerden itibaren Zaporog Kazaklarının saldırıları daha da belirgin bir artış göstermekteydi. Karpo, Andruşo, Lesuna, Beluşa gibi hetmanların öncülüğünde hareket eden Zaporog Kazaklarının saldırıları, Kırım Limanlarını da emniyetsiz hale getirmişti. Kazaklar, Özi boyunda faaliyet gösteren Türk, Tatar kervanlarını, elçilik heyetlerini ve sair Ermeni veya Moskova uyruklu tüccarları yağmalıyor veya katlediyorlardı. Kazakların bu saldırıları, Odessa ve Hocabey Limanı'na kadar olan sahada ticari güvenliği de büyük ölçüde tehdit etmekteydi.<sup>27</sup> Nitekim Sultan III. Murat'ın Leh kralına 1577'de gönderdiği bir mektup bu duruma dikkat çekiliyordu. Mektupta, Boğdan ve başka memleketlere gelip gitmekte olan Ermeni ve sair Osmanlı tebası tüccarların Kazak saldırganlığına karşı korunması, sapa yerlerden geçirilmeyip "tarik-i amm" yani bilinen yollardan geçirilmesi isteniyordu.<sup>28</sup>

1575 yılında, Zaporog Kazaklarının büyük hetmanlarından olan Rujinskiy, emri altındaki birçok Kazakla Özi'ye inerek Kırım Yarımadası'na saldırmıştı. Burada bulunan birçok kadın, çocuk ve sivil kılıçtan geçirdikten sonra, *şayka* adı verilen Kazak savaş tekneleriyle kuzeyden güneye inerek Trabzon, Sinop ve hatta İstanbul'un bazı bölgelerine hücum etmişti. Bu saldırılar, 17. yüzyılın başında Türkiye'deki Karadeniz liman saldırılarının da öncüsü olmuştu.<sup>29</sup>

---

*Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri*, Ankara, 2007 (s.2313-2329) s. 2319.

<sup>26</sup> Öztürk, a.g.e, s. 278.

<sup>27</sup> a.g.e., s. 299.

<sup>28</sup> AGAD, AKW, Turecki, 71.260.486.

<sup>29</sup> Öztürk, a.g.e., s. 301.

1583 yılında, Kazaklar yine büyük bir kuvvet ile Akkerman ve Özi'ye hücum etmişlerdi. Osmanlı yönetimi, Kazakları durdurmak için Rumeli Beylerbeyi Cafer Paşa kumandasında bir ordu ve denizden kadırgalarla yeniçeri birlikleri göndermişti. Aynı tarihte Kazaklar, bu sefer Bender Sancağı'na saldırmışlar, Vezir Cafer Paşa, Rumeli Beylerbeyi Ali Paşa, Özü Kaptanı ve Kırım Hanı'nın kardeşi Saadet Giray askerleriyle beraber Bender Sancağı'nın yardımına koşmuşlardı.<sup>30</sup> Bu saldırıdan sonra Kazaklara mukavemet eden Cafer Paşa, birçok Kazak'ı etkisiz hale getirmişti. Osmanlı güçlerinin bölgede yığınak yaptıkları sırada misillemeden çekinen Leh kralı Batory, Lvov'da Osmanlı elçisinin gözleri önünde az sayıdaki Kazak'ı idam ederek tepkileri azaltmıştı.<sup>31</sup>

Osmanlı yönetimi önemli askeri tedbirler almasına rağmen, Kazakların saldırılarını engellemekte çoğu zaman aciz kalmaktaydı. 1587'de Kazaklar yine Özi Kalesi'ne saldırmışlar, kaleyi tahrip edip şehri yakıp yıktıktan sonra kalede bulunan 80 adet topu alarak kaleden uzaklaşmışlardı. Ancak bu kadar ağır savaş malzemesini yanlarında taşımak zor gelmiş olmalı ki, gasp ettikleri topları Boğdan toprağında bırakarak kaçmışlardı.<sup>32</sup> 1588'deki Özi Kalesi'ne gerçekleşen saldırıya 2000 atlı ve 3000 yaya olmak üzere 5000 Kazak katılmış, Bender Beyi ve Kırım Hanı ordusuyla Özi'ye yardıma gelmişti. Yapılan muharebede 500 Kazak öldürülmüş ve 3'ü de esir edilmişti. Ancak yardıma gelen birlikler çekilince, bunu fırsat bilen Kazaklar tekrar kaleye gelerek burada bulunan birçok memur, asker, kadın ve çocuğu katletmişlerdi. Bu olay, Dersaadet'te duyulduğunda büyük infial ve üzüntüye sebep olmuştu.<sup>33</sup>

Yukarıda da belirtildiği üzere, Rujinskiy yönetimindeki Kazaklar, Türkiye'nin Karadeniz sahilinde bulunan Trabzon, Sinop, İstanbul Boğazi ve diğer bazı liman şehirlerine saldırmışlar ve büyük bir zarara sebebiyet vermişlerdi. Bu yağma akınları, 17. yüzyılın başında yoğunluk kazanarak devam etti ve Osmanlı devlet ve toplumu için siyasi, demografik ve ekonomik ağır sonuçlar oluşturdu. Burada yaşayan Osmanlı halkı kıyı bölgelerini terk ederek iç taraflara göç etmişti.

İnalçık'ın Dominiken rahibi E.P d'Ascoli'den alıntılıdığı ifadeler, Kazak akınlarının oluşturduğu dehşeti şu şekilde tasvir etmektedir;

*"...her sene (Kazaklar) öyle acımasız tahribat yapıyorlardı ki, Karadeniz'in tüm sahilleri nüfustan tamamıyla boşalmış olup ancak eyi*

<sup>30</sup> Öntüğ, a.g.m., s. 2320.

<sup>31</sup> Öztürk, a.g.e., s. 310.

<sup>32</sup> Öntüğ, a.g.m., s. 2320.

<sup>33</sup> a.g.m., s. 2330.

*berkitilmiş kalelerin civarı koruma altındadır. Kazaklar yağma edip yakıp yıkıyorlar, halkı esir veya katlediyor, çoğu kez surlarla berkitilmiş şehirleri kuşatma altına alıyor, ele geçirince tahrip edip yakıyor”<sup>34</sup>*

Zaporog Kazakları, 1612 senesinde yaşadıkları siyasi fetret bittiğinde, büyük hetmanları Sagaydaçni kumandasında Özi’ye saldırıp büyük hasar verdikten sonra, 1614’te ise Sinop’u hedef seçmişlerdi.<sup>35</sup> Daha sonra surları harabe olan Sinop Kalesi’ni kolayca ele geçirmişlerdi. Şehrin içinde büyük bir yıkım gerçekleştirdikten sonra, derhal şaykalarıyla Karadeniz’e açılmışlardı. Tuna ve Karadeniz sahillerini 60 parça şayka ile korumaya memur olan Şakşaki İbrahim Paşa, durumdan haberdar olunca onları Özi geçidinde beklemeye başlamıştı. Ancak Kazaklar, kendilerine kurulan tuzağı fark ederek Karadeniz’in bir sahil noktasında durup şaykalarını karadan kızaklarla yürütmeye başlamışlardı. Bunun üzerine, bir grup Tatar akıncısı ile karşılaştıklarında Sinop’tan gasp ettikleri mallar ile esir aldıkları kadın ve çocukları bırakarak kaçmaya yeltenmişlerdi. Tatar akıncıları ve olay mahalline gelen İbrahim Paşa, birçoğunu kılıçtan geçirmiş ve bir kısmını da esir almıştı.<sup>36</sup> Bu saldırıdan sonra Osmanlı Devleti, Kazaklara karşı yine tedbirler alma ihtiyacı hissetmiştir ki, Sofya’da muhafazada olan Beylerbeyi Vezir Ahmet Paşa’ya, Kazak akınlarının önlenmesi için Aksu Nehri üzerinde bir kale kurması emredilmişti.<sup>37</sup>

Öztürk’ün Golobutskiy’e dayanan bilgilerine göre, 1615 yılında Kefe’yi vuran Kazaklar, Trabzon’a kadar uzandılar. 2000 kişilik kuvvetle saldıran Kazakların karşısına altı gemi ve küçük kayıklardan oluşan Osmanlı donanması çıktı. Bu donanmayı mağlup eden Kazaklar, üç gemiyi de yaktılar. Trabzon’dan çıkıp İstanbul varoşlarına saldırarak Azak denizine yöneldiler. Buradan da Zaporojye’ye vasil oldular.<sup>38</sup>

Kazak saldırıları ilerleyen dönemde de hız kesmeden devam etmişti. Leh kralı III. Sigismund’un (Vasa) Osmanlı’ya karşı özellikle Boğdan meselesinde Habsburgların yanında olması, Osmanlı yönetimini Lehistan’ın dostluğu konusunda şüphelere sevk etmişti. Kazak baskınlarında her ne kadar kendisinin sorumlu tutulmaması hususunda

---

<sup>34</sup> İnalçık, a.g.m. s. 60.

<sup>35</sup> Öztürk, a.g.e., s. 342.

<sup>36</sup> Kâtip Çelebi, *Tuhfetü’l Kibar Fi Esfari’l Bihar*, Hazırlayan: İdris Bostan, TÜBA Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Dizisi, Ankara 2018, s. 187.

<sup>37</sup> *Topçular Kâtibi Abdulkadir (Kadri) Efendi Tarihi*, Yayına Haz: Ziya Yılmaz, TTK Basımevi, Ankara, 2005, s. 632.

<sup>38</sup> Öztürk, a.g.e., s. 347.

Osmanlı yönetimine ricalarda bulunmasına rağmen Leh yönetimi, bu baskınlardan Batılı müttefiklerinin teveccühünü kazanıyor ve prestij elde ediyordu.<sup>39</sup> Lehistan'ın bahsedilen tutumu, Leh soylu sınıfının kontrolündeki Kazakları daha da cesaretlendiriyordu. Bu cesaretle Kazaklar, Tuna boyunda beslenebilecek ve saklanabilecekleri yerler bulmuş ve buralara daimî bir şekilde üs kurmuşlardı. İstanbul'dan Özi, Tuna, Babadağ, Kili Yergöğü, Bender ve Akkirman beyleri ve kadılarına, Kazakların barındığı yuvaların ortadan kaldırılması ile ilgili emirler gönderilmekteydi.<sup>40</sup> Ayrıca, Kazakların gelecekteki hasaretini engellemek için Osmanlı Devleti, Doğan Geçidi'nde kale yapılmasını tasarlamış ve bunun için de Vezir Özi Beylerbeyi İskender Paşa'yı görevlendirmişti.<sup>41</sup>

Lehistan'ın Osmanlıya karşı bahsedilen düşmanca tutumu, Osmanlı yönetimini bir karar almaya zorlamıştı. Kazakların tahammül edilemez saldırıları artık bertaraf edilmeli, Lehistan Osmanlı yönetimine boyun eğdirilmeliydi. Osmanlı yönetimi 1621 senesinde, Lehistan üzerine Hotin Seferi düzenlemişti. Bizzat padişah II. Osman'ın serdarlığındaki Osmanlı ordusu Hotin'e ulaştığında, kale önündeki dağlık bölgeye konuşlanmıştı. Leh ordusunda çok sayıdaki Kazakla muharebe edilmiş ancak önemli bir netice alınmamıştı. Üstüne üstlük, Lehlilerin ve Kazakların yardımına Avusturya askeri gelince, Osmanlı kuvvetleri bir çıkmazın içine sürüklenmişti. Bundan sonra, sulh yapılana kadar yoğun savaşlar yaşandıysa da Osmanlı ordusu Lehlilerce geri püskürtmüştü.<sup>42</sup> Kazakları durdurmak için yapılan sefer sonrasında, Kazakların saldırıları daha da artmıştı.

---

<sup>39</sup> Bu hususta Osmanlı Vezir-i azamı Leh kralına yazdığı bir mektupta şu ifadeleri kullanmaktadır: "Özi kazağın zabt itmedünüz muradınız nedir niçün beyle na münasib hareket idersiz eğer Özi kazağı bizi istemez bir alay levend ve eşkiya taifesidir deyu bahane ve ta'allül idersiniz padişah-i alem-penah hazretlerinin dahi nice kerre yüzbin levend ve deli divane kulları vardır padişah zillullah hazretlerinin destur-i şerifleri olmadığı takdirce din u devlet ve uğur-i humayun-i padişahinin gayret ve hamiyet çeker deli divane kulları vardır eğer Özi kazağı sizlerden destursuz Karadeniz'e çıkub memalik-i mahrus-e-i padişahiyye dahl u taarruz itdi ise padişah-i alem penah hazretlerinin dahi deli divane kulları çokdur din u devlet uğur-i humayun-i padişahinin gayret ve hamiyet..." AGAD, AKW, Turecki, 72.309.568.

<sup>40</sup> Öztürk, a.g.e., s. 355.

<sup>41</sup> AGAD, AKW, Turecki, 72.300.548.

<sup>42</sup> Kadir Kazalak-Tufan Gündüz, "II. Osman'ın Hotin Seferi (1621)", *OTAM*, Yıl 2003, Sayı:14, 129-144, s. 142.

1622 senesinde Zaporog Kazaklarının Don Kazakları ile iş birliği yaparak Türkiye'ye saldırdıkları görülmektedir. 14 Haziran'da Anadolu sahillerine saldıran Kazaklar büyük zarar vermişlerdi. 28 Haziran'da Kefe sahilinde Don Kazakları ile birleşen Zaporoglar iki Osmanlı gemisini ele geçirmiş, oradan Balıkloğa'ya geçerek halktan birçok esir almışlardı. Temmuz başlarında, 1000'i Don, 300'ü ise Zaporog Kazaklarından oluşan Kazak grubu Trabzon'u yağma ederek İstanbul'a yaklaşmıştı. 18 Ağustos'ta İstanbul'un sahil köylerini yağmalayıp çok sayıda esir alan Kazakların karşısına Osmanlı donanması çıkmıştı. Donanma önce esirlerin bırakılmasını istemiş, ancak bu talepler karşılanmayınca saldırıya geçip onları mağlup etmişti. 1500 Kazaktan oluşan gruptan ancak 700'ü kurtulabilmişti.<sup>43</sup>

Kazaklar, 1625'te büyük çaplı bir harekete teşebbüs ederek 300 şayka ve 5000 civarında Zaporog Kazak'ı, Hetmanları Aleksiy Safran liderliğinde Trabzon'dan Sinop'a kadar uzanan sahil şeridini yağma etseler de sonunda Osmanlı donanması tarafından yenilip geri püskürtülmüşlerdi. Kaptan Recep Paşa, Kazakları ele geçirmek için 43 pare kadirge ve kalite ile Karadeniz'e açılıp Kılburun'a geldikten sonra halktan Kazaklarla ilgili bilgiler almıştı. Kazakların Trabzon'a yöneldiği söylentisi üzerine Trabzon'a gitmek istese de Özi halkı, Kazak korkusundan donanmanın orada kalmasını rica etmeleri üzerine birkaç ay boyunca Özi açıklarında beklemişti. Donanmanın Rumeli yakasını kontrol ettiği sırada, Dobruca açıklarında, Karaharman mevkiinde büyük çoğunluğu şaykalardan oluşan Kazak donanmasıyla karşılaşarak muharebeye girişilmişti. Osmanlı donanmasının 42 pare donanma gemisinden sadece 21'i kadirgaydı ki geri kalan gemiler rüzgâr yokluğu yüzünden ve kürekçilerin yetersizliğinden âtil vaziyette kalmıştı. Bu sebeple savaşın ilk devresinde Kazaklar galebe çalmıştı. Osmanlı açısından neredeyse savaş kaybedilecekken, rüzgâr çıkmış ve diğer gemiler de muharebeye iştirak edince Kazaklar için büyük bir hezimet yaşanmıştı. 350 Kazak şaykasından ancak 30'u kurtulabilirken, Kazakların da büyük çoğunluğu imha edilmişti. Bu zafer, Osmanlı'nın Kazaklara karşı kazandığı en mühim savaşlardan biri olarak gösterilmişti.<sup>44</sup>

Bu tarihten sonra Zaporog Kazaklarının saldırıları görece olarak azalmıştı. Bunda özellikle Lehistan yönetimiyle olan sorunların etkili olduğu söylenebilir. Daha önce Zaporog Kazakları arasındaki Hetman Konaşaviç ve Sahaydaçniy (1614-22) gibi ılımlı çevreler, Lehistan ile iş birliği halinde Kazak halkı için bazı ayrıcalıkların kazanılmasına teşebbüs etmişlerdi.

<sup>43</sup> Öztürk, a.g.e., s. 378.

<sup>44</sup> a.g.e., s. 384-385.

Zaporog kuvvetlerinin Hotin Savaşı'nda Osmanlı'ya karşı savaşa iştirak etmesi ve savaşın Lehistan için bir zafere dönüşmesinde önemli katkıları olmuştu. Bu yardıma rağmen Lehliler, Ukrayna'da rahatça yerleşebilmek amacıyla Kazak toplumunun dayandığı sosyal tabakaları ortadan kaldırmaya yönelik siyaset takip etmeye başlamışlardı. Bu teşebbüs, Kazakların isyanlarına (1625-38) sebep olmuştu. Kazaklar, bölgedeki diğer güçlerle ittifak arayışına girmişlerdi. Özellikle Tatarlarla olan ittifakları dikkat çekicidir. Bu ittifaklar sayesinde bilahare Lehistan'ı mağlup etmişlerdir.<sup>45</sup>

### Sonuç

Rus Kiev Knezliği (862-1242), daha çok Karakalpak, Uz, Brendi gibi eski Türk boylarına mensup savaşçı grupları sınır birlikleri olarak bir araya getirerek hem güneydeki Türk kavimlerinin bulunduğu bölgelere akınlar düzenlemekte hem de onlara karşı savunma amaçlı kullanılmaktaydı. Bu savaşçı gruplar, zamanla Hristiyanlaşıp asimile olmuştu. Step yaşamının zorluklarına karşı iyi mukavemet eden ve bilahare hasımları olan Tatarların yaşam biçimi ve akıncı özelliklerini benimseyen bu gruplar, ilerleyen dönemde Türkçe kökenli bir kelime olan Kazak adıyla adlandırılmıştı. 16. yüzyılda, Kazakların bulunduğu Ukrayna bölgesi Lehistan'ın egemenliğine geçtiğinde, Lehistan Kazakların bir kısmını muhafız ve akıncı birliği olarak kullanılmak üzere Kayıtlı Kazaklar adı altında maaşlı olarak kendine bağladı. Diğer önemli bir kısmını ise Leh toprak soylularının emri altına verdi. Zaporog Kazakları olarak adlandırılan Ortodoks mezhebine mensup bu Kazaklar, zaman zaman toprak soylularının baskılarına maruz kalsa da Lehistan'ın sınır birlikleri olmaya devam etti. Güneyden Lehistan ve Ukrayna bölgesine doğru yağma akınları gerçekleştiren Tatarlara mukavemet eden öncü birlikleri olarak işlev gördü. Ancak Kazaklar sadece savuma amaçlı savaşmadılar; Tatarlara karşı yine onların usullerini kullanarak Kırım Tatar bölgelerine yağma saldırıları düzenlediler. Özellikle Karadeniz'in çıkış bölgesi olan Özi, Akkerman, Kefe gibi Tatar bölgelerinde şehirleri yağmaladılar ve birçok kişiyi öldürüp esir aldılar. Bu durum, 16. yüzyılın ortalarında dost

<sup>45</sup> Pritsak, a.g.m., s. 259. Tatar Kazak ittifakına ilk örnek olarak Giray Han'ı verebiliriz Sultan IV. Murat'ın 1627 tarihinde Leh kralına gönderdiği mektupta, Osmanlıya isyan eden Şahin Giray'ın iki devletin de düşmanı olduğu ifade edildikten sonra Kazakların Şahin Giray'a yardım ettikleri, Kendisine Kırım hanlığı tevcih olunan Canbek Giray kumandasındaki ordunun Şahin Giray üzerine gönderildiğinde Kazakların onu kaçırıp kurtardıkları bildirilmektedir. Ayrıca Şahin Giray için "*aduvv-i din ü devlet ve hain-i bedhah-ı saltanat*" gibi aşağılayıcı ifadeler de kullanılmaktadır. Bk: AGAD, AKW, Turecki, 73.317.577.

olan Lehistan ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik sorunlar yaratıyordu. Lehistan, Tatar saldırılarından, Osmanlı ise Kırım ve civarını yağmalayan Kazaklardan şikâyet ediyordu. 16. yüzyılın sonlarına doğru Hetmanlar kumandasında örgütlenmiş olan Zaporog Kazakları, bu sefer Karadeniz'in Anadolu tarafındaki Osmanlı şehirlerine şayka adı verilen küçük gemilerle gelerek Anadolu'nun sahil şehir ve kasabalarıyla Trabzon, Sinop gibi önemli şehirleri ve hatta İstanbul'un varoşlarını yağmaya başladılar. Özellikle 17. yüzyılın başlarında yoğunluğu artan bu yağma akınları hem buralarda yaşayan halkı hem de Osmanlı yönetimini oldukça zor durumlarda bırakmıştı. Bu yağmalarda şehirler ve kaleler harabeye dönüyor, halktan ve memurlardan birçoğu ya katlediliyor ya da esir ediliyordu. Osmanlı ordusu ve donanması, her şeyi bir tarafa bırakarak Kazak avına çıkmıştı. Yapılan seferler ve deniz çatışmaları bu duruma çare olamamıştı. Artık Karadeniz'in bir Türk gölü olduğu efsanesi tamamen ortadan kalkmıştı. Osmanlı, son çare olarak zaten o tarihlerde tamamen Kazakları destekleyen Lehistan'a karşı sefer hazırlıkları başlattı. 1621 senesinde II. Osman'ın serdarlığında yapılan Hotin Seferi, Osmanlı ordusunun başarısızlığı ile neticelenince Kazaklar saldırılarını daha da şiddetlendirdiler. 1625'te Karadeniz'deki Karaharman mevkiinde yapılan deniz savaşında Zaporog Kazakları büyük hezimete uğratıldı. Bu tarihten sonra Osmanlıya yönelik Kazak saldırıları görece olarak azaldı. Bundaki en büyük sebep ise Kazakların Lehistan ile anlaşmazlığa düşüp savaş haline geçmesiydi. Kazaklar, Lehistan ile yaptıkları savaşlarda önceki düşmanları olan Tatarlarla kendilerini başarıya götürecek ittifaklar da kurdular.

Osmanlı tarihinde yüz yılı aşkın bir süre devam eden Kazak saldırıları, Karadeniz'in Anadolu ve Rumeli şehirlerini kana bulamış ve büyük korkular oluşturmuştur. Karadeniz'i bir nevi terör dehşetine gark etmiş, Osmanlı devlet ve toplumunu uzunca bir dönem uğraştırmıştır.

#### **Kaynakça**

##### **Arşiv Kaynakları**

AGAD (Archiwum Główne Akt Dawnych) w Warszawie-Varşova Elyazmaları Arşivi:

AGAD, AKW Turecki 68.0063-137, AGAD, AKW Turecki 68, 0083, 173, AGAD, AKW Turecki 68.0072-157, AGAD AKW, Turecki 70.239.449, AGAD, AKW, Turecki, 68.0047.104, AGAD, AKW, Turecki, 68.0110.219, AGAD, AKW, Turecki 68. 0111.222, AGAD, AKW, Turecki, 71.260.486, AGAD, AKW, Turecki, 72.309.568, AGAD, AKW, Turecki,72.300.548, AGAD, AKW, Turecki, 73.317.577.

##### **Diğer Kaynaklar**

BARTL, Peter, "17. yüzyılda ve 18. yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", *İlmi Araştırmalar*, S,6, İstanbul, 1998.



**Elibol, A. (2024). Zaporog Kazakları ve Osmanlı Topraklarına Yağma Akınları (1530-1630). ANKARAD, 5(9), 31-48.**

BAYKAL, Bekir Sıtkı, *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi II. Cilt, I. Kitap* (Otuz Yıl Savaş Devri), Ankara, 1988.

BRAUDEL, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, I. Cilt, İstanbul, 1989.

ÇETİN, Mehmet, “Osmanlı Devleti’nde Savaşçı Toplulukların Sosyo-Ekonomik Analizi: Ağnad Kazakları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)* Cilt:10, S. 51.

KANAT, Vedat, “XVIII. yüzyılda Osmanlı Topraklarında Kazaklar”, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Mersin 2017.

KÂTİP ÇELEBİ, *Tuhfetü'l Kibar Fi Eşfari'l Bihar*, Hazırlayan: İdris Bostan, TÜBA Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Dizisi, Ankara 2018.

KAZALAK, Kadir- GÜNDÜZ, Tufan, “II. Osman’ın Hotin Seferi (1621)”, *OTAM*, Yıl 2003, Sayı:14, 129-144.

ÖNTUĞ, Mustafa Murat, “Karadeniz’de Kazak Tehlikesi ve Özü Kalesi (15580-1630)”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri*, Ankara, 2007.

ÖZTÜRK, Yücel, *Özü’den Tuna’ya Kazaklar-1*, İstanbul, Aralık, 2004.

ÖZTÜRK, Yücel, “Ukrayna Krizinin Kökleri: Sloboda Ukrayna”, *Beşinci Uluslararası Doğu Avrupa Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı (CIEES 2022)*, Eskişehir, 2022.

PRİTSAK, Omeļjan, “İlk Türk-Ukrayna İttifakı”, Çev, Kemal Beydili, *İlmi Araştırmalar* 7, İstanbul, 1999.

*Topçular Kâtibi Abdulkadir (Kadri) Efendi Tarihi*, Yayına Haz: Ziya Yılmaz, TTK Basımevi, Ankara, 2005.

*Araştırma Makalesi / Research Article*

**OPTİNA PUSTIN VE F. M. DOSTOYEVSKİY  
“KARAMAZOV KARDEŞLER ÖRNEĞİ”\***

**Pelin ESEN\*\***

**Öz:** Optina Pustın Manastırı, 14. yüzyılda Opta isminde, tövbe edip keşiş olduktan sonra Makariy adını almış bir haydut tarafından kurulmuştur. 19. yüzyılda, yetiştirdiği staretsler sayesinde önemi ve ünü artan manastır, Rusya'daki en büyük dini merkezlerden biri olur. Özellikle manastırın en önemli ve saygı gören ismi Starets Amvrosiy Optinskiy'in Tanrı'ya adanmışlığı, tavsiyeleri ve mütevazı tavırları, Rusya'nın ileri gelen isimlerinin manastırı ziyaret etmelerini sağlar. Rus yazarlar N. V. Gogol, L. N. Tolstoy, F. M. Dostoyevskiy bu isimler arasındadır. Optina Pustın, özellikle 1878 yılında oğlunu kaybeden Dostoyevskiy için ayrı bir yere sahiptir. Dostoyevskiy, oğlunun vefatının ardından hissettiği acıyı dindirmek amacıyla manastırı ziyaret eder. Manastırda Starets Amvrosiy'le görüşür. Staretsin kendisini teselli edişinden ve halktan gördüğü sevgiden çok etkilenen Dostoyevskiy, en büyük ve önemli eserlerinden biri olan “Karamazov Kardeşler”de hem Starets Amvrosiy'i hem de manastırı betimler. Bunun yanı sıra, oğlunun ölümüyle tecrübe etmek zorunda kaldığı tarifsiz acıyı da aynı talihsizliği yaşamış bir annenin ağzından okuyucusuna aktarır.

**Anahtar Kelimeler:** Optina Pustın Manastırı, Starets Amvrosiy, F. M. Dostoyevskiy, “Karamazov Kardeşler”.

**OPTINA PUSTYN AND F. M. DOSTOYEVSKY  
THE EXAMPLE OF THE BROTHERS KARAMAZOV**

**Abstract:** Optina Pustyn Monastery was founded in the 14th century by a bandit named Opta, who repented and became a monk and took the name Makariy. In the 19th century, the monastery,

\* Bu makale, 17.11.2023-19.11.2023 tarihleri arasında Ankara'da gerçekleştirilen “100. YILDA ULUSLARARASI TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ”nde sunulan ve özet bildiri şeklinde yayımlanan metnin genişletilmiş halidir.

\*\*Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, [pepin.esen@selcuk.edu.tr](mailto:pepin.esen@selcuk.edu.tr), ORCID: 0000-0001-5088-4738.

whose importance and fame increased thanks to the starets it educated, became one of the biggest religious centers in Russia. Especially the devotion to God, advice and humble attitude of Starets Ambrose, the most important and respected name of the monastery, cause Russia's leading figures to visit the monastery. Among these names are famous Russian writers N. V. Gogol, L. N. Tolstoy, F. M. Dostoyevsky. Optina Pustyn has a special place especially for Dostoyevsky, who lost his three-year-old son in 1878. Dostoyevsky visits the monastery to relieve the pain he feels after his son's death. The author stays in the monastery for two days and meets with Starets Ambrose three times. Dostoyevsky, who was very impressed by the Starets' consolation and the love he received from the people, describes both Starets Ambrose and the monastery in "The Brothers Karamazov", one of his greatest and most important works. In addition, he conveys to the reader the indescribable pain he had to experience with the death of his son, from the perspective of a mother who experienced the same misfortune.

**Key Words:** Optina Pustyn Monastery, Starets Ambrose, F. M. Dostoyevsky, “The Brothers Karamazov”.

**Extended Abstract:** Optina Pustyn Monastery was founded in the Kaluga Region of Russia in the fourteenth century by a bandit named Opta, who after repenting, became a monk and took the name Makariy. The monastery, which received state support until the reign of Catherine II, was deprived of this support by the order of the tsarina, and for this reason, the number of monks serving in the monastery decreased to two. However, thanks to the starets (elders) who revived the monastic life in the nineteenth century, the importance and fame of the monastery increased, and from the second half of this century, Optina Pustyn became one of the largest religious centers in all of Russia. The most important and respected name of the monastery is Starets Ambrose of Optina. Starets Ambrose is an important name for the monastery with his dedication to God, his closeness and interest to the people, who ask for his blessing. Dignified figures of Russia frequently visit the monastery to see him and receive his prayers. Names such as N. V. Gogol, L. N. Tolstoy, F. M. Dostoyevsky, who are among the cornerstones of Russian literature and the famous philosophers V. Solovyov and K. N. Leontiev, are some of these visitors. This monastery has an even special place for Dostoyevsky, who suddenly lost his three-year-old son in 1878. Dostoyevsky, one of the greatest writers of nineteenth-century Russian literature, had to struggle with great difficulties throughout his life. The author, who was tested by serious financial difficulties as well as important health problems and great spiritual pain,

usually reflects his experiences as a result of these negativities in his works. Dostoyevsky, who suffered from epilepsy, inherits this health problem to his son Aleksey and experiences the deep pain of losing him when he was only three years old. This painful experience, combined with the author's spiritual changes, causes major changes in his perspective on the phenomenon of religion, and this manifests itself in his art. When Dostoyevsky lost his son at a very young age, he decides to visit Optina Pustyn, with the insistence of his wife and the support of his close friend V. Solovyov, a famous critic of the period. In order to alleviate the deep sadness of losing his son and to receive Starets Ambrose's blessing, the author goes to the monastery, which he has been curious about and wanted to see for a long time. Here, he spends two days with the opportunity to meet three times one-on-one with starets Ambrose, who left his mark on the history of the monastery with his worldly and spiritual perspective. During the time he spent with Starets Ambrose, the author was very impressed by Ambrose's consolation and the love and respect the starets received from the people. This effect is written down verbatim in "The Brothers Karamazov", one of Dostoyevsky's greatest and most important works. Optina Pustyn is depicted as the monastery where Alyosha (Aleksey Fyodorovich Karamazov), the youngest of the "Karamazov Brothers" and notable for his religious tendencies, was educated. While talking about Optina Pustyn in the work, the author briefly mentions the general history of the eldership and states that eldership in Russia developed in the Optina Pustyn Monastery. Referring to the sanctity of eldership, the author states that starets has unlimited power in certain situations and is highly respected by the people. Dostoyevsky, who was very curious about the life of a starets, shares the information he has about eldership with his readers in detail in his work. He immortalizes Starets Ambrose, who is thought to be his prototype, with the character of Starets Zosima in "The Brothers Karamazov". The author's description of Starets Zosima as the same age as Starets Ambrose and with similar health problems forms the basis of this idea. During his meeting with Starets Ambrose, Dostoyevsky observes how much the people value starets and that the starets is sincerely interested in the problems of the people and describes this impressive situation in "The Brothers Karamazov". In the chapter of the work "Peasant Women Who Have Faith", the author conveys his own pain from the mouth of a grieving mother who experienced the same miscellaneous. Through the woman, Dostoyevsky expresses his own pain in an impressive way. In addition, it has been confirmed by the author's wife, Anna Dostoyevskaya, that in the novel, the grieving woman asks Starets Zosima to pray for blessings for her dead son and the words of

consolation that Starets Zosima says to the woman are inspired by the meeting between Starets Ambrose and Dostoyevsky and are the words said by Starets Ambrose himself to the author.

## Giriş

Optina Pustın Manastırı, Rus Ortodoksları için oldukça önemli bir yere sahiptir. Pek çok sanatçı, siyasetçi ve din adamı, burayı ve burada münzevi bir yaşam süren, ruhani önder olarak kabul edilen keşişler olan staretsleri<sup>1</sup> görmek ve onların dualarını alabilmek için ziyarette bulunurlar. Çalışmamızda detaylarıyla değineceğimiz isim olan F. M. Dostoyevskiy de bunlardan biridir. Yazar, üç yaşındaki oğlunu kaybettikten sonra acısını dindirebilmek adına Optina Pustın'ı ve Optina Pustın'ın o dönemki en büyük staretsi, Amvrosiy'i ziyaret eder. Starets Amvrosiy'le görüşmesi, yazarın hem kişisel yaşamında hem de sanatında büyük etki bırakır ve burada edindiği izlenimler ünlü romanı “Karamazov Kardeşler”de yansımaları bulur.

“Karamazov Kardeşler” romanına baktığımızda ana karakterler olarak karşımıza üç çocuğuyla ilgilenmeyen, bencil bir baba olan Fyodor Karamazov, ruhunu şeytana satmış büyük ağabey İvan, acılarıyla olgunlaşmış küçük ağabey Dmitriy ve kendini Tanrı'ya adanmış ailenin en küçük ferdi Alyoşa çıkar. Ancak kopuk aile ilişkilerinin temel alındığı bu eser çerçevesinde birçok farklı olaya da yer verilmiştir. Çalışmamızda bu konular içerisinden romanın hacminde ve elbette şekillenişinde yadsınamayacak bir öneme sahip olan Optina Pustın Manastırından bahsedilecektir.

## 1. Optina Pustın ve Dostoyevskiy'in Yaşamındaki Yeri

Optina Pustın, Rusya'ya bağlı Kozelsk şehrinde bulunan Jizdra Nehri'nin kıyısında çam ormanı içinde güvenli taş duvarlarla çevrelenmiş en eski ve güzel manastırlardan biri olarak tanımlanır. Manastırın tarihine bakıldığında Antik efsaneye göre 14. yüzyılda Opta isminde, tövbe etmiş ve ardından keşiş olarak Makariy adını almış bir haydut tarafından

---

<sup>1</sup> Pyotr Pavloviç Yepifanov, Hrestomatiya po istorii SSSR s drevneyshih vremen do kontsa XVIII veka, Prosveşçeniye, Moskva, 1989, s.286.

kurulduğu ve adını da kurucusundan aldığı görülür.<sup>2</sup> Rahip ve rahibelerin aynı manastırda ikamet etmesini yasaklayan 1504 Kanunu'nun ardından bu manastır bir erkek manastırı haline gelir. Manastıra bağlı ilk taş tapınağın yapımına 1689 yılında başlanır. 1764 yılında Çariçe II. Yekaterina'nın kilise topraklarının dini öneminin azaltılmasına kısaca laikleştirilmesine yönelik çıkardığı kanunname sonucunda Optina Pustın sıradan bir şehir kilisesi haline gelir.<sup>3</sup> Bundan kastedilen artık Optina Pustın'ın devlet desteğinden mahrum bırakılan, kendi kendini finanse eden bir kurum haline gelmesidir. II. Yekaterina'nın sözü edilen kanunnamesi sonucu herhangi bir ücret alamadıkları için manastırda görev yapan keşiş sayısı ikiye kadar düşer.<sup>4</sup>

Manastırın eski önemine kavuşması 1797 yılında Moskova ve Kaluga Metropoliti Platon yönetiminde başlar. 1825'te Arşimandrit Moisey Putilov, özel bir manevi vesayet hizmeti olan starestslığın yeniden canlandırıldığı manastırın baş keşişi olur.<sup>5</sup> Ardından otuz yıl boyunca manastırda hizmet eden, Dostoyevskiy'in ziyareti esnasında bizzat görüştüğü Starets Amvrosiy ortaya çıkar. Optina Pustın, manastırlarını yücelten staretslerinin isimleriyle güçlenir. Optina Pustın staretsleri Rusya'nın her yerinde yaygın olarak tanınır ve 19. yüzyılın ortalarında manastır en büyük hac merkezlerinden birine dönüşür. Rusya tarihi için oldukça önemli yerlere sahip olan pek çok isim de manastırın ziyaretçileri arasında yer alırlar. Rus edebiyatının önemli eleştirmenlerinden olan Kireyevskiy kardeşler, V. Solovyov ve yine Rus edebiyatının mihenk taşlarından olan ünlü yazarlar Nikolay Vasilyeviç Gogol, Fyodor Mihayloviç Dostoyevskiy, Lev Nikolayeviç Tolstoy gibi isimler manastırı ziyaret ederler.<sup>6</sup> Rus edebiyatının bu üç önemli ismi üzerinde manastırın

---

<sup>2</sup> Nadejda Aleksandrovna Pavloviç, Optina Pustın. Poçemu tuda yezdili velikiye?, “Prometey”, S.12, Molodaya Gvardiya, Moskva, 1980, s.84.

<sup>3</sup> Lyudmila Saraskina, Dostoyevskiy, Molodaya Gvardiya, Moskva. 2011, s.701.

<sup>4</sup> Aleksandr Nikulin, Optina Pustın, Erişim: <https://livingheritage.ru/brand/kaluzhskaya-oblast/optina-pustyn>. Erişim tarihi: 10.09.2023.

<sup>5</sup> Nikulin, a.g.e.,10.09.2023.

<sup>6</sup> Anna Grigoryevna Dostoyevskaya, Vospominaniya, İzdatelstvo “Pravda”, Moskva, 1987, s. 491.

etkisi büyük olur ancak bunun yanı sıra, bu yazarlar da manastırda yaşayan staretslerde olumlu izlenimler bırakırlar. Manastır 1877 yılında ziyaret eden Tolstoy’un ardından staretsler, Tolstoy’u Gogol’e benzettiklerini ancak onun Gogol’den daha alçakgönüllü biri olduğunu ifade ederler.<sup>7</sup> Manastır, 1918 yılının şubat ayında kapatılır, 1919’da da müzeye dönüştürülür. 4 Aralık 1974’te devlet korumasına alınan manastır, restore edilir ve yaklaşık 70 yıl boyunca müze olarak kullanılır. 17 Kasım 1987’de ise Optina Pustın, Rus Ortodoks kilisesine dönüştürülür ve manastır yaşamı yeniden canlandırılır. Günümüzde de Optina Pustın, Rusya’nın manevi yaşamının önemli merkezlerinden biri olarak görülmektedir ve en popüler Ortodoks hac rotalarından biridir.<sup>8</sup>

Optina Pustın’ın Rusya adına önemli pek çok ismin ziyaret ettiği ve bu isimlerden birinin de 19. yüzyıl Rus edebiyatının önemli yazarlarından olan ve manastıra 1850 yılında gelen Gogol olduğu yukarıda belirtilmiştir. Gogol manastırı ziyaretinin ardından şunları söyler:

*“Yolda Optina Pustın’a uğradım ve orayla ilgili anılarımı sonsuza dek taşıyacağım. Oranın Athos Dağı’ndan<sup>9</sup> bile daha iyi olduğunu düşünüyorum. İyilik her daim orada hazırda bekliyor. Hiçbir yerde böylesi*

<sup>7</sup> Lada Aksüt, 19. Yüzyıl Rus Edebiyatı Altın Kalemler – Lev Nikolayeviç Tolstoy (1828-1910), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022, s. 616.

<sup>8</sup> Nikulin, a.g.e., 10.09.2023.

<sup>9</sup> Türkler tarafından buraya verilen Aynaroz adı, Rumca Hagion Oros (kutsal dağ) adının değişmesinden meydana gelmiştir. Bu dağa Athos denilmektedir. Aynaroz, Batı dillerinde de Athos dağı veya Hagion Oros’un bu dillerdeki tercümesi ile ifade edilir... İlkçağ’larda Aynaroz yarımadasında bir yerleşme olup olmadığına dair kesin bilgiler yoktur. Ancak Helenistik devirde burada bazı yerleşme yerlerinin bulunduğunu gösteren küçük izler bulunmuştur. Bizans devrinde, denizden kıyılarına yaklaşılması güç olan ve bütün yamaçlarını kaplayan sık, vahşi bir tabiatın hâkim olduğu bu sert iklimli, sarp sahilli yarımadanın dik yarlarında yeşillikler arasındaki mağara ve kovuklar uzun süre yalnız dünyevî âlemden uzak yaşamak isteyen “târik-i dünyâ” (münzevi) keşişlerin barınağı olmuştur. Kolovos adında bir keşiş, kuzeydeki kanalın yakınındaki Hierissos şehri civarında ilk teşkilâtlı manastırı kurmuş ve kısa sürede bu dinî tesis, yarımadanın tepelerinde dağınık halde bulunan kişilerle kuzeydeki kıta toprağındaki küçük topluluklar halinde yaşayan ve tarımla uğraşan keşişleri birleştirmiştir. IX. yüzyıl sonlarında ise bütün Ortodoks âleminde Aynaroz’un şöhreti duyulmuş bulunuyordu. Bkz: Semavi Eyice, Aynaroz, İslam Ansiklopedisi, C.4, TDV Yay., İstanbul, 1991, ss. 267-269, s. 267.

*keşişler görmedim. Bence her biri ilahi bir şekilde konuşuyor. Hiçbirine nasıl yaşadıklarını sormadım çünkü yüzleri her şeyi söylüyordu. En küçük mertebedekiler bile melekleri andıran tatlı şefkatleri ve muazzam sadelikteki hitabetleri ile beni etkilediler. Hatta manastırdaki işçiler, köylülerin kendisi ve civarda yaşayanlar da. Manastıra birkaç verst kala, onun çekici havasını hissediyorsunuz. Her şey daha dostça bir hale geliyor, başlar daha aşağı eğiliyor ve insana karşı daha çok sempati hissediliyor.”<sup>10</sup>*

Gogol'den yaklaşık 28 yıl sonra 1878'de Optina Pustin'ı ziyaret eden Dostoyevskiy'in buraya gelmesi ise yazarın manevi yaşamına ait en önemli olaylardan biridir. Henüz üç yaşında olan ve bir gün içinde rahatsızlanarak vefat eden küçük oğlunun ölümünün ardından hissettiği üzüntü, yazarın manastırı ziyaret etmesindeki en önemi etkindir. Babası Dostoyevskiy gibi epilepsi hastası olan Alyoşa'nın öldüğü günün sabahında yüzünde anne ve babasının daha önce fark etmediği tikler, titremeler meydana gelir. Hemen doktora götürülen çocuk, doktorlar tarafından önemli bir sorun olmadığı gerekçesiyle evine gönderilir. Bunun üzerine Dostoyevskiy, dönemin ünlü doktorlarından Uspenskiy'i çağırır. O da aynı şekilde bir sorun olmadığını belirtir ve kısa süre içerisinde Alyoşa'nın rahatlayacağını söyler. Doktorun bu söylemi bilinçli olarak söylenmiştir çünkü doktor, çocuğun öleceğini tahmin etmiştir. Dostoyevskiy, oğluna epilepsi gibi zor bir hastalığı miras bıraktığı ve kendini çocuğunun ölümünden sorumlu tuttuğu için, bu ölüm onu derinden üzmüştür.<sup>11</sup>

Yazarın, dönemin ünlü eleştirmenlerinden biri olan Vladimir Solovyov'la birlikte gerçekleştirdiği bu ziyarette, eşi Anna Dostoyevskaya'nın ısrarının rolü büyüktür. Anna Dostoyevskaya, 1872'de “Ecinniler” isimli eserini yazdıktan sonra dine karşı bakış açısında birtakım değişiklikler meydana gelen ve konuşmalarında çoğunlukla Hristiyanlıktan bahsetmeye başlayan eşi Fyodor Mihayloviç Dostoyevskiy'in manastıra yapacağı ziyaret

<sup>10</sup> Saraskina, a.g.e., s.702.

<sup>11</sup> Hüseyin Kandemir, Dostoyevski-Biyografi, Çizgi Kitabevi, Konya, 2014, s. 259.



sonrasında oğlunun ölümü sebebiyle çektiği acıların bir nebze de olsa yatışacağını düşünmüş ve eşinin manastıra gitmesini çok istemiştir.<sup>12</sup>

Her ne kadar ziyaretinin en önemli nedeni üç yaşındaki oğlunu kaybetmenin derin hüznünü dindirmek olsa da Hristiyanlığı içten benimseyen ve İncil'in buyruklarını itaatkarlıkla yerine getiren staretsleri görmek Dostoyevskiy'in hayallerinden biridir. Yazarın manastırı ziyaret zamanı da çok yerindedir çünkü “Karamazov Kardeşler” isimli romanını henüz yeni yazmaya başlamıştır. Optina Pustın da bu dönemde yeniden kilise kültürünün gayri resmi merkezi haline gelmiş ve tarihinin en zirve dönemini yaşamaktadır. Opta isimli acımasız, etrafındaki herkese korku salan bir haydutun tövbe etmiş itaatkâr bir keşişe dönüşerek kurduğu manastır, Dostoyevskiy döneminde öngörülerıyla, tavsiyeleriyle, acı çeken pek çok ruhu kurtaran ve “Hz. İsa'nın Koruyucuları” olarak adlandırılan staretslerin yaşadığı önemli bir dini merkez haline gelmiştir.<sup>13</sup>

Optina Pustın'ın tarihini oldukça iyi bilen Dostoyevskiy ve yol arkadaşı Solovyov, manastırda hâkim olan manevi yapıyla ilgili çok şey duyduklarından onun katı yaşam ve ibadet koşullarını hayal edebilirler. Bu sebeple ikisini de manastırdan ziyade Starets Amvrosiy'le yapacakları görüşme daha çok heyecanlandırır.<sup>14</sup>

Starets Amvrosiy o zaman 66 yaşındadır ve hastadır, bacakları çok zayıftır. Manastırda ormanın sessizliği içinde küçük bir hücrede yaşamaktadır. Buraya gelen mütevazı hacılar, staretslerin düşünceli yaşamları ve aralıksız iç duaları sayesinde yüksek ruhsal olgunluğa ulaştıklarını, bütün insanlara duyulan bir sevgiyle nimetlendirildiklerini, tavsiye, nasihat, teselli arayan herkesi yatıştırabildiklerini bilirler. Starets Amvrosiy'i sadece onun desteğini arayanlar değil, ondan nefret eden ya da dine karşı kayıtsız olanlar da ziyaret eder.<sup>15</sup>

Dostoyevskiy'in manastır ziyareti hakkında bilgiye, yazarın yaşamını anlatan tüm biyografi kitaplarında ve denemelerinde rastlanır ancak bu

<sup>12</sup> Sergey Vladimiroviç Belov, F. M. Dostoyevskiy – Entsiklopediya, Prosveşçeniye, Moskva, 2010, s. 429.

<sup>13</sup> Saraskina, a.g.e., s.701.

<sup>14</sup> Saraskina, a.g.e., s.703.

<sup>15</sup> Saraskina, a.g.e., s.703.

gezinin nasıl gerçekleştiğine dair kaynak fazla değildir. Buna yönelik ilk kaynak Dostoyevskiy'in 29 Haziran 1878'de Optina Pustın'dan döner dönmez Moskova'dan karısına yazdığı mektuptur.<sup>16</sup> Manastırda bulunuşu ile ilgili çok kısa bilgiler olan bu mektupta şunlar yazılıdır:

*“Süreç şöyle işledi: "Solovyov'la 23 Haziran Cuma günü yola çıktık Moskova-Kursk demiryolu hattı üzerinde, Sergiyevo istasyonuna yani Moskova'ya 300 verstlik mesafesi olan Tula'nın ötesindeki beş istasyon boyunca gitmemiz gerektiğini biliyorduk. Orada bize Optina Pustın'a kadar 35 verst daha gitmemiz gerektiğini söylediler. Sergiyevo'ya giderken 35 değil 60 verst gideceğimizi öğrendik (ki asıl mesele kimsenin bilmemesi, bu sebeple ne kadar yolumuzun olduğunu önceden öğrenmenin mümkün olmaması idi), sonunda Sergiyevo'ya vardığımızda 60 değil 120 verst gitmemiz gerektiğini, posta yolundan değil köy yolundan tek troykayla gideceğimizi ve atları beslemek amacıyla durmamız gerekeceği için yolun uzun süreceğini öğrendik. Gitmeye karar verdik ve Kozelsk'e yani Optina Pustın'a kadar tam iki gün yol gittik, köylerde geceledik ve korkunç bir at arabasında bir oraya bir buraya sallandık durduk. Optina Pustın'da kırk sekiz saat kaldık, sonra aynı atlarla geri döndük ve yine iki gün yol gittik. Gidişle beraber toplam yolculuğumuz yedi gün sürdü. Bu sebeple sana uzun uzun yazamadım. Optina Pustın'dan da yazmak pek elverişli değildi çünkü postacıyı Kozelsk'e yollamak lazımdı. Ama geldiğimde her şeyi anlatacağım.”<sup>17</sup>*

Dostoyevskiy, mektubunda belirttiği üzere, Optina Pustın'da kırk sekiz saat geçirir. Manastır kayıtlarında “Gelen Ziyaretçilerin Kayıt Defteri”nde yazarın 25-26-27 Haziran tarihlerinde manastırda bulunduğu yazılıdır. En önemli bilgi olan yazarın Starets Amvrosiy'le görüşmesi ve sohbeti ise mektupta yer almaz.<sup>18</sup>

Dostoyevskiy'in manastıra geliş tarihine bakıldığında şaşırtıcı bir rastlantı dikkatleri çeker. 24 Haziran halk arasında “İvan Kupala Günü” olarak bilinen “Öncü Yahya Peygamberin Doğum Günü” şerefine düzenlenen

<sup>16</sup> Gennadiy Belovolov, Optinskiye predaniya o Dostoyevskom - Dostoyevskiy. Materialı i issledovaniya, Vıpusk 14, Nauka, Sankt-Peterburg, 1997, s. 301.

<sup>17</sup> Belovolov, a.g.e., s. 302.

<sup>18</sup> Belovolov, a.g.e., s. 302.

bayram günüdür<sup>19</sup>. Optina Pustın’ın başrahibi de “İvan Kupala Günü”nde seçilir.<sup>20</sup> Dostoyevskiy’in gidişinin özellikle bu bayram gününe denk gelmesi oldukça şaşırtıcıdır çünkü yazarın oğlu Alyoşa’nın ölümünün kırkinci günü bu bayramla denk düşmüştür. Kaynaklarda Dostoyevskiy’in Optina Pustın’a oğlunun kırk duasını yaptırmak için geldiği yazılıdır.<sup>21</sup>

Yazarın manastıra gelişiyle ilgili ikinci kaynak, Fyodor Mihayloviç Dostoyevskiy’in sözlü olarak anlattıkları sonucu kaleme alınan eşi Anna Dostoyevskaya’ya ait “Anılar”dır. Bu anılar Dostoyevskiy’in manastır ziyaretinin hemen ardından değil aksine uzun yıllar sonra kaleme alınır, dolayısıyla aradan geçen onca süreden sonra Dostoyevskaya’nın anılarında bazı detayların silindiği açıkça görülmektedir. Anna Dostoyevskaya Starets Amvrosiy ile yazarın görüşmesinden genel izlenimleri şöyle anlatır:

*“Fyodor Mihaylovic Optina Pustın’dan çok rahatlamış ve sakinleşmiş olarak dönmüştü ve bana 48 saat kaldığı manastırın geleneklerinden bahsetmişti. Manastırın o zamanki Staretsi Amvrosiy ile ilk kez halkla birlikte kalabalığın içinde, ikinci kez de baş başa olmak üzere 3 kez görüştüğünü söylemişti ki bu görüşmelerden çok derin izlenimler almıştı. Fyodor Mihayloviç ona içimizde yanan büyük üzüntüyü ve acıyı anlattığında Starets Fyodor Mihayloviç’e benim inançlı biri olup olmadığını sormuş. Fyodor Mihayloviç inançlı olduğumu söyleyince de ondan bana hayır duası edeceğini söylemesini istemiş, ki bu sözler daha sonra starets Zosima’nın romanda üzgün anneye söylediği sözler... Fyodor Mihayloviç’in anlattıklarından açıkça görünüyor ki herkesin büyük saygı duyduğu starets çok derin hisli ve alçak gönüllü biri.”<sup>22</sup>*

Yazarın ziyaretiyle ilgili üçüncü ve en kapsamlı kaynak ise yine Anna Dostoyevskaya’nın 1906 yılında Fyodor Mihayloviç Dostoyevskiy’in çalışmalarının yeniden yayınlandığında eser üzerinde kaleme aldığı notlarıdır. “Karamazov Kardeşler” isimli romanın “İmanlı Kadınlar” başlığına Anna Grigoryevna, eserde yer alan kahramanlardan biri olan ve

<sup>19</sup> Leyla Çiğdem Dalkılıç, Rus Halk Kültüründe İvan Kupala Kutlamaları, Folklor Edebiyat Dergisi, C.1, S.81, 2015, ss.151-159, s. 152.

<sup>20</sup> Belovolov, a.g.e., s. 302.

<sup>21</sup> Belovolov, a.g.e., s.302.

<sup>22</sup> Dostoyevskaya, a.g.e., s.347.

Starets Amvrosiy’in prototipi olan Starets Zosima’nın kadınlarla olan sohbetinin temelinde Dostoyevskiy’in Starets Amvrosiy ile yaptığı gerçek görüşmenin olduğuna şahitlik eden notlar yazar:

*“Bu sözleri bana 1878’de Optina Pustın’dan dönen Fyodor Mihayloviç aktardı. Orada Fyodor Mihayloviç Starets Amvrosiy ile sohbet etmiş ve ona nasıl acı çektiğimizi ve ölen oğlumuzun arkasından ne kadar zamandır ağladığımızı anlatmış. Starets Amvrosiy Alyoşa ve benim acım için dua edeceğine, ayrıca bizim ve hayatta olan çocuklarımız için de dua edeceğine söz vermiş. Fyodor Mihayloviç staretsle sohbetinden ve onun bizim için dua etme sözünden çok etkilenmişti.”<sup>23</sup>*

Starets Amvrosiy’in kendisine gelen ve acısını ifade eden Dostoyevskiy hakkındaki düşünceleri ise daha sonra açığa çıkar. Amvrosiy, yazarın mütevazı ruhunun özünü anlayarak onun hakkında “*Это каюцуйиця*” yani “*O bir tövbe-kâr*” der.<sup>24</sup> Bu kısa cümle Starets için büyük bir övgü anlamı taşır. Staretsin yazar hakkında böyle söylediği manevi oğulları olan filozof, yazar, edebiyat eleştirmeni Konstantin Nikolayeviç Leontyev’in mektuplarında ve ruhani yazar Yevgeniy Nikolayeviç Poselyanın (Pogojev)in bir denemesinde açıkça yer alır.<sup>25</sup>

## 2. Optina Pustın ve Karamazov Kardeşler

Dostoyevskiy, manastıra geldiğinde “Karamazov Kardeşler” romanını yeni yazmaya başlamıştır. Optina Pustın’a yaptığı ziyaretin üstünden çok geçmeden Dostoyevskiy burada edindiği izlenimleri “Karamazov Kardeşler” romanında kaleme alır ve aslında manastırın ve staretslik mertebesinin geçmişi hakkında da bilgi verir:

*“...Staretsler ve Staretslik bizde, bizim Rus manastırlarında henüz çok eski değildir: Bütün Hristiyan Doğu’da özellikle Sina’da ve Aynaroz’da bin yıldan daha uzun süredir varken bizde henüz yüz yılı bile yok. Bizde Rusya’da da staretsliğin olduğu ya da eski zamanlarda olması gerektiği iddia ediliyor, ancak Rusya’nın yaşadığı felaketler, Tatar istilası, iç karışıklıklar, İstanbul’un fethinden sonra Doğu’yla olan önceki ilişkilerin kesilmesi yüzünden bu kurum unutulmuş ve sona ermiştir. Bizde geçen yüzyılın sonundan itibaren, büyük münzevilerden biri (o böyle*

<sup>23</sup> Belovolov, a.g.e., s.303.

<sup>24</sup> Saraskina, a.g.e., s.704.

<sup>25</sup> Belovolov, a.g.e., s.305.

*adlandırılıyor) Paisiy Veliçkovskiy ve öğrencileri tarafından yeniden canlandırıldı, ancak bugüne kadar, hatta neredeyse yüz yıl geçtiği halde, oldukça az manastırda hala varlığını sürdürüyor ve hatta bazen Rusya'da duyulmamış bir yenilik olarak neredeyse soruşturmaya maruz kaldı. Staretslik bizde özellikle Kozelskaya Optina isimindeki o ünlü manastırda gelişmiştir. Kasabamızdaki manastırda ne zaman, kiminle başladığını söyleyemem, ancak oradakiler staretslerin üçüncü kuşağı olarak sayılıyorlardı, Starets Zosima da onların sonuncularındandı, ama o da zaten neredeyse zayıflıktan ve hastalıktan ölecekti, onlar bile onun yerine kimin geçeceğini bilmiyordu. Manastırımızla ilgili önemli bir sorundu çünkü manastırımız o zamana kadar hiçbir şeyiyle tanınmış değildi: İçinde tarihimizle ilgili şanlı efsaneleri bile yoktu arkasında hiçbir tarihi kayıt yoktu. Vatanımıza yaptığı bir hizmet ve tarihi bir başarısı bilinmiyordu. Rusya'nın dört bir yanından binlerce kilometre öteden hacıların görmek ve dinlemek için bize akın akın geldiği staretsler sayesinde Tüm Rusya'da gelişti ve tanındı. Peki nedir bu Starets? Starets, ruhunu, iradeni kendi ruhuna, kendi iradesine alan kişidir. Bir staretsi seçtiğinizde, iradenizden vazgeçersiniz ve onu tam bir itaatle, tam bir özveriyle ona verirsiniz...”<sup>26</sup>*

Manastır yolunda birkaç gün geçiren ve bir staretsle tanışmak için uzun bir yolculuğun tüm sıkıntılarını yaşayan Dostoyevskiy'de, eserde bahsi geçen iradesinden tamamen vazgeçme ve tam bir itaat etme durumu gerçekleşmez. Bunun yerine, tamamen farklı bir şey olur: Sanatçının yaratıcı gücüyle, sevecen keşiş Amvrosiy, “Karamazov Kardeşler”de ideal bir Hıristiyan olarak betimlenen Starets Zosima'ya hayat verir. Dostoyevskiy, Optina Pustin'da gördüğü, burasıyla ilgili kütüphanesinde bulunan kitaplarda okuduğu her şeyi Zosima'da canlandırır. “Eğer başarılı olursam, daha iyi bir iş yapacağım: Sizi, saf, ideal bir Hıristiyan'ın soyut bir şey olmadığını, aksine, gerçek, mümkün ve kişisel olarak yakın olduğunu kabul etmeye zorlayacağım.” diye yazar<sup>27</sup> ve Starets Zosima'yı şöyle anlatır.

*“Uzun yıllardır kendi kendine izin vererek kalbini açmak için ona gelen ve ondan tavsiye ve iyileştirici sözler duymaya susayan pek çok kişi*

<sup>26</sup> Fyodor Mihayloviç Dostoyevskiy, Bratya Karamazovi – roman v çetiryoh çastyah s epilogom, Çasti pervaya i vtoraya, “Sovetskaya Rossiya”, Moskva, 1987, s.27.

<sup>27</sup> Saraskina, a.g.e., s.706.

*Zosima'dan bahsediyordu, o kadar çok sır, pişmanlık ve itirafı ruhuna kabul etti ki, sonunda yanına gelen bir yabancıнын yüzüne ilk bakışta derdini anlayabilme yetisini kazandı, neyle geldiğini, neye ihtiyacı olduğunu ve hatta ne tür bir azabın vicdanını sızlattığını tahmin edebiliyordu, ve bazen onun bu sırrını bilerek geleni, kişi daha tek kelime etmeden şaşırtıyor, kafasını karıştırıyor ve hatta korkutuyordu... Alyoşa, staretsin mucizevi gücüne tıpkı kiliseden fırlayan tabut hikayesine inandığı gibi sorgusuz sualsiz inanıyordu. O hasta çocukları veya yetişkin akrabalarıyla gelip, staretsin üzerlerine el koyması ve dua okuması için yalvarıp geri dönen pek çok kişinin, ertesi gün tekrar gelip gözyaşlarıyla staretsin önüne kapanarak hastalarını iyileştirdiği için ona teşekkür ettiklerini görüyordu. Onlar staretsin önünde secdeye kapanıyor, ağlıyor, ayaklarını öpüyor, durduğu yeri öpüyor, çığlık atıyorlardı, kadınlar çocuklarını ona uzatıyorlar, çığlıklar atan hastalarını ona yaklaşıyorlardı. Starets onlarla konuşuyor, üzerlerine kısa bir dua okuyor, onları kutsuyor ve gönderiyordu... ”<sup>28</sup>*

Eserde tasvir edilen bu sahne, aslında Dostoyevskiy’in manastırı ziyareti sırasında ilk kez Starets Amvrosiy’i halkın içinde gördüğünde yaşananlardan esinlenilerek kaleme alınmıştır. Yine eserin “İmanlı Kadınlar” bölümünde anlatılan şehirde yaşayan köylü bir kadının üzüntüsü aslında Dostoyevskiy ailesinin kendi yaşadıkları olayın aktarılmış halidir. Nastasyuşka isimli kadının dört çocuğu olmuş ancak hiçbiri yaşamamıştır. En son çocukları da tıpkı Dostoyevskiy’in oğlu gibi üç yaşında vefat etmiştir. Üstelik çocuğunun ismi de Aleksey’dir. Son çocuğunun ölümüyle iyice sarsılan kadına Starets Zosima, şöyle teselli verir:

*“Bak anne, dedi starets, bir zamanlar eski büyük bir aziz tapınakta senin gibi Tanrı tarafından çağrılan tek yavrusu için ağlayan bir anne görmüş. “Bu çocukların Tanrı’nın huzurunda ne kadar cesur olduğunu bilmiyor musun?” demiş aziz, kadına. “Tanrı huzurunda onlardan daha cesur kimse yok: “Tanrım, bize hayat verdin”, diyorlar Tanrı’ya, “ve biz onu görür görmez, onu bizden geri aldın.” Ve o kadar cesurca soruyor ve istiyorlar ki, Tanrı onlara hemen melek rütbesi veriyor. “Bu yüzden,” demiş aziz, “sen de sevin, kadın, ağlama, senin çocuğun da şimdi Tanrı’nın meleklerinin arasında.” İşte eski zamanlarda ağlayan kadına azizin söyledikleri bunlar. O büyük bir azizdi ve kadına yalan söyleyemezdi. Bu nedenle sen de bil ki anne, senin de yavrun belki şimdi Tanrı’nın huzurunda*

<sup>28</sup> Dostoyevskiy, a.g.e., s.29-30.

*duruyor, seviniyor, neşeleniyor ve senin için Tanrı'ya yalvarıyordur. Bu yüzden ağlama, sevin.*”<sup>29</sup>

Dostoyevskiy’in eşi Anna Dostoyevskaya, eserin bu bölümünü okuduğunda, burada bahsi geçen çocuğun kendi oğulları Aleksey olduğunu, Starets Zosima’nın Nastasyuşka isimli kadını teselli etmek için söylediği sözleri, zamanında starets Amvrosiy’in kendisine iletmesi için Dostoyevskiy’e söylediğini belirtir.<sup>30</sup>

Dostoyevskiy’in, eserde “Karamazov Kardeşler”in en küçüğüne Aleksey ismini vermesi ve onu olumlu özelliklerle betimlemesi tesadüfi değildir. Boris Zaytsev, bu konuyla ilgili şöyle yazar:

*“Bebek Aleksey, köylü kadının bebeğinde ve daha sonra daha da fazlasıyla Alyoşa Karamazov’da hayat buldu. Ve bu Alyoşa artık karalamalardaki “budala”dan çok farklı. Hassas ve derin bir ruha sahip, tatlı, yakışıklı, sağlıklı bir Rus genci. Ağabeyi İvan şeytanla tanışır, onun rolünü yerine getirir ve delilik içinde ölür. Kazananlar Aleksey ve Dmitriy’dir. Birisi aşkın coşkunluğunda. Diğeri masum acuların coşkunluğunda. Tüm bunların üstünde ise Starets Zosima, sönmeyen bir ışık gibidir. Aşk. Uysallık ve merhamet. Dostoyevskiy onunla yüz yüze, iki kez yalnız başına görüşmemiş, belki de o kadın gibi gözyaşları içinde içini dökmemiş olsaydı, romanın Zosima’ya ithaf edilen tüm bölümlerinde yarı görünmez ancak hissedilen gizemli bir arka plan olmazdı.”*<sup>31</sup>

## Sonuç

Yaşamı boyunca büyük sınavlardan geçen Dostoyevskiy, belki de bunların en büyüğünü ve en acısını henüz üç yaşındaki oğlunun ölümüyle yaşar. Epilepsi hastalığının hem fiziksel hem de ruhsal sıkıntılarını bizzat yaşayan yazar, böyle bir hastalığı oğluna miras bıraktığı düşüncesiyle büyük suçluluk hisseder. Eşinin telkinleriyle bu ruh halinden kurtulmak için çareyi Tanrı yolunda arar ve o dönemin en önemli Ortodoks dini merkezlerinden biri olan Optina Pustın’a gitmeye karar verir. Ünlü yazar manastıra ulaştığında kendisinde hayretler uyandıran pek çok manzarayla

<sup>29</sup>Dostoyevskiy, a.g.e., s.50.

<sup>30</sup> Dostoyevskaya, a.g.e., s.346.

<sup>31</sup> Aleksey Svyatoslavskiy, Yelena Çernişeva, F. M. Dostoyevskiy i Optina Pustın: k diskussii vokrug obraza startsa Zosimi iz romana “Bratya Karamazovi”, Russkaya slovestnost, S.5, 2021, ss.26-40, s. 34.

karşılaşır. Bunlardan en çok ilgisini çeken ve şaşırtanı, manastırın başrahibi olan Starets Amvrosiy’in kendisini ziyarete gelen halka yaklaşımı ve onlarla olan diyalogudur. Starets Amvrosiy, tüm içtenliği ve sabırla kendini ziyarete gelenlerin dertlerini dinleyip, adeta bir psikolog gibi acılarını dindirmeye çalışır. Dostoyevskiy de, manastırda, hissettiği derin hüzünden kurtulmak için Starets Amvrosiy’le üç kez görüşme fırsatı bulduğu iki gün geçirir.

Dostoyevskiy, Starets Amvrosiy’le görüşmesinden oldukça rahatlamış olarak ayrılır. Manastıra gitmeden önce yazmaya başladığı “Karamazov Kardeşler” romanını, manastırdan döndükten sonra yeniden şekillendirir ve manastırda gözlemlediklerini ve hissettiklerini eserin en önemli merkezlerinden birine yerleştirir. “Karamazov Kardeşler” romanında Dostoyevskiy’in üç yaşında kaybettiği oğlunun hem gerçek hikayesi hem de Dostoyevskiy’in zihninde, yaşasaydı nasıl bir genç olacağı betimlenir. Romanın başkahramanlarından biri olan Alyoşa (Aleksey Fyodoroviç Karamazov) iyiliğin, güzelliğin ve temizliğin simgesi olarak adeta bir melek gibi okura aktarılır. Alyoşa romanda Optina Pustın’a dinî eğitim alarak papaz olmak için gider. Orada manastırın başrahiplerinden Starets Zosima’yla tanışır ve müritlerinden biri olur. Starets Zosima, Alyoşa için babasının aksine iyi bir yol göstericisidir. Dostoyevskiy’de Starets Amvrosiy’in yarattığı etkiyi, Starets Zosima da Alyoşa üzerinde yaratır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Optina Pustın, “Karamazov Kardeşler” romanının yaratılışında önemli yapıtaşlarından biri olarak karşımıza çıkar.

### **Kaynakça**

- AKSÜT, Lada, 19. Yüzyıl Rus Edebiyatı Altın Kalemler – Lev Nikolayeviç Tolstoy (1828-1910), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022.
- BELOV, Sergey Vladimiroviç, F. M. Dostoyevskiy – Entsiklopediya, Prosveşçeniye, Moskva, 2020.
- BELOVOLOV, Gennadiy, Optinskiye predaniya o Dostoyevskom- Dostoyevskiy. Materiali i issledovaniya. Vıpusk 14. Nauka. Sankt-Peterburg, (1997). ss.301-312.
- DALKILIÇ, Leyla Çiğdem, Rus Halk Kültüründe İvan Kupala Kutlamaları, Folklor/edebiyat, cilt:21, sayı:81, (2015). ss.151-159.
- DOSTOYEVSKAYA, Anna Grigoryevna, Vospominaniya. İzdatelstvo “Pravda, Moskva, 1987.
- DOSTOYEVSKİY, Fyodor Mihayloviç, Bratya Karamazovi – roman v četıryoh çastyah s epilogom, Çasti pervaya i vtoraya, “Sovetskaya Rossiya”, Moskva. 1987.



**Esen, P. (2024). Optina Pustın ve F. M. Dostoyevskiy “Karamazov Kardeşler Örneği”. ANKARAD, 5(9), 49-64.**

EYİCE, Semavi, Aynaroz, İslam Ansiklopedisi, C. 4, TDV Yay., İstanbul, 1991, ss.267-269.

KANDEMİR, Hüseyin, Dostoyevski-Biyografi-Çizgi Kitabevi, Konya. 2014.

NİKULİN, Aleksandr, Optina Pustın. (Erişim: <https://livingheritage.ru/brand/kaluzhskaya-oblast/optina-pustyn>. Erişim tarihi: 10.09.2023.)

PAVLOVIÇ, Nadejda Aleksandrovna, Optina Pustın. Poçemu tuda yezdili velikiye?, “Prometey”, no:12, Molodaya Gvardiya, Moskva., (1980).ss.84-91.

PAVLOVIÇ, Pyotr Yepifanov, Hrestomatiya po istorii SSSR s drevneyşih vremen do kontsa XVIII veka, Prosveşçeniye, Moskva, 1989.

SARASKİNA, Lyudmila, Dostoyevskiy, Molodaya Gvardiya, Moskva, 2011.

SVYATOSLAVSKIY, Aleksey, ÇERNİŞEVA, Yelena, F. M. Dostoyevskiy i Optina Pustın: k diskussii vokrug obraza startsa Zosimi iz romana “Bratya Karamazovi”, Russkaya slovestnost, 5, (2021). ss. 26-40.

ANKARAD, 2024; 5(9): 65-97	<a href="mailto:ankaradergisi06@gmail.com">ankaradergisi06@gmail.com</a>
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838/ankarad.1427608

*Araştırma Makalesi / Research Article*

**SELANİK'TE MUHTARLIK KURUMUNUN  
OLUŞTURULMASI: MAHALLELER VE İLK  
MUHTARLAR**

**Tahsin HAZIRBULAN\***

**Öz:** II. Mahmud'un saltanat zamanı Osmanlı Devleti'nin ayanlar karşısında merkezileşme, birçok alanda modernleşmenin devam ettiği yeni bir dönemdir. İdarî anlamda ayanların taşradaki hâkimiyetleri kontrol altına alınmaya çalışılırken, Yeniçeri Ocağı'nın merkezdeki hâkimiyeti ise bu dönemde sonlandırılmıştır. Daha önce Yeniçeri Ocağı'na bağlı subay ve askerlerin kontrolünde yapılan genel güvenlik ve beledi hizmetler ise ocağın kapatılması sonrasında yeni idari yapıların teşekkülünü zorunlu kılmıştır. Bu nedenle bu türden hizmetlerin sorunsuz ve kesintisiz bir şekilde devam ettirilmesi isteği, 1829'da Galata, Eyüp ve Üsküdar'da ilk muhtarlık teşkilatının oluşturulmasına neden olmuştur. İstanbul'da sağlanan başarı, muhtarlık kurumunun taşra içerisinde de uygulanmasına imkân sağlamıştır. Selanik'e ait 19 Şubat 1835 tarihli bir deftere göre, muhtarlık teşkilatının Selanik'te kurulduğu ve merkezde bulunan Müslüman, Rum ve Yahudi mahallelere muhtar ve kâhya atamaları yapıldığı görülmektedir. Çalışmada merkezî bir teşkilatın taşradaki ilk örneklerinden birisi ortaya koymaya çalışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Selanik, Mahalle, İmam, Muhtar, Kâhya.

**ESTABLISHMENT OF THE MUKHTAR  
INSTITUTION IN SALONİCA: NEIGHBORHOODS  
AND THEIR FIRST HEADMEN**

**Abstract:** II. Mahmud's reign was a new period in which the centralization of the Ottoman Empire against the notables and modernization continued in many areas. While the administrative dominance of the notables in the provinces was tried to be taken

\* Dr. Öğretim Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, email: thazirbulan@hotmail.com, ORCID ID 0000-0001-9779-6022.

under control, the dominance of the Janissary Corps in the center was ended in this period. General security and municipal services, which were previously carried out under the control of officers and soldiers affiliated with the Janissary Corps, necessitated the establishment of new administrative structures after the closure of the corps. For this reason, the institution of headman was established. According to a book dated 19 February 1835 belonging to Salonica, it is seen that the organization was established in Salonica and headmen and stewards were appointed to the Muslim, Greek and Jewish neighborhoods in the center. In the study, we will try to reveal one of the first examples of a central organization in the provinces.

**Key Words:** Salonica, Neighborhood, Imam, Mukhtar, Kahya.

**Extended Abstract:** As a result of the administrative and military innovations that took place during the reign of Sultan Mahmud II, the dominance of the notables in the economy and administration and the dominance of the Janissary Corps in the military and public order were eliminated. A new institution, the "Mukhtar Organization", was established in order to make the corrupted central authority felt in every area of the empire. The organization was first established in İstanbul in 1829, and then in Anatolia and Rumelia in a short time. The society was pleased with the muhtar ship, a new administrative structure, and this satisfaction caused the central authority to extend its implementation to the provinces. Thus, both in the capital and in the provinces; Central authority was tried to be re-established at every point from the city to the hamlet. Just as in the distinction between kethüda and kocabaş in the classical period, in the new administrative system, the titles of mukhtar were used for Muslims and butler for non-Muslims. In the classical period, imams and priests, who had representative status in the Ottoman Neighborhood/village system, transferred their duties to headmen and stewards.

Neighborhood headmen and stewards are elected for one year and consist of well-known and respected people of the residential area. The names of the elected or appointed headmen were recorded in the books by the kadi, sent to the notebook minister, and then delivered to the Ceride Ministry. People elected as headmen could begin their duties after the sultan's approval. The issuance of official seals prepared in their names at the Mint was also considered as the initiation of these people into office. There are different practices regarding the term of office of muhtars. The general opinion is that if the elected mukhtar continues his duty successfully, he continues his duty. Among the muhtars, those who committed crimes such as corruption, bribery, favoritism and those who did not fulfill their duties, complaints of the neighborhood people, etc. As a result, they were

dismissed from duty and other people were appointed in their place. Some headmen also serve as headmen of other neighborhoods due to the low population and number of households.

Based on this notebook, which shows the establishment of the muhtar organization in Salonica, the identity information of the neighborhoods, imams, muhtars and stewards in the city has been transferred to the present day. The records, in which the names of local officials are listed one by one, indicating their physical characteristics, are very important as they are the first records containing information in this field in Salonica (for now). Local representatives approved by the central authority have been appointed to a total of 78 neighborhoods in the center of Salonica, 50 of which are Muslim, 16 Jewish and 12 Christian. Thus, the new administrative reform began to be implemented in Salonica, an important port city in the Balkans. The appointments made in 1835 were approximately two years after the establishment of the institution (1833). One of the features that make the study important is the religious and cultural richness of Salonica. Salonica, one of the exemplary cities where Muslims, Christians and Jews live together, differs from many Anatolian and Rumelian settlements with this feature. When we look at the Salonica example of the administrative reform implemented throughout the empire, the fact that representation was given not only to Muslims but also to other faiths shows that the Ottomans accepted all faiths living in their country as citizens without discrimination.

It can be understood from the number of neighborhoods that in 1835, Muslims dominated a dominant area compared to non-Muslim elements. Some of these neighborhoods have continued their existence since the classical period. It is seen that imams and headmen are appointed in all Muslim neighborhoods, and the headmen appointed are between the ages of 19-70 and practice various professions. It is understood that the imams represented the neighborhood residents in this period, as in the classical period. This situation is related to the fact that the social response of mosques and their officials is more effective than civilian people and institutions, apart from the state's tendency to sharia law. The fact that some of the imams working in the neighborhoods are young people is a reflection of the decline that the imam institution experienced in this period. An exception is that the muezzin, another religious official, also serves as the second mukhtar.

After the records of Muslim villages, the title "Derun-i Selanik Jew, Nefs-i Selanik" was given and 16 neighborhoods of Jews in the center of Salonica were recorded at this date. The average age of stewards selected from Jews varies between 23 and 70 years old. According to the notebook,

it is noteworthy that among the Jewish Neighborhoods and administrators in the center of Salonica, there are no tradesmen or clergy, unlike Muslims. According to the notebook, there are 12 neighborhoods belonging to Greeks in the center of Salonica. The age range of the assigned stewards varies between 27-64, and there are various professions and craftsmen among them.

Finally, when the characteristics of being competent and trustworthy are taken into consideration in the people elected as Muhtars, it shows that the headmen appointed in Salonica are prominent names in their neighborhoods with these characteristics. It is also noteworthy that some headmen are quite young in age. In this case, it can be said that a minimum requirement such as being middle age or elderly to become a mukhtar is not applied, at least in Salonica. The fact that there are names of professionals and tradesmen among the people who serve as headmen shows that being a tradesman is not an obstacle in performing this duty. This is a common feature among representatives of all religious groups. It is seen that some neighborhoods were administratively unified and administered by a mukhtar and imam. It can be argued that this situation is due to the small number of households and population in the neighborhoods. As a matter of fact, in district centers, neighborhoods and villages, the mukhtarship is elected from places with a population of 20-50 households. Finally, in the said book, headmen and stewards were appointed not only to the neighborhoods, but also to the townships and villages that were subject to Salonica. This situation is an indication that centralization is wanted to be activated to its most remote point.

## Giriş

Klasik idari yapılanma içerisinde şehir her ne kadar beylerbeyi veya sancakbeyinin idaresi altında olsa da “Kadı” şehrin asıl yöneticisidir. Kadı; beledi, adli, nikâh, noter gibi birçok alanda birinci dereceden sorumludur.<sup>1</sup> Kadı'nın sorumluluğu altında bulunan imamlar ise mahalle, köy, mezra gibi yerlerde devletin muhatap aldığı idarî görevlidir. Tanzimat ve sonrasında kadar imam, mahallelinin devlet karşısındaki sorumlusudur. İmam, görev yaptığı mahallenin, köyün veya mezranın düzeni, asayiş ve inzibati, içki içilen yerlerin tespiti, nikâh akitleri, avarızın ve diğer vergilerin toplanması, mahallelerde bulunan fırın vb. gibi dükkânlarda kontrol yapılması gibi birçok görevi yerine getirmektedir.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2017, s. 40-43.

<sup>2</sup> Kemal Beydilli, “İmam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul, 2000, ss. 181-16, s. 181-183.

İnanç, ibadet, ticaret alanlarında serbest olan gayr-ı müslimlerin temsilciliğini ise papaz, haham gibi dini görevi olan kişiler yapmıştır. Dini temsilcilerin haricinde gayr-ı müslim mahalleler veya diğer yerleşim yerleri içerisinde önde gelen, sayılan ve sözüne itibar edilen kişilerde “Kocabaş” adıyla temsil görevini yerine getirmekteydi.<sup>3</sup> Kocabaş, âyan (ileri gelen) kelimesi ile aynı anlamı taşımaktadır. Osmanlı ülkesinin değişik yerlerinde bu görevi yapan kişilere, çorbacı, kocabaşı ve arhont denilmektedir.<sup>4</sup> İmam ve kocabaşlara ait bu görev sahaları ve uygulamaları muhtarlıkların oluşturulmasına kadar devam etmiştir. Ancak Müslüman yerleşimlerin tamamında varsa imamlar da mahalleyi temsilen kaydedilen görevliler arasında yer almaya devam etmiştir.

Osmanlı şehrinin fiziki yapısında mahalle faktörü çok önemlidir. Sözlükte “bir yere konmak, yerleşmek” anlamına gelen hall (halel/hulûl) kökünden türetilen mahalle, devamlı veya geçici olarak ikamet edilen mekâna verilen isimdir.<sup>5</sup> Osmanlı şehir merkezi mahallelerden oluşmaktadır. Osmanlı Devleti'nde mahalle farklı yönleri bünyesinde barındıran bir kimliğe sahiptir. Mahalle, Osmanlı kentinde belirli bir düzeni olan ortak yaşam alanıdır. Aynı zamanda mekân üzerinde bireylerin bir arada yaşadığı ve bireylerin ortak özellikleri olan ve devlet açısından vergi yükümlüsü reyanın bir vergi toplama alanıdır.<sup>6</sup> Mahalleler, Osmanlı millet sistemine uygun olarak kurulmuştur. Mahalle sakinleri ise birbirlerine müteselsil olarak kefil olan merkezi idarenin en önemli parçasıdır.<sup>7</sup>

Mahalleler içerisinde, aynı yerden göç etmiş olanların, belirli bir meslek grubu veya belirli bir dini zümrenin yoğun olarak yaşadığı yerler vardır. Bu türden özel durumlar mahallelerin isimlerine ilham kaynağı olmuştur.<sup>8</sup>

<sup>3</sup> DİA Komisyon, “Kocabaş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, İstanbul, 2002, ss. 140-141, s. 140.

<sup>4</sup> Özcan Mert, “Tanzimat Döneminde Çeşme Kocabaşları (1839-1876)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 35, Mayıs 2004, ss. 139-154, s. 139,140.

<sup>5</sup> Ali Murat Yel ve Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mahalle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul, 2003, ss. 323-326, s. 323.

<sup>6</sup> Özer Ergenç, “Osmanlı Düzeni İçinde Mahalle Hayatı”, *Osmanlı Coğrafyasında Mahalle Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Bursa BŞB Kitaplığı, Bursa, 2002, ss. 11-17, s. 13-14.

<sup>7</sup> Mehmet Karagöz, “Osmanlıda Şehir ve Şehirli Mekân-İnsan-Beşerî Münasebetler, (XV-XVIII Yüzyıl)”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, Ankara, 1999, ss. 103-110, s. 105-107.

<sup>8</sup> Ömer Düzbakar, “Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri”, *U.Ü. F.E.F. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 5, Aralık 2003, ss. 97-108, s. 99.

Köy ve mahalle isimlerinin tarihsel olarak bilinmesine rağmen, sokak isimleri hakkındaki bilgiler ise son derece kısıtlıdır.<sup>9</sup>

Bu çalışmada muhtarlık kurumunun oluşturulması, görev sorumlulukları hakkında temel bilgileri verdikten sonra, teşkilatın Selanik'te kurulduğuna dair hazırlanan 1835 tarihli bir defterden hareketle Müslüman, Rumiyan ve Yahudiyan mahallelerine atanan muhtar ve kâhyalar hakkında bilgi verilecektir.

### 1. Muhtarlık Teşkilatının Kurulması

Muhtarlıklar ilk olarak 1829 yılında İstanbul'da Bilâd-ı Selâse olarak bilinen Galata, Üsküdar ve Eyüp'te kurulmuştur. Muhtarlıkların kurulmasının asıl amacı İstanbul ve taşrada halkın devletle/yöneticiyle olan ilişkilerinin geliştirilmesi ve kolaylaştırılmasını sağlamaktır.<sup>10</sup> Muhtarlığın ilk olarak İstanbul'da kurulmaya başlanmasının temel nedeni; Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi sonrası kargaşa ortamının bitirilerek şehrin güvenliğinin biran önce yeniden sağlanmak istenmesidir.<sup>11</sup>

Muhtarlık teşkilatının kurulmasında II. Mahmud'un izlemiş olduğu ayanlar karşısında merkezi otoriteyi güçlendirme çabalarının da etkisi vardır.<sup>12</sup> Toplum, yeni bir idari yapı olan muhtarlıktan memnuniyet duymuş, bu memnuniyet merkezi otorite tarafından uygulamanın taşraya uzanmasına neden olmuştur. Arşiv belgelerine dayanarak yapılan çalışmalar muhtarlık kurumunun 1833 yılından önce Anadolu'da ihdas

---

<sup>9</sup> Sokağın herhangi bir ismi yoksa sokağa girince sağ taraftaki ilk evin sahibinin ismi sokağa verilmekteydi. Osman Çetin, "Mahalle Hayatından Kadı Sicillerine Yansıyanlar (Bursa Örneği)", *Osmanlı Coğrafyasında Mahalle Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Bursa BŞB Kitaplığı, Bursa 2002, ss. 17-30, s. 19.

<sup>10</sup> Ali Akyıldız, "Muhtar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul, 2006, ss. 51-53, s. 52.

<sup>11</sup> Daha önce beledi hizmetlerin ve genel güvenliğin sağlanmasında Yeniçeri Ocağına bağlı subay ve askerlerden istifade edilmekteydi. Ocağın kapatılmasıyla birlikte İstanbul genelinde, akabinde ise taşrada mülki ve mali görevlerin yerine getirilmesini kolaylaştırmak ve devamlılığı sağlamak amacıyla muhtarlık kurumu oluşturulmuştur. Bkz. İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, TTK. Yayınları, Ankara 2000, s. 108.

<sup>12</sup> Kastamonu Sancağı'na bağlı Taşköprü Kazası'nda ayanın halktan fazla vergi toplaması ve kötü davranması neticesinde mütesellim Mustafa Ağa yeni bir ayan seçtirmeyerek İstanbul'da ihdas edilen muhtarlık teşkilatının taşradaki ilk örneğini Taşköprü'de oluşturmuştur. 1833 yılında burada reayanın önde gelen ve sözü dinlenenlerinden iki kişiyi Muhtar-ı Evvel ve Muhtar-ı Sâni adıyla halkı temsilen tayin etmiştir. Klasik dönemde mahallerde uygulanan müteselsil kefillik de muhtarlık için uyarlanmış böylelikle teşkilatın reaya nazarında itibarı sağlanmıştır. Bkz. Akyıldız, "Muhtar", s. 52.

edildiğini ortaya çıkarmaktadır.<sup>13</sup> Ahmed Lütü Efendi ilk muhtarların “*Der-sa’âdet ve Bilâd-ı Selâse İslâm mahallâtmdan evvel ve sâni olarak mu’teberân-ı ahâliden iki muhtar ve re’âyâ mahallelerinden kâhya ve muhtar nâmıyla kezâlik ikişer kimse intihâb olunup*” diyerek İstanbul’daki muhtarların seçim yerine doğrudan atama ile olduğunu yazmaktadır.<sup>14</sup> Teşkilatın taşrada yaygınlaşmasıyla birlikte klasik dönem kent ve kırsal yerlerin yönetiminde etkin görev yapan imamlar, mahalle ve köylerde yapmış oldukları temsiliyetlerini yeni ihdas edilen muhtarlıklara bırakmak zorunda kalmışlardır. Ancak Selanik örneğinde olduğu gibi muhtar ve kahyaların künye bilgilerine dair hazırlanan defterlerde imamların mahalle ve köy temsiliyetlerini devam ettirdikleri anlaşılmaktadır. Bu temsiliyetin imamların dini kimlikleri nedeniyle toplumsal anlamda karşılıklarının muhtarlara nazaran daha baskın olması nedeniyle olduğu, bu nedenle müteselsil kefillik uygulamasında imamların muhtarlara kefil olarak onların toplumsal kabulüne katkı sağladığı bilinmektedir.<sup>15</sup>

Yerel unsurlarca seçilen muhtarların isimleri Kadı tarafından defterlere kaydedilip, defter nazırına gönderilir, sonrasında Ceride Nezâreti’ne<sup>16</sup> ulaştırılırdı. Muhtar olarak seçilen kimseler padişahın onayından sonra görevlerine başlayabilirdi. Darphanede kendi adlarına hazırlanan resmî mühürlerinin verilmesi de bu kişilerin göreve başlaması olarak kabul edilmekteydi.<sup>17</sup> Gayr-i müslimler içinde muhtarlık kurumu farklı bir isimle yürütülmüştür. Klasik dönemde din adamları veya kocabaşı, çorbacı vb. gibi isimlerle temsil edilen bu gruptan buldukları yerlerde sözüne itibar edilen ve önde gelen kişilerden Kâhya-i Evvel, Kâhya-i Sâni adıyla

<sup>13</sup> Örneğin Aksaray’ın dokuz mahallesi ve 31 adet köyünde muhtarlığın 1830 yılında kurulduğu bazı çalışmalarda ortaya konmuştur. 1834 yılında da aynı yerde İhtiyar Heyetlerinin kurulduğu ifade edilmektedir. Bu durum muhtarlık kurumunun Kastamonu’dan önce farklı yerlerde kurulduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Nevzat Topal, “Aksaray Sancağı Mahalle ve Köy İdarelerinde Muhtarlık Teşkilatının Kurulması (1835)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S.2, ss. 524-535, s. 525.

<sup>14</sup> Ahmed Lütü Efendi, *Vak’anivîs Ahmed Lütü Efendi Tarihi* C. 5, Çev. Yücel Demirel, YKY. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 872.

<sup>15</sup> Beydilli, “İmam”, s. 182.

<sup>16</sup> 1826 yılında Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması sonrasında yeni ordu kurulma çalışmaları nüfus ve vergi potansiyelinin tespitini zorunlu kılmıştır. Nüfus ve emlak sayımları sonrasında taşradan gelen defterlerin korunması ve çalışılması nedeniyle Ceride Muhasebesi yerine Ceride Nezâreti kurulmuş ve nüfus işleri buradan yürütülmeye başlanmıştır. Cevdet Küçük, “Ceride Nezâreti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul, 1993, ss. 409-410, s. 409.

<sup>17</sup> Akyıldız, “Muhtar”, s. 52.



yeni temsil yetkileri oluşturulmuştur. Muhtarlarda bulunan yetki ve sorumluluklar kâhyalarda da bulunmaktadır.<sup>18</sup> Muhtarların görev süresiyle ilgili farklı uygulamalar bulunmaktadır. Genel kanaat seçilen muhtar eğer görevini başarıyla sürdürüyorsa görevine devam ettiği yönündedir. Muhtarlar arasında yolsuzluk, rüşvet, iltimas gibi suç işleyenler ve görevini yapmayanlar, mahalle halkının şikâyetleri vb. neticesinde görevden azlediliyor, yerlerine başka kişiler tayin ediliyordu. Bazı muhtarlar, nüfus ve hane sayısının azlığı nedeniyle başka mahallelerin muhtarlık görevlerini de yapmaktadır.<sup>19</sup>

Muhtarların mahallelerde asayiş sağlamak, vergilerin toplanmasında yardımcı olmak, mürûr tezkerelerini<sup>20</sup> vermek, mahalleye yeni taşınan, ayrılan kişilerin kayıtlarıyla, doğum ölüm vb. gibi nüfus değişimlerini deftere kaydetmek ve defter nazırına bildirmek gibi görevleri bulunmaktadır. Muhtarlar gerektiğinde Meclis-i Şer'e katılarak mahallesinin problemlerinin çözümü için çalışır, mahalleye ait gelir ve giderlerin kaydını tutmak gibi bürokratik işleri de yürütürlerdi.<sup>21</sup> Gayr-ı müslimlerden alınan vergilerin toplanmasında da kâhyalar yardım etmektedir.<sup>22</sup>

1864 yılında hazırlanan Vilayet Nizamnamelerinde köy ve mahallelerde görev yapan muhtarlarla oluşturulan ihtiyar heyetleri hakkında yeni tanımlar ve görev alanları oluşturulmuştur. Bu nizamnameye göre muhtarlar buldukları yerlerde vergi tahsili ve beledi hizmetlerden sorumlu tutulmuş, bekçi ve korucuların idarî amiri yapılmıştır. Nizamnamede ayrıca muhtarların bir yıllığına seçileceği ve bir daha seçime girme haklarının olacağı, azledilmelerinde ihtiyar meclislerinin de

<sup>18</sup> Mehmet Güneş, *Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi (1829-1864)*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2009), s. 28-29.

<sup>19</sup> Galip Eken, "Sivas Eyaletinde Muhtarlığın Tesisi ve Muhtarların Kimliğine Dair", *Türk Yurdu* (Aralık 1999-Ocak 2000), ss. 518-525, s. 520-521.

<sup>20</sup> Asayiş ve emniyet açısından mahallî idarecilere kolaylık ve ek gelir sağlayan bu uygulama ile iç göç önlenmek istenmiş ayrıca yeniçeri kaçaklarının takibi ve yakalanmasına kolaylık sağlamıştır. Mübahat Kütükoğlu, "Mürur Tezkiresi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul, 2006, s. 60-61. Mürur teriminin tarihi seyri için bkz: Nalan Turna, *19. YY'den 20. YY'ye Osmanlı Topraklarında Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri Mürur Tezkereleri*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2013.

<sup>21</sup> Musa Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", *Bellekten*, C. 34, 1970, ss. 409-420, s. 413-415.

<sup>22</sup> Güneş, *Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu*, s. 57-58.

etkili olduğu ifade edilmiştir.<sup>23</sup> 1880 tarihli Tahsîl-i Emvâl Nizamnamesi'ne göre seçilecek olan muhtarların okuma yazma bilmesinin dışında hesap işlerinden anlaması gerektiği de belirtilmiştir.<sup>24</sup> Tuna Vilâyet Nizamnamesi'nde muhtarların seçimine dair yeni kararlar alındığı görülür. Buna göre eyâlet merkezlerinde vali başta olmak üzere, hâkim, müftü, metropolit ve ileri gelenler bir araya gelerek her iki yüz hane için bir muhtar seçilmesi kararlaştırılmıştır. Muhtar seçilecek kişinin “ömründe hiçbir cinayet işlememiş, halk nezdinden iyi ahlaklı ve dürüst olarak bilinen” birisi olması istenmiştir. Sancakta ise, muhtarlıklar için her yüz haneye bir muhtar, kaza merkezi ve köylerde yirmi haneden elli haneye kadar bir muhtarın seçilmesi kararlaştırılmıştır.<sup>25</sup>

## 2. Selanik'in Osmanlı Hâkimiyetindeki Konumu

Selanik, Balkan yarımadasının güneyinde yer alan önemli bir Balkan yerleşimidir.<sup>26</sup> I. Murad döneminde şehir uzun bir kuşatmadan sonra Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Şehirde tam anlamıyla idari hâkimiyet kurulamamış ve fetret devrinde Bizans'ın desteğini sağlamayı amaç edinen Süleyman Çelebi tarafından şehir Bizans'a terk edilmiştir.<sup>27</sup> Fetret devri sonrasında şehri koruyamayan Bizans bu bölgeyi Venedik'e satmıştır. Bu satışı kabullenmeyen Osmanlı Devleti, Venedik ile hâkimiyet mücadelesine girişmiş, II. Murad döneminde abluka ve savaş neticesinde şehir 29 Mart 1430 tarihinde yeniden ele geçirilmiştir.<sup>28</sup> Klasik dönemde Paşa livasına bağlı bir sancak olan Selanik, madenleri, limanları, ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle zengin bir gelire sahiptir. Selanik Sancağı, Karaferye, Tikveş, Doryan, Usturumca, Köprülü, Avrethisarı,

<sup>23</sup> Mehmet Güneş, *Osmanlı Döneminde Muhtarlık ve İhtiyar Meclisi (1829-1871)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014, s.125-128.

<sup>24</sup> Tülay Ercoşkun, “Muhtarlık Kurumuna İlişkin İki Belge”, *TTK Belgeler*, C. 31, S. 35, 2010, ss. 49-62, s. 49.

<sup>25</sup> Tülay Ercoşkun, “Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Kurumunun İşleyişine İlişkin Düzenlemeler ve Gözlemler”, *Ahmet Yesevi Üniversitesi BİLİG: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 60, 2012, ss. 131-154, s.136. Aynı makalenin devamında muhtarlıkların meşrutiyet sürecine ve sonrasına kadar geçirdikleri değişikliklerden bahsedilmektedir.

<sup>26</sup> Orhan Türker, *Selanik'ten Thessalanoki'ye*, Sel Yayınları, İstanbul, 2012, s. 15.

<sup>27</sup> Ayhan Pala, *XV-XVI. Yüzyıllarda Selanik Şehri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991), 16.

<sup>28</sup> Machiel Kiel, “Selanik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul, 2009, ss. 352-357, s. 352-353.

Kesendire ve Kavala kazalarından oluşmaktadır.<sup>29</sup> Şehir 1864'ten sonra yeni idari yapılanmada vilayet olmuştur. XX. yüzyılın başlarında Selanik Vilayeti, Selanik, Siroz, Drama ve Taşöz sancaklarından oluşmaktadır. Merkez Selanik Sancağı bu dönemde 12 kaza, 22 nahiye ve 980 köye sahiptir.<sup>30</sup>

### 3. Selanik Muhtarları Defterinin Özellikleri

Muhtarlık teşkilatının Selanik'te tam olarak ne zaman kurulduğunu belirlemek zor olsa da kurumla ilgili Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde bulunan (şimdilik) tek defterin tarihi (20 Şevval 1250-19 Şubat 1835) burada muhtarlığın 1835 yılında oluşturulduğunu gösterir.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âsafî Ruûs Kalemi Defterleri (BOA. A. RSK.d.) fonunda bulunan 1681 numaralı deftere, Selanik kazası mahalleleriyle nahiyelerine tayin edilen imam, muhtar ve kâhyaların isimleri ve fiziksel özellikleri yazılmıştır. 35 sayfadan oluşan defterde, öncelikle Selanik merkezde bulunan Müslüman mahalleleri, akabinde Selanik'e bağlı nahiyeler ve buraya tabi olan Müslüman köylerin imam ve muhtar isimleri kaydedilmiştir.<sup>31</sup> Müslüman yerleşimlerinden sonra "Derun-i Selanik Yahudiyani" başlığıyla nefis-i Selanik'te bulunan Yahudilere ait mahalleler bulunmaktadır.<sup>32</sup> Rumlara ait Selanik'te bulunan mahalleler "Derun-i Selanik Rumiyanı"<sup>33</sup> başlığıyla, köylerde bulunanlar ise "Selânîk Kazası Rumiyanı" başlığı altında kayıtlıdır.<sup>34</sup>

Defterin hangi amaç doğrultusunda hazırlandığı ilk varakta açık bir şekilde şöyle ifade edilmiştir: "Âsitâne-i Âliyye'de karargâr olan nizâm-ı âliye tatbiken âsâyişi ahâli hakkında sâir mahallerde dahi sırasıyla icrâsı muktezâ-i irâde-i seniyyeden olduğu vecihle Selanik Sancağında vakî' şehir ve kazâlar mahâllatının beherine ehl-i urz ve mücerrebü'l-etvâr kimesnelerden evvel ve sanî itibariyle ikişer muhtar nasb ve tayiniyle yekdiğere kefil olarak gerek muhtarlara ve gerek mahallât imamlarına

<sup>29</sup> M. Tayyip Gökbilgin, "Selanik", *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul, 1996, ss. 337-349, s.333.

<sup>30</sup> M. Nureddin, M. Rüşdü, M. Eşref, *Osmanlı Atlası*, Hazırlayanlar, Rahmi Tekin, Yaşar Baş, OSAV Yayınları, İstanbul, 2003, s. 23, 24.

<sup>31</sup> A. RSK. d. 1681, s. 2-19. Kayıtların ve hükümlerin transkripsiyonu yapılırken Osmanlı Türkçesi'nin okunuşu ve yazılışına sadık kalınmıştır. Okunamayan yerler (...), okunup da tereddüt edilen kelimeler (?), ayınlar (°), defterde silik olan yerler ( ) işaretleri ile gösterilmiştir.

<sup>32</sup> A. RSK. d. 1681, s. 19-20.

<sup>33</sup> A. RSK. d. 1681, s. 20.

<sup>34</sup> A. RSK. d. 1681, s. 21-33.

*icâb eden mühürler irsal buyrulmak üzere esâmisini mübeyyin bazı defterinin takdimi emr-i fermân buyrulmuş olmakdan başka nefs-i Selanik'te ve kazası nevâhisinde ehl-i İslâm mahallât ve kurâsının imamı nasb ve tağyin kılınmış olan muhtarlarıyla Rum ve Yahudi taifelerinin nasb olunan kâhyalarının esamilerini mübeyyin tanzim ve takdim kılınan defteridir ki”.*

Kayıttan merkezde daha önce bahse konu olan muhtarlık teşkilatının kurulmasından sonra diğer yerlerde de sırasıyla oluşturulmak istenmesi nedeniyle Selanik Sancağı'nın merkez dışında kaza ve nahiyelere bağlı mahalle ve köylerinde de bu teşkilatın kurulduğu bildirilmiştir. Muhtar olarak görevlendirilecek kişilerin “ehl-i irz” ve “mücerrebü'l-etvâr” olarak yani tecrübeli ve göreve lâîk kişilerden seçileceği ve bunlardan evvel ve sâni olarak iki muhtar tayin edileceği, bu kişiler birbirine kefil yapılacağı da belirtilmiştir. Bununla birlikte “*gerek muhtarlara ve gerek mahallat imamlarına icab eden mühürler irsal buyrulmak üzere*” kaydıyla muhtarlar dışında mahalle imamlarına da resmî mühürlerin yapılacağı ifade edilmiştir. Rum ve Yahudi taifelerinin temsilcileri de kâhya adıyla temsil edilecektir.<sup>35</sup> İmam, muhtar ve kâhyalar deftere kaydedilirken nüfus defterlerinde izlenen yöntemin takip edildiği anlaşılmaktadır.

Ek'te verilen transkript metine bakıldığında kayıtlarda öncelikle mahallenin adı yazılmıştır. Müslüman mahallelerinde önce mahalle imamının isim, künye, yaş ve fiziki özellikleriyle görev yaptığı caminin ismi/mahallesi belirtilmiştir. Sonrasında mahallenin muhtarları, Muhtar-ı Evvel ve Muhtar-ı Sâni olarak, isim, künye, yaş ve fizikî özelliklerine göre kaydedilmiştir. Gayr-ı müslim mahallelerde ise bu görevi yapan kimseler için Kâhya-i Evvel ve Kâhya-i Sâni unvanı kullanılmış, şahısların isim, künye, yaş ve fiziki özellikleri yazılmıştır. Müslim ve gayr-ı müslimlerin mukim oldukları mahalleler ortak ise Müslüman reayayı temsilen bir muhtar dışında Gayr-ı müslim reayayı temsilen kâhya unvanıyla bir şahıs görevlendirildiği kayıtlardan görülmektedir.

Defterde Selanik şehri dışında “*Selanik Nevahisinde vaki ' hane-i keşfe ehl-i İslam kurrasının imam ve muhtarlarının esamileridir ki zikr olunur*” başlığı ve yine *Nevahi-i Mezkurede Vaki' Ehl-i İslam Evlad-ı Fatihanı Kurra ve Mahallesinin İmam ve Muhtarları Esamileridir* başlıkları verilerek Kelemeriye, Langaza, Boğdan, Bazargah, Vardareyn'de bulunan Müslüman köy, mahalle ve çiftliklerin imam ve muhtarlarının künye bilgileri verilmiştir. Yine Selanik Kazası Rumiyanı kaydından sonrada

<sup>35</sup> A. RSK. d. 1681, s. 2.

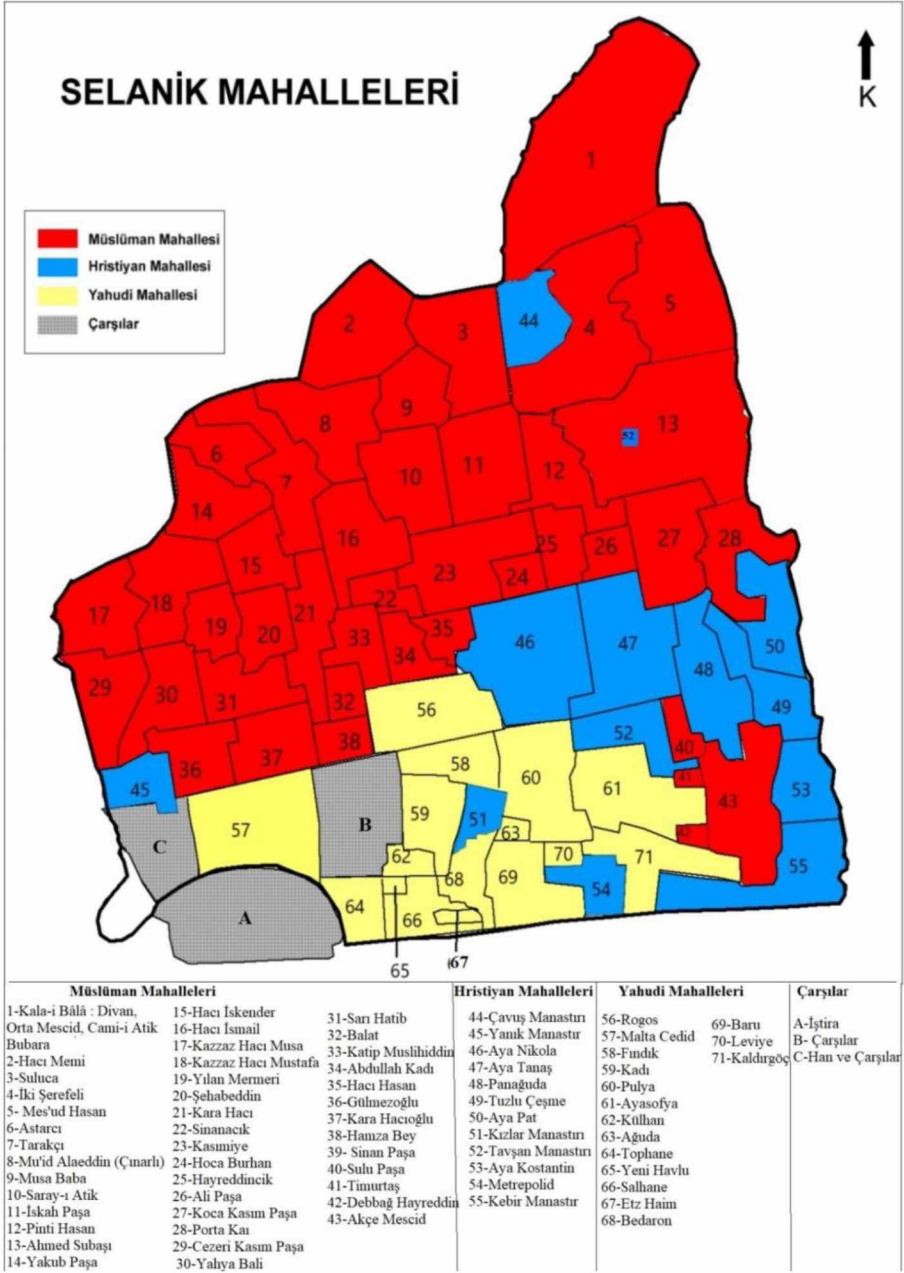
Kelemeriye, Langaza, Boğdan, Bazargah, Vardareyn'de bulunan köy, mahalle ve çiftliklerde görevli kâhyaların künye bilgileri bulunmaktadır<sup>36</sup>. Farklı din ve kültürlere ev sahipliği yapan Selânik'te bu durum açıkça görülmektedir. Vardar Caddesi'nin güneyinde yer alan mahallelerin ticari mekânları olan çarşı ve pazarlarıyla haneleri birbirine geçmiş haldedir. Bu nedenle hangi mahallenin kime ait olduğunu tam anlamıyla tespit etmek hayli güçtür.<sup>37</sup> Bu nedenle farklı inançların bir arada oturdukları mahallelerin muhtar ve kâhyaları ayrı ayrı yazılmıştır. Aşağıda verilen görsele bakıldığında bazı mahallelerin diğer inanç grupları arasında kaldığı görülmektedir. Örneğin Sinan Sulu Paşa, Timurtaş, Debbağ Hayreddin ve Akçe Mescid Mahalleleri Rum ve Yahudi Mahalleleri arasındadır. Rumların meskûn oldukları Yanık Manastır, Kızlar Manastırı, Çavuş Manastırı, Tavşan Manastırı ve Metropolit Mahalleleri ise Müslüman ve Yahudi mahalleleri arasında kalmıştır. Yine Ayasofya Mahallesi bir Yahudi Mahallesi olarak görünüyor olsa da burada yaşayan Müslüman nüfus nedeniyle aynı zamanda Müslüman Mahallesi olarak da kaydedilmiştir. Bu mahallelerin temsilcileri ise aynı inanç grubundan olan kişiler arasından seçilmiştir. Bu durum klasik dönemde dini grupların temsiliyetlerinin gerçekleşen idari reform nedeniyle devam ettiğini göstermektedir.

---

<sup>36</sup> Defterin tamamının transkripsiyonun 45 sayfa olması ve bu sayının eklerde verilmesinin uygun olmadığını düşünerek çalışmayı şehir merkezinde bulunan mahalleler ile sınırlandırmak zorunda kaldık. Eldeki verilerin bir sonraki çalışmada kırsal yerleşimlere dair değerlendirmeleri içeren bir yayına dönüşmesi daha uygun görünmektedir.

<sup>37</sup> Diren Çakılcı, *Selânik Şehri 1800-1860*, TTK Yayınları, Ankara 2023, s. 112.

Görsel 1: Selanik Mahallelerinin Cemaatlere Göre Dağılımı<sup>38</sup>



<sup>38</sup> Çakılcı, Selânik Şehri 1800-1860, s. 115.

#### 4. Müslüman Mahalleleri ve Yöneticileri

Makalemize konu olan defterin ilk kısmında “*An Defter-i Kaza-i Selanik*”<sup>39</sup> başlığından sonra Selanik'te bulunan 50 Müslüman mahallenin isimleri ve mahallelerde, görev yapan imam ve muhtarların künye vb. bilgileri kaydedilmiştir. Bazı muhtarlar birden fazla mahallede görevlendirilmiştir. Müslümanlar oturmuş oldukları 50 mahalle ile Selanik merkezinde en fazla mahalleye sahiptir. Bu mahallelerin bir kısmı klasik dönemden itibaren varlığını devam ettirmektedir.<sup>40</sup> Mahalle isimlerinden sonra idareciler künye bilgileri ve öne çıkan özellikleriyle kaydedilmiştir.

Kayıtlarda bazı isimlerin ve mahallelerin öne çıkan özellikleri dikkat çekmektedir. Bunlardan bir kısmı şöyledir: Müslüman mahallelerin hepsinde imam-hatip olarak görevlendirilen kişiler bulunmaktadır. Bu görevi yapan bazılarının seyyid<sup>41</sup>, müderris<sup>42</sup>, şeyh<sup>43</sup>, molla vb. gibi farklı unvana sahip olanları belirtilmiştir. Mahalle imamlarından bir kısmının mukim oldukları mahallede görev yapmadıkları görülmektedir. Örneğin Şahabeddin Mahallesi'nde imam olarak yazılan İsmail Efendi'nin görev yaptığı cami Yahya Balı Mahallesi'nde bulunmaktadır. Mahallede mukim olan imam varsa görev yaptığı yere bakılmaksızın mahalle idarecileri arasına yazılmıştır. Mütessesil kefillik uygulaması da böyle bir farklılığa neden olmuştur denilebilir.

Bazı mahallelerde birden fazla cami olduğu ve bazı camilerin diğerlerine nazaran daha büyük ve görevli kadrosunun “birinci imam” kelimesinden hareketle geniş olduğu anlaşılmaktadır<sup>44</sup>. Bu minvalde Yakub Paşa, Mecid Fakı, Yahya Bali, Saray-ı Atik Camilerinde birden fazla imam-hatip olduğu kaydedilmiştir. Görevli kadrosu geniş olan camilerde görev yapan imamlardan sadece “Birinci İmam” olanlar mahalle idarecisi olarak

<sup>39</sup> A. RSK. d. 1681, s. 2.

<sup>40</sup> Melek Delilbaşı, “16. Yüzyılda Via Egnatia ve Selanik”, *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, (Ed. Elizabeth A. Zachariadou), Çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 75-76.

<sup>41</sup> Sarı Hatib Mahallesi'nde, “*Şeyh Osman Efendi bin Bekir*”, A. RSK. d. 1681, s. 2.

<sup>42</sup> Haraccı Kemal Mahallesi'nde, “*Müderris Mahmud Efendi bin Osman*”, A. RSK. d. 1681, s. 2.

<sup>43</sup> Sarıkcı Mahallesi'nde, “*Şeyh Abdümelik Efendi*”, A. RSK. d. 1681, s. 2.

<sup>44</sup> Şehirdeki camiler için ayrıca bkz.: Turan Akıncı, *Osmanlı'da Selanik (1869-1924)*, Belge Yayınları, 2017, s. 151-163. Ayrıca bkz. Meropi Anastasiadou, *Selanik 1830-1912*, Çev. Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s. 47-51.

yazılmıştır. Bununla birlikte Cami-i Âtik Mahallesi'nin müezzini-sânîsi olan Molla Murad ise görev yaptığı ve oturduğu mahallenin muhtar-ı sâni olarak seçilmiştir<sup>45</sup>. İmam olarak görev yapanlar arasında “şâb” olarak yazılan ve yaşı küçük olanlarda bulunmaktadır. Buna göre Yakub Paşa Mahallesi imamı Mustafa (15), Camii Atik Mahallesi İmamı Hüseyin (13), Akça Mescid Mahallesi İmamı Hüseyin (15), Kasım Paşa Mahallesi İmamı Hasan ise (14) yaşında mahalle imamı olarak görev yapmıştır.<sup>46</sup> Şahısların bu yaşlarda imamlık görevini icra ediyor olmaları aslında imamlık kurumunun bu yüzyılda yaşadığı gerilemenin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.<sup>47</sup>

Muhtarlık vazifesini yapacak olanların buldukları yerde önde gelen, sayılan, sözüne itibar edilen kişiler olduğu defterin mukaddimesinde geçmekteydi. Deftere kaydedilen muhtarlar arasında bazılarının yaş olarak diğerlerine nazaran daha küçük olması bir tezatlık olarak dikkat çeker. Defterdeki bilgilere göre görev yapan muhtarların ortalama yaş aralığı 19-70 arasında değişmektedir. Buna göre muhtar-ı evveller içerisinde en genç olan Muid Alaaddin Mahallesi'nden 19 yaşındaki Ali bin Halil<sup>48</sup>, en yaşlı muhtar-ı evvel ise Ali Paşa Mahallesi'nden 70 yaşındaki Mustafa bin Hasan'dır<sup>49</sup>. En genç muhtar-ı sâni Gülmezoğlu Mahallesi'nden 26 yaşındaki Mehmed bin Hüseyin<sup>50</sup>; en yaşlı muhtar-ı sâni ise Akça Mescid Mahallesi'nden 70 yaşındaki İbrahim Ağa bin Memiş'tir.<sup>51</sup> Bu bilgilerden hareketle muhtarlık seçiminde yaşça büyük olmanın atanmada büyük bir etkisinin olmadığı anlaşılır. Mahallelerde diğerlerine göre daha genç olan isimlere görev verilmiş olmasında ise mezkûr isimlerin ayırt edici özelliklere sahip olmalarının (okur-yazar, öğretmen, tüccar vb.) etkin olduğu ileri sürülebilir. Ancak bu konuda mevcut defter bu iddiayı destekleyecek ek bilgilerden yoksundur.

Muhtarlar içerisinde görev yapan isimlerin çeşitli meslek kollarına mensup isimlerden oluştuğu dikkat çeker. Bu minvalde muhtarlar içerisinde

---

<sup>45</sup> Müezzini sâni Molla Murad bin Süleyman, Kırca Sakallı, Sin 46. A. RSK. d. 1681, s. 3.

<sup>46</sup> A. RSK. d. 1681, s. 2- 3.

<sup>47</sup> Teşkilatın 18. Yüzyılda yaşadığı gerileme ile ilgili bakınız: Kemal Beydilli, *Osmanlı'da İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2013, s. 31-37.

<sup>48</sup> A. RSK. d. 1681, s. 6.

<sup>49</sup> A. RSK. d. 1681, s. 3.

<sup>50</sup> A. RSK. d. 1681, s. 5.

<sup>51</sup> A. RSK. d. 1681, s. 4.



saraç,<sup>52</sup> peştemalci,<sup>53</sup> müezzin, boyacı,<sup>54</sup> nalband,<sup>55</sup> fenerci,<sup>56</sup> olduğu belirtilen iş ve meslek sahipleri bulunmaktadır. Bununla birlikte bazı muhtarların, derviş<sup>57</sup>, hafız,<sup>58</sup> yekçeşm,<sup>59</sup> uzun<sup>60</sup> vb. gibi farklı kişisel ve fiziksel özellikleri belirtilerek kaydedildiği de görülmektedir.

Ayasofya, İshakiye, Sinan Paşa, Sulu Paşa, Timurtaş mahallelerinin idarî olarak birleştirildiği görülmektedir. Bu durumun temel nedeni nüfusun az olmasından dolayıdır. Bu türden örneklere özellikle defterin kırsal yerleşimlerinde karşılaşılmaktadır<sup>61</sup>. Bu mahallelerin tamamına İshakiye Mahallesi'nden Şerif Ahmed bin Ali muhtar-ı evvel, Timurtaş Mahallesi'nden Mustafa Ağa ibn-i Abdullah muhtar-ı sâni olarak atanmıştır.<sup>62</sup> Aynı şekilde Kala-i Bala'da<sup>63</sup> bulunan Divan, Orta Mescid, Cami-i Atik, Bubara Mahalleleri de idarî olarak birleştirilmiş<sup>64</sup> Bubara Mahallesi'nden Ahmed Efendi muhtar-ı evvel, Cami-i Atik Mahallesi'nden İbrahim bin Mustafa muhtar-ı sâni olarak seçilmiştir.<sup>65</sup>

##### 5. Yahudi Mahalleleri ve Yöneticileri

Osmanlı toprakları içerisinde farklı etnik gruplardan oluşan Müslümanlar olduğu gibi Müslüman olmayan farklı din ve inanışlara sahip topluluklarda bulunmaktaydı. Bu gruplar İslam hukukunun kendilerine verdiği haklar çerçevesinde "zimmî" olarak kabul ediliyordu. Bu grupların hepsi gayr-ı

---

<sup>52</sup> "Saraç Osman bin Mehmed", A. RSK. d. 1681, s. 2.

<sup>53</sup> "Peştemalci Numan bin Hasan", A. RSK. d. 1681, s. 3

<sup>54</sup> "Boyacı Mustafa bin Mehmed", A. RSK. d. 1681, s. 3

<sup>55</sup> "Nalband Ali bin Salih", A. RSK. d. 1681, s. 3

<sup>56</sup> "Fenerci İsmail bin Mehmed", A. RSK. d. 1681, s. 6.

<sup>57</sup> "Derviş Salih bin Mehmed Efendi", "Derviş Ali Bin İbrahim", A. RSK. d. 1681, s. 4-5.

<sup>58</sup> A. RSK. d. 1681, s. 3, 4, 5.

<sup>59</sup> "Yekçeşm Abdurrahman", A. RSK. d. 1681, s. 2.

<sup>60</sup> "Uzun Ali bin İsmail", A. RSK. d. 1681, s. 4.

<sup>61</sup> A. RSK. d. 1681, s. 10, 13, 14.

<sup>62</sup> "İşbu beş adet mahallenin imamları hariç olmak hasebiyle iki nefer muhtarlar ile idare olunacağı şerh verildi." A. RSK. d. 1681, s. 3b.

<sup>63</sup> Kala-i Bâlâ/Yukarı Kale olarak adlandırılan bu yer Selanik'in semtleri arasında yer almakta ve ilgili mahalleleri kapsamaktadır. Çakılıcı, *Selanik Şehri 1800-1860*, s. 113.

<sup>64</sup> "İşbu dört adet mahallenin imamları hariç olduğundan iki nefer muhtar ile idare olunacağı şerh verildi." A. RSK. d. 1681, s. 7.

<sup>65</sup> A. RSK. d. 1681, s. 7b.

müslim olarak adlandırılmıştır. Bu guruplar şer'î ve örfî hukukun kendilerine verdiği haklar içerisinde siyaset, ticaret, inanış, kültür vb. gibi her alanda kendi inanışları doğrultusunda serbestçe yaşıyorlardı.<sup>66</sup>

Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan milletler, etnik ve lisan aidiyetine göre değil, din ve mezheplere göre kategorize edilmekteydi. Osmanlı millet sistemini oluşturan gruplar, her yönüyle devlete bağlıydılar. Osmanlı Devleti, tebaası olan gayri müslimleri cizye vergisi dışında bireysel olarak değil cemaat-millet olarak muhatap almıştır.<sup>67</sup> Osmanlı mahalle yapısında ise müslim ve gayr-ı müslimler genellikle ayrı mahallelerde yaşamaktadır. Bu ayrımın olmasında dini ve sosyal sebepler etkilidir. Bununla birlikte her iki grubun birlikte oturduğu mahallelerde bulunmaktadır.<sup>68</sup> Bu tür mahallelerin çoğunluğu yeni fethedilen bölgelerde bulunmaktadır. Mahalleler arasındaki bu ayrımın Tanzimat süreci sonrasında değişikliğe uğradığı söylenebilir. Makaleye konu olan Selanik, bu duruma örnek teşkil etmektedir. Aynı bölge içerisinde Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler bir arada yaşamaktadır.

Osmanlı'nın Selanik'i hâkimiyeti altına almasıyla birlikte şehre Avrupa'dan çok sayıda Yahudi gelmiştir. Aynı zamanda Selanik, Yahudilerin Anadolu'ya gidişinde de bir durak/menzil statüsündeydi. İlk olarak kente Yahudi göçü 1470'te Bavyera ve Macaristan'dan olmuştur. Batı ve Orta Avrupa'daki Katolik kilisesinin baskısından kaçan diğer Yahudi göçmenlerinin büyük akımları ise, 15. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir.<sup>69</sup>

Müslüman köylere ait kayıtlardan sonra “*Derun-i Selanik Yahudiyarı, Nefs-i Selanik*” başlığı verilmiş ve Yahudilerin bu tarihte Selanik merkezdeki 16 mahallesi kaydedilmiştir. Bu mahaller şunlardır: Rogos, Fındık, Kadı, Tophane, Yeni Havlu, Külhan, Salhane, Etz Haim, Bederon, Baru, Kaldır Göç, Leviye, Ayasofya, Pulya, Ağuda, Malta (Cedid). Defterde bu mahalleleri temsil edecek kâhya-i evvel ve kâhya-i sâniler künye bilgileriyle kaydedilmiştir. Selanik Yahudileri, kendi

<sup>66</sup> Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayri Müslim Teb'anın Yönetimi*, Risâle Yayınları, İstanbul, 1990, s. 38-44. Ayrıca bkz. Cevdet Küçük, “Osmanlı Devletinde Millet Sistemi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, Ankara, 1999, ss. 208-217, s. 208-222.

<sup>67</sup> Uğur Kurtaran, “Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 8, Aralık 2011, ss. 57-71, s. 62.

<sup>68</sup> Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 4, S. 4, Aralık 1984, ss. 70-78, s. 70,71.

<sup>69</sup> Georgious I. Mintsis, “Selanik'in İspanya Yahudileri”, Çev. Esin Ozansoy, *Litera*, C. 27, S.2, Aralık 2017, ss. 113-123, s. 114.

mahallelerinde oturmaktaydı. Bu mahalleler genellikle Vardar Caddesi'nin güneyinde bulunmaktaydı. Burası doğuda Ayasofya Cami'nden batıda Tophane'ye kadar uzanan bir bölgeydi. Bu bölge içerisinde iki Müslüman (Burmali Cami, Timurtaş) iki de Rum (Kızlar Manastırı, Metropolit) mahallesi bulunmaktaydı. Yahudi cemaatinde din adamlarının rolü oldukça güçlüydü.<sup>70</sup> Yahudilerden seçilen kâhyaların yaş ortalaması 23-70 arasında değişmektedir.<sup>71</sup>

## 6. Selanik'te Rum Mahalleleri ve Yöneticileri

Selanik merkezinde bulunan Hristiyanlar, Yahudilerden daha az sayıda olmalarına rağmen çok etkin ve güçlü bir cemaati oluşturmaktaydılar. Cemaat içerisinde en yoğun olanı Ortodoks olanlardır. Aynı zamanda 20 kadar Katolik aile de bulunmaktaydı. Hristiyanlar, Kelemeriye Kapısı tarafında daha yoğun durumdaydılar. Aya Pat, Tuzlu Çeşme, Aya Konstantin, Kebir Manastır, Panağuda, Aya Tanaş ve Aya Nikola mahallelerinin büyük çoğunluğu Ortodoks hristiyanlardan oluşmaktaydı. Bununla birlikte Müslüman ve Yahudi yerleşimlerinin yakınında/içinde olan Çavuş Manastır, Yanık Manastır, Metropolit, Kızlar Manastırı ve Tavşan Manastırı mahallelerinde Rumlar oturmaktaydılar.<sup>72</sup>

Deftere göre Selanik merkezde Rumlara ait 12 mahalle bulunmaktadır. Bu mahalleler şunlardır: Metropolit, Manastırı Kebir, Aya Konstantin, Aya Pat, Panağuda, Tuzlu Çeşme, Kızlar Manastırı, Aya Nikola, Aya Atanas, Yanık Manastırı nâm-ı diğer Aya Mina, Tavşan Manastırı, Çavuş Manastırı<sup>73</sup>. “*Derun-i Selanik Rumiyanı, Nefs-i Selanik*” başlığından hemen sonra Rumlara ait mahallelerin kâhyası olarak görevlendirilenler künye bilgileriyle kaydedilmiştir. Görev verilenler arasında din adamı olan kişiler dışında, kürkçü,<sup>74</sup> eskici,<sup>75</sup> basmacı,<sup>76</sup> semerci<sup>77</sup> gibi meslek sahiplerinin çocukları vardır. Görev verilen kâhyaların yaş aralığı 27-64 arasında değişmektedir.

<sup>70</sup> Anastassiadou, a.g.e., s. 55-56.

<sup>71</sup> A. RSK. d. 1681, s. 19-21.

<sup>72</sup> Anastassiadou, a.g.e., s. 60-61.

<sup>73</sup> A. RSK. d. 1681, s. 20.

<sup>74</sup> “*Kürkçü Gorge veledi Hristo*”, “*Kürkçü Yani veledi Mandel*” A. RSK. d. 1681, s. 20.

<sup>75</sup> “*Eskici Dimitri veledi Mitra*”, A. RSK. d. 1681, s. 20.

<sup>76</sup> “*Basmacı Stefan veledi Temir*”, A. RSK. d. 1681, s. 20.

<sup>77</sup> “*Semerci veledi Gorge*”, A. RSK. d. 1681, s. 20.

## Sonuç

II. Mahmut saltanatı döneminde merkezi otoriteyi imparatorluğun her alanında hissettirmek amacıyla yeni bir kurum olan “Muhtarlık Teşkilatı” oluşturulmuştur. Bu anlamda kurum 1829 yılında önce İstanbul’da akabinde ise Anadolu ve Rumeli’de oluşturulmuştur. Yeni idari sistemde Müslümanlar için muhtar, gayr-ı müslimler için kâhya veya muhbir unvanları kullanılmıştır. Klasik dönemde Osmanlı mahalle/köy sisteminde temsilci statüsü olan imam ve papazlar görevlerini muhtar ve kâhyalara devretmişse de kefalet uygulaması ve imamların temsiliyetlerin dinle ilgili olması nedeniyle Müslüman yerleşimlerinde imamlar yine ilgili defterlere kaydedilmiştir.

Mahalle muhtarları ve kâhyaları bir yıllığına seçilen, meskûn mahallin, tanınan, sözüne itibar edilen kimselerinden oluşmuştur. Muhtar olarak seçilen kimseler padişahın onayından sonra görevlerine başlayabilirdi. Darphanede kendi adlarına hazırlanan resmî mühürlerinin verilmesi de bu kişilerin göreve başlaması olarak kabul edilmekteydi. Muhtarların görev süresiyle ilgili farklı uygulamalar bulunmaktadır. Genel kanaat seçilen muhtar eğer görevini başarıyla sürdürüyorsa görevine devam ettiği yönündedir. Muhtarlar arasında yolsuzluk, rüşvet, iltimas gibi suç işleyenler ve görevini yapmayanlar, mahalle halkının şikâyetleri vb. neticesinde görevden azlediliyor, yerlerine başka kişiler tayin ediliyordu. Bazı muhtarlar, nüfus ve hane sayısının azlığı nedeniyle başka mahallelerin muhtarlık görevlerini de yapmaktadır

Selanik'te muhtarlık teşkilatının kuruluşunu gösteren defterden hareketle şehirde bulunan mahalleler, imamlar, muhtarlar ve kâhyaların künye bilgileri günümüze aktarılmıştır. Böylelikle muhtarlık teşkilatının Selanik'te hangi tarihte kurulduğu ve görev yapan muhtar ve kâhyaların kim oldukları ortaya konulmuş oldu. Mahalli görevlilere dair isimlerin fizikî özellikleri belirtilerek tek tek yer verildiği kayıtlar Selanik'te bu alanda bilgi içeren (şimdilik) ilk kayıtlara sahip olması adına oldukça önemlidir. Selanik'in merkezinde bulunan 50'si Müslüman, 16'sı Yahudi, 12'si Rumiyan olmak üzere toplam 78 mahallesinde merkezi otoritenin onayladığı yerel temsilciler görevlendirilmiştir. Böylelikle yeni idari reform, Balkanların önemli bir liman şehri olan Selanik'te uygulanmaya başlanmıştır.

1835 yılında yapılan görevlendirmeler, kurumun oluşturulmaya başlandığı tarihten (1833) yaklaşık iki yıl sonradır. Çalışmayı önemli kılan özelliklerden biriside Selanik'in sahip dinî ve kültürel zenginliğidir. Müslüman, Rum ve Yahudilerin bir arada yaşadığı örnek şehirlerden birisi olan Selanik bu özelliğiyle birçok Anadolu ve Rumeli yerleşiminden ayrılır. İmparatorluğun genelinde uygulanan idari reformun Selanik

örneğine bakıldığında sadece Müslümanlara değil diğer inançlara da temsil hakkı vermesi, Osmanlı ülkesinde yaşayan bütün inançları ayırım gözetmeksizin vatandaşı olarak kabul ettiğini göstermektedir.

1835'te Müslümanların mahalle sayılarının gayr-ı müslim mahallerinden fazla olmasına rağmen demografik anlamda Yahudi nüfusu Müslümanlara ve Rumlara oranla daha fazladır. Bu mahallelerin bir kısmı klasik dönemden itibaren varlığını devam ettirmektedir. Müslüman mahallelerin tamamında imam ve muhtar atamalarının yapıldığı, görev verilen muhtarların 19-70 yaşları arasında olduğu ve çeşitli meslekleri icra ettiği görülür. İmamların klasik dönemde olduğu gibi bu dönemde de mahalleliyi temsil ettiği anlaşılır. Bu durum devletin şer'i hukuka olan yatınlığı dışında cami ve görevlilerinin toplumsal karşılığının sivil insanlardan ve kurumlardan daha etkili olması ve talep edilen kefillik uygulamasıyla ilgilidir. Mahallelerde görev yapan imamların bir kısmının yaşça küçük olanlar tarafından yapılıyor olması imamlık kurumunun bu dönemde yaşadığı gerilemenin bir yansımasıdır. Bir diğer dini görevli olan müezzinin ise aynı zamanda ikinci muhtar olarak görev yapıyor olmaları istisna bir durum olarak karşımıza çıkar.

Müslüman köylere ait kayıtlardan sonra "*Derun-i Selanik Yahudiyarı, Nefs-i Selanik*" başlığı verilmiş ve Yahudilerin bu tarihte Selanik merkezdeki 16 mahallesi kaydedilmiştir. Yahudilerden seçilen kâhyaların yaş ortalaması 23-70 yaş arasında değişmektedir. Deftere göre Selanik merkezde bulunan Yahudi Mahalleleri ve idarecileri içerisinde Müslümanlarda olduğu gibi esnaf ve din adamı zümresinden birisinin olmaması dikkat çekmektedir. Deftere göre Selanik merkezde Rumlara ait 12 mahalle bulunmaktadır. Görev verilen kâhyaların yaş aralığı 27-64 arasında değişmekte olup aralarında çeşitli meslek ve zanaatkârlarda bulunmaktadır.

Son olarak, muhtar olarak seçilen kişilerde aranan ehl-i arz ve itimat sahibi olma özellikleri dikkate alındığında ise Selanik'te görev verilen muhtarların mahallelerinde bu özelliklere sahip olarak öne çıkan isimler olduğunu gösterir. Bazı muhtarların yaş olarak oldukça genç olduğu da dikkat çekmektedir. Bu durumda muhtar olmak için orta yaş veya yaşlı olmak gibi asgarî bir şartın en azından Selanik'te uygulanmadığı söylenebilir. Muhtar olarak görev yapan kişiler arasında meslek sahibi ve esnaf zümresinden isimlerin olması ise bu görevi icra etmede esnaf olmanın bir engel teşkil etmediğini ortaya koyar. Bu durum bütün dini grupların temsilcilerinde ortak olarak görülen bir özelliktir. Bazı mahallerin idarî olarak birleştirilerek bir muhtar ve imam tarafından idare edildiği görülmektedir. Bu durumun mahallelerin hane ve nüfus azlığından kaynaklandığı defterin ilgili sayfalarından anlaşılmaktadır. Nitekim kaza

**Hazırbulan, T. (2024). Selanik’te Muhtarlık Kurumunun Oluşturulması: Mahalleler ve İlk Muhtarlar. ANKARAD, 5(9), 65-97.**

merkezlerinde, mahalle ve köylerde muhtarlık 20-50 hane aralığında olan yerlerden seçilmektedir. Son olarak söz konusu defterde, sadece mahalleler değil, Selanik’e tâbî olan nahiye ve köylerine de muhtar ve kâhya ataması yapıldığı görülmektedir. Bu durum merkezileşmenin en ücra noktasına kadar etkinleştirilmek istendiğinin bir göstergesidir.

## **Kaynakça**

### **Arşiv Eserleri**

#### **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**

#### **Bâb-ı Âsafi Ruûs Kalemi Defterleri**

*A. RSK. d. 1681.*

### **Araştırma Eserleri**

- Ahmed Lütfî Efendi, *Vak’anivîs Ahmed Lütfî Efendi Tarihi 5*, Çev. Yücel Demirel, YKY. Yayınları, İstanbul, 1999.
- AKINCI, Turan, *Osmanlı’da Selanik (1869-1924)*, Belge Yayınları, İstanbul, 2017.
- AKYILDIZ, Ali, “Muhtar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul, 2006, ss. 51-53.
- ANASTASSIADOU, Meropi, *Selanik 1830-1912*, Çev. Işık Ergüden, TVY. Yayınları, İstanbul, 2001.
- BEYDİLLİ, Kemal, “İmam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul, 2000, ss. 181-186.
- BEYDİLLİ, Kemal, *Osmanlı’da İmamlar ve Bir İmanın Günlüğü*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2013.
- ÇADIRCI, Musa, “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”, *Bellekten*, C. 34, S. 9, 1970, ss. 409-420.
- ÇAKILCI, Diren, *Selânik Şehri 1800-1860*, TTK Yayınları, Ankara, 2023.
- ÇETİN, Osman, “Mahalle Hayatından Kadı Sicillerine Yansıyanlar (Bursa Örneği)”, *Osmanlı Coğrafyasında Mahalle Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Bursa BŞB Kitaplığı, Bursa 2002, ss. 17-30
- DELİLBAŞI, Melek, “16. Yüzyılda Via Egnatia ve Selanik”, *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, (Ed. Elizabeth A. Zachariadou), Çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, ss. 73-91.
- DİA Komisyon, “Kocabaş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, İstanbul, 2002, ss. 140-141.
- DÜZBAKAR, Ömer, “Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri”, *U.Ü. F.E.F. Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 4, Sayı 5, 2003, ss. 97-108.
- EKEN, Galip, “Sivas Eyaletinde Muhtarlığın Tesisi ve Muhtarların Kimliğine Dair”, *Türk Yurdu* (Aralık 1999-Ocak 2000), ss. 518-525.
- ERCOŞKUN, Tülay, “Muhtarlık Kurumuna İlişkin İki Belge”, *TTK Belgeler*, C. 31, S. 35, (2010), ss. 49-62.
- ERCOŞKUN, Tülay, “Osmanlı Devleti’nde Muhtarlık Kurumunun İşleyişine İlişkin Düzenlemeler ve Gözlemler”, *Ahmet Yesevi Üniversitesi, BİLİG: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 60, ss. 131-154.

**Hazırbulan, T. (2024). Selanik'te Muhtarlık Kurumunun Oluşturulması: Mahalleler ve İlk Muhtarlar. ANKARAD, 5(9), 65-97.**

- ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 4, S.4, Aralık 1984, ss. 69-78.
- ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Düzeni İçinde Mahalle Hayatı”, *Osmanlı Coğrafyasında Mahalle Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Bursa BŞB Kitaplığı, Bursa 2002, ss. 11-17.
- ERYILMAZ, Bilal, *Osmanlı Devletinde Gayrı Müslim Teb'anın Yönetimi*, Risâle Yayınları, İstanbul 1990.
- GÖKBİLGIN, M. Tayyip, “Selanik”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul, 1996, ss.337-349.
- GÜNEŞ, Mehmet, *Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi (1829-1864)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009.
- GÜNEŞ, Mehmet, *Osmanlı Döneminde Muhtarlık ve İhtiyar Meclisi (1829-1871)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014.
- KARAGÖZ, Mehmet, “Osmanlıda Şehir ve Şehirli Mekân-İnsan-Beşerî Münasebetler (XV-XVIII Yüzyıl)”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, Ankara, 1999, ss. 103-110.
- KİEL, Machiel, “Selanik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul, 2009, ss. 352-357.
- KURTARAN, Uğur, “Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 8, (2011): ss. 57-71.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Osmanlı Devletinde Millet Sistemi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, Ankara, 1999, ss. 208-217.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Cer'ide Nezâreti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul, 1993, ss. 409-410.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, “Mürur Tezkiresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul, 2006, ss. 60-61.
- M. Nureddin, M. Rüştü, M. Eşref, *Osmanlı Atlası*, Hazır. Rahmi Tekin, Yaşar Baş, OSAV Yayınları, İstanbul, 2003.
- MERT, Özcan, “Tanzimat Döneminde Çeşme Kocabaşları (1839-1876)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S.35, Mayıs 2004, ss. 139-154.
- MİNTSİS, Georgious I., “Selanik'in İspanya Yahudileri”, Çev. Esin Ozansoy, *Litera*, C. 27, S. 2, Aralık 2017, ss. 113-123.
- ORTAYLI, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2017.
- ORTAYLI, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, TTK. Yayınları, Ankara 2000.
- PALA, Ayhan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Selanik Şehri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991.
- TOPAL, Nevzat, “Aksaray Sancağı Mahalle ve Köy İdarelerinde Muhtarlık Teşkilatının Kurulması (1835)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 2, ss.542-535.
- TÜRKER, Orhan, *Selanik'ten Thessalanoki'ye*, Sel Yayınları, İstanbul, 2012.
- YEL, Ali Murat ve KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Mahalle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.7, Ankara, 2003, ss. 323-326.

## EKLER

### A. RSK. d. 1681 Numaralı Defterin Transkripsiyonu

Sayfa	Mahalle	İmam	Muhtar-ı Evvel	Muhtar-ı Sani
2	<b>Ahmed Subaşı</b>	Ahmed Efendi bin Mehmed Kumral Sakallı Sin 25	Hasan bin Mustafa Kır Sakallı Sin 55	Diğer Hasan Hoca bin Hüseyin Siyah Sakallı Sin 48
	<b>Kazzaz Hacı Mustafa</b>	Hacı Mustafa Efendi bin Mehmed Kır Sakallı Sin 65	Seydi Mahmud bin Abdurrahim Kumral Sakallı Sin 40	İsmail bin ( ) Siyah Sakallı Sin ( )
	<b>Astarcı</b>	Hacı İsmail Efendi bin Hasan Kır sakallı Sin 55 Yakub Paşa Camisinde birinci imam.	Saraç Osman bin Mehmed Kırca Sakallı Sin 48	Hasan bin Mehmed Kır Sakallı Sin 55
	<b>Sarı Hatib</b>	Şeyh Osman Efendi bin Bekir	Hüseyin Efendi bin Osman	İsmail Ağa bin Seydi Ali



		Kır Sakallı Sin 64 Mecid Fakı? Camisinde birinci İmam	Kır Sakallı Sin 49	Kır Sakallı Sin 55
	<b>Haraccı Kemal</b>	Müderris Mahmud Efendi bin Osman Sarı Sakallı sin 35 Yahya Bali Mahallesinde... İmam	Mehmed Ağa bin Abdürrahim Köse Sakallı Sin 39	Musluhiddin bin Osman Sarı Sakallı Sin 28
	<b>Tarakçı</b>	Şeyh Abdümelik Efendi Kumral Sakallı Sin 30	İskender Ağa bin Süleyman Kır Sakallı Sin 50?	Salih Ağa bin Osman Kırca Sakallı Sin 50
	<b>Yakup Paşa</b>	Mustafa Efendi bin Mehmed. Şâb. Sin 15	Ömer Ağa bin Abdullah Kırca sakallı Sin 55	Mehmed Ağa bin Ahmed Kır Sakallı Sin 55
	<b>Hayreddincik</b>	Mehmed Sadık Efendi bin Sofi Efendi Kır sakallı Sin 39	Mehmed bin Abdullah Kumral Bıyıklı Sin 34	Yekçeşm Abdurrahman Kır Sakallı Sin 44
<b>3</b>	<b>Kasımiye</b>	Mehmed Naim Efendi bin Hafız Efendi. Şâb Sin 19	Mustafa Ağa bin Hacı Halil Siyah Sakallı Sin 50	Mahmud Ağa bin Abdüsselam Kır Sakallı Sin 55
	<b>Hoca Burhan</b>	Seydi Molla Durmuş bin İbrahim Kır Sakallı Sin 55	Seydi Mustafa bin Hasan Kara Sakallı Sin 50	Peştamalcı Numan bin Hasan Kara Bıyıklı Sin 52

		Saray-ı Atik Camisinde		
<b>İshak Paşa</b>	Hüseyin Efendi bin ( ) Kır Sakallı Sin 52 ( ) Camisinde	Hacı Mehmed Ali bin Hasan Kara Sakallı Sin 41	Hasan Efendi bin Süleyman Sarı Sakallı Sin 45	
<b>Cami-i Atik</b>	Abdullatif bin Zeynel Abidin Şâb Sin 13	Hüseyin bin Ahmed Kır Sakallı Sin 54	Müezzini Sâni Molla Murad bin Süleyman Kırca Sakallı Sin 46	
<b>Pinti Hasan</b>	Ahmed Efendi bin Sofi Kara Sakallı Sin 30 Hoca Burhan Camisinde	Hacı Mustafa bin Mahmud Sarı Sakallı Sin 45	Boyacı Mustafa bin Mehmed Kır Sakallı Sin 65	
<b>Ali Paşa</b>	Abdulkadir Efendi bin Mehmed. Az Kır Bıyıklı Sin 34	Mustafa bin Hasan Kır Sakallı Sin 70	Nalband Ali bin Salih Kırca Sakallı Sin 50	
<b>Ayasofya</b>	Seydi Osman Efendi bin Mustafa Az Kara Bıyıklı Sin 29			
<b>İshakiye</b>	Hasan Efendi Şâb Sin 14 Hoca Kasım Paşa Mahallesinde	Şerif Ahmed bin Ali Kır Sakallı Sin 64	Mustafa Ağa bin Abdullah Kır Sakallı Sin 60	
<b>Sinan Paşa</b>	Mustafa bin Mehmed Şâb			

		Sin 12 İshak Paşa Mahallesinde	İshakiye Mahallesinde	Timurtaş Mahallesinde
	<b>Sulu Paşa</b>	Hüseyin bin Hacı İbrahim Şâb Sin 15 Akça Mescid Mahallesinde		
	<b>Timurtaş</b>	Molla Yusuf bin Musa Şâb Sin 19 Musa Baba Mahallesinde		
	<b>İş bu beş adet mahallenin imamları hariç olmak hasebiyle iki nefer muhtarlar ile idare olunacağı şerh verildi.</b>			
4	<b>Akçe Mescid</b>	Hüseyin Efendi bin Mustafa Kır Sakallı Sin 60	İbroş Ağa bin İsmail Kır Sakallı Sin 60	İbrahim Ağa bin Memiş Kır Sakallı Sin70
	<b>Debbağ Hayreddin</b>	Hacı Mehmed Efendi bin Abdullah Köse Sakallı Sin 48 İki Şerefeli Mahallesinde	Çil Selami bin Mehmed Kır Sakallı Sin 60	Murad bin Hüseyin Kırca Sakallı Sin 52
	<b>Hacı Hasan</b>	Hafız Osman Efendi bin Mustafa Kır Sakallı Sin 68	Hafız Abdurrahman bin Osman Sarı Sakallı Sin 24	Abdulaziz bin Abdurrahman Sıkça Sakallı Sin ( )
	<b>El-hac İsmail</b>	Mahmud Efendi bin Osman Sarı Sakallı Sin 35	Nureddin bin İsmail Kır Sakallı Sin 35	Uzun Ali bin İsmail Kır Sakallı Sin 45

		Yahya Bali Mahallesi		
	<b>Saray-ı Âtik</b>	Molla Yusuf bin Hüseyin Kumral Sakallı Sin 35	Derviş Salih bin Mehmed Emin Kırca Sakallı Sin 47	Mehmed Emin bin Hasan Kumral Sakallı Sin 39
	<b>Balat</b>	Ali Efendi bin Hacı Sofi Az Kara Bıyıklı Sin 34 Ali Paşa Mahallesi	Mustafa bin Osman Kara Sakallı Sin 45	Osman Ağa bin Abdulkerim Kır Sakallı Sin 50
	<b>Sinancık</b>	Osman Efendi bin Mustafa Kır Sakallı Sin 68 Hacı Hasan Mahallesi	Mustafa bin Ali Kara Sakallı Sin 35	Abdurrahman bin İbrahim Kır Sakallı Sin 45
	<b>Abdullah Kadı</b>	Mehmed Efendi bin Osman Kumral Sakallı Sin 40 Sinancık Mahallesi	İsmail bin Abdurrahman Kır Sakallı Sin 60	Mustafa bin Ali Kır Sakallı Sin 50
	<b>Kara Hacı</b>	Hüseyin Efendi bin Ahmed Şab Sin 12 İsmail Paşa Mahallesi	Abdurrahman bin Osman Sarı Sakallı Sin 45	Mehmed bin İshak Siyah Sakallı Sin 45
5	<b>Kâtib Musluhiddin</b>	Ahmed Raşid bin Hafız Osman Şab Sin 16 Kasimiye Mahallesi	Osman bin Mustafa Siyah Sakallı Sin 35	Mehmed bin Abdurrahman Köse Sakallı Sin 35

<b>Cezeri Kasım Paşa</b>	Ali Efendi bin Osman Köse Sarı Sakallı Sin 36	Mehmed Raşid bin Abdullah Kır Bıyıklı Sin 38	Halil bin Süleyman Kumral Bıyıklı Sin 40
<b>Kazzaz Hacı Musa</b>	Mehmed Efendi bin Kaya Sarı Sakallı Sin 35	Osman bin Mehmed Kır Sakallı Sin 50	Abdi bin Hüseyin Kara Sakallı Sin 50
<b>Yahya Bali</b>	Seyyid Mehmed Tahir Efendi bin Seyyid Mehmed Sadık Efendi Kır Sakallı Sin 65 Saray-1 Atik Mahallesinde	İbroş Ağa bin Hüseyin Kır Sakallı Sin 55	Mehmed bin Ahmed Kır Bıyıklı Sin 45
<b>Gülmezoğlu</b>	Seyyid Hacı Ahmed Efendi bin Mustafa Kır Sakallı Sin 39	İbrahim bin Mehmed Kırca Sakallı Sin 39	Mehmed bin Hüseyin Kumral Bıyıklı Sin 26
<b>Burmalı</b>	Seyyid Mehmed bin İbrahim Şab Sin 19 Gülmezoğlu Mahallesinde	Osman bin Mustafa Kır Sakallı Sin 45	Mehmed Arif bin Abdullah Sarı Bıyıklı Sin 40
<b>Mes'ud Hasan</b>	Derviş Ali bin İbrahim Kumral Sakallı Sin 38	Rüstem bin Mehmed Siyah Sakallı Sin 40	Mehmed Tahir bin Abdurrahman Kumral Sakallı Sin 40
<b>İki Şerefeli</b>	Mehmed Ali Efendi bin Abdullah	Ahmed bin Feyzullah	Mustafa bin Mustafa

		Köse Sakallı Sin 48	Kır Sakallı Sin 55	Siyah Sakallı Sin 40
	<b>Suluca</b>	Abdullah bin İbrahim Şab Sin 12	Ömer bin Hüseyin Sarı Bıyıklı Sin 40	İbrahim bin Ahmed Kırca Sakallı Sin 47
<b>6</b>	<b>Porta Kapu</b>	Musa Efendi bin Helvacı Hacı Mehmed Şab Sin 10	Hacı Abdullah bin Salih Köse Sakallı Sin 49	Feyzullah bin Abdullah Siyah Bıyıklı Sin 39
	<b>Koca Kasım Paşa</b>	Şeyh Ali Efendi bin Şeyh Ahmed Sarı Sakallı Sin 37	Mehmed Raşid bin Ahmed Siyah Sakallı Sin 50	Osman bin Mehmed Kır Sakallı Sin 50
	<b>Musa Baba</b>	Hacı Osman Efendi bin Ali Siyah Sakallı Sin 52	Mustafa bin Yusuf Kır Sakallı Sin 64	Mehmed bin Ahmed Köse Bıyıklı Sin ( )
	<b>Muid Alaaddin</b>	Abdullah Efendi bin Abdullah Kırca Sakallı Sin 55	Ali bin Halil Kır Sakallı Sin39	İbrahim bin Ahmed Kara Sakallı Sin 42
	<b>Kara Hacıoğlu</b>	Ali Efendi bin İbrahim Kır Sakallı Sin 50 Sarayı Atık Mahallesi	Mehmed bin Hasan Sarı Bıyıklı Sin 38	Hasan bin İbrahim Siyah Sakallı Sin 38
	<b>Yılan Mermeri</b>	Ahmed Efendi bin Mustafa Şab Sin 15	Abdullah bin İsmail Siyah Sakallı Sin 37	Ali bin Hüseyin Kumral Sakallı Sin 34

	<b>Hacı Memi</b>	Mehmed Emin Efendi bin Ali Kır Sakallı Sin 39	Hacı Bektaş bin Ali Kara Sakallı Sin 36	Mehmed Ali bin Ahmed Kara Sakallı Sin 40
	<b>Şehabeddin</b>	İsmail Efendi bin Yusuf Köse Sakallı Sin 22 Yahya Bali Mahallesinde	Mustafa bin Yakub Sarı Sakallı Sin 36	İshak bin Mehmed Siyah Sakallı Sin 36
	<b>Hamza Beğ</b>	Abdurrahman Efendi bin Ömer Kırca Sakallı Sin 60	Mücellid Mehmed bin Ömer Sarı Sakallı Sin 39	Fenerci İsmail bin Mehmed Kırca Sakallı Sin 40
7	<b>Kala-i Balada</b>			
	<b>Divan</b>	Yusuf Efendi bin Ali Kumral Sakallı Sin 49	Ahmed Efendi bin Mehmed Kumral Sakallı Bubara Mahallesinde	İbrahim bin Mustafa Kır Sakallı Sin 60 Cami Atik Mahallesinde
	<b>Orta Mescid</b>	Mahmud Efendi bin Ahmed Kara Sakallı Sin 29		
	<b>Cami-i Atik</b>	Mehmed Efendi bin Ali Kumral Sakallı Sin 49		
	<b>Bubara</b>	Memiş Efendi bin Yusuf Kır Sakallı Sin 59 Orta Mescid Mahallesinde		
<b>İşbu dört adet mahallenin imamları hariç olduğundan iki nefer muhtar ile idare olunacağı şerh verildi.</b>				

<b>Derun-î Selanik Yahudiyamı</b> <b>Nefs-i Selanik</b>		
<b>Mahalle</b>	<b>Kâhya-i Evvel</b>	<b>Kâhya-i Sâni</b>
<b>Rogos</b>	Mosi veledi Avram Kara Sakallı Sin 40	İsak veledi Mirkad Kara Sakallı Sin 35
<b>Fındık</b>	Yuhane veledi Avram Kır Sakallı Sin 40	Haim veledi Sevi Siyah Sakallı Sin 30
<b>Kadı</b>	İsak veledi Liyaçe? Siyah Sakallı Sin 38	Yuhane veledi Liyaçe? Az Sakallı Sin 28
<b>Tophane</b>	Haim veledi Yontu? Kır Sakallı Sin 45	Samuel veledi Samaye? Siyah Sakallı Sin 30
<b>Yeni Havlu</b>	İsak veledi Bohor Sarı Sakallı Sin 30	Mosi veledi Bohor Şâb Sin 23
<b>Külhan</b>	Avram veledi Yunta Siyah Sakallı Sin 40	Oğlu Mayer Az Sakallı Sin 25
<b>Salhane</b>	Haim veledi Yuha Kır Sakallı Sin 55	Avram veledi İsak Kır Sakallı Sin 60
<b>Etz Haim</b>	Yosef veledi Pinhas Sarı Sakallı Sin 35	Mosi veledi Liyaho Köse Sakallı Sin 30
<b>Bedaron</b>	Mirkad veledi Nesim Ak Sakallı Sin 65	Azrail veledi Yoşda? Şâb Sin 20
<b>Baru</b>	Mosi veledi Luhana	Haim veledi Mosi



		Siyah Sakallı Sin 40	Kır Sakallı Sin 45
	<b>Kaldır Göç</b>	Bohor veledi Avram Ak Sakallı Sin 65	İsak veledi Danil Sarı Sakallı Sin ( )
	<b>Leviye</b>	Yosef veledi Yako Kır Sakallı Sin 60	İsak veledi Avram Kara Sakallı Sin 45
	<b>Ayasofya</b>	Mordohay veledi Davud Kır Sakallı Sin 70	Danil veledi Yoşda? Kır Sakallı Sin 50
	<b>Pulya</b>	Avram veledi Sabatay Kır Sakallı Sin 50	İsak veledi Avram Kara Sakallı Sin 30
	<b>Ağuda</b>	Haim veledi Moruna Kır Sakallı Sin 60	Hamrad veledi Simo Siyah Sakallı Sin 40
	<b>Malta (Cedid)</b>	Mirkad veledi İsak Sarı Sakallı Sin 45	Yako veledi Harun Kara Köse Sakallı Sin 30
	<b>Derun-î Selanik-i Rumiyanı Nefs-i Selanik</b>		
<b>20</b>	<b>Mahalle</b>	<b>Kâhya-i Evvel</b>	<b>Kâhya-i Sâni</b>
	<b>Metropolid</b>	Kostandi veledi Yaraşlı Kara Bıyıklı Sin 50	Musko veledi Tuhar Kır Bıyıklı Sin 60
	<b>Manastır-ı Kebîr</b>	Yano veledi Nikola Kır Bıyıklı Sin 45	Gorge veledi Papa Tanaş Kara Bıyıklı Sin 30
	<b>Aya Konstantin</b>	Kürkçü Gorge veledi Hristo Kara Bıyıklı	Papa Dimitri veledi Papapolidu Kara Sakallı

	Sin 40	Sin 30
<b>Aya Pat</b>	Kürkçü Yani veledi Mandel Kara Bıyıklı Sin 30	Vasil semerci veledi Gorge Kara bıyıklı Sin 30
<b>Panaguda</b>	Dimitri veledi İstavril Kırca Bıyıklı Sin 60	Dimo veledi Angelaki Kır Bıyıklı Sin 35
<b>Tuzlu Çeşme</b>	Apostol veledi Gorge Kumral Bıyıklı Sin 37	İstavril veledi Yıvan Kır Bıyıklı Sin 35
<b>Kızlar Manastırı</b>	Papa Togoditos? veledi Tanaş Kumral Sakallı Sin 39	Eskici Dimitri veledi Mitra Kara Bıyıklı Sin 38
<b>Aya Nikola</b>	Gorge veledi Papa Apostol Kumral Bıyıklı Sin 40	Gorge veledi Tanaş Kır Bıyıklı Sin 55
<b>Aya Tanaş</b>	Akriyod? veledi Ergir Kara Bıyıklı Sin 45	Basmacı Anastas veledi Temir Kır Bıyıklı Sin 61
<b>Yanık Manastırı nâm-ı diğer Aya Mina</b>	Eci Dimitri veledi Niyaki Kır Bıyıklı Sin 55	Kostantin veledi Dimitri Kara Bıyıklı Sin 28
<b>Tavşan Manastırı</b>	Kostantin veledi Angelaki Kara Bıyıklı Sin 45	Papa Kıryalus veledi Kıryani Kara Sakallı Sin 40
<b>Çavuş Manastırı</b>	Yorgi veledi İstriyo Sarı Bıyıklı Sin 50	Papa Sava Kır Sakallı Sin 64



*Araştırma Makalesi / Research Article*

**OSMANLI DEVLETİ'NDE MUAF VE  
MÜSELLEMLER: XVI. YÜZYILIN İKİNCİ  
YARISINDA VİZE SANCAĞI ÖRNEĞİ**

**Almila Gökçe ÖZCAN\***

**Öz:** Vergi Osmanlı devlet ve toplum yapısında önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Devleti toplumu vergi ödeme durumuna bağlı olarak iki ana gruba ayırmıştır. Bunlar askeriler (vergiden muaf olanlar) ve reaya (vergi ödemekle yükümlü olanlar)dır. Osmanlı toplumunda bu iki gruptan ayrı olarak bir de muaf ve müsellemler grubu vardır. Muaf ve müsellemler grubu birtakım hizmetleri yerine getirdikleri sürece hizmetleri karşılığında bir kısım vergilerden muaf tutulmuştur. Bu makalenin amacı Osmanlı Devleti'nin vergi muafiyeti sistemini uygulama sebeplerini ortaya koymaya çalışmaktır. Bu sebeple devletin vergi muafiyeti tanıdığı muaf ve müsellemler grubu, vergi muafiyeti vermesine sebep olan hizmetler, muafiyet tanıdığı vergiler ve muafiyet prosedürü Vize Sancağı örneğinde incelenmiştir. Bu doğrultuda makalenin kaynağı olarak tahrir defterleri ve mühimme defterleri seçilmiştir. Devlet sancakta saray hizmetlerine, konum ve güvenlik hizmetlerine, ulaşım hizmetlerine, yerleşim yerinin statüsüne, kişinin beden ve sağlık durumuna, kişinin maddi durumuna, üretime, dinî hizmet ve statüye bağlı olarak muafiyet tanımıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Osmanlı Devleti, Vize Sancağı, Toplum, Muaf ve Müsellemler, İktisat

**THE EXEMPTED AND MUSELLEMS IN THE  
OTTOMAN EMPIRE: THE EXAMPLE OF SANJAK OF  
VİZE**

**IN THE SECOND HALF OF THE XVITH CENTURY**

**Abstract:** Tax has an important place in the Ottoman state and society structure. The Ottoman Empire divided the community into two main groups according to their tax payment status. These

\* Dr. Araştırma Görevlisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, [almila.ozcan@nevsehir.edu.tr](mailto:almila.ozcan@nevsehir.edu.tr), ORCID: 0000-0001-6715-0829.

were soldiers (tax exempted) and reaya (tax payers). In Ottoman society, apart from these two groups, there was also a group of exempted and musellems. As long as the exempted and musellem groups performed certain services, they were exempted from several taxes in return for their services. The aim of this article is to try to reveal the reasons why The Ottoman Empire applied the tax exemption system. For this reason, the groups of exempted and musellems which the Empire granted tax exemption, the service that cause to grant tax exemption by the Empire, the taxes that exempted and musellems were exempted from and the exemption procedure were examined in the example of sanjak of Vize. For this reason, tax registers and mühimme registers were chosen as the source of the article. The Empire granted exemptions to palace services, location and security services, transportation services, status of the settlement, physical and health status of the person, financial situation of the person, manufacture, religious service and status in the Sanjak of Vize.

**Keywords:** Ottoman Empire, Sanjak of Vize, Community, Exempted and Musellems, Economy

**Extended Abstract:** Ottoman society was divided into two main groups as reaya and military by the Empire. This distinction was made according to taxation status. Soldiers were exempted from taxes, reaya were obliged to pay taxes from these two social groups. There were also exempted and musellems in the society. Exempted and musellems are exempted from some taxes on the condition that they perform certain services for the Empire. Their exemptions continued throughout their services. Since the Ottoman Empire accepted that its main duty was to provide military service, security of life, property and religious freedom of individuals, it carried out services in the fields of religion, social service, education, transportation and security through foundations or tax exemption. In addition, due to the conditions of the period, the Empire was experienced in difficulties in transportation and shortage of cash. For this reason, the Empire had ensured that the necessary services were provided on-site with the application of tax exemption and did not have to pay money from the Empire treasury. At a time when there was a shortage of cash, the people also paid their taxes by serving.

The Ottoman Empire gradually applied tax exemption, firstly granted exemption from avariz-i divaniye, secondly from tekalif-i örfiye and finally from tekalif-i şeriye. Ottoman Empire began to abolish the exemption from tekalif-i örfiye and tekalif-i şeriye and granted exemption from avariz-i divaniye in the XVIth century.

The aim of this article is to try to reveal the reasons why The Ottoman Empire applied the tax exemption system. For this reason, the subject of

the this article are the exempted and musellems lived in sanjak of Vize, the reasons of their exemption, the taxes they were exempted from, the exemption procedur and the problems experienced in practice. Therefore, tax registers and muhimme registers were used as sources in the article. From these sources, tax registers included the result of tahrir which was the results of tax and census. Tahrir registers included those who were exempted from tax as well as those who were liable to pay taxes. The other source, muhimme registers, contained the decisions taken by the divan-ı humayun which was the highest decision authority of the Empire.

The sanjak of Vize was close to the capital, Istanbul, and was in the position of a bridge between the capital and the Balkans. Sanjak was also in the first strategic line of the Empire's westward operation. These features of the sanjak caused its people to experience security and economic difficulties and affected the tax exemption imposed by the Empire.

In the sanjak of Vize, the exempted and musellem group consisted of those who performed palace services, location and security services, transportation services, production services, religious services, those who had religious status and those who were exempted according to the physical and health, status of finance and status of place of residence where people lived in. Ottoman Empire granted the most exemptions to those who performed location and security services, production services and people who lived in villages of foundations and havas-ı hümayun in the sanjak of Vize.

In the sanjak of Vize, the taxes which exempted and musellem groups were exempted as follows: falconers were exempted from service of drover, those who served miri grazing were exempted from tekalif-i örfiye, two villages who served rowing service were exempted from tekalif-i örfiye and avarız-ı divaniye, those who served Empire shipyard were exempted from other services, those who performed derbend sevice were exempted from tekalif-i örfiye and avarız-ı divaniye, people who lived place on the road were exempted from tekalif-i örfiye and avarız-ı divaniye, bridgemen were exempted from tekalif-i örfiye and avarız-ı divaniye, those who served pasengers were exempted from tekalif-i örfiye and avarız-ı divaniye, those who fed range horses were exempted from avarız, people who lived in foundation village were exempted from avarız, rice-growings were exempted from tekalif-i örfiye and avarız-ı divaniye.

Otoman Empire applied second and third degree exemptions in the Sanjak of Vize namely, the Empire granted exemptios to exempted and musellem groups from avarız-ı divaniye and tekalif-i örfiye. This situation contradicts the strategic position of the sanjak. However, considering the

financial difficulties of the Empire, it is understandable that it did not grant exemption from tekalif-i şeriye. People like the Empire, were affected by financial difficulties, consulted for exemption or claimed to be exempted. In addition to the public, Empire officials also abused the tax exemption. The abuses of Empire officials were in the form of demanding taxes from public against their exemptions. Otoman Empire wanted to investigate these cases and acted in accordance with the law.

## Giriş

Osmanlı Devleti'nde vergi, hazinenin önemli gelir kaynaklarından biri olmasının yanında tımar sisteminin uygulanmasında ve toplumsal grupların belirlenmesinde de önemli bir yere sahiptir. Buna göre devlet toplumu; reaya ve askerler olarak iki ana gruba ayırmış, bu grupları vergi verme durumuna göre belirlemiştir. Bu gruplardan olan reaya şehirli, köylüler ile göçebe aşiretlerden oluşan ve vergi mükellefi olan grup olarak tanımlanabilir. Şehir ahalisi geçimlerini ticaret ve endüstri gibi işlerle sağlamış, genellikle esnaf denilen bu gibi kişiler devlet ekonomisine pazarlarda sattıkları mallar sebebiyle verdikleri vergilerle katkıda bulunmuştur. Köylüler ziraat yapan üretici sınıftır. Göçebe aşiretler hayat tarzları sebebiyle şehirli ve köylülerden farklı olup buna göre bir nizam tabii tutulmuştur.<sup>1</sup>

Askerî sınıf seyfiye (ordu mensupları), ilmiye, kalemiye (kâtipler) ve saray hizmetlileri olarak dört ana gruptan oluşmuştur. Yönetici sınıfın ilk parçası seyfiye yani kılıç sahipleridir. Osmanlı Devleti'nin fetih ve gaza temeline dayandırılması sebebiyle uzun süre seyfiye ilmiye ile birlikte yönetici sınıfın en etkili kanadını oluşturmuştur. Seyfiye kapıkulu askerleri ve eyalet askerleri olarak iki ana gruptur. Osmanlı Devleti'nin temelini şeriatın teşkil etmesi kuruluşundan itibaren ilmiyenin, yönetici sınıfın ikinci büyük kanadını oluşturmasına sebep olmuştur. Yönetici sınıfın üçüncü parçasını kâtipler zümresi yani kalemiye oluşturmuştur. Bunlar bürokratik işleri yerine getirmiştir. Yönetici sınıf içinde yer alan son grup olan saray hizmetlileri Birun, Enderun, Harem olmak üzere üç ana bölüme ayrılmış olan Saray'da çeşitli hizmetleri yerine getiren görevlilerdir. Yönetici sınıf ile reaya arasındaki en önemli fark askerlerin devlete hizmet etmeleri sebebiyle birtakım vergilerden muaf tutulmuş olmalarıdır.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Yusuf Halaçoğlu, XIV. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s.101-102. Halaçoğlu, a.g.e., s.101-103,105,110.

<sup>2</sup> Sevgi Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12/1-2, (2008), s. 393-395.

Osmanlı toplumunda bu iki ana grubun yanında aslında reayadan olup, padişah berati ile bir kısım vergilerden muaf tutulan muaf ve müsellemler reaya vardır.<sup>3</sup> Muaf ve müsellemler raiyyet rüsumunu kısmen ödemekle yükümlü olan gruptur. Muaf ve müsellemlerin muafiyetleri devlet için belirli hizmetleri yerine getirmelerine bağlıdır.<sup>4</sup>

Bu makalenin amacı Osmanlı Devleti'nin verginin -bahsedilen- önemine rağmen vergi muafiyeti uygulamasının sebeplerini ortaya koymaya çalışmaktır. Osmanlı Devleti'nin vergi muafiyeti uygulamasına Osmanlı vergi düzeni hakkında yapılan çalışmalarda,<sup>5</sup> kaza ve sancak yapısı, toplum yapısı<sup>6</sup> ile ilgili çalışmalarda yer verilmiştir. Ancak vergi muafiyetini kaza ve sancak düzeyinde müstakil olarak ele alan az sayıda çalışma vardır.<sup>7</sup>

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin vergi muafiyeti uygulama sebepleri Vize sancağında yaşayan muaf ve müsellemler örneğiyle incelenmeye çalışılmıştır. Bu sebeple makalenin konusunu sancakta yaşayan muaf ve

---

<sup>3</sup> Halaçoğlu, a.g.e., s., 100, 101, 113-114.

<sup>4</sup> Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, Eren Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 52.

<sup>5</sup> Bu çalışmalardan bazıları: Ziya Kazıcı, Osmanlı'da Vergi Sistemi, Bilge Yayınları, İstanbul 2005; Şinasi Altundağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma", DTCF Dergisi, Cilt, V/2, Ankara, 1947.; Ömer Lütfi Barkan, 15. ve 16. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları, Kanunlar, Cilt I, İstanbul, 1943.; Yavuz Ercan, "Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", Belleten, Cilt, I, V. Sayı 213, Ankara, 1991.; Neşet Çağatay, "Osmanlı Devleti'nde Reayadan Alınan Vergi Ve Resimler", DTCF Dergisi, 1/5, Ankara, 1947; İnalçık, Halil, "Raiyyet Rüsümü", Belleten, Cilt. 23, Sayı 92, Ankara, 1959.

<sup>6</sup> Bu çalışmalardan bazıları: Üçler Bulduk, XVI. Asırda Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) Sancağı, TTK, Ankara 2013. Cahit Telci, "Cemaat-i Tahtacıyan": Aydın Sancağı'nda Vergiden Muaf Tahtacı Topluluğu (XV-XIX. Yüzyıllar), Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi / 2016 / 13; Sadık Müfit Bilge, "Bir Toplumsal Sınıf İmtiyazı Olarak Osmanlı Devleti'nde Vergi Muafiyeti", Düşünen Siyaset, 2014, S.28; Çetin Varlık, XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı'nda Yerleşme ve Vergi Nüfusu, Belleten, 52/202, 1988.

<sup>7</sup> Bu çalışmalardan bazıları: Ayhan Afşin Ünal, 16. Yüzyılda Midilli Sancağı'nda Ayrıcalıklı Hizmet Sınıfı Olarak Muaf ve Müsellemler Reaya, Journal of Universal History Studies , 3 (Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue); A. Gökçe, Özcan, "Osmanlı Devleti'nde Vergi Muafiyeti ve Toplum Yapısı: Vidin Sancağı'nda Muaf ve Müsellemler", Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2022, 12/4 ve "XVI. Yüzyılda Bana Kazasında Vergi Muafiyeti Uygulaması", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2021, 8/4.



müsellemler, bu kişilere muafiyet verilmesine sebep olan hizmetler ve bu kişilerin ödemekten muaf oldukları vergiler oluşturmaktadır. Bu çalışmada vergi muafiyetinin sancak düzeyinde çalışılmasının sebebi coğrafi ve stratejik konumun muafiyete etkisini ve sancak halkının devlet için yaptıkları hizmetleri, bu hizmetlerin devlet için önemini ortaya koymaktır.

Bu makalede konu bütünlüğünü sağlamak için sırasıyla kullanılan kaynaklar, Osmanlı vergi düzeni, Vize sancağının idari ve coğrafi yapısı, dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik durumu hakkında bilgi verilecektir. Buna göre makalede kaynak olarak H. 29 Zilhicce 976/ M. 14 Haziran 1569 tarihli ve TKGM. TADB. TTd.165 numaralı Vize mufassal tahrir defteri ve mühimme defterleri kullanılmıştır. Bu kaynaklardan tahrir defterlerinde nüfus ve vergi sayımlarının sonuçları yer alırdı.<sup>8</sup> Makalenin diğer kaynağı olan mühimme defterleri divan-ı hümayunda devletin merkez ve taşra teşkilâtı, devletin imar, iskân ve iktisat siyaseti, iç siyaset, dış siyaset ve askerî alanlarda alınan kararların yazıldığı kaynaklardır.<sup>9</sup>

Makalede incelenen Vize sancağı idari olarak 1530 tarihli icmal muhasebe defterine göre Vize, Pınarhisar, Kırkkilise, Hayrabolu, Babaeskisi, Bergos, Çorlu, Silivri ve Hasha-i İstanbul kazaları ile Hatunili nahiyesinden oluşmaktadır.1568 tarihli icmal defterine göre ise bu kazalara Hasköy kazası eklenmişti.<sup>10</sup> Bu çalışmanın ana kaynağı olan 14 Haziran 1569 tarihli Vize sancağı mufassal tahrir defterine göre sancakta Vize, Kırkkilise, Hasköy Mahmudpaşa, Babaeskisi, Hayrabolu, Çorlu, Silivri, Hasha-ı İstanbul, Pınarhisar, Bergos ve Hatunili kazaları vardı.<sup>11</sup>

Rumeli beylerbeyliğinin en önemli sancaklarından biri olan Vize, başkent İstanbul'a coğrafi yakınlığı sebebiyle önemli bir stratejik konuma sahiptir. Aynı zamanda Vize sancağı Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya olan askerî harekâtının ilk stratejik hattı üzerinde<sup>12</sup> olduğundan XVI. yüzyılın ikinci

<sup>8</sup> Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarih Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", Vakıflar Dergisi, 22, (1991), s. 430-431

<sup>9</sup> Mübahat Kütükoğlu, "Mühimme Defteri", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 31, Ankara 2006, s. 519,521.

<sup>10</sup> 370 Numaralı Muhâsebe- Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937 / 1530) I, haz. Ahmet Özkılınç vd., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2001, s.5.

<sup>11</sup> TKGM. TADB.TTd.165.

<sup>12</sup> Mehtap, Özdeğer, "Vize Kazası Vakıfları -XVI. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre-" Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, sayı XX/1, 2007, ss.165, 168-169.

yarısında Osmanlı Devleti'nin Habsburglar ile yaptığı mücadelelerden olumsuz etkilenmiştir.<sup>13</sup>

### Osmanlı Devleti'nde Vergi Düzeni ve Vergi Muafiyeti

Osmanlı Devleti'nde şeri vergiler, örfi vergiler ve avarız-ı divaniye olmak üzere üç tür vergi vardır. Bunlardan şeri vergiler İslam devletinde dinin alınmasını emrettiği vergilerdir. Osmanlı Devleti'nde bu vergilerden sadece cizye devlet hazinesine alınır, diğer şeri vergiler sipahi veya dirlik sahiplerine tahsis edilirdi.<sup>14</sup> Şeri vergiler zekât, öşür, haraç ve cizye olmak üzere dört esastır.<sup>15</sup>

Örfi vergiler şeriatın emri dışında dünyevi otorite aracılığı ile yani sultanî fermanlarla konulan yükümlülüklerdir. Örfi vergiler doğrudan sipahiye ödenirdi. Örfi vergiler devamlı gelir kaynağını oluşturan olağan vergilerdir. Bu yüzden her sancağa ait kanunnâmede miktar ve cinsleri akçe olarak belirtilmiştir.<sup>16</sup> Halil İnalçık'a göre belli başlı örfi vergiler râiyyet rüsûmünden oluşmaktaydı. Raiyyet rüsümü ise çift resmi ve bağlantılarıdır.<sup>17</sup>

Devlet bu olağan vergilerin yanı sıra avâriz-ı divaniye ya da avarız adıyla olağanüstü vergiler toplamıştır. Devlet doğrudan topladığı bu vergileri ilk zamanlarda savaş dönemlerinde toplamıştır. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısında merkezi hazine ordu ve savaşların yükünü karşılamakta zorlanmaya başlamış ve avarız nakit olarak ve daha sık toplanmaya başlanmış ve olağanüstü niteliğini yitirmiştir.<sup>18</sup> Avarız türü vergiler aynı olarak alınan, hizmet olarak alınan ve bedel olarak alınan vergiler olarak üç gruptur.<sup>19</sup>

<sup>13</sup> Metin Kunt, "Siyasal Tarih 1300-1600", Türkiye Tarihi 2 Osmanlı Devleti 1300-1600, (Sina Akşin yayın yönetmeni), Cem Yayınları, İstanbul 2009, s.24.

<sup>14</sup> İlber Ortaylı, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Cedid Neşriyat, Ankara 2010, s.134.

<sup>15</sup> Abdurrahman Vefik Sayın, Tekâlif Kavaidi, Maliye Bakanlığı, Ankara 1999, s.7; Süleyman Sudi, Defter-i Muktesid, (haz.) Mehmet Ali Ünal, Fakülte Kitabevi, Isparta 2008, s. 21.

<sup>16</sup> Ortaylı, a.g.e., s. 136-137.

<sup>17</sup> İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Toplum, s.36-57.

<sup>18</sup> Şevket Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 46-47.

<sup>19</sup> Levent Küçük, Osmanlı Vergi Hukukunda Avâriz Kavramı ve Avârizin İdaredeki Rolü, Ankara Üniversitesi Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim Dalı, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara 2007, s.40-4157,79,80.), (Aynı olarak tahsil edilen başlıca avâriz ordunun ihtiyacı için alınan zahire teminidir. Zahire nüzul, sürsat ve işira zahiresi olarak alınır. Devletin hizmet olarak

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı muafiyet usulü şu şekildeydi: “Devlet, evvelâ avârizdan, sonra raiyyet rüsûmundan ve nihayet şerî vergilerden muafiyet bağışlardı. Şer’î vergilerden muafiyet fevkalâde hallerde nadiren yapılırdı. Sipahi hakkı sayılan ve hemen hemen daima timara tahsis edilen raiyyet-rüsûmundan muafiyete, umumiyetle eşkinî yazılan, yani fiili askerî bir hizmet yüklenen reâyâ mazhar olabiliirdi. Umumiyetle tatbik olunan en basit muafiyet şekli, avâriz-i divâniyeden muafiyetti. Rüsûm-ı raiyyetten muaf olanlar, avârizdan da muaf olurlardı. Şer’î vergilerden muaf olanlar, tabii olarak rüsûm-i raiyyetten ve avârizdan muaf tutulurlardı. Bütün bu muafiyetler, ancak din ve devlet için birtakım hizmetler karşılığı bağışlanmış sayılırdı. 16. asırda devlet, bir hizmet karşılığı muafiyet gören reâyâyâ eskiden bağışlanmış a’sâr ve rüsûm-ı raiyyet muafiyetlerini kaldırmağa ve yalnız avâriz muafiyeti tanımağa başlamıştır.”<sup>20</sup>

## 1.Vize Sancağında Muaf ve Müsellemler

Osmanlı Devleti, Vize sancağında muaf ve müsellemler grubu olarak saraya hizmet edenlere, geri hizmet yapanlara, konum ve güvenlik ile ilgili hizmetleri yerine getirenlere, ulaşım hizmetini yapanlara, üretim yapanlara, dinî hizmet yapanlara ve dinî statüye sahip olanlara, yaşadıkları yerin statüsüne göre has ve vakıf reayası olanlara, bedeni sağlık ve maddi durumu sebebiyle vergi veremeyecek durumda olanlara vergi muafiyeti tanımıştır.

### 1.1.Saray Hizmetleri Sebebiyle Muaf Olanlar

#### 1.1.1. Avcı Kuşu Yetiştirenler

Osmanlı döneminde avcılığa önem verilmiş, padişahlar için düzenlenen av partileri dinlenme ve eğlenmenin yanında savaşa hazırlık, halkla iletişim kurma ve teftiş için yapılmıştır. Osmanlılarda avcı kuşlarıyla ilgili kurumlardan bazısı merkezde, bazısı taşrada idi. Örneğin çakırcıbaşının idaresi altındaki çakırcılar, şahincıbaşının idaresindeki şahinciler ve

---

aldığı vergiler arasında orduculuk (aşçılar, berberler, attarlar, bakkallar, başçılar, bez dokuyucular, çizmeciler, çuhacılar, eskiciler, fırıncılar, hallaçlar, kalaycılar, kazancılar, kılıççılar, kunduracılar, mumcular, nalbantlar, okçular, postacılar, saraçlar, semerciler, terziler vs.), kürekçilik, beldarlık, gemi hizmetlileri, köprücülük, suyolculuk, sayyadlık, derbendçilik, tuzculuk, çeltikçilik ve menzilcilik de vardı. (Küçük, Osmanlı Vergi Hukukunda Avâriz s.40-4157,79,80.) Nakdi avâriz vergileri avâriz akçesi, sekban, cerahor, azeb, kürekçi, orducu gibi sefer için tutulan ücretli askerlere ödenmek üzere toplanan paralar; sefer zamanı geçecek ordunun konaklama, iâşe ve ibate masraflarının o yerin halkı tarafından karşılanması demek olan imdad-ı seferiyedir. (Ortaylı, a.g.e., s. 58, 140-141.)

<sup>20</sup> İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Toplum, s. 52.

atmacacıbaşının idaresi altındaki atmacacılar merkezde bulunurlardı ve bunlara devlet tarafından ulufe verilirdi.<sup>21</sup>

Taşradaki avcı kuşu yetiştiricileri tımarlı olup hizmetlerine karşılık bazı vergilerden muaf tutulmuştur. Halktan doğancı alınmamış, doğancılık genellikle babadan oğula geçmiştir. Bu görevlilerin hizmet veya muafiyet beratları her cülusta yenilenmiştir. Avcıların avarız türü ve örfi vergilerden muafiyetleri hizmetlerini yerine getirdikleri sürece geçerli olmuştur. Taşrada görevli avcıların her yıl saraya göndermeleri gereken kuşları gönderemedikleri zaman muafiyetlerinin devamı ve tımarlarının ellerinde kalması için mereddebaha (mürdebaha) denilen bir vergiyi ödemesi gerekmektedir. Avcılar kendilerinden kuş talep edilmediği dönemlerde de doğan-baha adında bir vergi öderlerdi. Avcılar Müslüman ya da zımmi halktan olabilirdi.<sup>22</sup>

#### 1.1.1.1. Doğancılar

Doğan avcılıkta alıcı kuş olarak kullanılan yırtıcı bir kuştur. Doğanları yetiştiren ve onunla avlanan doğancılar bâzdâr da denilmiştir.<sup>23</sup> Vize nefsinde Hasan Beğ mahallesinde 1 bazdar,<sup>24</sup> Vize kazasında 2,<sup>25</sup> Hacı İlyas mahallesi Akçakoyunlu cemaatinde 1<sup>26</sup> ve Hacı İlyas mahallesinde 1<sup>27</sup> doğancı vardır. Vize kazasında doğancı olan mahalle ve köyler vardır. Buna göre Müsellemler Aksulu Mahallesi doğancı olup mahallede toplam 2'si yağcı olmak üzere toplam 12 nefer vardır.<sup>28</sup> Musabeyli köyü de doğancı köyü olup köyde 1'i ellici olmak üzere toplam 17 nefer vardır.<sup>29</sup>

Hasköy kazasında Beyobası köyünde 1 bazdar vardır.<sup>30</sup> Hasköy kazasında doğancı olan köyler vardır. Buna göre Hasköy kazasında Kastamonu köyü doğancı olup köy 3'ü yağcı ve 1'i serasker-i müselleman olmak üzere

<sup>21</sup> Ahmet Işık, "Avcı", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, İstanbul 1991, s. 113-114.

<sup>22</sup> Işık, a.g.e., s. 113.

<sup>23</sup> Abdülkadir Özcan, "'Doğancı'", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 9, İstanbul 1994, s.487-488.

<sup>24</sup>TKGM. TADB. TTd.165, poz 7.

<sup>25</sup> TKGM. TADB. TTd.165, s. 1.

<sup>26</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 27.

<sup>27</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 27.

<sup>28</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 8.

<sup>29</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.21b.

<sup>30</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.55a.

toplam 21 neferdir.<sup>31</sup> Okçuobası köyü de doğancı olup 1'i müsellemler 19 neferdir.<sup>32</sup>

Babaeskisi kazasında Sofu Halil köyünde 10 nefer doğancı;<sup>33</sup> Çorlu kazasında Aydın köyünde 1,<sup>34</sup> Bayatlı köyünde 2<sup>35</sup> ve Kovanlıca mezrasında 1<sup>36</sup> doğancı; Silivri kazasında Fahrüddin köyünde 1,<sup>37</sup> Karakızlı köyünde 2,<sup>38</sup> Büyük Kulfallı köyünde 3<sup>39</sup> ve Hapazlayan köyünde 2<sup>40</sup> doğancı vardır. Hatunili kazasında Dülgerli köyü doğancıdır. Köyün nüfusu 1'i yağcı ve 1'i eşkinci olmak üzere 10 neferdir.<sup>41</sup> Pınarhisar kazasında Doğancı Davud köyü doğancı olup köy toplam 12'si yağcı ve 1'i celeb olmak üzere 24 neferdir.<sup>42</sup> Kazada Avcılar köyünde 2 doğancı vardır.<sup>43</sup>

24 Kasım 1585 tarihli bir mühimme hükmüne göre sancaktaki doğancıların muaf oldukları hizmetlerden biri de celebliklerdir.<sup>44</sup> Doğancıların muafiyetleri olmasına rağmen ihtiyaç halinde onlardan da vergi talep edilmiştir. Buna göre Bergos kadısına gönderilen hükümde Vize'de inşa edilen gemiler için Bergos kazasından istenen ağaç ve keresteyi kestirip göndermesi bildirilmiştir. Ayrıca kadının bu konuda doğancıların bir bahane ile işten kaçmalarına engel olması ve onlardan da ağaç ve kereste alması bildirilmiştir.<sup>45</sup>

Silivri ve Çorlu kadılarının has ahır (ıstabl-ı amire) otluğu için istenen araba hakkında gönderilen 23 Mayıs 1568 tarihli mühimme hükmü doğancıların has ahır otluğu için istenen arabadan muaf olduklarını göstermektedir. Ayrıca hükme göre reayadan bazılarının doğancı ve küreci oldukları

<sup>31</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 53b.

<sup>32</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.63a.

<sup>33</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.70b.

<sup>34</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.105a.

<sup>35</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 107b.

<sup>36</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 108b.

<sup>37</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 110a.

<sup>38</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 111a ve b.

<sup>39</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.110b.

<sup>40</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.112a.

<sup>41</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.122.

<sup>42</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 125a-b.

<sup>43</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.131 ve TKGM. TADB.TTd.165, s.132.

<sup>44</sup> BOA, MD, nr. 60, s.84, hk.191.

<sup>45</sup> BOA, MD, 10, s.250, h.387. (H. 5 Ramazan 979/M. 21 Ocak 1572)

gerekçesiyle muaf olduklarını söylemeleri bazı zümrelerin muafiyetlerinin vergi vermek istemeyen halk tarafından kullanıldığını da göstermektedir.<sup>46</sup>

### 1.1.1.2. Şahinciler

Şahinciler şahinlerin avlanması, kuşların yuvalarının tespiti, yavrularının takibi ve eğitilmesinden sorumluydu.<sup>47</sup> Hasköy kazasında Beyobası köyünde 1 şahinci vardı.<sup>48</sup>

## 1.2. Has Ahıra (İstabl-ı Amire) Hizmet Edenler

Has Ahır, saray hayvanlarına ve bunların takımları ile ilgili işlere bakan, hayvan yetiştirme konusunda çeşitli teşkilatlarla ilgilenen kurumdur. Has ahır görevlileri, uzun süre devşirmelerden oluşan acemilerdir. Ayrıca saray dışında ya tımar sahibi ya da vergi muafiyeti ile has ahıra bağlı korucular, yund oğlanları, taylar ağası ve voynuklar gibi cemaatler de vardır.<sup>49</sup>

### 1.1.2.1. Güreciler

Güreci has ahırda güre denilen bir yaşından üç yaşına kadar olan tayların bakımıyla ilgilenen seyistir.<sup>50</sup> Güreciler, yundları, tayları ve ahırları gözetmek, güreleri ıslah ve terbiye etmekle görevliyidiler. Güreciler, hizmetleri karşılığında örfi vergilerden muaf tutulmuşlardır.<sup>51</sup>

Vize kazasında Hacı Bedi mahallesinde 1 güreci-berat,<sup>52</sup> Bergos nefsinde Cami-i Cedid mahallesinde 1,<sup>53</sup> Subaşı köyünde 1,<sup>54</sup> Mukdar köyünde 1,<sup>55</sup> Küçük Sevindikli köyünde 2<sup>56</sup> ve Köpekli köyünde 2;<sup>57</sup> Kırkkilise kazasında Yundalanı köyünde 1<sup>58</sup> ve Çayırılı köyü sınırında yaşayan

<sup>46</sup> BOA, MD 7, h. 1466 (H. 26 Zilkade 975/M. 23 Mayıs 1568)

<sup>47</sup> Ahmet Uzun ve Ozan Aras, "Mali Yönleriyle Osmanlı Devleti'nde Çakırcılık ve Şahincilik Teşkilatı", Liberal Düşünce Dergisi, Sayı 83, 2016, s. 100.

<sup>48</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 55a.

<sup>49</sup> İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 488,490.

<sup>50</sup> Mithad Sertoğlu, Osmanlı Tarih Lûgatı, Enderun Kitabevi, İstanbul 986, s.127.

<sup>51</sup> Sofyalı Ali Çavuş Kanûnnâmesi, (haz.) Midhat Sertoğlu, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992, s.68.

<sup>52</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.2.

<sup>53</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.30.

<sup>54</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.21 .

<sup>55</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.21 ve TKGM. TADB. TTd.165, s.22.

<sup>56</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.36.

<sup>57</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.36.

<sup>58</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.43a.

Karailyaslı Yörük cemaatinde 1;<sup>59</sup> Babaeskisi kazasında Dokuzöyük köyünde 1,<sup>60</sup> Doğancılı köyü sınırında yaşayan Yörük Doyunlar cemaatinde 1,<sup>61</sup> Tabancalı köyünde 3,<sup>62</sup> Sofuköy köyünde 2<sup>63</sup> ve Kızık Musa köyünde 1;<sup>64</sup> Silivri kazasında Eski Nusret köyünde 2;<sup>65</sup> Hatunili kazasında Kaynarca köyünde 1<sup>66</sup> ve Kaya Yörük Mezrasının Yörük olan halkında 2<sup>67</sup> güreci vardır. Pınarhisar kazasında Avcılar köyü yağcı-güreci idi. Köyde 2'si doğancı olmak üzere 33 nefer vardı.<sup>68</sup>

#### 1.1.2.2. Taycılar ve Taycı-ı Hasalar

Taycıların görevi has ahır için yetiştirilen tayların hizmeti ile ilgilenmektir. Taycılar başta Sultanönü, Eskişehir ve Karacahisar olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde görev yapmışlardır. Taycılar hizmetleri karşılığında vergilerden muaf tutulmuştur.<sup>69</sup>

Bergos kazasında Küçüksalı köyünde 4;<sup>70</sup> Hasköy kazasında Beyobası köyünde 4<sup>71</sup> taycı, Köse Tahir köyünde 3 taycı-ı hasa ve 1 taycı<sup>72</sup> ve Keyser köyünde 2 taycı-ı hasa ve 3 taycı<sup>73</sup> vardır. Babaeskisi kazasında yaşayan Kullfallı Yörük cemaatinde 1 taycı-ı hasa,<sup>74</sup> Ahmedli karyesi sınırında yaşayan Osman obası cemaatinde 3 taycı,<sup>75</sup> Akıncılı köyünde 7,

---

<sup>59</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.47.

<sup>60</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.72a.

<sup>61</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.73a.

<sup>62</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.74.

<sup>63</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.75.

<sup>64</sup> TKGM. TADB.TTd.165, poz 133.

<sup>65</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.111a.

<sup>66</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.123a.

<sup>67</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.118b.

<sup>68</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.131 ve TKGM. TADB.TTd.165, s.132.

<sup>69</sup> Sertoğlu, a.g.e, s.330.

<sup>70</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.39.

<sup>71</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.55a.

<sup>72</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.56.

<sup>73</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.64a.

<sup>74</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.69.

<sup>75</sup> TKGM. TADB. TTd.165, s. 69.

<sup>76</sup> Babaeskisi kazasında Sofuköy köyünde 1<sup>77</sup> taycı-ı hasa vardır. Kazada ayrıca 4 taycı-ı hasa daha vardır. <sup>78</sup>

### 1.1.2.3.Korucular

Korucuların görevi has ahıra ait koruları beklemek ve korumaktır. Bekçi de denilen korucular zamanı gelince buralardaki otları biçerek satarlar, birinci mirahur de her yıl otların bedelini Enderun Hazinesi'ne teslim ederdi. Korucuların bir kısmı maaşlı iken bir kısmı da hizmetleri karşılığında bazı vergilerden muaf tutulmuştur. <sup>79</sup> Hasköy kazasında Arız köyünde 2 korucu-ı hasa ve 1 korucu vardır. <sup>80</sup>

### 1.1.2.4.Miri Otluk Hizmeti Yapanlar

Has ahır için gerekli otun temin edilmesinden otluk emini sorumludur. Bu ahırlardaki hayvanların ot ihtiyacı her yıl Hıdırellezden sonra çayırlardaki otların biçilmesi ve satın alınan otlarla karşılanmıştır. Otun biçilmesi için birçok amele ve tırpancı çalışmıştır. Miri çayırlardan elde edilen otların kış gelmeden transferine, belirli arabalarla çekluh ve kayıklara taşınarak has anbara (anbar-ı amire) götürülmesine önem verilmiştir. <sup>81</sup>

Çorlu kazasının halkı eskiden beri has ahır için otluk ve saman çekmek ile yükümlü tutulmuştur. Ancak kaza halkından hassa kadırgalar için ağaç kesmeleri ve çekmeleri istenmiştir. Bunun üzerine kaza halkından Ahmed başkente gidip bu duruma itiraz etmiştir. Bu konuda verilen hüküm ile has ahıra otluk ve saman hizmeti yapanlardan kadırgalar için ağaç istenmemesi bildirilmiştir. <sup>82</sup> Yine Çorlu kazasında Öksüz, Müsellem ve Köprüceli köylerinin ahalişi miri otluk için araba vermek şartıyla örfi vergilerden muaf tutulmuştur. <sup>83</sup>

<sup>76</sup> TKGM. TADB. Ttd.165, poz 119.

<sup>77</sup> TKGM. TADB. Ttd.165, s.75.

<sup>78</sup> TKGM. TADB. Ttd.165, s.70a.

<sup>79</sup> Abdülkadir Özcan, "İstabl", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 19, İstanbul 1999, s. 205.

<sup>80</sup> TKGM. TADB. Ttd. 165, s.60b.

<sup>81</sup> Zeynel Özlü, "İstabl-ı Amirede (Has Ahırda) Bulunan Hayvanlar ve Beslenmeleri Üzerine Bazı Notlar", Vakıflar Dergisi, Sayı 32, Ankara 2010, s.166.

<sup>82</sup> BOA., MD. 6. HK.100, (tarih: H. 7 Cemaziyellevvel 972/M. 11 Aralık 1564.)

<sup>83</sup> BOA, MD, nr. 30, s.258, hk.602. (H. 28 03 985/M. 15 Haziran 1577)



## 1.2.Geri Hizmet Sebebiyle Muaf Olanlar

### 1.2.1. İstanbul Tersanesine (Tersâne-i Âmireye) Hizmet Edenler

İstanbul Tersanesi Osmanlı denizcilik faaliyetinin merkez üssüdür. Tersaneler gemilerin inşa ve techiz edildiği yerlerdir.<sup>84</sup> Vize kazasında Midye köyünün halkı İstanbul Tersanesi'ne hizmet etmek karşılığında diğer hizmetlerden muaf tutulmuştur. Ancak köy halkından varil tahtası istenmiş, halk muaf olduklarını söyleyerek bu isteğe itiraz etmiştir. Bunun üzerine Vize Kadısı'na gönderilen 31 Mart 1574 tarihli bir hükümde Midye köyü halkının İstanbul Tersanesi'ne hizmeti karşılığında diğer hizmetlerden muaf oldukları bildirilmiştir.<sup>85</sup> Vize kazasında Ortaköy ve Bıçak köyleri miri kadırğa kerestesi ve sair kereste teklif olduğunda hizmetlerini yerine getirmekte iken köylerden miri saman istenmiş, halk iki teklife güçlerinin olmadığını söyleyerek itiraz etmiştir. Vize kadısı bu durumu merkeze bildirdiğinde halk miri kereste hizmetinde iken bir hizmet daha teklif olunmasının sebebi sorulmuş, kadının da bu işte sorumluluğu olduğu belirtilmiş ve köylerin halkına miri keresteden başka bir hizmet yüklenmemesi bildirilmiştir.<sup>86</sup>

### 1.2.2.Kürek Temin Edenler

Osmanlı donanmasında çekdiri türü gemileri yürütmek için kullanılan gönderlere kürek denilmekteydi. Donanmanın her sene sefere çıkması sonucu kürek ihtiyacı devamlı hale gelmişti. Kürekler genellikle kereste ve gürgen ağacı bulunan yerlerden ocaklık olarak temin edilmiş ya da Üsküdar, Gebze gibi yerlerden de ihtiyaç halinde istenmiştir.<sup>87</sup> Ayrıca kürek temini için muafiyet yolu da kullanılmıştır.

Vize kazasında Turuyla ve Odgar köyleri kürek hizmeti karşılığında muaf tutulmuştur. Turuyla köyü 60<sup>88</sup> ve Odgar köyü 170<sup>89</sup> neferdir. Turuyla ve Odgar köyleri her sene 400 âdet filuka küreği vermeleri karşılığında avarız türü vergiler ve örfi vergilerden muaf tutulmuşlardı.<sup>90</sup>

Pınarhisar kazasında Mihaloğlu evkafından olan Yenice, Sazde ve Midye köylerinin halkı mavna küreğine mültezimdi. Ancak köyler mavna küreği

<sup>84</sup> İdris Bostan, Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s.147-150.

<sup>85</sup> BOA, MD, nr. 24, s. 135 hk.375.

<sup>86</sup> BOA, MD, 34, s. 199, h. 416. (H. 6 Rebiülahir 986/ M. 12 Haziran 1578).

<sup>87</sup> İdris Bostan, a.g.e., s.147-150.

<sup>88</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 19 (yan sayfa okunamadığından nefer sayısı kesin değildir.)

<sup>89</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 19- TKGM. TADB.TTd.165, s. 24

<sup>90</sup> BOA, MD, nr. 25, s. 147, hk.1537.

hizmetini yerine getirdikten sonra kendilerinden bin adet filuka küreği istenmiştir. Bu köylerin halkı başkente bir kişiyi göndererek durumu anlatmıştır. Bunun üzerine Pınarhisar kadısına gönderilen 16 Mart 1572 tarihli bir hükümle köylerin halkının bin adet mavna küreğine bedel olan filuka küreğini kestirip teslim etmeleri ve teslim ettiklerinde mavna küreği hizmeti karşılığında muaf oldukları usulle yine muaf tutulmaları bildirilmiştir.<sup>91</sup>

### 1.3. Konum ve Güvenlik Hizmeti Sebebiyle Muaf Olanlar

Vize sancağı İstanbul'dan Silistire'ye giden sağ kol üzerinde yer almaktadır.<sup>92</sup> Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın ortalarından itibaren kargaşa ve karışıklıklar yaşanmıştır. Vize ve çevresi dağlık coğrafi konumundan dolayı eşkıyalık faaliyetleri için elverişli bir durumdadır. Eşkıyalar bölgenin şartları sayesinde takipten rahatlıkla kaçabilmekte ve izini kaybettirmektedir. Mühimme defterlerinden tespit ettiğimiz hükümlere göre Vize sancağında hırsızlık,<sup>93</sup> yol kesme, ev basma ve adam öldürme<sup>94</sup> gibi olaylar yaşanmaktaydı.

<sup>91</sup>BOA, MD, nr. 10, s. 144, hk.220.

<sup>92</sup> Sema Altunan, "XVIII. Yüzyılda Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı Rumeli Sağ Kol Menziller", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, S. 18, 2005, s. 2, 3, 5. (Ayrıca Osmanlı Devleti'nde resmi haberleşmenin sağlanmasında kullanılan menziller XVI. yüzyılın sonlarına doğru gelişmiş ve haberleşme hizmetinin yanı sıra seferlerde askerlerin sevk edildiği, ekonomik faaliyetlerin olduğu merkezler haline gelerek önemli görevler üstlenmişlerdi. Osmanlı Devleti Rumeli'de menzilleri Sol Kol (Via Egnitia), Orta Kol (Via Militaris) ve Sağ Kol (Kırım-Karadeniz Ticaret Yolu) olarak üç ana yol üzerinde kurmuştu. Sağ kolun ticari önemi burada yer alan menzillerin ekonomik açıdan önemli işlevler yapmasına yol açmıştı. Altunan, a.g.m., s.2, 3, 5.)

<sup>93</sup> BOA, MD, no. 6, hk. 253: Vize beğine ve livâ-i mezbûre kâdîlarına hüküm ki: Livâ-i mezbûrun hırsuz u harâmîsi ve sâyir ehl-i fesâd ü şenâ'ati eksük olmayup tettebbu' olundukda ekseriyâ ırgad tâyifesinden olup kefilîsüz olmağla muttasıl vilâyete ve ebnâ-i sebîle zarar u husrân irişdürmekden hâli olmadukları ecilden taht-ı hükûmetinüzde olan ırgad tâyifesi yoklanup görölüp eger Dergâh-ı Mu'allâm kullarından ve eger yeniçeri vü zî'amâ vü erbâb-ı tîmâr ve re'âyâ tâyifesinden her kimde ise kefilîsüz ırgad kalmayup cümlesi kefillenmesin emridüp....

<sup>94</sup> BOA, MD, nr.3, hk. 1181: ... Baba-eskisi kazâsına tâbî' Dam-başı nâm karyeden Pîrî Paşa nâm kimesnenün gice ile evi basılıp bir oğlı ve bir kulu katl olunup ve nefsi Baba-eskisi'nden Hacı Hasan nâm kimesnenün dahı evi basılıp kendü katl ve espâbî gâret olunup ve niçe kimesnenün mezkûrda rehîn konmuş espâbî dahı bile alınup bu fesâdı idenler dağlarda olan kâfir karyeleridür diyü istîmâ' olunmağın..

### 1.3.1.Derbendçiler

Derbendler önemli geçit noktalarında yer almış, yolların ve geçitlerin emniyetini sağlamışlardır.<sup>95</sup> Derbendçiler derbendlerin ve bazı tehlikeli yerlerin mustahfizlarıdır. Derbendçiler iki bölüktür. Bunlardan bir bölümü tımarlıdır ve görevleri derbendleri ve tehlikeli yerleri korumak, gelen geçeni koruyup yardım etmektir. Asıl derbendçi olanlar muafiyetle görev yapanlardır. Muafiyetle görev yapan derbendçiler görevli oldukları tehlikeli yerlerde yaşarlar, görevleri gelen geçeni korumak, derbendlerinin sınırı içerisindeki taşlık yerleri temizlemek, geçilmesi zor olan yerleri tamir etmektir.<sup>96</sup>

Arşiv kaynaklarında sancakta bulunan derbendçi köylerinin derbend yazılma sebepleri hakkında bilgiler vardır. Buna göre Vize kazasında yer alan ve deryaya yakın tehlikeli bir yerde olan Kösice köyünün halkı tehlikeli olan yerleri gözetmek ve korumak üzere derbendçi idiler.<sup>97</sup>

Hasköy kazasında Üçkilise köyü'nün halkı firar etmiştir. Umumi yol (tarik-i amm) üzerinde olan köye gelip gizlenen haramiler buradan geçen yolcu, tavukçu ve esnafı soymuş, öldürmüş ve etraftaki mandıraları basmıştır. Bu sebeple Dereköy ve Sekbanıvaz köyleri de firar etmiştir. Derbendçiler 10 neferdir.<sup>98</sup> Yine Hasköy kazasında Kurdkayası ve Ahmedli köyleri derbenddir. Köylerin halkı gelen geçen yolculara yardım etmek ile yükümlü tutulmuştur. Kurdkayası köyü toplam 20, Ahmedli köyü 23 neferdir.<sup>99</sup>

Silivri kazasında Bekirli köyünün halkı yolcuları korumak derbendçidir. Köy toplam 29 neferdir.<sup>100</sup> Hatunili kazasında Fakihderesi köyü derbenddir. Köy toplam 114 neferdir.<sup>101</sup>

Sancaktaki köylerin derbendçi olma prosedürü hakkında arşiv kaynaklarında bilgiler vardır. Buna göre Hasköy kazasındaki köylerin halkı mahallin boş kaldığından tehlikeli olduğunu belirtmiş, bu yüzden Üçkilise köyünün derbend olması gerektiğini söylemiştir. Mahmudpaşa Hasları kadısı bu durumu bir mektup ile arz etmiştir. Kadıya gönderilen 21 Eylül 1567 tarihli hükümde belirtilen yerlerin derbend olmasının gerekli

<sup>95</sup> Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı, Eren Yayıncılık, İstanbul 1990, s.9.

<sup>96</sup> Sofyalı Ali Çavuş, a.g.e., s. 73-75.

<sup>97</sup> BOA, MD, nr.26,s.186, hk.507.

<sup>98</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 61a.

<sup>99</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 64b. ve 65a.

<sup>100</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 112a.

<sup>101</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 115a ve b.

olup olmadığını, derbend olması gerekirse kaç derbendçi gerektiğini bildirmesi söylenmiştir.<sup>102</sup>

Silivri kazasında Yeniköy mezrası Devletlü Kavaf (?) adıyla bilinen tehlikeli bir yolun üzerinde olduğundan Haslar kadısı İstanbul'a mektup göndermiştir. Kadı mekubunda Yeniköy'de sair derbendler gibi muaf olmak şartıyla bir derbend kurulur ve hariçten reâyâ gelip yerleşirse mezranın mamur olacağını bildirmiştir. Bunun üzerine kadiya gönderilen 2 Mart 1587 tarihli hükümde kimseye raiyyet yazılmayan (yazılısı ve nizalı olmayan) reâyâ sair derbendler gibi muaf olmak üzere bu mezraya yerleşmek isterlerse kimsenin onlara müdahale etmesine izin vermemesi, gelip yerleşenleri kimler olduğu ve kaç kişi olduklarını yazıp bildirmesi emredilmiştir.<sup>103</sup>

Derbendçiler hizmetlerini yaptıkları müddetçe avarız türü vergiler ve örfi vergilerden muaf tutulmuştur.<sup>104</sup> Derbendçilerin tabi oldukları ve derbend âdeti denilen vergi düzenine göre derbendçilerden ziraat yapanlar öşür ve resimlerini; ziraat yapacak yeri olmayanlar ise belirli bir miktar akçeyi vergi olarak ödemekle yükümlü tutulmuştur. Hristiyan derbendçiler cizyenin yanı sıra derbend âdetine göre ispençe, öşür ve ağnam resmi de vermekle yükümlü tutulmuştur.<sup>105</sup>

Sancakta Vize kazasında Kösice köyünün halkı<sup>106</sup> ve Silivri kazasında Bekirli köyünün halkı<sup>107</sup> örfi vergilerden muaf tutulmuşlardır. Kösice köyündeki derbendçilerin muafiyetinden bahsedilirken “sair derbendçiler gibi örfi vergilerden muaf oldukları belirtilmiştir.<sup>108</sup>

Hasköy kazasında Üçkilise köyü 1569 tarihli tahrir defterine derbend, halkı ise avâız türü vergiler ve örfi vergilerden muaf olarak derbendçi yazılmıştır. Derbendçiler yaptıkları ziraatin karşılığında öşürlerini tımar sahibine vermekle yükümlü tutulmuştur.<sup>109</sup> Hasköy kazasında Kurdkayası ve Ahmedli köylerinin halkı avâız türü vergiler ve örfi vergilerden muaf tutulmuştur.<sup>110</sup>

<sup>102</sup> BOA, MD, D. 7, HK.255, (tarih: H. 17 Rebiülevvel 975/M. 21 Eylül 1567.)

<sup>103</sup> BOA, MD, nr. 62, s.23, hk.62.

<sup>104</sup> Sofyalı Ali Çavuş, a.g.e., s. 73-75.

<sup>105</sup> Orhonlu, a.g.e., s. 51-53.

<sup>106</sup> BOA, MD, nr.26,s.186, hk.507.

<sup>107</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 112a.

<sup>108</sup> BOA, MD, nr.26,s.186, hk.507.

<sup>109</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 61a.

<sup>110</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 64b.-65a.

Derbendçilerden bazı zamanlarda kanuna aykırı olarak bazı vergiler istenmiştir. Buna göre Vize kazasında derbend olan Kösice köyünün halkına emre aykırı olarak vergi teklif edilmiş ve köy halkı İstanbul'a adam gönderip bu durumu bildirmiştir. Bunun üzerine Vize Kadısı'na gönderilen 1 Eylül 1574 tarihli hükümde köyün defterde derbendçi olarak yazıldığı belirtilerek köyün derbend olmasının gerekli olup olmadığını bildirmesi, kadının köyü görmesi, köy tehlikeli bir yerde olup derbend olması, gelen geçenin yararına olan bir yere köyü derbend kaydetmesi ve kaç haneyi derbendçi kaydettiğini bildirmesi emredilmiştir.<sup>111</sup>

### 1.3.2.Yol Üzerinde Olan Yerleşim Yerlerinde Yaşayanlar

Bir yerleşim yerinin ulaşım ağı üzerinde, orduların geçtiği askerî güzergâh ve ticaret yolu üzerinde olması yerleşim yerinin değerini artıran hususlardır.<sup>112</sup> Ancak yolcuların, tüccarın ve ordunun bu mahallerde konaklaması köy ve kasaba halkının bu durumdan maddi açıdan olumsuz olarak etkilenmesine yol açmaktadır. Bu durumla karşılaşan halk bazen yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmıştır. Halkın yaşadıkları sorunları iletmesi üzerine devlet bu mahallerde yaşayan halkın da isteğiyle, onların gördükleri zararların karşılığı olarak ya da yaşadığı yeri terk edenlerin (cela-yı vatan edenlerin) yerlerine dönmelerini sağlamak amacıyla halka bazı vergilerden muafiyet tanımıştır.<sup>113</sup>

Vize sancağında işlek bir yol üzerinde olmaları sebebiyle Kulballuca köyü,<sup>114</sup> Pınarhisar kazasında Burgaz kasabası,<sup>115</sup> Silivri<sup>116</sup> ve Bergos<sup>117</sup> kazalarının halkı sıkıntı yaşamıştır. Hatta Kulballuca köyünün halkı bu sebeple köylerini terk etmiş, köy boş (hâlî) kalmış, ehl-i fesat burada toplanmıştır. Bu sebeple köy halkının yerlerine geri götürülmeleri ve muaf olmaları için hüküm verilmiştir. Bergos kazası yol üzerinde olmasının yanı sıra konak mahalli idi.<sup>118</sup>

Yol üzerinde yaşayan halkın bir kısmı kendilerine bu sebeple muafiyet verilmesini istemiş ve bu istekleri kabul edilmiştir. Buna göre Pınarhisar

<sup>111</sup> BOA, MD, nr.26,s.186, hk.507.

<sup>112</sup> Zübeyde Güneş Yağcı, "Osmanlı Menzil Teşkilatı İçerisinde İzmit Menzili Ve Önemi", (basılmış bildiri), Kocaeli Belediyesi Karamürsel Alp Sempozyumu, 03-05 Nisan 2015, s.338.

<sup>113</sup> BOA, MD, nr. 7,s. 849, hk.2325., BOA, MD, nr. 15,s.171, hk.1433.

<sup>114</sup> BOA, MD, nr. 15, s.171, hk.1433.

<sup>115</sup> BOA, MD, nr. 7, s. 849, hk.2325.

<sup>116</sup> BOA, MD, nr. 21, s.120, hk.292.

<sup>117</sup> BOA, MD, nr.22,s.97, hk.200.

<sup>118</sup> BOA, MD, nr.22,s.97, hk.200.

kazasında Burgaz kasabasının ve Bergos kazasının halkı başkente kendi durumlarını bildirerek muafiyet verilmesini talep etmiş ve bu istekleri kabul edilmiştir. Buna göre Pınarhisar kazasında Burgaz kasabasının halkı bu sebeple başkente adam göndermiş, sıkıntılarını anlatmış, kendilerine bu sıkıntıları yüzünden nüzul, avâriz ve sair örfi vergilerden muafiyet verilmesini rica etmişler ve bu istekleri kabul edilmiştir.<sup>119</sup> Silivri kazasının halkı ise hazine beklemek, kılavuz olmak, acemi oğlanı beslemek, avâriz vermek ve otluk çekmek hizmetlerini yerine getirdikten sonra kendilerinden kürekçi vermeleri talep olunursa suçularını kürekçi vermek şartıyla kürekçi hizmetinden muaf olmalarını rica etmiştir. Bu durumu bildiren Silivri kadısına gönderilen 23 Şubat 1573 tarihli hükümde yukarıda belirtilen şartlar karşılığında halka kürekçi hizmetinden muafiyet verildiği bildirilmiştir.<sup>120</sup> Vize Sancağı'nda Kulballuca köyünün halkının yerlerine geri götürülmeleri ve muaf olmaları için hüküm verilmiştir.<sup>121</sup>

Sancakta yol üzerinde olan bir yerleşim yerinde yaşamaları sebebiyle muaf olan halka genellikle örfi vergilerden muafiyet verilmiştir. Buna göre Burgaz kasabasının halkı Pınarhisar kadısına gönderilen 20 Ekim 1568 tarihli hükme göre nüzul, avâriz ve sair örfi vergiden,<sup>122</sup> Vize Sancağı'nda Kulballuca köyünün halkı örfi vergiden<sup>123</sup> ve Bergos kazasının halkı tüm örfi vergilerden<sup>124</sup> muaf tutulmuştur. Sancakta Silivri kazasının halkı ise Silivri kadısına gönderilen 23 Şubat 1573 tarihli hükmüne göre kürekçi hizmetinden muaf tutulmuştur.<sup>125</sup>

Sancakta muafiyet uygulaması ile ilgili bazı suistimaller yaşanmıştır. Bu suistimallerden bir kısmı halka muafiyetlerine aykırı olarak vergi teklif edilmesi şeklindedir. Buna göre Vize Sancağı'nda Kulballuca köyü örfi vergilerden muaf tutulmuştur. Ancak muafiyet hükmünde otluk, samanlık ve zahire konuları belirtilmediğinden halka bu konuda müdahale edilmiş ve halkın bir kısmı yerlerini tekrar terk etmiştir. Köy halkının bu durumu başkente bildirmeleri üzerine gönderilen 6 Kasım 1571 tarihli hükme göre köy halkına otluk, samanlık ve zahire hizmetinden de muafiyet tanınmıştır.<sup>126</sup>

<sup>119</sup> BOA, MD, nr. 7, s. 849, hk.2325.

<sup>120</sup> BOA, MD, nr. 21, s.120, hk.292.

<sup>121</sup> BOA, MD, nr. 15, s.171, hk.1433.

<sup>122</sup> BOA, MD, nr. 7, s. 849, hk.2325.

<sup>123</sup> BOA, MD, nr. 15, s.171, hk.1433.

<sup>124</sup> BOA, MD, nr.22,s.97, hk.200.

<sup>125</sup> BOA, MD, nr. 21, s.120, hk.292.

<sup>126</sup> BOA, MD, nr. 15, s.171, hk.1433.

Aynı tarihli bir diğer hükme göre Bergos nefsinde yaşayan halktan örfi vergilerden muaf olmalarına rağmen miri davarlar için saman istenmiştir. Bergos kadısı miri davarlar için saman istendiği ve bunun mümkün olmadığını, Vize Kazası'ndan Bergos'a ilhak olunan Çatalca'ya gönderilmesi ferman olunan saman Bergos'ta her sene ambara konulursa miri davar için saman temini konusunda sıkıntı çekilmeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Bergos kadısına gönderilen 28 Haziran 1573 tarihli hükümde Bergos'a ilhak olunan Çatalca köyünden irsali ferman olunan samanın Nefs-i Bergos'a gönderilip burada ambara getirtilmesi emredilmiştir.<sup>127</sup>

Sancakta suistimalde bulunanlar sadece devlet görevlileri değildir, muaf ve müsellemlerin ayrıcalığından yararlanmak isteyen bazı kişiler de suistimalde bulunmuştur. Buna göre Bergos kazası halkının muafiyeti etraftan pir, sağır, sefere iktidarı olmayan eşkinci, yağcı, müsellemler ve ellici taifesinden bazı kimselerin kaza halkının muafiyetlerinden yararlanmak amacıyla Bergos'a gelerek yerleşmesine yol açmıştır. Bergos Kadısı'nın bu durumu bildirmesi üzerine kendisine gönderilen 28 Haziran 1573 tarihli hükümde kadının sonradan gelip köye yerleşenleri defterden çıkarması bildirilmiştir.<sup>128</sup>

#### 1.4.Ulaşım Hizmeti Sebebiyle Muaf Olanlar

##### 1.4.1.Köprücüler

Köprücü genel olarak yapılan köprünün bakım ve muhafazası ile görevli olan kişidir. Bazen köprücü yerine meremetçi de denilmiştir. Osmanlı yol sisteminin işleminde köprücüler derbendçiler, kaldırımcılar ve gemiciler ile önemli bir yere sahiptir. Köprücüler buldukları yere göre Müslüman ya da Hıristiyan olabilirdi.<sup>129</sup>

Sancakta –aynı zamanda mirliva hası olan- Hayrabolu nefsinin halkı köprülere hizmet etmek şartıyla avârız türü vergiler ve örfi vergilerden muaf tutulmuştur. Halk toplam 117 neferdir.<sup>130</sup> 24 Kasım 1585 tarihli bir mühimme hükmüne göre Vize, Kırkkilise, Hayrabolu, Pınarhisar, Hasköy kazalarında köprücülerin muaf olduğu vergilerden biri de celepliktiir.<sup>131</sup>

<sup>127</sup> BOA, MD, nr.22,s.97, hk.200.

<sup>128</sup> BOA, MD, nr. 22, s.97, hk.199.

<sup>129</sup> Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar, (derleyen Salih Özbaran), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No 31, İzmir 84, s. 70-72.

<sup>130</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 78a.

<sup>131</sup> BOA, MD, nr. 60, s.84, hk.191. (Bu kazalarda yaşayan celeplerin hizmete köprücü olduklarını söyleyerek itiraz etmesi köprücülerin celeplikten muaf olduğunu göstermektedir.)

### 1.4.2. Yolculara Hizmet Edenler

Vize sancağının –daha önce de belirtildiği üzere- yol üzerinde ve dağ eteklerinde olması yolcuların yolculukları sırasında asayiş sorunları yaşamasına yol açmıştır. Bu sebeple sancakta yolcuların güvenli bir şekilde yolculuk yapmasını sağlamaları şartıyla bazı köylere vergi muafiyeti verilmiştir.

Kırkkilise kazasında tehlikeli bir yer olan Yeniköy köyünde<sup>132</sup> ve Babaeski kazasının nefsinde yaşayan halka gelen geçen yolculara yardım etmek görevi verilmiştir. Yeniköy'de ve Babaeski nefsinde yaşayan halk bu görevleri karşılığında avâriz türü vergiler ve örfi vergilerden muaf tutulmuştur.<sup>133</sup>

### 1.4.3. Menzil Bargiri (Beygiri) Besleyenler

Resmî haberleşmenin sağlanmasında önemli bir yere sahip olan menziller haberleşme dışında sefer sırasında askerlerin sevk edildiği ve ekonomik faaliyetlerin yapıldığı merkezlerdir. Vize sancağı –daha önce de belirtildiği üzere- Rumeli'de sağ kol üzerinde yer almıştır. Sancakta yer alan Vize menzili muayyen menzil olmayıp gerektiği durumlarda menzil hizmeti yapmış ve ihtiyaç ölçüsünde menzil beygiri beslemiştir. Sancakta yer alan Kırkkilise menzili ise Rumeli'nin sağ kol üzerindeki önemli menzillerinden biridir. Menzil defterlerinde sağ kol tarafındaki konak noktaları genellikle Kırkkilise Menzili ile başlatılmıştır.<sup>134</sup> Devlet habercilerinin süratle yol almalarını sağlamak için menzillerde menzil beygiri daima hazır bulundurulmuştur.<sup>135</sup>

Sancakta menzil beygiri beslemek şartıyla muaf olan haneler Çorlu kazasında yaşamıştır. Bu haneler hizmetleri karşılığında avarızdan muaf tutulmuşlardır. Ancak bu haneler beygirleri kendileri beslememiş, başka kişilere besletmiştir. Bunun öğrenilmesi üzerine Çorlu Kadısı'na gönderilen hükümde muaf hanelerin yarar menzil beygirlerini kendilerinin beslemesini, başkalarına besletmemesini sağlaması bildirilmiştir. Beygir beslemek şartıyla muaf olan hane sayısı 45 olup bu haneler eskiden beri dört menzil beygiri vermekle yükümlü tutulmuştur. Muaf olan bu hanelerden kanuna aykırı olarak miri otlak için araba ihraç edilmesi

<sup>132</sup> Köy toplam 28 neferdî.

<sup>133</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 51a ve b. - TKGM. TADB.TTd.165, s. 66a.

<sup>134</sup> Sema Altunan, "XVIII. yy'da Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı: Rumeli Sağ Kol Menzilleri", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, Sayı 8, 2005, s. 2,5.

<sup>135</sup> Sertoğlu, a.g.e., s. 222.



istenmiş ancak muaf olan bu hanelerden araba istenmemesi bildirilmiştir.<sup>136</sup>

## 1.5. Yerleşim Yerinin Statüsü Sebebiyle Muaf Olanlar

### 1.5.1. Havass Köylerinin Halkı

Timar Osmanlı Devleti'nin askerî-idari teşkilatlanmasının temel direği olmuştur. Ayrıca timar miri arazi sistemini işleyişinde, 1300-1600 yılları arasında tarımsal ekonominin yönetiminde ve köylü-çiftçilerin statü ve ödemeleri gereken verginin belirlenmesinde etkili olan ana faktördür. Timarlar işlevsel olarak temelde has, zeamet ve timar olmak üzere üç türdür. Haslar ise iki türdür. Birincisi havass-ı hümayun yani prensipte gelirleri padişaha ait olsa da aslında hazine içinde yer alan haslardır. Bu tür haslar en zengin ve güvenilir gelir kaynaklarıdır. Havass-ı vüzera hükümet üyeleri, vilayet yöneticileri, sancakbeyleri, beylerbeyiler için ayrılan haslardır. Haslar serbest timarlar olup belirli dokunulmazlıkları ihtiva etmişlerdir. Buna göre has sahibi para cezaları, evlilik vergisi ve kaçak kölelerin satışından elde edilen vergi gelirlerini başka otoritelerle paylaşmak zorunda değildir.<sup>137</sup>

Havass-ı hümayun köylerinin vergi muafiyetleri vardır. Örneğin 29 Nisan 1577 tarihli bir mühimme hükmüne göre sancakta bulunan havass-ı hümayun köylerinin halkı Bender Kalesi'nin tamirine hizmet etmekten muaf tutulmuştur.<sup>138</sup>

Tahrir defterine göre Kırkkilise kazasında Kovalık köyü has-ı hümayuna dâhildir. Köy 32 neferdir.<sup>139</sup> Babaeskisi kazasında Kadı köyü has-ı hümayuna dâhildir. Köy 26 neferdir.<sup>140</sup> Hayrabolu kazasında Aydın köyü<sup>141</sup> ve Sofuaydın köyü<sup>142</sup> has-ı hümayundur. Aydın köyü 34,<sup>143</sup>

<sup>136</sup> BOA, MD, 28, s.258, hk.629. BOA, MD, 30, s.258, hk.602. ( 28 Rebiülevvel 985/M. 15 Haziran 1577) BOA, MD 34, S.310, h. 649. (H. 6 Rebiülahir 986/ M. 12 Haziran 1578).

<sup>137</sup> Timar Osmanlı Devleti'nin merkez vilayetlerinde bir süvari birliğini ve askerî-idari hiyerarşiyi desteklemek amacıyla yapılan ve miras yoluyla geçmeyen bir tahsisat idi. Halil İnalcık, "Timar", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 41, İstanbul 2012, s. 168-169, 171.

<sup>138</sup> BOA, MD, nr. 30, s.79, hk.187.

<sup>139</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 49b.

<sup>140</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s.74 (mükerrer).

<sup>141</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 83b. TKGM. TADB.TTd.165, s. 84a.

<sup>142</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 89b.

<sup>143</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 83b ve TKGM. TADB.TTd.165, s. 84a.

Sofuaydın köyü 11<sup>144</sup> neferdir. Çorlu kazasında Karacahalil köyü<sup>145</sup> ve Sinanlı köyü<sup>146</sup> has-ı hümayuna dahildir. Karacahalil köyü 7,<sup>147</sup> Sinanlı köyü toplam 32 neferdir.<sup>148</sup> Siliçri kazasında Eski Nusret karyesi yakınında olan Mehmed Paşa mezzarası has-ı padişah olup toplam 11 neferdir.<sup>149</sup> Hasköy kazasında Hızır köy has-ı hümayundur. Köy halkı ziraatçi olup öşürlerini vermekle yükümlü tutulmuştur. Köy toplam 6 neferdir.<sup>150</sup> Hayrabolu nefsi mirliva hassıdır. Burada yaşayan halk toplam 117 neferdir.<sup>151</sup>

### 1.5.2. Vakıf Köylerinin Halkı

Vakıf bir kişinin menkul veya gayrimenkul mal veya mülkünün Allah'a yakın olmak amacıyla dinî veya sosyal bir amaç için tahsis etmesidir. Vakıflar kuruluş şekillerine göre menkul ve gayrimenkul olmak üzere iki çeşittir. Gayri menkul vakıflarından ilki cami, medrese, imaret ve kütüphane gibi halka bedelsiz hizmet veren müesseselerdir. Kamu yararına kurulan vakıfların hizmet vermesi için gelire ihtiyaç vardır. Bu sebeple vâkıf yani vakfı kuran kişi vakıf tesis ederken mülkü olan ev, dükkân, bağ, bahçe, hatta bazen bir köy veya köyler topluluğunu da vakfetmiştir.<sup>152</sup>

Devlet mülkiyeti devlete ait olan toprakların tasarruf hakları ile bu topraklardan devletin alacağı vergi gelirlerini yaygın bir uygulama olarak vakıflara bağlamıştır. Devlet toprağın mülkiyetini değil, tasarruf hakları ve gelir kaynaklarını devretmiştir. Bu esasa dayanarak kurulan vakıflara vakf-ı irsâdî veya gayri sahih vakıflar denmiştir. Mülk arazinin hukuka uygun olarak vakfedilmesi için hükümdarın mülk olarak vermesi gerekmektedir. Mülkiyeti alan kişi bu işlem için kendisine verilen temlikname ile tasarruf hakları ve gelir kaynaklarını devraldığı topraklardan elde edecekleri gelir kaynaklarını vakıf kuruluşlarına tahsis ederek toplumun yararına kullanmıştır. Bu tür vakıfları genellikle saray

<sup>144</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 89b.

<sup>145</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 102b.

<sup>146</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 103b.

<sup>147</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 102b.

<sup>148</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 103b.

<sup>149</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 112b.

<sup>150</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 65a.

<sup>151</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 78a.

<sup>152</sup> Mübahat S. Kütükoğlu, Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel Ve İktisadi Yapısı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020, s.60-61.

mensupları, sadrazamlar, Darüssaade ağaları ve yüksek dereceli devlet memurları kurmuştur.<sup>153</sup>

Vize sancağı sultanlar, ümera ve ulema (üst düzey yöneticiler) ve halktan hayır sahipleri tarafından kurulan vakıflar sayesinde Müslüman Türk şehri haline gelmiştir. Vize sancağının – devletin diğer sancaklarında olduğu gibi- kültürel, sosyal ve ekonomik olarak gelişmesinde ve şehirleşmesinin tamamlanmasında vakıflar da etkili olmuştur.<sup>154</sup>

Tahrir defterine göre Bergos kazasında Odunseki köyü Sultan Selim Vakfı'na ilhak edilmiştir. Köy 43 neferdir.<sup>155</sup> Hasköy kazasında Boyalık köyü Süleymanpaşa vakfidir. Köy halkı ispençe, adet-i ağnam gibi ve sair rüsumlarını miriye vermekle yükümlü olup toplam 20 neferdir.<sup>156</sup>

Vakıf köylerinin vergi muafiyetleri vardır. Buna göre Vize sancağında yaşayan vakıf reayası 29 Nisan 1577 tarihli bir mühime hükmüne göre Bender Kalesi'nin tamirinden<sup>157</sup> ve 24 Kasım 1585 tarihli bir hükme göre celeplikten<sup>158</sup> muaftır.

III. Murad tarafından Vize kadısına gönderilen 1 Temmuz 1589 tarihli bir fermana göre kazada yer alan Hediye köyü Sultan Bayezid Han kervansarayının vakfidir. Köy halkı yol üzerinde ve tehlikeli bir yerde olan kervansarayı korumak için derbendçi yazılmıştır. Köy halkı bu hizmeti yerine getirmeleri şartıyla avâız türü vergiler ve örfi vergilerden muaf tutulmuştur. Ancak köy halkından muafiyetlerine aykırı olarak odun, saman ve akçe teklif olunmuştur. Köyden birkaç kişinin bu durumu bildirmesi üzerine Vize kadısına gönderilen hükümde Hediye köyü halkının kervansaray için vakıf olarak yazıldığı belirtilerek köy halkından avâız türü vergiler ve örfi vergilerin teklif edilmemesi bildirilmiştir.<sup>159</sup>

<sup>153</sup> Özdeğer, a.g.m., s.178-179.

<sup>154</sup> Özdeğer, a.g.m., s.169-185.

<sup>155</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 35b.

<sup>156</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 64b.

<sup>157</sup> BOA, MD, nr. 30, s.79, hk.187.

<sup>158</sup> BOA, MD, nr. 60, s.84, hk.191.

<sup>159</sup> TS.MA. e., 722-15.

## 1.6. Beden ve Sağlık Durumu Sebebiyle Muaf Olanlar

Osmanlı Devleti âmâ,<sup>160</sup> pir-i fani,<sup>161</sup> malül,<sup>162</sup> marîz<sup>163</sup> ve divane<sup>164</sup> olmak gibi bedensel ve ruhsal durumlara bağlı olarak vergi muafiyeti tanımıştır. Tahrir defterine göre Vize kazasında Perver köyünde 1 âmâ<sup>165</sup> ve 1 malül;<sup>166</sup> Bergos kazasında Fenerşamlı köyünde 1 âmâ;<sup>167</sup> Hasköy kazasında derbend olan Kurdkayasında 1<sup>168</sup> ve Naib Yusuf köyünde 1<sup>169</sup> âmâ vardır. Kazada Karaca Orhan köyünde 1 pirifani- âmâ,<sup>170</sup> Edikli köyünde 1 pirifani ve 1 pirifanişed,<sup>171</sup> Budaklı köyünde 1 pirifani-malül,<sup>172</sup> Keyser köyünde 1<sup>173</sup> ve aynı zamanda derbend olan Ahmedli köyünde 1<sup>174</sup> pirifani ve 1 divane;<sup>175</sup> Kırkkilise kazasında Karasınanlı mezrasında 1 pirifani- âmâ,<sup>176</sup> Darıncı mezrasında 1<sup>177</sup> ve Küçükçayırılı köyünde 1<sup>178</sup> piri fani, Tatar köyünde 1 mariz-malül<sup>179</sup> vardı. Babaeskisi kazasında Balkar ve Saltuk mahallesinde 1,<sup>180</sup> Karahalil köyünde 1<sup>181</sup> ve Kadı köyünde 2<sup>182</sup>

---

<sup>160</sup> Kör, bkz. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1999, s. 30.

<sup>161</sup> pek yaşlı ve zayıf adam, Devellioğlu, a.g.e., s.1013.

<sup>162</sup> Sakat, Devellioğlu, a.g.e., s.667.

<sup>163</sup> Hastalıklı, Devellioğlu, a.g.e., s. 581

<sup>164</sup> Deli, Devellioğlu, a.g.e., s. 189.

<sup>165</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 11.

<sup>166</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 2.

<sup>167</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 39.

<sup>168</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 64b.

<sup>169</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 56a.

<sup>170</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 56a.

<sup>171</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 59a.

<sup>172</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 59b.

<sup>173</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 64a.

<sup>174</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 65a.

<sup>175</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 65a.

<sup>176</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 44b.

<sup>177</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 47/ TKGM. TADB.TTd.165, s. 48.

<sup>178</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 46.

<sup>179</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 49.

<sup>180</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 67a.

<sup>181</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 73

<sup>182</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 74. (mükerrer).

pirifani vardır. Kazada Akıncılı köyünde 1<sup>183</sup> ve Doğancılı köyünde 1<sup>184</sup> malül-mariz ve Cehuli köyünde 1 malül<sup>185</sup> vardır.

Hayrabolu kazasında Pirinççi mahallesinde 2 pirifani,<sup>186</sup> Köse Mehmed mahallesinde 1 pirifani-malül,<sup>187</sup> Zekeriya mahallesinde 1 pirifani-mariz,<sup>188</sup> Hacıhızır mahallesinde 1 pirifani,<sup>189</sup> Sarıyar köyünde 2 pirifani<sup>190</sup> ve 1 pirifani-malül,<sup>191</sup> Akköy köyünde 1 pirifani-malül,<sup>192</sup> Köse Rum Beğ köyünde 1 pirifani<sup>193</sup> ve Ahi Hisarbeyiköyü sınırında yaşayan yörük cemaatinde 1 pirifani<sup>194</sup> vardır. Kazada Bayramşalı köyünde 1 malül<sup>195</sup> ve Tatar köyünde 1 malül-pirifani,<sup>196</sup> Çorlu kazasında Çengerfaraşı köyünde 1,<sup>197</sup> Hosunlu köyünde 1,<sup>198</sup> Tataroğlu köyünde 1<sup>199</sup> ve Sinanlı (?) köyünde 1<sup>200</sup> pirifâni, Aydın köyünde 1 mariz,<sup>201</sup> Tatar İbrahim köyünde 1 divane (?) -pirifani<sup>202</sup> vardır.

### 1.7.Maddi Durumu Sebebiyle Muaf Olanlar

Devlet fakir yani yoksul ve parasız olanlara muafiyet tanımıştır.<sup>203</sup> Örneğin Silivri ve Çorlu kadılarına gönderilen 22 Mayıs 1568 tarihli hükümde istabl-ı amire için istenen arabaların fakirlerden istenmemesi

---

<sup>183</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 70a.

<sup>184</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 73

<sup>185</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 71b.

<sup>186</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 80a.

<sup>187</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 80a ve b.

<sup>188</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 82a.

<sup>189</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 82b.

<sup>190</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 86b.

<sup>191</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 87a.

<sup>192</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 92a.

<sup>193</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 93b.

<sup>194</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 89a.

<sup>195</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 86b.

<sup>196</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 88 a ve b.

<sup>197</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 101b.

<sup>198</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 102b.

<sup>199</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 108a.

<sup>200</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 103b.

<sup>201</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 105b.

<sup>202</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 104b.

<sup>203</sup> Devellioğlu, a.g.e., s. 248.

bildirilmiştir.<sup>204</sup> Tahrir defterine göre Vize kazasında 1 fakir (fakirülhal) vardı.<sup>205</sup>

## 1.8. Üretim Hizmeti Sebebiyle Muaf Olanlar

### 1.8.1. Yağcılar

Osmanlı yemek kültürünün ana maddesi hayvansal yağdır. Yemeklik yağ olarak genellikle sadeyağ (revgan-ı sade) kullanılmıştır. Sadeyağın öne çıkmasında halkın kaliteli sadeyağ üretimine sahip olması, sadeyağın uzun süre bozulmadan durabilmesi etkili olmuştur. Devlet halk ve sarayın tüketimi için sadeyağın piyasaya yetecek kadar üretilmesine önem vermiştir. Devlet bu sebeple reyanın bir kısmını belirli vergiler karşılığında yağ üretimine yönlendirmiştir. Bu kişiler ayrı bir yükümlülüğe sahipti ve yağcı reyası olarak adlandırılmıştır.<sup>206</sup>

Tahrir defterine göre Vize kazasında Bazarlı köyünde 1,<sup>207</sup> Küçük Kadılar köyünde 2,<sup>208</sup> Karaosmanlı mahallesinde 1,<sup>209</sup> Müsellem Aksulu (?) mahallesinde 2,<sup>210</sup> ve Dokurcunlu köyünde 2,<sup>211</sup> Bergos kazasında Subaşı köyünde 1,<sup>212</sup> ve Delibedir köyünde 8,<sup>213</sup> Kırkkilise'de 2,<sup>214</sup> kazada yer alan Beyiller köyünde 2,<sup>215</sup> Yundalanı köyünde 1,<sup>216</sup> Şeker Hasan köyünde 3,<sup>217</sup> Kadıköy köyünde 1,<sup>218</sup> Çayırılı köyü sınırında yaşayan İsmetli Yörük cemaatinde 1<sup>219</sup> ve Tatar köyünde 1;<sup>220</sup> Hasköy kazasında Kastamonu

---

<sup>204</sup> BOA, MD 4, h.1463, (H.25 Zilkade 975/M. 22 Mayıs 1568).

<sup>205</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 2.

<sup>206</sup> Ahmet Köç, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Sultan II. Murad Vakfı'nın Rumeli'deki Yağcı Reyası", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı 29, 2018, s.42.

<sup>207</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 5.

<sup>208</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 7.

<sup>209</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 7.

<sup>210</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 8.

<sup>211</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 14.

<sup>212</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 21.

<sup>213</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 38.

<sup>214</sup> TKGM. TADB.TTd.165, poz 73.

<sup>215</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 43a.

<sup>216</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 43a.

<sup>217</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 44.

<sup>218</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 45a.

<sup>219</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 46b.

<sup>220</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 49.

köyünde 2,<sup>221</sup> Hanehoş köyünde 4,<sup>222</sup> Karaca Orhan köyünde 1,<sup>223</sup> Saruca köyünde 1,<sup>224</sup> Cami köyünde 2,<sup>225</sup> Edikli köyünde 1,<sup>226</sup> Karamiş köyünde 2,<sup>227</sup> İlimin (?) köyünde 1,<sup>228</sup> Kurdkayasında 3<sup>229</sup> ve Ahmedli köyünde 1<sup>230</sup> yağcı vardır.

Babaeskisi kazasında Dinktuzu mahallesinde 2,<sup>231</sup> Cami mahallesinde 5,<sup>232</sup> Hatib mahallesinde 1,<sup>233</sup> Hacı Üveys mahallesinde 14,<sup>234</sup> Akıncılı köyünde 2,<sup>235</sup> Sofuhalil köyünde 4,<sup>236</sup> Karahalil köyünde 1,<sup>237</sup> Doğancılı köyü sınırında yaşayan Yörük Doyunlar cemaatinde 6,<sup>238</sup> Keçili köyünde 2,<sup>239</sup> Tabancalı köyünde 4,<sup>240</sup> Kızık Musa köyünde 3,<sup>241</sup> Tülüce köyünde 2<sup>242</sup> ve Yörük cemaatinde 5,<sup>243</sup> Hayrabolu kazasında İmameddin köyünde 8,<sup>244</sup> Hacı Halil mezarı Yörüklerinde 4,<sup>245</sup> Bayramşalı köyünde 3,<sup>246</sup> Sarıyar

---

<sup>221</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 53b.

<sup>222</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 54b.

<sup>223</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 56.

<sup>224</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 58a.

<sup>225</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 58b.

<sup>226</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 59a

<sup>227</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 60a.

<sup>228</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 62.

<sup>229</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 64b.

<sup>230</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 65a.

<sup>231</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 66a.

<sup>232</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 66b.

<sup>233</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 67a.

<sup>234</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 68a-b.

<sup>235</sup> TKGM. TADB.TTd.165, poz 119.

<sup>236</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 70b.

<sup>237</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 73.

<sup>238</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 73a.

<sup>239</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 73b.

<sup>240</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 74.

<sup>241</sup> TKGM. TADB.TTd.165, poz 133.

<sup>242</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 76b.

<sup>243</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 76b.

<sup>244</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 84a.

<sup>245</sup> TKGM. TADB.TTd.165, poz 146.

<sup>246</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 86a.

köyünde 1,<sup>247</sup> Kandırmış köyünde 5,<sup>248</sup> Karaşallı köyünde 1,<sup>249</sup> Çeltikçi köyünde 1,<sup>250</sup> Ulufeciler köyünde 1<sup>251</sup> ve Ahi Hisar Beyi köyü sınırında yaşayan yörük cemaatinde 1;<sup>252</sup> Silivri kazasında Küçük Kulfalı köyünde 1<sup>253</sup> ve Karakızlı köyünde 1;<sup>254</sup> Hatunili kazasında Bakırviran Cemaati'nde 5,<sup>255</sup> Aşıkviranı mezrasında 2,<sup>256</sup> Hoca Yunuslu köyünde 2,<sup>257</sup> Dülgerli köyünde 1,<sup>258</sup> Kaynarca köyünde 1,<sup>259</sup> Cemviranı mezrasında 5<sup>260</sup> ve Karaviran köyünde 1;<sup>261</sup> Pınarhisar kazasında Sekizköy köyünde 5,<sup>262</sup> Yağrınıcı köyünde 1<sup>263</sup> ve Doğançı Davud köyünde 12<sup>264</sup> yağcı vardır. Pınarhisar kazasında Avcılar köyü yağcı-güreci idi ve köy 2'si doğancı olmak üzere toplam 33 neferdir.<sup>265</sup> Yine Pınarhisar kazasında Hacıkadılı köyü yağcı ve güreciydi. Köy 1'i yağcı toplam 25 neferdir.<sup>266</sup>

Yağcı kanunnamesine göre yağcılar her sene vukiyyesi 400 dirhem olmak üzere üçer vukiyye revgan-ı sade vermekle yükümlüdür. Yağcıların çocuklarından bülüğ çağından 20 yaşına kadar sekizer akçe, yirmi yaşından sonra ise üçer vukiyye sadeyağ alınmıştır. Yağcılar hizmetleri

---

<sup>247</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 87a.

<sup>248</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 87b.

<sup>249</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 91a.

<sup>250</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 94b.

<sup>251</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 97b.

<sup>252</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 89a.

<sup>253</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 110b.

<sup>254</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 111a.

<sup>255</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 117b.

<sup>256</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 118a.

<sup>257</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 121 b ve TKGM. TADB.TTd.165, s. 122a.

<sup>258</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 122a.

<sup>259</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 123a.

<sup>260</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 124a.

<sup>261</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 124a.

<sup>262</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 130a.

<sup>263</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 132b.

<sup>264</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 125a-b.

<sup>265</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 131 ve TKGM. TADB.TTd.165, s. 132.

<sup>266</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 133. (sayı tam okunamıyor)



karşılığında avarız ve sair tekalif-i örfiyeden muaf ve müsellemlerdir. Yağcılara kimsenin müdahale ve taarruz etmesine izin verilmemiştir.<sup>267</sup>

### 1.8.2.Ortakçılar

Osmanlı toplumunda ortakçı kullar savaş tutsakları ya da satın alınan köleler olup sultanların ve yönetici sınıfının mülk ve vakıflarında çalıştırılmışlardır. Ortakçılar devlet tarafından saray ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için pirinç ekimi ve başka tarımsal girişimlerde kullanılmışlardır.<sup>268</sup> Ortakçılar elde ettikleri ürünün yarısını toprak sahibine vermeleri sebebiyle avâriz türü vergilerden muaf tutulmuşlardır.<sup>269</sup> Tahrir defterine göre Çorlu kazasında 8 nefer ortakçı vardır.<sup>270</sup>

### 1.8.3.Çeltikçiler

Osmanlı Devleti çeltiğin ziraatine büyük önem vererek teşvik etmiştir. Anadolu'da sulamaya müsait hemen her bölgede çeltik tarımı yapılmıştır. Ayrıca Rumeli'de de büyük çeltik ziraat sahaları açılmıştır. Pirinç yetiştirilmesi ve hasadı zor, sürekli suya ihtiyacı olan çok değerli bir mahsuldür. Bu yüzden devlet pirinç üretimini teşvik etmek amacıyla bir işletme düzeni ve özel bir organizasyon meydana getirmiştir.<sup>271</sup>

Osmanlı Devleti'nde çeltik ekimi genellikle büyük haslara ait yerlerde veya vakıf-mülk topraklarda yapılmıştır. Bu toprakların işletilmesinde iki yol kullanılmıştır; bunlar mukâtaa yoluyla kiraya vermek veya ortakçılık statüsü ile işletmektir. Her mukataanın başında bir çeltik emini görev yapmıştır. Eminin idaresinde özel vergi muafiyeti sağlanmış olan ve ziraatla uğraşan "çeltükçü reâyâ", kanalları temizleyen ve artan çeltük kürekçileri yer almıştır. Çeltikçilik babadan oğula geçen daimî bir statüdür.<sup>272</sup>

<sup>267</sup> Köç, a.g.m, s.63

<sup>268</sup> Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1330-1600), (çev.) Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s.117.

<sup>269</sup> Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf-Reaya Ayrımı", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı. 1/2, 2004, s.226.

<sup>270</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 106a.

<sup>271</sup> Feridun Emecen, "Çeltik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul 1993, s. 265.

<sup>272</sup> Mehmet Karagöz, "Filibe Kazası Rüsûm Defterleri ve XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında, Filibe-Tatarpazarı-Göbe'de Çeltik Ziraati", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı: 2, Elâzığ 2004, s.361-377.

Tahrir defterine göre Vize kazasında Palihorya köyü çeltikçi olup nüfusu 47 neferdir.<sup>273</sup> Kazada Karaosmanlı mahallesi çeltikçidir ve 13 çeltikçi olmak üzere 33 neferdir.<sup>274</sup> Kazada Müsellem İbrahim köyünde 2 çeltikçi vardır.<sup>275</sup> Kazada ayrıca 2 çeltikçi daha vardır.<sup>276</sup> Bergos nefsinde Köhne Cami-i ... Mescid mahallesinde 1 reis-i çeltikçiyan ve 1 çeltikçi<sup>277</sup> ve Bergos kazasında Mukdar köyünde 1 reis-i çeltikçi ve 16 çeltikçi<sup>278</sup> vardır. Kazada Yukarı Karışdıran köyü çeltikçi ve 26 neferdir.<sup>279</sup>

Çorlu kazasında Armağanşalı köyünde 7,<sup>280</sup> Oruçbeğli köyünde 2<sup>281</sup> ve Tatar İbrahim köyünde 1;<sup>282</sup> Pınarhisar kazasında Toviçe Uruzlu çiftliğinde 1 çeltikçi<sup>283</sup> vardır.

Mühimme defterlerinden tespit ettiğimiz bir hükme göre Çorlu ve Ereğli kazalarında merhum Sultan Süleyman'a ait 5 adet çeltük nehri vardır. Bu nehlere 101 nefer çeltikçi tayin olunmuş, bunların hizmetleri karşılığında avâriz, nüzul ve arpa ve saman ve otlak tahmil ve çekmek ve bi'l-cümle sair tekâlifiyeden muaf olmaları için maliye tarafından birkaç defa hüküm verilmiştir. Ancak bu hükümlere aykırı olarak çeltikçilere vergi teklif edilmiş, bu sebeple çeltikçilerin bir kısmı etrafa dağılmıştır. Bunun üzerine mezkûr kadınlara gönderilen hatt-ı hümayûn ile maliye tarafından verilen emre uygun davranılması, kimseye kanuna ve emre aykırı iş yaptırılması bildirilmiştir.<sup>284</sup>

#### 1.8.4.Celepler

Osmanlı toplumunda temel tüketim maddelerinden biri ettir.<sup>285</sup> Osmanlı Devleti'nde koyun tüccarı olan ve kasaplık hayvan alıp satan kişilere celep

<sup>273</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 5.

<sup>274</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 7 ve TKGM. TADB.TTd.165, s. 8.

<sup>275</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 7.

<sup>276</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 1.

<sup>277</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 30.

<sup>278</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 21 ve TKGM. TADB.TTd.165, s. 22.

<sup>279</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 35a

<sup>280</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 99a.

<sup>281</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 101a.

<sup>282</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 104b.

<sup>283</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 131a.

<sup>284</sup>BOA, MD, nr.72,s.234, hk.456. (H. 29 Zilhicce 1003/M. 4 Eylül 1595)

<sup>285</sup> Mehmet Sait Türkhan, 18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un Et İlaşesinin Temini: Hasa Kasabbaşılık Kurumu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yüksek lisans tezi), İstanbul, 2006, s. 21, 24, 26, 31, 34.

denmiştir.<sup>286</sup> Celeplerin görevi hayvanları salhanelere getirmektir. Celeplik sermaye gerektiren bir iştir ve gönüllülük veya zengin tüccarların mecbur tutulması ile yürütülmüştür.<sup>287</sup> Devlet ülkenin et ihtiyacını karşılayan celeplere vergi muafiyeti tanımıştır.<sup>288</sup>

Tahrir defterine göre Kırkkilise kazasında Gökçe İnehan mezrasında 1,<sup>289</sup> Hatunili kazasında Urisviranı mezrasında 3,<sup>290</sup> Orhanoğlu köyünde 2<sup>291</sup> ve Pınarhisar kazasında Doğançı Davud köyünde 1<sup>292</sup> celep vardır.

Mühimme defterlerinden celeplerin görevleri hakkında bilgi elde etmek mümkündür. Buna göre Vize, Midye, Pınarhisar, Kırkkilise ve Mahmudpaşa kazalarındaki celepler İstanbul'a koyun göndermekle görevlendirilmiştir.<sup>293</sup> 22 Nisan 1577 tarihli hükme göre sancakta Vize, Pınarhisar, Kırkkilise, Hasköy, Hayrabolu, kazalarındaki celepler celeb defterinde yazılı olan bahar koyununu tamamıyla ihraç etmek ve İstanbul'a göndermekle görevlendirilmiştir.<sup>294</sup> 1 Temmuz 1577 tarihli bir hükme göre Kırkkilise, Mahmudpaşa Hasköyü, Vize, Hayrabolu, Pınarhisarı, kazalarındaki celepler üzerlerine yazılı olan celepleri İstanbul'a göndermekle görevlendirilmiştir.<sup>295</sup>

## 1.9. Dinî Hizmet ve Statü Sebebiyle Muaf Olanlar

### 1.9.1. Zaviyedarlar ve Derviş Babalar

Zaviyedar zaviyeden gelip geçenlere hizmet eden kişidir. Zaviyedar tarafından yönetilen zaviyelerde bir tarikata mensup dervişler yaşamış, yolculara bedava yiyecek, içecek maddeleri ve yatacak yer sağlamışlardır. Zaviyedarlar bu hizmetleri karşılığında bazı vergilerden muaf

<sup>286</sup> Mehmet Ali Ünal, Osmanlı Tarih Sözlüğü, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s.142.

<sup>287</sup> M. Ebru Zeren ve Gözde Sazak, "Osmanlı Minyatürlerinde Kasaplık", Acta Turcica, Yıl 3, Sayı 2, Temmuz 2011, s.56, İnternet Erişim Tarihi: 02.04.2014. <http://asosindex.com/journal-view?id=125>.

<sup>288</sup> Kazıcı, a.g.e., s.207.

<sup>289</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 47b.

<sup>290</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 119a.

<sup>291</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 120.

<sup>292</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 135b.

<sup>293</sup> BOD, MD. 72, s.208, hk.303.

<sup>294</sup> BOD, MD. 30, s.67, hk.161

<sup>295</sup> BOD, MD. 30, s.240, hk.796.

tutulmuşlardır.<sup>296</sup> Tahrir defterine göre Hasköy kazasında Karameşe köyünde 1 zaviyedar yaşamıştır.<sup>297</sup>

Derviş bir tarikata bağlı olan kimsedir.<sup>298</sup> Babaeskisi kazasında Keçili köyünde 2 derviş baba yaşamıştır.<sup>299</sup>

## Sonuç

Osmanlı Devleti –yönetim anlayışı doğrultusunda- kendi asli görevinin askerlik, kişilerin can ve mal güvenliğini, dinî özgürlüğünü sağlamak olduğunu kabul etmiştir. Bu sebeple din, sosyal hizmet, eğitim, ulaşım ve güvenlik gibi alanlardaki hizmetleri vakıflar ya da vergi muafiyeti yoluyla yürütmüştür. Devletin vergi muafiyeti uygulamasında devrin şartları sebebiyle yaşanan para darlığı ve ulaşım sorunu da etkili olmuştur. Buna göre devletin herhangi bir hizmet için ilgili yere para ya da görevlileri göndermesi, halkın ise para darlığı sebebiyle vergilerini nakdi olarak ödemesi zordu. Böylece devlet, vergi muafiyeti yoluyla ülkenin herhangi bir yerindeki hizmeti hazineye para çıkmadan ve yerinde yaptırabilmiştir. Halk ise vergilerini nakdi olarak değil, hizmet olarak ödemiştir. Devlet ayrıca beden, sağlık ve maddi durumu sebebiyle vergi veremeyecek ve herhangi bir hizmeti yerine getiremeyecek olan kişilere de vergi muafiyeti tanımıştır.

Devlet Vize sancağında birçok sebeple vergi muafiyeti tanımıştır. Bunlar saraya hizmet etmek, konum ve güvenliğe bağlı hizmetler, ulaşım ve haberleşme ile ilgili hizmetler, üretim hizmetleri, vakıf ve hass reayası olmak, kişinin bedensel bir engelinin olmasıdır.

Tahrir ve mühimme defterlerinden tespit ettiğimiz üzere devlet, sancakta en fazla muafiyeti konum ve güvenlik hizmeti, yerleşim yerinin statüsü ve üretim hizmetlerini yapanlara tanımıştır. Devlet sancaktaki doğancılara celeplik, miri otluk hizmetini yapanlara örfi vergiler; kürek hizmeti yapan iki köye, derbendçilere, yaşadıkları yer yol üzerinde olanlara, köprücülere, yolculara hizmet edenlere ve çeltikçilere avâriz türü vergiler ve örfi vergilerden; menzil bargileri besleyenlere ve vakıf reayasına avârizdan; tersane-i amireye hizmet edenlere diğer hizmetlerden muafiyet tanımıştır. Buna göre devlet sancakta ikinci ve üçüncü dereceden muafiyet uygulamış, avâriz türü vergiler ve örfi vergilerden muafiyet tanımıştır. Bu durum

<sup>296</sup> Ahmet Güneş, “16.Yüzyılda İznik’te Zaviyeler ve Gelir Paylaşımı”, Tarih Araştırmaları Dergisi, 2004, Cilt 23, Sayı 36, s.128-130, Sertoğlu, a.g.e., s. 372.

<sup>297</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 60a.

<sup>298</sup> Devellioğlu, a.g.e, s. 177.

<sup>299</sup> TKGM. TADB.TTd.165, s. 73b.

devlet tarafından bu alanlara ikinci derecede önem verildiğini göstermektedir.

Sancağın stratejik konumu düşünüldüğünde devletin sancakta şeri vergilerden muafiyet vermemesi dikkat çekmektedir. Bu durumun devletin yüzyılın sonunda yaşadığı mali sıkıntılarının bir sonucu olduğu kabul edilebilir. Yaşanan mali sıkıntılar halkı da olumsuz olarak etkilemiştir. Bu durum onların muaf ve müsellemler grubunun ayrıcalığından yararlanmak için vergiden muaf olduklarını iddia etmelerine yol açmıştır. Suistimalde bulunanlar sadece halk değildir. Devlet görevlileri de muaf ve müsellemlerden muafiyetlerine aykırı olarak vergi talep etmiştir. Devlet bu durumda devlet görevlilerinin ve halkın muafiyet konusunda kanuna aykırı olarak davranmasını istememiş, buna yönelik kararlar vermiştir.

Mühimme defterlerinden halkın ve devletin muafiyete bakışını tespit etmek mümkündür. Buna göre sancakta yol üzerinde olan bir kasabanın halkı, bu durum sebebiyle kendilerine birtakım vergilerden muafiyet verilmesini istemiş, devlet de bu isteği kabul etmiştir. Bir başka örneğe göre devlet, yol üzerinde yaşayan halkın yerlerini terk etmemesi için önceki muafiyetlerine ek olarak başka vergilerden de muafiyet vermiştir.

Devlet askerilere devlete yaptıkları hizmetin karşılığında maaş vermek yerine vergi muafiyeti tanımıştır.

## Kaynakça

### Arşiv Belgeleri

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Tapu Arşiv Daire Başkanlığı, Tahrir Defterleri, Vize Sancağı Mufassal Tahrir Defteri TKGM. TADB. TTd.165.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Asafî, Mühimme Defterleri, (BOA. A. DVNS. MHM. d.) Numara 4, 6, 7, 10, 15, 21, 22, 24, 25, 26, 28, 30, 34, 60, 62, 72)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, TS. MA. e, 722-15.

### Kitaplar ve Makaleler

3 Numaralı Mühimme Defteri 966–968 / 1558–1560, haz. Nezih Aykut vd. T.C.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1993.

370 Numaralı Muhâsebe- Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937 / 1530) I, haz. Ahmet Özkılıç vd., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2001

AKDAĞ Mustafa, Türkiye'nin İktisadi ve İhtimai Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

AKYILMAZ Gül, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf-Reaya Ayrımı", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, sayı VIII/(1/2), 2004, s. 221-271.

AKYILMAZ Gül, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12/1-2, (2008), s. 389-420.

ALTUNAN Sema, "XVIII. yyda Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı: Rumeli Sağ Kol Menzilleri", OTAM, sayı 8, 2005, s.1-20.

- ALTUNDAĞ Şinasi, "Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma", DTCF Dergisi, Cilt, V/2, Ankara 1947, s.187-197.
- BARKAN Ömer Lütfi, 15. ve 16. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, Cilt I, İstanbul 1943.
- BİLGE Sadık Müfit, "Bir Toplumsal Sınıf İmtiyazı Olarak Osmanlı Devleti'nde Vergi Muafiyeti", Düşünen Siyaset, 2014, S.28, s.385-405.
- BOSTAN İdris, Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.
- BULDUK Üçler, XVI. Asırda Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) Sancağı, TTK, Ankara 2013.
- ÇAĞATAY Neşet, "Osmanlı Devleti'nde Reayadan Alman Vergi Ve Resimler", DTCF Dergisi, 1/5, Ankara, 1947, s.483-511.
- DEVELLİOĞLU Ferit, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1999.
- EMECEN Feridun, "Çeltik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul, 1992, s. 265-266.
- ERCAN Yavuz, "Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", Belleten, Cilt, I, V. Sayı 213, Ankara, 1991, s.371-392.
- GÜNEŞ Ahmet, "16.Yüzyılda İznik'te Zaviyeler ve Gelir Paylaşımı", Tarih Araştırmaları Dergisi, 23/36, 2004, s.123-150.
- GÜNEŞ Ahmet, "16.Yüzyılda İznik'te Zaviyeler ve Gelir Paylaşımı", Tarih Araştırmaları Dergisi, 2004, Cilt 23, Sayı 36, s.123-150.
- GÜNEŞ YAĞCI Zübeyde, "Osmanlı Menzil Teşkilatı İçerisinde İzmit Menzili ve Önemi", Kocaeli Belediyesi Karamürsel Alp Sempozyumu, (Basılmış Bildiri), 03-05 Nisan 2015, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları No: 35, Kocaeli 2016.
- HALAÇOĞLU Yusuf XIV. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.
- IŞIK Ahmet, "Avcı", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, İstanbul 1991, s. 113-115.
- İNALCIK Halil, "Raiyyet Rüşumu", Belleten, Cilt. 23, Sayı 92, Ankara, 1959, s. 575-610.
- İNALCIK Halil, "Timar", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 41, Ankara 2012, s. 168-173.
- İNALCIK Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1330-1600), (Çev.) Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.
- İNALCIK Halil, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, Eren Yayıncılık, İstanbul 2009.
- KARAGÖZ Mehmet, "Filibe Kazası Rüşüm Defterleri Ve XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında, Filibe-Tatarpazarı-Göbe'de Çeltik Ziraatı", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14/2, Elazığ 2004, s. 361-377.
- KAZICI Ziya, Osmanlı Vergi Sistemi, Bilge Yayınları, İstanbul 2005.
- KÖÇ Ahmet, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Sultan II. Murad Vakfı'nın Rumeli'deki Yağcı Reyası", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı 29, 2018, s. 41-64.

- KUNT Metin, Siyasal Tarih 1300-1600", Türkiye Tarihi 2 Osmanlı Devleti 1300-1600, (Sina Akşın yayın yönetmeni) Cem Yayınları, İstanbul 2009.
- KÜÇÜK Levent, Osmanlı Vergi Hukukunda Avâız Kavramı Ve Avâızın İdaredeki Rolü, Ankara Üniversitesi, Ankara. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2007.
- KÜTÜKOĞLU Mübahat, "Mühimme Defteri", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 31, Ankara 2006, s.519-522.
- KÜTÜKOĞLU Mübahat, "Mühimme Defteri", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 31, Ankara 2006, s. 519-522.
- KÜTÜKOĞLU Mübahat, Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020.
- ORHONLU Cengiz, Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı, Eren Yayıncılık, İstanbul 1990.
- ORHONLU Cengiz, Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar, Derleyen Salih Özbaran, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No 31, İzmir 1984.
- ORTAYLI İlber, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Cedid Neşriyat, Ankara 2007.
- ÖZ Mehmet, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler," Vakıflar Dergisi, 22, 1991, s. 429-439.
- ÖZ Mehmet, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarih Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", Vakıflar Dergisi, 22, (1991), s. 429-439.
- ÖZCAN Abdülkadir, "Çeribaşı," Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul 1993, s.270-272.
- ÖZCAN Abdülkadir, "Doğancı," Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 9, İstanbul 1994, s.487-489.
- ÖZCAN Abdülkadir, "Eşkinci," Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 11, İstanbul 1995, s.469-471.
- ÖZCAN Abdülkadir, "İstabl," Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 19, İstanbul 1999, s.203-206.
- ÖZCAN, A. Gökçe, "Osmanlı Devleti'nde Vergi Muafiyeti ve Toplum Yapısı: Vidin Sancağında Muaf ve Müsellemler", Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2022, 12/4, s. 2385-2400.
- ÖZCAN, A. Gökçe, "XVI. Yüzyılda Bana Kazasında Vergi Muafiyeti Uygulaması", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2021, 8/4, 1406-1421.
- ÖZDEĞER Mehtap, "Vize Kazası Vakıfları -XVI. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre-" Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, sayı XX/1, 2007, s.165-187.
- ÖZLÜ Zeynel, "İstabl-ı Amirede (Has Ahırda) Bulunan Hayvanlar ve Beslenmeleri Üzerine Bazı Notlar", Vakıflar Dergisi, sayı 32, 2009, s. 155-172.
- PAMUK Şevket, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- SAYIN Abdurrahman Vefik, Tekâlif Kavaidi, Maliye Bakanlığı, Ankara 1999.
- SERTOĞLU Midhat, Osmanlı Tarih Lûgati, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.
- Sofyalı Ali Çavuş, Sofyalı Ali Çavuş Kanûnnâmesi, (haz.) Midhat Sertoğlu, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992.
- Süleyman Sudi, Defter-i Muktesid, (haz.) Mehmet Ali Ünal, Fakülte Kitabevi, Isparta 2008.

**Özcan, A. G. (2024). Osmanlı Devleti'nde Muaf ve Müsellemler: XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Vize Sancağı Örneği. ANKARAD, 5(9), 99-135.**

- TELCİ Cahit, "Cemaat-i Tahtacıyan": Aydın Sancağı'nda Vergiden Muaf Tahtacı Topluluğu (XV-XIX. Yüzyıllar), *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, 2016, 13, s.5-34.
- TÜRKHAN Mehmet Sait, 18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un Et İaşesinin Temini: Hasa Kasabbaşılık Kurumu, Marmara Üniversitesi, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2006.
- UZUN Ahmet ve ARAS Ozan, "Mali Yönleriyle Osmanlı Devleti'nde Çakırcılık ve Şahincilik Teşkilatı", *Liberal Düşünce Dergisi*, sayı 83, 2016, s. 99-112.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.
- ÜNAL Ayhan Afşin, "16. Yüzyılda Midilli Sancağı'nda Ayrıcalıklı Hizmet Sınıfı Olarak Muaf ve Müsellemler Reaya", *Journal of Universal History Studies*, 3 (Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue), s. 148-161.
- ÜNAL Mehmet Ali, Osmanlı Tarih Sözlüğü, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011.
- VARLIK Çetin, XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı'nda Yerleşme ve Vergi Nüfusu, *Belleten*, 52/202, 1988, s.115-168.
- ZEREN M. Ebru, ve SAZAK Gözde, "Osmanlı Minyatürlerinde Kasaplık", *Acta Turcica*, Yıl III, sayı 2, Temmuz. İnternet Erişim Tarihi: 02.04.2014. <http://asosindex.com/journal-view?id=125>, 2011.





ANKARAD, 2024; 5(9): 137-167	<a href="mailto:ankaradergisi06@gmail.com">ankaradergisi06@gmail.com</a>
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838/ankarad.1436728

*Çeviri / Translation*

**KÜÇÜK ASYA VE ARAP AKINLARI  
(VII.-IX. Yüzyıllar)\***

**Hélène Ahrweiler**

Çev. Törebey GÜNAYDIN\*\*

**Öz:** Büyük Arap fetihleri sonrasında güney eyaletlerini Hilafet'e terk eden Bizans İmparatorluğu merkez edindiği Küçük Asya'yı müdafaaya gayret etti. VII. ve IX. asırlar boyunca devam eden Arap akınlarının önünü alabilmek için Bizans İmparatorluğu idari, iktisadi ve toplumsal düzenlemeler gerçekleştirdi. Bu düzenlemeler, etkili bir şekilde ikonakırıcı olarak adlandırılan Bizans İmparatorları tarafından hayata geçirildi. Süreç içerisinde Anadolu'nun büyük şehirlerine yerleşmeyi başaramayan Araplar, akınlarını talan ve yağma faaliyetleri ile kısıtlamak zorunda kaldı. İkonakırıcı İmparatorların geleneksel zihniyetin aksine uygulamaya koydukları Küçük Asya temelli siyaseti başarılı oldu. Bu siyasetin idarede, orduda, iktisatta ve nüfus üzerinde tatbik edilmesi sayesinde Arapların Küçük Asya'ya yerleşmelerinin önüne geçildi. Böylelikle Küçük Asya için Antikçağ son bulurken Ortaçağ başlamış oldu.

**Anahtar Kelimeler:** Bizans, Küçük Asya, Arap Akınları, İkonakırıcılık.

**L'ASIE MINEURE ET LES INVASIONS ARABES  
(VII<sup>e</sup>-IX<sup>e</sup> SIÈCLES)**

**Résumés:** L'Empire byzantin, qui a abandonné ses provinces méridionales au califat après les grandes conquêtes arabes, s'est efforcé de défendre l'Asie Mineure, choisie comme centre. L'Empire byzantin ont mis en œuvre des dispositions administratives, économiques et sociales pour empêcher les raids arabes aux VII<sup>e</sup> et IX<sup>e</sup> siècles. Ces dispositions sont effectivement mises en pratique par les empereurs byzantins appelés iconoclastes. Les Arabes, qui n'ont pas réussi à s'installer dans les grandes villes

\* Hélène Ahrweiler, "L'Asie Mineure et les Invasions Arabes (VII<sup>e</sup>-IX<sup>e</sup> Siècles)", *Revue Historique*, C.227, Sy.1, 1962, s.1-32.

\*\* Arş.Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi ABD, Orcid ID: 0000-0001-8855-0055, [torebey\\_trby@hotmail.com](mailto:torebey_trby@hotmail.com), Ankara, Türkiye.

d'Asie Mineure en cours de route, ont dû limiter leurs raids à des activités de pillage et de déprédation. Contrairement à la mentalité traditionnelle, la politique basée sur l'Asie Mineure mise en œuvre par les empereurs iconoclastes a réussi. La réalisation de cette politique dans l'administration, l'armée, l'économie et à la population a empêché les Arabes de s'installer en Asie Mineure. Par conséquent, pour l'Asie Mineure, l'Antiquité s'est terminée et Moyen Âge a débuté.

**Mots-clés:** Byzance, Asie Mineure, Incursions de Arabes, Iconoclisme.

## I.

### A. Arap Akınları Öncesi Küçük Asya

#### A.1. Etnik ve Sosyal Yapı

Büyük Arap fetihleri yedinci yüzyıla damgasını vurdu. İmparatorluktan teslim alınan güney eyaletleri Mısır, Filistin ve Suriye, Dımaşk'a yerleşen Hilafet'e ait arazileri teşkil etti. Hilafet ile an itibarıyla hemhudut hale gelen Küçük Asya, bu suretle Arap akınlara maruz kaldı. Bu akınları VII. yüzyılın ikinci yarısından IX. yüzyılın sonuna kadar iki yüzyıldan daha uzun süre devam edecek, memleket yaşamına ve tarihine kat'î surette iz bırakacaktır. Devrin Doğulu kaynak eserleri (Arapça, Süryanice, Ermenice) tarafından "Romalıların Memleketi"<sup>1</sup> olarak adlandırılan, Arap birliklerinin (Bizans kaynaklarına göre Sarazenler, İsmailîler, Amalıklar veya Blemmyeler)<sup>2</sup> düzenli olarak hücum ettiği Küçük Asya, Arapların gözünde her şeyden evvel "Romania" idi: Böylelikle coğrafi terim haline gelen bu isim, nihayetinde Bizans kaynakları tarafından benimsendi ve

<sup>1</sup> Örneğin Brooks tarafından derlenen Arapça kaynaklara bkz: E. W. Brooks, The Arabs in Asia Minor (641-750) From Arabic Sources, *Journal of Hellenic Studies*, C. XVIII, 1898, s.182-208; Daha erken dönem için: A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, H. Grégoire ve M. Canard tarafından Fransızca baskı, Brüksel, C.I, 1936, C.II, 1950; Dönemin diğer doğu kaynakları hakkında verilen liste için bkz: E. W. Brooks, "The Struggle with the Saracens 717-867", *The Cambridge Medieval History*, X.IV, 1927, s.806-807.

<sup>2</sup> Akıncıları Ἀραβες etnik lafzıyla anan Grekçe kaynak eserler, Küçük Asya'ya akınlara başlamasıyla azalır. Sarazenler, İsmailîler ve Agarenler en yaygın kullanılanlardır. ἀραβικοὶ λόγοι "Arabistan kurdu" lafzı, etnik kökenden bağımsız zalimliği ima etmek için kullanılır. Bkz: B. Latysev, *Menologii Anonymi Byzantini... Quae Supersunt*, C.I, Petropolis, 1911, s.8; V. Vasilievsky, *Russkoviz. Izsledovanja*, C.I, Petropolis, 1893, s.77. Amalıklar ve Blemmyeler'e dair bkz: Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca* (M.M. şeklinde kısaltılacak), C.VI, Viyana, 1890, s.60; *Theophanes Con.*, Bonn, s.18; *Vie de Sainte Théodora de Salonique*, ed. Kurtz, s.33, 65, vd. Bu tür küçümseyici ifadelerin imparatorluğun veya yönetimin diğer düşmanları için de kullanıldığı göz önünde tutulmalıdır, bkz: Zepos, *Jus Graecoromanum*, C.I, s.376; *Acta Sanctorum*, II, Kasım, s.347 vd. Tüm bu ifadeler genel olarak Müslümanları kökenlerinden bağımsız şekilde tarif etmek için kullanılır. Bu konuda bkz: K. Mponnès, *Euthyme Malakès*, Ta Sôzoména, Atina, 1937, s.34.

imparatorluğun tamamı için değil, yalnızca Arap harekâtlarına maruz kalan doğu eyaletlerini, bilhassa Küçük Asya'yı tarif için kullanıldı.<sup>3</sup>

Bizans siyasetinin bundan böyle en önemli vazifesi, her ne pahasına olursa olsun bu eyaleti muhafaza etmektir. Küçük Asya, bir taraftan başkente göre coğrafi konumu ve temin ettiği çok sayıda asker<sup>4</sup> nedeniyle, diğer taraftan ticarete ve sınıide kullanımı bilhassa yoğun yol ve şehir ağı ile sağlanan zirai ve madeni kaynakları<sup>5</sup> nedeniyle imparatorluk nazarında hayati öneme sahipti.<sup>6</sup>

Arap akınlalarının neticelerini kavrayabilmek ve halkı Hıristiyan Roma İmparatorluğu fikrine düşmanlığını defalarca sergilemiş Küçük Asya eyaletini Arap tehdidinden kurtarmayı arzulayan Bizans İmparatorları tarafından uygulanan siyasetin belirli yönlerini yorumlayabilmek için Küçük Asya'nın etnik yapısı ve ona özgü sosyo-kültürel sorunlar hakkında birtakım açıklamalarda bulunmak elzemdir.

Farklı medeniyetlere, dini ve kültürel geleneklere sahip çeşitli etnik unsurlar, Küçük Asya'da bir arada yaşamaktaydı. Greko-Romen kültüründen kısmen etkilenmiş yerli halk, zirai alanlarda (κῶμοι, κατοικία ülkenin özellikle iç bölgesinde yoğun olarak)<sup>7</sup> gruplar halinde yaşamını sürdürürdü. Hemen yanlarında ayrıcalıklı kesimler, şehir sakinleri, mahalli idare ve eyalet yöneticileri, geniş mülkiyet sahibi laikler veya din adamları, varlıklı tacirler, imparatora ait geniş arazilerdeki zengin çiftçiler ve her daim anlaşmazlık içinde oldukları kırsal topluluklar yer almaktaydı.<sup>8</sup> Bu

<sup>3</sup> Örnek için bkız: G. Anrich, *Hagios Nikolaos*, Leipzig, 1913, C.I, s.180, 413; *Theophanes*, ed. de Boor, s.345 vd.; *Theophanes Con.*, Bonn, s.427, A. Vasiliev, *Analecta Graecobyzantina*, C.I, Moskova, s.36, vd.

<sup>4</sup> O döneme ait çok sayıda ordu birliğinin adından (tagmata, arithmoi) anlaşılmalıdır. Mısır'da konuşlu lejyonların ekseriyetinin doğu kökenli olduğu dikkate alınmalıdır: E. Stein, *Histoire du Bas-Empire* (Fransızca Çev.), C.I, Paris, Brüksel, Amsterdam, 1959, s.56.

<sup>5</sup> Küçük Asya'nın doğal zenginlikleri için son olarak bkız: D. Maggie, *Roman Rule in Asia Minor*, C.I, Princeton, s.34 vd.; C.II, bölüm notları: The land and its riches.

<sup>6</sup> Bkız: W. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, 1890, yay. Royal Geographical Society, Supplementary Papers, C.IV; M. P. Charlesworth, *Les Routes et le Trafic Commercial dans l'Empire Romain* (Fransızca Çev.), Paris 1939; D. Maggie, *age.*, C.II, s.786-802, 901, 1048, 1138-1139, kapsamlı bir kaynakça ile.

<sup>7</sup> Asya eyaletinin etnik yapısına dair Cicero'nun aslı tanıklığına sahibiz. Bu tanıklığın tetkiki için bkız: V. Chapot, "La Province Romaine Proconsulaire d'Asie" (*Bibl. De l'École des Hautes-Études*, C.CL), Paris, 1904, s.43-45; Kırsaldaki yerleşimlere dair bkız: M. Rostovtzeff, *Social and Economic History of the Roman Empire*, Oxford, 1926, s.564; A. M. Jones, *The Cities of Eastern Roman Provinces*, Oxford, 1937, s.38-39; D. Maggie, *age.*, C.II, s.1022,1024.

<sup>8</sup> Zepos, *Jus Graecoromanum*, C.II, s. 14,18,20, 22 vs. (Tiberus'tan hikayeler); E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, C.II, s.749. Stein, İoustinianos'un bölgedeki büyük toprak sahiplerinin suistimallerini engellemek amacıyla Helenopontus'a moderator yerleştirdiğini

kesimler arasındaki Roma'nın kuruluşu ve imparatorluk idaresinin Küçük Asya'da tesis edilişine kadar eskiye dayanan aykırılıklar,<sup>9</sup> Hıristiyanlığın bölge içinde edindiği çeşitli biçimlerin kökenini teşkil eder. Yerli halk, aşağı sosyal konumları nedeniyle yeni inanca hızla katıldı, bununla birlikte önceki mistik esinli inançlarının rengini bu yeni dine verdi.<sup>10</sup> Öğretilerindeki farklılık çoğunlukla iyi tespit edilmemiş olmasına rağmen, kilise hiyerarşisine karşı boyun eğmezlikte birleşen Markioncu, Novatiancı, Sabbatıancı, Apollınarıcı, Quartodecimancı<sup>11</sup> vb. mezheplerin doğumu ve kökeni buradadır. Yasaklanan, eziyet edilen,<sup>12</sup> geçici olarak boyun eğdirilen ama asla tamamen yok edilemeyen (kilise otoritelerini XI. yy. sonuna kadar endişelendirdiler)<sup>13</sup> bu mezhepler, toplumun ihmal edilen

---

düşünecek kadar ileri gitmektedir. Kilise'nin mal varlığının önemi için bkz:H. Grégoire, *Recueil des Inscriptions Greques Chrétiennes d'Asie Mineure*, C.I, Sy.2, Paris, 1922, s.4, editörün yorumu.

<sup>9</sup> M. Rostvtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, C.II, Oxford, 1941, s.807-808; C.III, s.1523, 1567; Özellikle aynı yazarın, *Social and Economic History of the Roman Empire*, Oxford, 1926, s.322 vd., 447-448, 589.

<sup>10</sup> Hıristiyanlığın Asya'da tesadüf ettiği elverişli koşullar ve bazı bölgelerinin dini özellikleri üzerine bkz: V. Chapot, *age.*, s.507-532; genel yorumlara dair: *Cambridge Ancient History*, C. IX, 1936, s.588-589; Küçük Asya'da inancı için ölenlere ait kült merkezlerinin sayısı ve tarihi, bu bölgede Hıristiyanlığın yayılımına delil teşkil eder. Bu konu üzerine bkz: H. Delehayne, "Les Origines du Culte des Martyrs", *Subsidia Hagiographica*, C.XX, Brüksel, 1933, s.144-148; *Analecta Bollandiana (Anal. Boll. şeklinde kısaltılacak)*, C.LVII, 1940, 154 vd; *Migne Patrologia Graeca (P.G. şeklinde kısaltılacak)*, C. CXIV, satır, 52 vd.

<sup>11</sup> Eusebios'un ve Sokrates'in kilise tarihleri ve Epiphanos'un risalesi, heretiklere dair temel kaynak eserlerdir; daha erken devirler için ikona taraftarlarının heretiklere dair risaleleri mevcuttur. Dağınık haldeki bilgiler arasından Ermeni tarihçilerinin sağladığı bilgiler en farklı olanıdır. Bu konuya dair bkz: "Histoire d'Arzrouni", ed. M. Brosset, *Collection d'Historiens Arméniens*, C.I, St. Petersburg, 1874, s.135; "Samouel d'Ani", *age.*, C.II, St.Petersburg, 1876, s.361, 363-365 vs. Farklı mezheplerin epigrafik anıtları üzerine bkz: *Monumenta Asiae Minoris Antiquae*, C.I, Manchester, 1928; Grégoire'in çalışmaları için bkz: Henri Grégoire, *Byzantion (Byz. şeklinde kısaltılacak)*, C.I, 1924, s.695-710; C.II, 1925, s.329-335; C.III, 1926, s.331-411; W.M. Calder, *Byz.*, C.VI, 1931, s. 421-425; *Anatolion Studies (Mélanges W. Ramsay)*, s.59-91 vs.; ve bilhassa W. Ramsay, *Studies in the History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire*, Aberdeen, 1906; aynı yazar, *The Cities and Bishorics of Phygia*, C.I, Clarendon Press, 1895; C.II 1897; bütünlüklü çalışma için bkz: G. Freeman, "Montanism and Pagan Cults of Phrygia", *Dominican Studies*, C.III, 1950, s.297-316.

<sup>12</sup> Örnek olarak I. İoustinianos'un ve aynı şekilde III. Leon'un tedbirlerine bkz. Bu konulara dair bkz: H. Gelzer, *Pergamon unter Byzantinen und Osmanen*, Berlin, 1903, s.25-30; E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, C.II, s.749.

<sup>13</sup> *Correspondance de Photius*, ed. Valettas, No.82, s.409 (V. Grumel, *Regestes du Patriarcat de Constantinople*, C.II, Paris, No.540); *Anal. Boll.*, V.XI, 1892, s.156; J. Darrouzès, *Épistoliers Byzantins du X<sup>e</sup> Siècle*, Paris, s.275; *Skylitzes*, Bonn, 687; *M.M.*, C.VI, s.58 vd.

kesimlerinin ve toprağı işleyenlerin arzularını kontrolleri altına aldı. Bunların eylemleri, devlet güvenliğini olmasa bile en azından resmi Kilise'nin varlığını zaman zaman tehdit etti.

Paganlara karşı (yalnızca I. İoustinianos'un paganlara karşı aldığı önlemlerin başarıya ulaşması sayesinde etkisiz kılınabilen batı sahil şehirlerinde yerleşik Hellenleşmiş ve entelektüel pagan kesime karşı)<sup>14</sup> önderliğini yaptığı uzun soluklu mücadeleden galip ayrılan resmi Kilise, söz konusu eyalette fevkalade yoğun piskoposluk örgütlenmesi sayesinde<sup>15</sup> idari ve iktisadi yaşamda<sup>16</sup> mühim bir rol üstlendi. Kilise siyaseti, ayrıcalıklarını borçlu olduğu ve kuvvet edindiğı Konstantinopolis'in siyasetiyle uzlaşacaktır.

Küçük Asya'nın bu çeşitliliğı, yabancı halkların bölgede iskân edilmesiyle oldukça arttı. Bu durumla ilgili tedbirler, ekseriyetle orduya asker alımlarını pekiştirmek isteyen imparatorlar eliyle hayata geçirildi. I. Theodosios, dağı ve itaatsiz İsaerialılar ile işbirliği içinde imparatorluğa birçok defa sorunlar çıkaran Gotlar<sup>17</sup> ile işe başladı.<sup>18</sup> Bu siyaset, en başından itibaren ülke asayışı için ihtiva ettiği uyumsuzluklara rağmen imparatorluğun son günlerine kadar uygulamada kaldı.<sup>19</sup> Kaynak eserler, Arap akınları sürecinde II. İoustinianos eliyle Cürcümânîlerin Lübnan'dan

---

<sup>14</sup> İoustinianos'un Lydia Douksluğu'nu kurma hedefinin pagan bakiyelerinin Hıristiyan olmaya zorlanması ardından vuku bulan karışıklıklara son verme amacı taşıdığı görülmektedir, bkz: E. Stein, *age.*, C.II, 749; Filozof Pampreprios'un isyanı ile gün yüzüne çıkan Pagan direnişi hakkında bkz: H. Gelzer, *Pergamon unter Byz. und Osman*, Berlin 1903, s.23-24; E. Stein *age.*, C.II, s.23. İoustinianos'un tedbirlerinin başarısı, özellikle sonrasında Ephesos Metropoliti olan Monofizit keşiş İoannes'in Asya'daki faaliyetleri ile görünür kılınmıştır, bu konuya dair bkz: E. Stein, *age.*, C.II, s.23; H. Gelzer, *age.*, s.31-39; *Revue de l'Orient Chrétien*, C.II, 1897, s.481 vd.; son olarak L. Bréhier, *Vie et Mort de Byzance*, Paris, 1948, s.24.

<sup>15</sup> Küçük Asya'daki Metropolitlikler'e bağlı yardımcı piskoposlukların sayısı için bkz: Parthey, *Hieroclis Synecdemus et Notitiae Episcopatum*, Berlin, 1866.

<sup>16</sup> Eyaletlerde Arkhonlar'ın adaylık sürecine piskoposların tesirine dair bkz: Zepos, *Jus Graecoromanum*, C.I, s.8.

<sup>17</sup> E. Stein, *age.*, C.I, s.194-195. XI. yüzyıla kadar bahsi geçen Küçük Asya'nın batı sahillerindeki Gothograikoi'nin bu bölgede iskân edilen Hellenleşmiş Gotların soyundan geldiğı düşünülmektedir, bkz: K. Amantos, "Γοτθογραϊκοί-Γοτθογραϊκία", *Hellenika*, C.V, 1932, s.306; A. Pertusi, "Constantino Porfirogenito", *De Thematis*, Vatikan, 1952, s.130.

<sup>18</sup> *Malalas*, Bonn, s.363, 393; Theodoros Anagnostes/Theodori Lectori, "Hist. Eccl.", *P.G.*, C.LXXXVI, satır. 188a; Evagrios, "Hist. Eccl". *P.G.*, C.LXXXVI, satır. 2676 a vd. İsaerialıların Küçük Asya'daki faaliyetleri için bkz: E. Brooks, "The Eastern Provinces from Arcadius to Anastasius", *Cambridge Medieval History*, C.I, 1911, s.461-480; E. Stein, *age.*, C.I, s.237-238,291.

<sup>19</sup> Hélène Glykatzi-Ahrweiler, "Recherches sur l'Administration Provinciale aux IX<sup>e</sup>-XI<sup>e</sup> Siècles", *Bulletin de Correspondance Hellénique*, C.LXXXIV, 1960, s.32 vd.

Pamphylia'ya, Slavların Makedonya'dan Bithynia'ya ve I. Theophilos tarafından ise Türklerin Makedonya'dan Sinope bölgesine yerleştirildiğini ifade etmektedir.<sup>20</sup> Adı geçen halkların sayıları oldukça tartışmalı olmasına<sup>21</sup> ve her halükârda ülkenin asli yapısını değiştirmemiş bulunmasına rağmen en azından imparatorluğun onlara tevdi ettiği askerlik vazifesi sayesinde Küçük Asya tarihinde yer edinebildiği kesinlik arz eder.<sup>22</sup>

Tabloyu tamamlayabilmek adına Yahudi ve Ermeni halklarının<sup>23</sup> geçmiş zamandan beri süregelen varlıklarından bahsetmek elzemdir. Bu halklar bilhassa şehirlerde önem sahibiydi, Bizans yaşamına iyi uyum sağlayamamışlardı ve yerli halkın düşmanca olmasa bile<sup>24</sup> yabancılıkla karşıladığı farklı dini ve kültürel geleneklere sahiplerdi. Bu halkların varlıkları, mevcut toplumsal zıtlıkları ön plana çıkardı. Hem Greko-Romen yapısına hem bu kökenden seçkinlere hem de yerlilere yabancı olan bu halkların ihtilaflara (pek çok ayrılıkçı harekete dâhil olmaları kanıttır)<sup>25</sup> gizliden ya da aleni şekilde destek verdiğine ve başında Arapların yer aldığı imparatorluk düşmanlarının sızma harekâtlarını kolaylaştırdığına şüphe yoktur.

## II

### A. Arap Akımları

#### A.1. Akımların İşleyişi

---

<sup>20</sup> *Nikephoros*, de Boor, s.36; *Theophanes*, de Boor, s.364; *Theophanes Con.*, Bonn, s.112-125; *Genesios*, Bonn, s.53-62; Konstantinos Porphyrogenetos, *De Administranda Imperio*, ed. Moravcsik-Jenkins, s.94; *Kedrenos*, Bonn, s.311; *Zonaras*, III, Bonn, s.228-228, 376-377; A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, C.I, Brüksel, 1935, s.124, dp. 3, 415; G. Ostrogorsky, *Histoire de l'Empire Byzantin*, Paris, 1956, s.148, 161ve dp.2, 198; K. Amantos, "Mardaıtai", *Hellenika*, C.V, 1932, s.130; aynı yazar, "Sklavoi, Sklavisianoi...", *Praktika de l'Académie d'Athènes*, C.VII, 1932, s.333 vd.

<sup>21</sup> A. Vasiliev, *age.*, s.24; konuyla ilgili kaynak eserler: G. Ostrogorsky, *age.*, s.198, dp.1.

<sup>22</sup> Hélène Glykatzi-Ahrweiller, *age.*, s.32-33.

<sup>23</sup> Batı sahil şehirlerinde Nikaia, Attaleia, Nikomedeia, Synnada ve Amorion vb. (buralarda çingenelelere de işaret edilir) Küçük Asya'nın batısındaki Ermeni iskanma dair bkz: H. Gelzer, *age.*, s.42-48.

<sup>24</sup> *Genesios*, Bonn, s.65: στασιώτιδος ἀνὰ μέσον Χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων ἃ Amorion, *Acta Sanctorum* (Act. SS. şeklinde kısaltılacak), Kasım, IV, s.629,642; "Arzroumi", ed. M. Brosset, *Collection d'Historiens Arméniens*, C.I, s.88-90, Ermenilerin Bizanslılara karşı Araplarla işbirliğine dair bkz: J. Mann, "The Struggle between the Omeyyad Caliphate and Byzantium.... an the Messianic Hopes Entertained by Orient. Jews", *Journal of the American Oriental Society*, C. XLVII, 1927, s.364 vd.

<sup>25</sup> Artabasdos (742-744), Türk Bardanes (803) ve bilhassa Thomas (820-823) başkaldırılarına taraftar olanlar, büyük ölçüde kendi aralarından askere alınırlardan müteşekkildi.

Hiçbir şey Arapların Anadolu'daki akınlarına dair anlatıdan daha tekdüze değildir. Bizanslı, Arap veya Süryani kronik yazarları; Müslüman komutanların mevsim elverdiği anda (ilkbahar ve yaz) küçük ya da büyük bir kuvvetin liderliğini üstlenip “Romalıların ülkesine” düzenledikleri rutin akınlarına kısaca değinmekle yetinir. Bu akınların tarihini, süresini veya akıncıların güzergâhını kesin bir şekilde tayin etmek ekseriyetle zordur. Ancak Küçük Asya'daki Arap akınlarını konu edinen eserler, şu genel nitelikleri görünür kılar: Fetih seferleri, neredeyse yıllık döngü içerisinde düzenlenen akınlara hızla evrildi; akıncılar yağmalamakla ve esir almakla yetindiler. Aldıkları fidyeler, onlara göz ardı edilemez ölçüde kaynaklar temin etti. Karadan gerçekleştirilen Arap askerî harekâtı, “vurkaç” ve “akın” düzeni, denizden gerçekleştirilen seferler ise “korsanlık” düzeni edildi. Bunun sonucunda Araplar makul ölçekte bir araziye geçici surette zapt etti. En yoğun şekilde akın düzenlenen bölgeleri kalıcı olarak ilhak etmeye ve ülkeye kök salmaya dair çabaları; metanetlerine, düzenledikleri hızlı akınlara ara sıra elde ettikleri muvaffakiyetlere, uygulamaya koydukları araçlara (örneğin karadan ve denizden eşgüdümlü saldırılar) ve nihayetinde Küçük Asya'yı ve imparatorluğun tamamını an itibarıyla harap eden çatışmalara rağmen başarısız oldu.<sup>26</sup> Saldırı altındaki ülkeye ait yapılar, gelenekler ve Küçük Asya nüfusuna yönelik imparatorluk politikası bu saldırılara karşı sergilenen etkili direnişin kökeninde yer almaktadır.

---

<sup>26</sup> Küçük Asya'ya yönelik Arap akınları için bkz: E.W. Brooks, “The Arabs in Asia Minor (641-750) (Arap kaynaklarından), *Journal of Hellenic Studies*, C.XVIII, 1898, s.182-208; W. M. Ramsay, “The War of Moslem and Christian for the Possession of Asia Minor”, *Studies of the Eastern Roman Provinces*, Aberdeen, 1906, s.281-301; J. Bury, “Mutasisim's March through Cappadocia in A.D. 838”, *Journ. of Hell. Stud.*, c.XXIX, 1909, s.120 vd.; R. Guiland, “L'expédition de Maslama contre Constantinople”, *Revue A-Machriq*, Beyrut, 1955, s.89-112; H. Grégoire, “Ancyre et les Arabes, Byz., C.IV, 1926, s.437-449; C.V, 1928, s.327-346; P. Wittek, “Zur Geschichte Angoras im Mittelalter”, *Festschrift für G. Jacob.*, Leipzig, 1932, s.329-354; P. Peeters, “Glanures Martyrologiques”, *Anal. Boll.*, C.LVIII, 1940, s.105 vd.; Honigmann'ın başat eseri: E. Honigmann, *Die Ostgrenze des Byzantinischen Reiches von 363 bis 1071*, Brüksel, 1935. Arap-Bizans çatışmalarının genel hatları üzerine bkz: E.W. Brooks, “The Campaigns of 716-718...”, *Journ. Hell. Stud.*, C.XIX, 1899, s.19-33; J. Wellhausen, “Die Kämpfe der Araber mit den Romern in der Zeit der Umajjidien”, *Nachrichten d. Königl. Gesells d. Wissensch. Göttingen. Phil.-Hist. Klasse*, Sy.4, 1901, s.414-447; C.H. Becker, “The Expansion of the Saracens, *Cambr. Med. Hist.*, C.II, 1913, s.329-364; E.W. Brooks, “The Struggle with the Saracens”, *age.*, C.IV, s.119-138; M. Canard, “Les Expéditions des Arabes contre Constantinople dans l'Histoire et la Légende”, *Journal Asiatique*, C.CVIII, 1926, s.61 vd.; aynı yazar, *Histoire de la Dynastie des Hamdanides*, Publication de la Faculté des Lettres d'Alger, Seri II, C.XXI, Cezayir, 1951, s.714-862 (Küçük Asya üzerine); ve bilhassa Vasiliev'in esaslı çalışması: A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, C.I, Fransızca ed. H. Grégoire ve M. Canard, Brüksel, 1935; hadiselerin kronolojik tablosu (820-867), s. 437-445.



## A.2. Akıncıların Güzergâhları

Seferleri sıklıkla belirsiz kılan anlatılar, saldırı altındaki çok sayıda yerin saptanmasına dair zorluk, akıncıların farklı bölgeleri kateden birkaç birliğe ayrılma alışkanlığı, bu birliklerin endişeleri, tahkimatlı yerlerden uzak durmaları ve nihayetinde saldırı için Bizans ordusunun gözlem altında tuttuğu ana yollara uzak meskûn mahalleri tercih etmeleri dâhil tüm bu nedenler akın güzergâhlarına dair bir haritanın oluşturulmasını zorlaştırmaktadır.<sup>27</sup> Fakat Küçük Asya'nın hiçbir bölgesi bu saldırılardan tam anlamıyla ârî kalmadı. Arap donanması Haliç'i hiçbir zaman aşamadığı için bilhassa güneydoğusu başta olmak üzere Karadeniz kıyıları, bu saldırılardan daha az etkilendi.

Büyük bir bölümü süratle zapt edilen Kilikya, hudut eyaleti haline geldi. Küçük Asya'ya doğru kuzeye ve Fırat Nehri Vadisi istikametinde doğuya gerçekleştirilen seferlerin ana üssü oldu. Ayrıca Germanikeia'nın ve özellikle Melitene'nin yanında sefere çıkış merkezi haline getirildi. Araplar, çok defa Podandos Geçidi'ni<sup>28</sup> aşarak Küçük Asya'ya ulaştı. İlk menzilleri Kappadokia ve Likaonia idi. Kızılırmak Vadisi'nden Karadeniz kıyılarına erişmek için Kappadokia'dan Galatia'ya ve Paphlagonia'ya doğru yol alırlardı. Lykaonia'dan hareketle Sakarya Irmağı Vadisi üzerinden Karadeniz ve Marmara sahillerine ulaşmak amacıyla Phrygia'ya ve Bithynia'ya ya da Lykaonia'dan direkt Phrygia'ya ve Pisidia'ya yönelirlerdi. Bayrampaşa, Büyük Menderes ve Gediz Vadileri vasıtasıyla Ege Denizi kıyılarına erişirlerdi. Burada donanmanın desteğini alırlardı. Ege Denizi'nde sıklıkla rastlanan donanmanın varlığına Marmara sularında da çok defa işaret edilmiştir. Kilikya'daki Araplar Küçük Asya'ya İsaoria sahilini kullanarak eriştiği vakitlerde donanma desteği zaruri idi. Böylelikle Pamphylia'ya doğru devam edebilir veyahut Limonlu Vadisi'ni takip edip İsaoria'ya sokulabilirlerdi. Buradan hareketle Lykaonia ve Pisidia üzerinden Ege ve Marmara Denizleri'ne ulaşan güzergâhların kesişim noktasında yer alan Phrygia'ya ulaşıldı. Germanikeia şehrinde yola çıkan birlikler Adatta Geçidi<sup>29</sup> vasıtasıyla (bu suretle Kilikya'dan gelen orduyla birleştikleri Kaisareia civarından Kappadokia'ya erişilirdi) Toros Dağları'nı aşarak direkt Küçük Asya'ya

<sup>27</sup> Ortaçağ'da Arapların Küçük Asya'da takip ettiği farklı güzergahlar üzerine bkzn: E. Honigmann, "Un Itinéraire Arabe à travers le Pont", *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves*, C.IV, 1936, s.270 vd. Ayrıca bkzn: J. Anderson, "The Road System of Eastern Asia Minor with Evidence of Byzantine Campaigns", *Journ. Hell. Stud.*, C.XVIII, 1897, s.22-44.

<sup>28</sup> Kilikya Kapıları'ndan geçiş hakkında bkzn: M. Canard, *Histoire des H'amdandides...*, s.282-285.

<sup>29</sup> Adatta'nın konumuna dair bkzn: E. Honigmann, *Die Ostgrenze...*, indeks.

sokulabilirler veya Ceyhan Nehri Vadisi üzerinden Kilikya'ya erişir ve diğer akıncı gruplarıyla takviye edilip Podandos Geçidi ya da İsauria sahili yoluyla Küçük Asya'ya giriş yapabilirlerdi. Velhasıl Fırat Nehri Vadisi'nden (Melitene) sefere çıkan ordular, güneyde Germanikeia çıkışı birliğe katılıp yukarıda bahsi geçen güzergâhlardan birini takip edebilir veya Yukarı Fırat Bölgesi (IV. Armenia) üzerinden kuzeye sokulabilir ve Kızılırmak Vadisi yoluyla sahile ulaşmak amacıyla Doğu Karadeniz'e ve Paphlagonia'ya yönelebilirlerdi. Akınlara çıkış merkezleri ve belirlenmiş hedefler dikkate alındığında birçok asli akın güzergâhı aşikâr kılınır. Zira akınlara tamamı bir ırmağın oluşturduğu vadi vasıtasıyla Küçük Asya sahillerine ulaşmaktaydı<sup>30</sup> ve her bir akın hedefindeki bir dizi şehir vasıtasıyla belirgin nitelik kazanmaktaydı. Kaynak eserlerin akınlara dair bahsettiği güzergâhlar içerisinde en önemli olanları şunlardır: Sinope ve Amaseia şehirlerine erişmek amacıyla Podandos Geçidi üzerinden Tyana-Kaisareia-Kharsianon-Ankyra-Gangra istikametine ya da Nikaia, Nikomedeia ve Khrysopolis şehirlerine erişmek amacıyla Herakleia(Lykaonia'da)-İkonion-Laodikeia (Katakekaumene)-Amorion-Midaion-Dorylaion istikametine yönelebilirlerdi. İsauria kıyılarından Seleukeia-Sykeon istikametine yönelip Sillyon ve Attaleia şehirlerine doğru ilerleyebilirler veyahut İsauria/Antiokheia(Pisidia)-Synnada-Akroenos istikametini takiple Amorion üzerinden Nikomedeia şehrine ve Büyük Menderes Nehri Vadisi üzerinden Ephesos şehrine ya da Gediz Nehri Vadisi yoluyla Sardes, Pergamon, Adramyteion ve Abydos şehirlerine kadar ilerlemeyi sürdürebilirlerdi. Germanikeia ve Melitene şehirlerinden Sebasteia-Neokaisareia-Amaseia istikametinde yol alıp nihai hedef olan Amisos şehrine varırlar veya Kızılırmak Nehri'ni aşarak Eukhaita ve Ankyra şehirlerine yönelirlerdi. Sınırlarını genel hatlarıyla Kaisareia-Ankyra-Amorion-Dorylaion şehirlerinin tayin ettiği bölge, sefere çıkış noktaları veya nihai hedefleri her ne olursa olsun Arap birliklerinin yeniden toplanma alanını teşkil ederdi. Kuşkusuz bu bölge, Araplar tarafından zapt edilme teşebbüsüne en fazla maruz kalan bölgelerden biri olmuştur.

Bununla birlikte Araplar herhangi bir güzergâhı baştanbaşa kat etmeyi veya güzergâhları üzerinde bulunan büyük şehirleri zapt etmeyi nadiren başardı.<sup>31</sup> Eylemleri genellikle Kappadokia, Lykaonia ve İsauria'ya

<sup>30</sup> İstilaların kıyıda durması kaçınılmazdı. Genesios'un aktardığı kısa hikâye, bu dikkat çekici niteliğe dairdir: Amer (Emir) ordusuyla birlikte Karadeniz'e varınca ilerleyişin sürdürülmesine engel olan denize karşı hücum edilmesini emreder (Bonn, s.94).

<sup>31</sup> Tyana neredeyse tek istisnadır, Mesleme tarafından ele geçirildi ve sakinleri πρὸς τὰ Σαρακηνῶν ἦθη ἀπῶχοντο (*Nikephoros*, de Boor, s.43); yeniden Bizans hâkimiyetine girdi, Memun tarafından bir kez daha ele geçirildi, Mutasım tarafından kesin olarak terk edildi (M. Canard, *Histoire des H'andaniides*, s.717). Birkaç büyük ölçekli akın esnasında

düzenlenen talan hareketleri ile sınırlı kaldı (akim kalan birkaç büyük fetih seferi esnasında dahi sahile ulaşamadılar), Koron, Loulon, Melous, Andrasos vb. kalelerin<sup>32</sup> zaptıyla yetindiler. Bu kalelerin zaptı, kısmî akımlarının ardından geri çekilmelerine ve daha büyük çaplı seferlere hazırlanmalarına olanak sağladı. Küçük Asya'nın sahil kesimleri deniz seferleri haricinde gerçek anlamda zarar görmedi.

### A.3. Deniz Seferleri

Muaviye'nin Suriye'deki Rumların yardımıyla önce Kıbrıs Adası'na (649) ardından Tripolis şehrine (655) saldırı düzenlemek için ilk Arap donanmasını tesis ettiği andan itibaren Küçük Asya'ya düzenlenen kara akımları, deniz seferleriyle eşgüdümlü kılındı.<sup>33</sup> Deniz seferlerinin amacı, askerlerin ve malzemelerin naklini temin ederek kara ordusunun harekâtını desteklemek ve bilhassa seferin ana kolunun yöneldiği sahile saldırmaktı.<sup>34</sup> Pamphylia, Lykia ve İoania kıyıları; Suriye'den (Laodikea, Tripolis) veya Mısır'dan (Dimyat), daha sonraları Kilikya'dan (Tarsus) ve Girit Adası'ndan yelken açan Arap donanmalarının saldırılarına en fazla maruz kalan kıyı bölgeleri oldu. Çanakkale Boğazı tarafından ve Abydos ile Lampsakos şehirlerinde konuşlu Bizans donanması tarafından korunan Marmara Denizi, sadece imparatorluk merkezine karşı gerçekleştirilen bazı büyük seferlerin artçı etkilerine maruz kaldı.<sup>35</sup> Bu etkilere en fazla maruz kalanı Kyzikos Yarımadası oldu.<sup>36</sup> Buna mukabil donanma faaliyeti, bilhassa Ege Denizi'ndeki adalara karşı tehlike oluşturdu. Çok sayıda ve dağıntık haldeki Ege Adası, direnmek için yalnızca kendi kaynaklarına bel bağlayabilirdi. Halkı eliyle inşa ve muhafaza edilen kaleleri, deniz akıncılarının saldırılarına nadiren direndi. Rodos<sup>37</sup> ve

---

Kaesarea, Amorion, Ankyra, Amisos, Ephesos, Pergamon, Abydos gibi önemli şehirlerin zaptı, hiçbir zaman kalıcı bir iskâna dönüşmedi.

<sup>32</sup> Bu kalelerin konumuna dair bkz: E. Honigmann, *Die Ostgrenze*, s.42 vd.

<sup>33</sup> *Theophanes*, de Boor, s.345-346; *Michel le Syrien*, C.II, Fransızca Terc. J. Chabot, Paris, 1899-1904, s.445; "Élie de Nisibe", Fransızca Terc. L. Delaporte (*Bibl. de l'École des Hautes-Études*, C.CLXXXI, Paris, 1910, s.86. Arapların deniz faaliyeti hakkında bkz: Eickhoff'un güncel çalışması: Ekkehard Eickhoff, *Seekrieg Une Seepolitik Zwischen Islam und Abenland*, Saarland, 1954 (teksir kopyası).

<sup>34</sup> Gemi yapımı için ağaç arayışı (bkz: M. Lombard, *Annales*, C.II, 1959, s.34-54; *Nikephoros*, de Boor, s.50; *Theophanes*, de Boor, s.385 vd.) deniz seferlerinin önemli bir gayesiydi. Fakat önemi abartılmamalıdır.

<sup>35</sup> M. Canard, "Les Expéditions des Arabes contre Constantinople...", *Journ. Asiat.*, C.CVIII, s.61 vd.

<sup>36</sup> *Nikephoros*, de Boor, s. 32, 54; *Theophanes*, de Boor, s. 354-355; *Zonaras*, III, Bonn, s.224; *Leon Grammatikos*, Bonn, s.160; *Kedrenos*, II, Bonn, s.262 vd.

<sup>37</sup> Rodos, Muaviye tarafından 654'de yağmalandı, bkz: *Theophanes*, de Boor, s.345-346, ardından Konstantinos Porphyrogenetos, *De Administrando Imperio*, ed.Moravcsik-

Kıbrıs<sup>38</sup> gibi Küçük Asya'ya yakın büyük adalar dahi devamlı talan edildi ve uzun süre Araplara tabii kılındı.

Ege Denizi'ndeki ahval, özellikle İspanya kökenli Araplar tarafından Girit Adası'nın fethedilmesi (827'de)<sup>39</sup> sonrasında vahim bir hâl aldı. Bu büyük deniz zaferi, Giritli Müslümanların saygınlığını artırdı ve Antalya Körfezi'nin (Pamphylia Denizi) kontrolünü emniyet altına alan Tarsus Emirleri'nin komutasındaki Kilikya donanmasının tekamülü sayesinde faaliyetlerini Yunan Yarımadası sahillerine kadar genişlettiler.<sup>40</sup> Ephesos, Miletos bölgesi ve Sisam, Sakız, Midilli Adaları da onların saldırılarına şahit oldu.<sup>41</sup> Gayeleri yalnızca talan etmek olan Girit ve Kilikya donanmaları, Küçük Asya'nın batı kıyılarındaki şehirlere büyük zararlar verecek şekilde Ege'de seyrüseferi ve ticareti sekteye uğrattı. Nikephoros Phokas, Ephesos bölgesinden ayrılıp Giritli Araplara karşı adanın teslim alınmasıyla sonuçlanan seferin başında donanmasını harekete geçirdiğinde, ona güzergâhı tarif edebilecek sadece Kerpe Adası'ndan birkaç gemi bulabildi.<sup>42</sup> Bu hadise, Arapların Doğu Akdeniz'deki deniz

---

Jenkins, s.84,88; Doğu kaynak eserleri (E. Brooks, *The Arabs in Asia Minor*, s.187; "Élie de Nisibe", Fransızca Terc., s.85 vd.) adanın fethini 672-678 seneleri aralığına tarihlendirir.

<sup>38</sup> Araplar tarafından 648/649'da fethedilen Kıbrıs Adası, Araplar ve Bizanslılar arasında 688'de imzalanan barış antlaşmasının akabinde özel bir statü elde etti. Adanın gelirleri (Ermenistan ve İberya'da olduğu gibi) iki kuvvet arasında pay edildi ve bir tür özerk idare oluşturuldu, bu konuya dair bkz: R. Lopez, "La Politique Commerciale au Moyen Age", *Annales*, C.IV, 1949, s.402; ve özellikle R. J. Jenkins, "Cyprus between Byzantium and Islam A.D. 688-965", *Studies Presented to D.M. Robinson*, 1953, s.1006 vd. Birçok kaynak, bu ikili hakimiyetin yankılarını muhafaza etmiştir, örnek için bkz: *Act. SS.*, Kasım, IV, s.638; "Nikolas Mystikos", *P.G.*, C.XI, satır.32; *Correspondance de Photius*, ed. Valettas, no.213, s.527 (V. Grumel, *Regestes du Patriarcat de Constantinople*, no.534). Müşterek hakimiyetin farkındalığı için: *Theophanes*, ed. de Boor, s.363, ardından Konstantinos Porphyrogenetos, *De Administrando Imperio*, ed. Moravcsik-Jenkins, s.94.

<sup>39</sup> Olayların detaylı izahı için bkz: A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, C.I, s.49-62; J. Papadopoulos, "Η Κρήνη υπό τοῦ Σαρακηνοῦς (824-961)", *Texte und Forschungen zur Byz.Neuogr. Philol.* C.XLIII, Atina, 1948.

<sup>40</sup> Örnek için bkz: *Kedrenos*, II, Bonn, s.453; Jenkins, Laourdas, Mango, "Nine Orations of Arethas", *Byzantinische Zeitschrift*, C. XLVII, 1954, s. 30, vd.

<sup>41</sup> Aziz yaşamları, Doğu Akdeniz'deki Arap seferlerine dair önemli bilgiler verir, bkz: Germaine Louillet, "Vies de Saints Grecs Pouvant Servir pour l'Histoire..", *Byzance et les Arabes*, C.I, ek no.VIII, s.431-436; "Paul de Latros", *Anal. Boll.* C.XI, 1892, s.21 (Sakız'a saldırı); G. Anrich, *Hagios Nicolaos*, C.I, Leipzig-Berlin, 1913, s.171, 188-189, 198, 271, 274, 294, 409, 411 (Midilli'ye ve Lykia kıyılarına saldırılar); "Saint Constantin le Juif", *Act. SS.*, Kasım IV, s.638 (Kıbrıs'a saldırılar). Deniz seferleri için bkz: Ayrıca *Theophanes Con.*, Bonn, s.357-388; *Symeon Magistros*, Bonn, s.701, 723; *Georgios Monakhos*, Bonn, s.852-880; *Kedrenos*, II, s. 253, 262, 284, 484, 511, 513; *Zonaras*, II, Bonn, s.572, 589; "Nikolas Mystikos", *P.G.*, C.CXI, satır.156-157; H.Grégoire, "Un captive arabe..", *Byz.*, C.VII, s.666-673.

<sup>42</sup> *Attaleiates*, Bonn, s.223-224.

seferlerinin (Mısır, Suriye ve bilhassa Kilikya ve Girit merkezli) neticelerini açığa çıkarmaktadır.

Arapların karadan veya denizden akınlarına dair anlatılar, bir hakikati yeniden aşikâr kılmaktadır: Küçük Asya'nın sahilde ya da iç kesimde yer alan tahkimatlı büyük şehirleri akıncıların nadiren eline geçmiştir. Bu şehirlerin istihkamı, en çetin saldırılara direndi. Araplar, Küçük Asya güzergâhlarını kontrol altına alıp kuvvetlerini küçük yerleşim birimlerine karşı sevk etti. Küçük Asya'nın kırsal nüfusunun kolay bir av olduğundan emindiler. Akınların bu yönünü saklı tutalım. Zira Küçük Asya'nın iktisadi, sosyal ve demografik değişimlerini kavramamıza yardımcı olacaktır.

## B. Küçük Asya'daki Arap Akınlarının Neticeleri

### B.1. İktisadi Neticeler

Arap akınları çapları, süreleri ve nitelikleri itibarıyla Küçük Asya yaşamının tüm göstergelerine damgasını vurdu. Ülkenin edineceği yeni çehrenin kökeninde dolaylı ya da direkt olarak bu akınlar yer almaktadır. Devrin tarihçilerinin ve kronik yazarlarının bu konuya dair bilgileri, verimsiz ve ihtiyatlıdır. Onların dikkati yalnızca maddi hasarların boyutu ve tutsakların sayısı üzerinedir. Bu durumun aksine halkın ilgisine yönelik hazırlanan aziz yaşamları, görgü tanıklarının kaleminden yazışmalar,<sup>43</sup> akıncılar ile aralıksız temas halinde bulunan orduya hitaben hazırlanan askerî “taktikler”<sup>44</sup> ve özellikle yasa metinleri<sup>45</sup> yeni yaklaşımlar oluşturmaya imkân tanımaktadır.

Amacı talan olan akınların iktisadi neticeleri kolaylıkla tahmin edilebilir: VI. Leon, “Arapları faaliyetlerini gerçekleştirmeye sevk edenin askerî zafer değil, açgözlülük ve kolay kazanç olduğunu” ifade eder.<sup>46</sup> Akınların iktisadi neticeleri iki şekilde ortaya çıktı: Ekip biçmenin azalması, ticari ve sınai faaliyetlerin daralması; bu nedenlerle halkın yoksullaşması ve çok sayıda önemli ticaret şehrinin iktisadi çöküşü.

<sup>43</sup> Bilhassa Photios'un (ed. Valettas), Nikolas Mystikos'un (P.G. C.CXI) yazışmaları, ayrıca J. Darrouzès, *Épistoliers Byzantins du X<sup>e</sup> Siècle*, Paris, 1960; Theodoros Stoudites'in mektupları (P.G., C.CVII; Mai, *Patrum Nova Bibl.*, C.VII).

<sup>44</sup> Özel olarak VI. Leon'un taktikleri (P.G., C.CVII), *Περὶ παραδρομῆς πολέμου* başlıklı risale (Bonn) ve Vari, *Incerti Scriptores Byzantini Saeculi X Liber de re Militari*, Leipzig, 1901.

<sup>45</sup> Makedon imparatorların yasaları ve bilhassa toplumu ilgilendiren yasalar, bkz: Lemerle tarafından yapılan tetkik: P. Lemerle, “Esquisse pour une Histoire Agraire de Byzance”, *Revue Historique*, C.CCXIX, 2, s.265 vd.

<sup>46</sup> IV. Leon, “Tactica”, P.G., C.CVII, satır.952.

Kaynak eserler, bölgedeki yıkımı ittifakla vurgulamaktadır: Akınlara yapıları göz önüne alındığında özellikle kırsal kesimin maddi hasara uğradığı fark edilmektedir. Zira akıncı grupların neredeyse daimî hale gelen varlığı, zirai faaliyetlerini sürdürmelerine engel oldu. Ayrıca can kayıpları ve özellikle tutsak alımları işgücü eksikliğine neden oldu. Tutsak alımları Araplar tarafından aralıksız tatbik edildi ve bir noktada akınlara ana hedefi haline geldi. İkonakıncı olanların ön plana çıktığı birçok imparatorun aldığı önlemler, göreceğimiz üzere kırsal kesimin zararlarını telafi etme kaygısıyla yazıya geçirilecektir.

Zirai ve ticari faaliyetlere dair alınan önlemlerin neticeleri, azımsanmayacak derecede önemlidir: Özellikle şehir ahalisi üzerinde etkili olmuştur. Araplar büyük müstahkem şehirleri ele geçirmeyi nadiren başarmış olmasına rağmen ülke içindeki iletişimi sekteye uğrattı. Küçük Asya'nın merkezi Phrygia'daki daimî varlıkları, başkenti doğu hududuna ve Karadeniz'i Ege sahiline bağlayan güzergâhları kontrol etmelerini sağladı: Kafkas memleketiyle imparatorluk ticareti uzun süre boyunca kopuk kaldı. Bu duruma ilaveten denizdeki Arap zaferleri, Ege'deki seyrüseferi altüst etti ve Konstantinopolis ile Doğu Akdeniz Havzası arasındaki ilişkileri güvensiz hale getirdi. Batı ile deniz ticaretinin sekteye uğraması, zaten üretimin azalması nedeniyle darbe almış olan Doğu Akdeniz kıyılarındaki limanların işleyişine ket vurdu. Dönem itibarıyla tarım ürünlerinin ticareti yerel ölçüğe indirgenecek ve tahkimatlı şehir merkezleri yerel pazarlara dönüşecektir. Küçük Asya'daki gemi işletmecilerinin faaliyetleri, sahil boyunca gerçekleştirilebilen seyrüseferler ile sınırlı kalacaktır.

Zirai üretimin düşüşü, ticari ve sınai faaliyetlerin gerilemesi; Küçük Asya'nın kentsel ve kırsal ahalisi üzerinde etkili oldu. İktisadi ahvalleri, Arap akınlardan veya Bizans misillemesinden kaynaklanan görev ve yükümlülükler nedeniyle çok daha kötüleşti. Düşman ya da dost büyük orduların geçişi veya kalışı (Araplar birçok defa Küçük Asya'da kışladı.) halk için sefer halindeki ordunun iâşesini ve iskânını karşılamaya yönelik nakdî ve aynî yükümlülükler içeren bir dizi iktisadi ve mali sorumluluklar anlamına gelmekteydi.<sup>47</sup> Tutsakların fidye ödemesiyle<sup>48</sup> ilgilenen, yurtlarından sürülen, geçim kaynaklarından mahrum bırakılan ve büyük ölçüde işsizliğe ve sefalete mahkûm edilen halk için bu yükümlülükler, eziciydi. Yalnızca ülkedeki refahın düşüşünü saklı tutalım. Zira bu durum devrin demografik ve sosyal sorunlarını şekillendirmiştir.

<sup>47</sup> *Jus Graecoromanum*, C.I, s.23: συνωνοί ειδῶν, ordu için bkz: P. Lemerle, *agm.*, *Revue Historique*, C.CCXX, 1958, s.43 vd.

<sup>48</sup> Örneğin bkz: Kedrenos, II, Bonn, s.361: ἔθλιψε τὸ ὑπὲρκοον ἐν τοῖς λεγομένοις ἀλλαγίους (esir takasları).

## B.2. Demografik Neticeler

Arapların fetih amacıyla çıktıkları seferlerden başarı elde etmesi, Küçük Asya halkının bir kısmının yer değiştirmesine neden oldu. Fetih seferlerinin tekrarlanan akınlara halini alması ise sığınak arayışındaki kitlelerin daimî dolaşımını başlattı. Her halükârda bu nüfus hareketliliği ve Slavların batı eyaletlerini istilası, Bizans eliyle tatbikine başlanan arazinin yeniden iskânı ve halkların tehciri siyasetinin temelinde yer almaktadır.

Arapların Hilafet'e ait Suriye'deki ve diğer eyaletlerdeki Hıristiyan halka karşı tutumu, genç devletin işleyişi için gerekli olan hoşgörü ve iş birliği ruhu vasıtasıyla şekillenmiş gibi görünüyor. Zonaras'ın ifadesine göre fatihler vergi toplamayı emniyet altına alabilen yegâne sistem olan Bizans idare sistemini muntazam korudular.<sup>49</sup> Hareket etme serbestiyetlerinin kısa bir süreliğine kısıtlanmasının ardından özgür bırakılan Antakya Patrikhanesi başta olmak üzere Suriye'deki kilise otoriteleri, fethedilen memlekete yüklenen ağır mali sorumluluklardan yakındılar.<sup>50</sup> Bu duruma rağmen fatihlerin mali, iktisadi siyasetleri ve Arap hâkimiyeti nedeniyle halkın iktisadi durumunun kötüleştiğine dair herhangi bir veri mevcut değildir. Kaynak eserler, Suriye'de esir tutulan dindaşlarının fidyelerini ödeyebilecek ölçüde büyük servet sahibi olan ve idarede önemli roller üstlenen Hıristiyanlardan bahsetmektedir: İoannes Damaskenos ve ailesi, bahsedilenler arasında en iyi örnektir.<sup>51</sup> Fakat özellikle fetih sürecindeki aziz yaşamlarını konu edinenler başta olmak üzere kaynak eserler, Suriye'deki Hıristiyanların Küçük Asya'ya doğru tehcirine işaret etmektedir. Bu Hıristiyanların izlerine kıyı bölgelerinde (Pamphylia, Ionia) rastlanılmaktadır, bu durum da deniz yoluyla kaçtıklarını akla getirmektedir. Sözü edilenler, Suriye'deki büyük manastır topluluklarından arta kalan keşişlerdir. Efsaneye göre bu keşişler, Küçük Asya'daki bir diğer önemli merkez, Miletos civarındaki Latmos/Latros Manastırı'nın kurucularıdır.<sup>52</sup> Her halükârda fetih sürecinin ardından Suriye ve Küçük Asya arasındaki ticari ve diğer ilişkiler, özel nitelikte olsa da hiçbir zaman tam anlamıyla son bulmadı. Kaynak eserler, Küçük Asya'dan Kutsal Topraklara hac seyahatlerine ve Suriye kökenli Arap veya

<sup>49</sup> Zonaras, III, Bonn, s.271; bu konuda ayrıca bkz: H. Leclercq, "Invasion Arabe", *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie*, C.VII, satır.1221 vd., Paris, 1921.

<sup>50</sup> P. G., C.XCVIII, satır.1472 d.

<sup>51</sup> "Vita S. Iohannis Damasceni", P. G., C.XCIV, satır 437 c, 449 b (İoannes halifenin πρωτοσύμβουλος'u idi, bu makam babasının eriştiği διοικητής τῶν δημοσίων πραγμάτων'dan daha yüksek bir makamdı, bkz: H. Becker, "The Expansion of Saracens", *Cambridge Medieval History*, C.II, 1913, s.358.

<sup>52</sup> M. M., C.VI, s.60; *Anal. Boll.*, C.XI, 1892, s.33-34; *Acr. SS.*, III, Mart, s.2 vd; "Vita Nicephori", *Anal. Boll.*, C.XIV, 1895, s.1895 vd.

Hıristiyan denizcilerin ve tacirlerin varlığına işaret etmektedir. Ayrıca zenginlik umuduyla kitleler halinde Suriye'den gelenlerden ve Hilafet eyaletlerini vuran salgın hastalıktan veya kıtlıktan kaçanlardan da bahsedilmektedir.<sup>53</sup> Önemleri saklı kalmak üzere bu yer değiştirmelerin sıra dışı ve büyük ölçekli demografik hadiseler olmadığı kesinlik arz etmektedir. Adalarının ele geçirildiği anda kitleler halinde kaçan Kıbrıslılar örneği, (Küçük Asya'da iskân edildiler ve birkaç yılın ardından memleketlerine geri döndüler.) belirli bir önem arz eden yegâne hadisedir.<sup>54</sup>

Nitekim Küçük Asya halkının Arap akınları nedeniyle imparatorluğun batı eyaletlerine doğru gerçekleşen tehcirlerinin ehemmiyet barındırmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle manastırlarının yıkılmasından<sup>55</sup> sonra dağılan keşişlere dair örnekler mevcut olmasına rağmen Küçük Asya halkının Arap tehdidi altında sistematik şekilde tehcir edildiğine dair herhangi bir veri mevcut değildir.

Bu durumun aksine akınlar esnasında veya sonrasında Bizans otoriteleri eliyle tasarlanan ve tatbik edilen halkların kitleler halinde yeniden iskânı, devir itibarıyla yaşanan demografik değişimlerin temel etkenlerinden birini teşkil eder. II. İoustinianos ve I. Nikephoros gibi imparatorlar, gerçek anlamda iskân politikası tatbik etti.<sup>56</sup> Siyasi, askeri ve aynı zamanda iktisadi tedbirler, imparatorların arazi emniyetini güvence altına almalarına, düşman ile iş birliği içinde bulunması muhtemel halkları uzaklaştırmalarına, asker alımlarını ve akınların zarar verdiği bölgelerdeki insan gücünü takviye etmelerine imkân sağladı. Askeri gerekliliklerin temel oluşturduğu önlemler kapsamında II. İoustinianos ve Theophilos tarafından farklı halkların (Slavların Bithynia'da, Cürcümânîlerin Pamphylia'da, Türklerin Karadeniz'e) iskânına değinmiştik. Bu halkların

---

<sup>53</sup> Bu konuya dair bkz: G. Anrich, *Hagios Nicolaos*, C.I, Leipzig-Berlin, 1913, s.415; "Vita Lazari Galesiotae", *Act. SS.*, III, Kasım, s.515, 542; G. Aufhauser, *Miracula S. Georgii*, Teubner, s.65; özellikle, *Vita Antonii Junioris*, ed. Papadopoulos-Kérameus, s.193; Filistin istikametindeki güzergâh, sadece askeri hareketler süresince kapalı kaldı, bkz: *La Vie de Saint Athanase de l'Athos*, ed. L. Petit, s.44. Zenginler, özel muhafız birliğinin refakatinde Kudüs'e doğru yola koyulurdu, bkz: "Les Actes de Soixante Martyrs", *Société Orthod. de Palestine*, C.XII, ed. Papadopoulos-Kérameus, St. Petersburg, 1892.

<sup>54</sup> Konstantinos Porphyrogenetos, *De Administrando Imperio*, ed. Moravcsik-Jenkins, s.244. Daha önce Tiberius'un tutsak alınan Partları iskân için Kıbrıs Adası'nı tercih ettiği unutulmamalıdır: *Theophylaktos Simokates*, Teubner, s.143.

<sup>55</sup> "Vita S. Theodori Studitae", ed. Latychev, *Viz. Vremen*, C.XXI, 1914, s.270; "Vita S. Pauli de Latro", *Anal. Boll.*, C.XI, s.33-34 vd.

<sup>56</sup> Bu siyasetin genel hatları ile izahı için: G. Ostrogorsky, *Histoire de l'Empire Byzantin*, Paris, 1956, s.161-163, 220-221.



her biri, imparatorluk hizmetinde ayrı bir askeri birlik meydana getirdi.<sup>57</sup> Diğer taraftan güvenlik sorunları, V. Konstantinos'u Melitene, Germanikeia ve Theodosiopolis sakinlerini Trakya'ya yerleştirmeye<sup>58</sup>, Theophilos'u Sinope<sup>59</sup> bölgesine yerleştirdiği Türkleri imparatorluğun tamamına dağıtmaya ve Theodora ile nihayet I. Basileios'u toplu halde kaçışlarına neden olacak tarzda Kappadokia'daki Pavlikanların hanelerini imha etmeye mecbur bıraktı. Pavlikanların Bulgaristan'a kadar uzanan izlerine rast gelinmektedir.<sup>60</sup> Talan edilen bölgelere işgücü temin etme kaygısı, I. Nikephoros'u Küçük Asya'nın batısında tarımla uğraşan halkı Makedonya'ya yerleştirmeye sevk etti.<sup>61</sup> İslam'ın Kilikya örneğinde olduğu gibi sıkı şekilde nüfuz ettiği bölgelerin Bizans tarafından yeniden ele geçirilmesi, bu bölgelerdeki Hıristiyan unsurunun kuvvetlendirilmesini elzem hale getirdi. Kilise otoriteleri, bu mesele ile meşgul olacaktır.<sup>62</sup>

Küçük Asya ve diğer eyaletler arasındaki nüfus hareketliliğinin yanı sıra adı geçen eyaletin iç kesimlerine ulaşan Arap akınları da az ya da çok önem taşıyan grupların yerlerinden edilmesi sonucunu doğurdu. Tehdit altındaki kalabalıkların kargaşasının ve çaresizliğinin yön verdiği ve şahsi teşebbüsler sonucunda ortaya çıkan düzensiz, karmaşık ve çelişkili halk hareketlerini kavramak zordur, bu nedenle devir tarihçilerinin dikkatlerinden kaçmıştır. Bu durumun ehemmiyeti; bazı şehirlerin büyürken diğerlerinin küçülmesinin gözlemlenmesiyle, keşişlerin tecrit edilmiş manastırları terk edip Küçük Asya'nın kıyı bölgelerinde (Latmos/Latros, İde, Kyminas, Khryse, Petra, vb.) eşzamanlı kurulan büyük manastır merkezleri etrafında bir araya gelmelerinin tespitiyle ve nihayetinde ülkenin sosyal yapılarındaki değişimlerin incelenmesiyle

<sup>57</sup> İbn Havkal, Arap kabilesi Benî Habib'ten 10.000 atlı olduğu tahmin edilen bir grubun Bizans arazine göçünden bahseder, toprak elde edip Bizanslılarla birlikte Müslüman arazisini yakıp yıktılar, bkız: "İbn Hauqal", *Byzance et les Arabes*, C.II, ed. A. Vasiliev, s.419.

<sup>58</sup> *Nikephoros*, de Boor, s.65; *Georgios Monakhos*, de Boor, s.66; *Act. SS.*, II, Ağustos, s.435.

<sup>59</sup> *Theophanes Con.*, Bonn, s.112, 125; *Genesisios*, III, Bonn, s.53-61; *Kedrenos*, II, Bonn, s.311; *Symeon Magistros*, Bonn, s.626; *Zonaras*, III, Bonn, s.376-377; A. Vasiliev, *Byzance et Les Arabes*, C.I, s.124, dp.3, s.415.

<sup>60</sup> *Genesisios*, Bonn, s.56; *Theophanes Con.* Bonn, s.166, 177, 278; A. Vasiliev, *age.*, C.I, s.124, dp.3, 415. Zulmün sonrasında imparatorlukta yerleşik buldukları alanlar üzerine bkız: *Kedrenos*, II, Bonn, s.209, 236; *Genesisios*, Bonn, s.120; *Theophanes Con.*, Bonn, s.166-167, 269 vd. H. Grégoire, "Cathares d'Asia Mineure, d'Italie, de France", *Ménorial L. Petit*, Bükreş, 1948, s.142-151.

<sup>61</sup> P. Charanis, "Nicephorus I: The Savior of Greece from Slave", *Byzantina-Metabyzantina*, C.I, 1946, s.76 vd.

<sup>62</sup> J. Darrouzès, *Épistoliers...*, s.256.

açığa çıkarılabilir. Arap akınlarnın hemen ertesinde şehirlerdeki ve kırsal alanlardaki değişimi tetkik ederek bunları daha iyi kavrayacağız.

Nüfus hareketliliğine dair tabloyu tamamlamak için özellikle Ermeni kesim hesaba alınmalıdır.<sup>63</sup> Ermeni varlığı, Küçük Asya'nın doğusundaki bölgelerde (Kappadokia) ve Ege kıyılarında (özellikle Marmara Denizi) önem teşkil etmekteydi. Mahiyet ve kaynak bakımından iki farklı yerleşim söz konusuydu. Araplar karşısında (daha evvel Sasaniler karşısında olduğu gibi) Ermeni halklarının tutumu her daim aynı olmadı, düşmanlıktan aktif iş birliğine kadar uzanmaktaydı. Esasında Ermeniler, çoğu zaman Arap saflarında Küçük Asya'ya yönelik akınlara katıldı.<sup>64</sup> Özellikle Bizans'ın uzun doğu sınırı boyunca ele geçirilen memlekete yerleşmeye imkân tanıyan bağları, Araplara kıyasla daha kolay elde ettiler. Bu bağları, kısmen dinleri dolayısıyla kısmen de bölgedeki eski Ermeni topluluklarının varlığı sayesinde edindiler. Bölgedeki kaleleri ve mütevazı genişlikte bir alanı kendi namlarına ele geçirdiler ve sonrasında imparatorluk hizmetine girdiler.<sup>65</sup> Kaynak eserler (askeri taktikler, yasa metinleri), onların toprak sahibi olduklarına ve imparatorluğa sadakatleri her daim şüpheli olmasına rağmen Bizans ordusunda yer aldıklarına işaret etmektedir.<sup>66</sup> Sahil bölgelerindeki Ermeni yerleşiminin kaynağının tamamen farklı olduğu görülmektedir. Kaynak eserler, bu bölgelerdeki Ermenileri imparatorluğa tâbi olarak arz etmektedir. İmparatorluk, arazi müdafaasını<sup>67</sup> ve üst düzey sivil- askeri makamların idaresini onlara teslim etti. Hakkında bilgi sahibi olduğumuz Opsikion Strategosları'nın büyük kısmının Ermeni kökenli olması tesadüf değildir.<sup>68</sup> Görünüşe bakılırsa burada önce Sasani, ardından

<sup>63</sup> Küçük Asya'da Ermeni kesimin güçlenmesine dair bkz: P. Charanis, "Ethnic Changes in the Byzantine Empire in the Seventh Century", *Dumbarton Oaks Papers*, C.XIII, 1959, s.23-44.

<sup>64</sup> Hz. Ömer'in yanında Bizans'a karşı sefere katılmaları için bkz: *Genesios*, Bonn, s.66; *Kedrenos*, II, Bonn, s.133; *Theophanes Con.*, Bonn, s.127, 179; *Theophanes*, de Boor, s.469; Kamakhos, Ermeniler eliyle Araplara teslim edildi.

<sup>65</sup> Örneğin Kortikios, hudut şehirleri Lokana'yı (*Theophanes Con.*, Bonn, s.268; *Kedrenos*, II, Bonn, s.208), Gourgen'i ve diğerlerini ("Arzrouni", *Collection des Historiens Arméniens*, C.I, ed. M. Brosset, s.155, 248) elinde tutuyordu. X. yüzyıl için özellikle bakınız: Konstantinos Porphyrogenetos, *De Administrando Imperio*, ed. Moravcsik-Jenkins, s.118 vd.

<sup>66</sup> οἱ προδότηαι... Ἀρμένιοι, bkz: Zepos, *Jus Graecoromanum*, C.I, s.247; *Theophanes*, de Boor, s.469.

<sup>67</sup> Konstantinos Porphyrogenetos, *De Ceremoniis*, I, Bonn, s.667.

<sup>68</sup> Örnek için bkz: *Theophanes*, de Boor, s.380, 400, 413; *Kedrenos*, II, Bonn, s.199, 434; *Izv. Russ. Inst. Arch. de Constantinople*, C.III, 1898, s.180; Montfaucon, *Palaeographia Graeca*, s.46; H. Grégoire, *Recueil des Inscriptions de l'Asie Mineure*, No.5'ten, s.5; bilhassa N. Adontz, "Les Tarônites à Byzance", *Byz.*, C.XI, 1936, s.21-42; P. Peeters, "Histoires Géorgiennes", *Anal. Boll.*, C.XXXVI, 1922, s.28; aynı yazar, "Un Colophon

Arap akınlarıyla karşılaşp imparatorluğu tercih eden bir kesimin temsilcilerine temas etmekteyiz. Bizans onlara yurt temin etti, idarede ve toplumda önemli bir konum tahsis etti.

### C. Bizans Misillemesi

#### C.I. Askeri ve İdari Reform: Themalar

İmparatorluğun akınlara karşı ilk tepkisi, askeri misilleme oldu. Arap hücumunun başladığı anda önemli askeri harekâtlar gerçekleştirildi. Bu harekâtlar, İoustinianos'un hakimiyet devrinden itibaren aşına olduğumuz ordu tarafından tatbik edildi. Bunlar devlet tarafından donatılan ve finanse edilen merkezi ordu ve paralı askerlik sistemi uyarınca orduya alınan ve eyalet ordusu lideri Doukes'in emri altındaki bölüklerdi (tagmata, arithmoi). Konstantinos Porphyrogenetos'un ifadesine göre imparatorluğun tüm etnik unsurlarının yer aldığı (teşkil ettikleri birliklere adını verirler)<sup>69</sup> bu ordu, ihtiyaçlar doğrultusunda askerlerin doğum ya da orduya kayıt yerleri dikkate alınmaksızın imparatorluğun tamamına dağıtıldı. Bu sistem, teknik anlamda seferlerin başkomutanı olan ve askeri hiyerarşinin tepesinde yer alan imparatorun etrafında devri daim ederdi. Yayılımacı siyaset arzusuyla tasarlanan bu askeri mekanizma, saldırı savaşlarında işe yarıyordu. Bu sistem, imparatorluk arazisinin genişlemesini sağlayamamış olmasına karşın en azından hareket halindeki ordunun düşmanı kendi yurdunda tehdit etmesi sayesinde düşmanın aşırı hırsına ket vuruyordu. Bizans'ın son büyük zaferi, Sasanilere başkentlerinde hücum eden Herakleios tarafından kazanılmıştı ve imparatorluğun Sasanilere karşı yürüttüğü uzun mücadelenin sonu anlamını taşıyordu. Herakleios'un ilk ciddi başarısızlığı, Arap darbesi neticesinde güney eyaletlerinin kaybı oldu. Bu kayıp, imparatorluğun ehemmiyet arz eden bölgelerinde muzaffer ve hasım bir devletin tesisi ile vahim bir aldı. Arap zaferleri ve Bizans'ın eski eyaletlerine Hilafetin kalıcı olarak yerleşmesi, imparatorluğun askeri sisteminin zafiyetlerini ve yeni gerekliliklere uyarlanmasının aciliyetini açığa çıkardı.<sup>70</sup>

Arapların Küçük Asya'daki düzenli saldırılarına ve Slavların kuzey hudutlarına sarkma girişimlerine karşı imparatorluk arazilerinin müdafaası, bu andan itibaren ordu politikasına şekil verdi. Başlangıçta yeni idari tedbirler, tehdit altındaki veya uzak bölgelerde deneme amacıyla

---

Géorgien", *age.*, C.L., 1932, s.358-371; J. Laurent, *L'Arménie entre Byzance et l'Islam*, Paris, 1919. XIII. yüzyıl içerisinde Çanakkale Boğazı civarında Bizans aleyhine Latinler ile istihbarat alışverişinde bulunan Ermenilere işaret edilmektedir, bkz: *Niketas Khoniates*, Bonn, s.795 vd.

<sup>69</sup> *De Thematibus*, ed. A. Pertusi, Vatikan şehri, 1952, s.59-60.

<sup>70</sup> P. Lemerle, "Quelques Remarques sur le Règne d'Héraclius", *Studi Medievali*, 3.seri, I, 2, 1960, s.347-361.

sakınılarak hayata geçirildi. İlk istisnai olan tedbirler, peyderpey imparatorluğun tüm askeri ve idari sisteminde hakiki bir reform hüviyeti kazandı. Bu tedbirlerin tamamı, thema sistemi adıyla bilinen yeni eyalet idare sisteminin kurulmasını temin etti. Az ya da çok önemli değişimlerle birlikte imparatorluk var oldukça sürececek olan özgün mahiyeti, şu şekilde özetlenebilir: İmparatorluk arazisinin eski eyaletlerden bağımsız şekilde bir dizi askeri bölgeye taksimi; bölgeden asker alımlarıyla oluşturulan ve Strategos'un komutası altına verilen yerel bir ordu tarafından müdafaa edilmesi; askeri ve sivil hizmetlilerden yararlanan başkomutan Strategos'un thema bölgesinde kendisine teslim edilen tüm askeri ve sivil erkleri icra etmesi.<sup>71</sup> İmparatorluk tebaası<sup>72</sup> vergi mükellefleri, mali yükümlülüklerinin bulunduğu alanlarda asker alımları gerçekleştiren ve karargâh kuran ordunun teşekkülüne ve idamesine katkı sağladı. Eyalet tapu kütüklerine kayıtlı varlıklı kimseler, ekonomik güçlerine göre çeşitlilik arz eden askeri yükümlülüklerle tabii idi.<sup>73</sup> Bu yükümlülükleri, fiilen askeri hizmette bulunarak veyahut askeri harcamalar için tahsis edilen tutarı nakdi ödeyerek yerine getirebilirlerdi. Askere alım yönteminin modern anlamda ulusal bir ordu mahiyeti kazandırdığı bu yeni eyalet ordusu, bilhassa düşman arazisinin talanından kolaylıkla elde edilen kazancın cazibesine kapılan paralı askerlere kıyasla savunma savaşlarının etkili şekilde yapılmasına daha uygundu. Savaşa katılan askerlerin hane halklarının hayatta kalıp kalmayacağı, savunma savaşının seyrine bağlıydı. VI. Leon bu bağlamda Bizans ordusuna şu sözlerle hitap etmiştir: “*Ailesi, dostları, vatani ve tüm Hıristiyan milleti için çarpışan sizler!*”<sup>74</sup>

<sup>71</sup> Hélène Glykatzi-Ahrweiler, *age.*, s.8 vd.

<sup>72</sup> VI. Leon, “Tactica”, *P. G.*, C.CVII, satır.764, 765, bu satırda συντελεστοί ifadesi [vergi veren] tebaaya karşılık gelir; bilhassa Zepos, *Jus Graecoromanum*, C.I, s.18: συντελεστοί (ταὐτὸν δὲ ἔστιν εἰπεῖν τοῖς τῶν χωρίων κυρίως).

<sup>73</sup> Θέμα kelimesinin temel anlamının “kayıt” olduğunu unutmamak gereklidir, bkz: F. Dölger, “Zur Ableitung d. Byz. Verwaltungsterminus Θέμα”, *Histoire*, C.IV, 1955, s.189-198; Thema sisteminin olgunlaştığı hakimiyet yıllarında ikonakırıcılığı teşvik eden III. Leon, evliliklerin mali amaçla beyanını ve İtalya’da doğumların düzenli takibini zorunlu hale getiren ilk kişidir, bkz: *Zonaras*, III, Bonn, s.263; Zepos, *Jus Graecoromanum*, C.I, s.40, dp.1; VI. Leon daha sonraları Bizanslıların aksine Arapların συνάγονται, οὐχὶ ἀπὸ καταγραφῆς στρατευομένου [orduda yer alanları saymaksızın bir araya geldiklerini] fark edecektir, bu demek oluyor ki Araplar seferberlik halinde sayım esasını dikkate almıyordu, bkz: “Tactica”, *P.G. C.CVII*, satır.976.

<sup>74</sup> “Tactica”, *P. G.*, C.CVII, satır.949 d. VI. Leon’un orduya seslendiği taktiklerinde ve Konstantinos Porphyrogenetos’un Bizans tahtına çıkacak oğluna seslendiğini *De Administrando Imperio*’sunda Arap dünyasına önemli bir değer atfedildiğini belirtmek gereklidir. Bu çetin düşman ile daha iyi mücadele etmek için hakkında bilgi sahibi olunması elzemdir.

Arapların deniz seferleri ve deniz kuvvetlerinin artması, Bizanslıları donanmalarını yeni ihtiyaçlara uyarlamak mecburiyetinde bıraktı. Deniz kuvvetleri reformu, kara ordusuyla eşzamanlı hayata geçirildi. Bu reform, ilkin Kibyrraioton, sonunda Aegaiou Pelagous deniz themalarının kurulmasıyla görünür kılındı. Konstantinopolis, Abdydos, Sicilya ve Dyrrakhion vasıtasıyla ana deniz güzergâhlarını kontrol altında tutan ve bu devre kadar yegâne deniz kurumu olma vasfı taşıyan imparatorluk donanması, çoğunlukla ağır gemi olan dromonlardan müteşekkil bir açık deniz donanmasıydı. Arapların deniz seferleri, Bizans için hafif sahil güvenlik filosunun kurulmasını gerekli kıldı. Eyalet komutası altında olan, bölgeden asker ve teçhizat temin eden deniz thema donanması, Arap seferinin yarattığı vaziyete daha iyi yanıt verdi. Dönem itibarıyla bu thema donanmasının amacı, denizlerdeki egemenliğe (Thalassokratia) dair Bizans'ın Araplardan daha fazla hak iddiasında bulunmasını sağlamak değildi. Daha ziyade thema donanması, deniz hudutlarının emniyet altına alınabilmesi için faal imparatorluk donanmasının yanında kullanılan bir kuvvetti. Ayrıca bu esnada geliştirilen Grek Ateşi, Arap donanmasına geniş çaplı girişimlerinde karşı koymayı mümkün kıldı.<sup>75</sup>

Yeni askeri düzenleme, imparatorluk idari sisteminin tamamına etkide bulundu. Θέμα terimi şu anlama geliyordu: İdari bölge, şube, vilayet. Doğrudan imparator tarafından atanan yüksek rütbeli bir askeri otoritenin yetkisi altında bulunan ve orduyla birlikte uygun idari mekanizmaya sahip yeni bölgeler, harici tehlikeyi kendi başına göğüsleyebilecek yeterliğe haizdi. İmparatorluk bünyesinde yaşanan kriz dönemlerinde güç kazanan bir özerkliğe sahipti. Akınlar sebebiyle ve bunlara karşı koymak gayesiyle tesis edilen yeni eyalet idaresi, siyasi (sivil erkin askeriye boyuna eğmesi) ve mali (vergi yükümlülerinin askeri harcamalara direkt katılımı) çehreleriyle imparatorluğun yeni sosyal yapısının kökenini teşkil etti. Müdafaa amacıyla tasarlanmış bu askeri ve idari mekanizmanın uzun ve istikrarlı Arap saldırılarına karşı koyabildiğini hatırlayalım. Geçici eksikliklere karşın tehdit altındaki eyaletlerin kontrolünü sağlayacak ve Küçük Asya'nın fethine dair Arap tasarısını başarısız kılacak yetkinliğe sahip olduğunu gösterdi. Bu nedenle Arap askerî harekâtı, elde edilen zaferlerin Küçük Asya yaşamını şekillendirmediği uzun bir dizi akına dönüştü.

<sup>75</sup> Eickhoff, VII. yüzyılın sonlarında Ege Denizi'nde Bizans kontrolünün yeniden tesis edilmesini Grek ateşi ile açıklanmaktadır. Bknz: E. Eickhoff, *Seekrieg und Seepolitik...*, s.15 vd. Fakat bu kontrolün etkin olmadığı gözlenmektedir ve imparatorluk donanması tarafından savunma amacıyla kullanılan Grek ateşine deniz yollarının hakimiyeti açısından aşırı önem atfedilmemesi gerekir.

## C.II. İktisadi ve Sosyal Önemler. İkonakırcılık

İmparatorların Arap akınlarının kurbanı olan Küçük Asya halkı lehine aldıkları önlemleri kavramak zordur. Küçük Asya'nın iktisadi, mali ve askeri kaynaklarının düzenli ve etkili kullanımına <sup>76</sup> odaklanan imparatorluk siyasetinin en azından ikonakırcı imparatorların hakimiyet devrine kadar kuşkusuz çoğunluğu teşkil eden yerli halkların gelenekleri ve istekleri ile uyumlu bir temel yaratabilecek bütün reformları kasti olarak geri plana attığı anlaşılmaktadır. Bu zaviyeden değerlendirildiğinde merkezi iktidarın ilkin Küçük Asya'da <sup>77</sup> tesis edilen resmi kilise yapılanmasından ve Thema sisteminden toplumsal sorunları çözmek için değil daha ziyade ülke yaşamını kontrol etmek ve gerektiği takdirde imparatorluğun geleneklerinden ve etki dairesinden kopma teşebbüsünde bulunan kitlesel başkaldırıları bastırmak için istifade ettiği görülmektedir.

Buna karşılık İsaüralı imparatorların ve haleflerinin hatalı olarak "ikonakırcı" hareket adıyla tanınan siyasetinin birçok zaviyeden yerli kırsal nüfusun sıkıntılarıyla şekillendiği anlaşılmaktadır. Söz konusu imparatorların muhafazakâr ve bağınaz muhalifleri eliyle yanlış tanıtılan, itibarsızlaştırılan ve bastırılan siyasetinin ülkeyi Roma İmparatorluğu gelenekleri ile akıl dışı şekilde irtibatlandıran katı fikirden kurtarmaya çalıştığı fark edilmektedir. Bu siyaset, özellikle Arap saldırılarının yıkıcı etkilerine direkt maruz kalan Küçük Asya'nın iç kesimlerinde yoğun şekilde yerleşik <sup>78</sup> ve tarımla uğraşan halkların ihtiyaçlarına cevap veren bir yapıya hayat verdi. İkonakırcı tutumun ateşli taraftarlar edindiği, anlaşmazlıkların ve arzuların şiddetli bir mahiyet aldığı yerin sadece Küçük Asya olması tesadüf değildir. <sup>79</sup>

Arapların Küçük Asya'ya akınları esnasında harici tehlikeye çare bulmaya karar veren imparatorlar tarafından hayata geçirilen ikonakırcı siyasetin sadakati ve bağlılığı ile Bizans'ın kaderini an itibariyle tayin eden halkın

<sup>76</sup> Devrin imparatorlarına ait yasalarda yankılarına rastlanılır, bkz: Zepos, *Jus Graecoromanum*, C.I, s.9, 17, vd.

<sup>77</sup> G. Ostrogorsky, "Sur la Date et le Composition du Livre de Themes et sur la Constitution des Premiers Thèmes d'Asie Mineure", *Byz.*, C.XXIII, 1953, s.30 vd.

<sup>78</sup> Bilhassa Phrygia'da ve Kappadokia'da. Küçük Asya'nın sahil bölgelerinde şehir yaşamı her daim önemliydi, bkz: D. Maggie, *age.*, C.I, s.53-88 vd.; özellikle A. M. Jones, *The Greek City*, Oxford, 1940; aynı yazar, *The Cities of Eastern Roman Empire*, Oxford, 1937, s.38-39.

<sup>79</sup> İkonakırcı hareketin coğrafyası üzerine bkz: Kaynak eserler temelinde genel bir değerlendirme ile: D. Zakythinos, *Bizans Devleti Tarihi* (Yunanca), C.I, Atina, 1953, s.72-80; Kaynak eserlerin ayrıntılı açıklamasını verir: G. Ostrogorsky, *Histoire de l'Empire Byzantin*, Paris, 1956, s.176 vd.

taleplerine karşılık verdiği görülmektedir.<sup>80</sup> Aslında güney eyaletlerinin kaybının ve batıda Slav işgallerini müteakip yaşanan etnik değişimlerin ardından Küçük Asya imparatorluk merkezi vasfı kazandı. Geniş kitleler üzerinde etki sahibi keşişlerin tarafdırlığına ve özellikle iktisadi, fikri ve idari sahada ayrıcalıklı kesimin çıkarlarına ve inanç yapılarına<sup>81</sup> cephe alan ikonakırcılık, en azından dini zaviyeden başarısız oldu. Fakat sosyal politikada değişim ihtiyacını aşıkâr kılmayı başardı. Paul Lemerle'in İsaerialıların hukuk çalışmalarını layıkıyla tanımlayan ifadesiyle “*Ekloge Devri*”<sup>82</sup>, askere alım kaynağı olan kırsal kesimlere Bizans toplumu içerisinde yeni bir yer tahsis etti ve imparatorluğun iktisadi temelini Grek arazisine indirgedi.

Uzun Arap akınları ve ikonakırcılık tartışmaları sürecinde Bizans'ın toplumsal politikasına ve iktisadına iki karşıt tutum damga vurdu. Her biri dönem itibariyle çeşitli toplumsal tabakaları ayırıştırın zıt teamüllerin bir yönünü yansıtmaktadır: Her ikisi de kriz süreci geride kaldığında ülkenin sosyal yaşamında iz bırakacaktır. Bunlardan muhafazakâr olanı, iktisadi bakımdan seçkin olanlara ve şehrin müreffeh kesimlerine arka çıkan ikonacı imparatorlar tarafından temsil edildi. Reformcu olanı ise akınlardan ağır şekilde zarar gören kırsal kesimin temsil ettiği ihmal edilmiş halkı destekleyen ikonakırcı imparatorlar eliyle takdim edildi. Bu iki tutum, uzun bir mücadelenin nihayetinde uzlaşabilecektir.<sup>83</sup>

*Ekloge*'nin mukaddimesine göre İsaerialıları<sup>84</sup> harekete geçiren adalet duygusu, (sonraları ikonakırcı veya bu yönde eğilimli imparatorlar tarafından benimsenen anlayış) özellikle iktisadi ve toplumsal tasarımlarda belirgin hale gelecektir. Yalnızca günümüze ulaşabilen ve tamamı ikona

<sup>80</sup> Düşmanlarının İkonakırcı imparatorlardan Küçük Asya'da gelişen şu veya bu heretik mezhebin taraftarı olarak bahsettikleri belirtilmelidir, bkz: *P.G.*, C.CV, satır.483 vd. Bu zaviyeden Suriye kökenli imparatorlara verilen “İsaerialılar” adı önem taşır.

<sup>81</sup> III.Leon'un εὐγένεια [soyluluğa] ve λόγῳ ἐπιφανείῃ [tanrı tezahürüne dair bilgiye] karşı düşmanlığından bahsedilmektedir, bkz: *Theophanes*, de Boor, s.405; özellikle *Zonaras*, III, Bonn, s.276, 284.

<sup>82</sup> P. Lemerle, “Esquisse pour une Histoire Agraire de Byzance”, *Revue Historique*, C.CCIX, sy.1, 1958, s.65. İsaerialıların reformlarının taşıdığı önem bugünlerde sıkı şekilde tartışılmaktadır, bkz: G. Ostrogorsky, *Histoire de l'Empire Byzantin*, Paris, 1956, s.187; D. Zakythinos, *age.*, s.72-80. Fakat İkonakırcı devirde hayata geçirilen toplumsal çalışmaları yadsumak mümkün değildir. Bu çalışmalar, kesinlikle ikonakırcı hareketi teşvik eden İsaerialı imparatorlar eliyle başlatıldı.

<sup>83</sup> Makedon Hanedanlığı'nın kurucusu I. Basileios başta olmak üzere Makedon imparatorlarının siyaseti ile görünür kıldı. I. Basileios'un toplumsal çalışmaları üzerine bkz: *Genesios*, Bonn, s.126; *Theophanes Con.*, Bonn, s.346-348; *Kedrenos*, II, Bonn, s.202-204 vd.

<sup>84</sup> Zepos, *Jus Graecoromanum*, C.II, s.13-14.

tarafıtarlığından esinlenen devrin kaynak eserleri, her ne pahasına olursa olsun ikonakırıcı imparatorların emeklerini itibarsızlaştırmaya ve değersizleştirmeye çabaladı. Ancak hatalı yorumlanmış ve kötü niyetle aksettirilmiş olmasına karşı iktisadi tedbirlere ilişkin dağılık birkaç bilgi, söz konusu imparatorların Bizans toplumunun yoksul kesimleri için duyduğu kaygıyı görmemize imkân tanır. V. Konstantinos, hayat pahalılığını azalttı.<sup>85</sup> Theophanes ve hatta Patrik Nikephoros bile bu durumun tarımla geçinen halkın refahına dair bir işaret ve fakir kesimler için bir rahatlama olduğunu üzülenek kabul ederler. Zonaras'ın ifadesine göre “bu bayağı kalabalıklar” V. Konstantinos'un aldığı tedbirlerinden yararlanıp ikonakırıcı saflarına yeniden katılır.<sup>86</sup> Nitekim VI. Konstantinos'un Ephesos fuarında uygulanan ağır vergiyi ilga etmesi, küçük tacirlerin, zanaatkarların ve dolayısıyla toprağı işleyenlerin lehine bir tedbir olarak değerlendirilmelidir.<sup>87</sup> III. Mikhael'in uyguladığı mali tedbirler aynı şekilde bu kesimlerin lehineydi. III. Mikhael, Asi Thomas'a karşı mücadele sürecinde kendisine sadık kalan bölgelerde kapnikon vergisini ilga etti, imparatorluğun diğer bölgelerinde vergiyi yarı oranında düşürdü. Son derece meşhur olan bu tedbir, bilhassa kırsal kesime fayda sağladı. Zira kapnikon toprağı işleyenler için ağır bir yükümlülüktü.<sup>88</sup>

İlkin Atinalı İrene'nin tahta çıkışıyla geçici, ardından Theodora'nın tahta çıkışıyla kalıcı mahiyet kazanan İkonacıların zaferi, iktisadi ve sosyal siyasete farklı bir yön verecektir. Devrin kaynak eserleri tarafından ittifakla methedilen İrene, öncelikle gemi sahipleri ve tacirler olmak üzere şehir sakinlerine büyük ölçekli muafiyetler bahşetti. İki büyük gümrük olan Abydos ve Hieron'da ticaret ve seyrüseferden alınan “mahalli” vergileri ve harçları ilga etti.<sup>89</sup> Diğer taraftan ikonacıların siyaset sahnesinden geçici ayrılığını iktisadi açıdan aksi teamülün zaferi takip edecektir. Bu iktisadi teamül, bilhassa I. Nikephoros'un içlerinde tek başına yeni bir toplumsal sistem vücuda getiren meşhur “insanlık dışı

<sup>85</sup> Nikephoros, de Boor, s.76; özellikle Theophanes, de Boor, s.443.

<sup>86</sup> συρφετώδης ὄχλος [bayağı kalabalıklar]: Zonaras, III, Bonn, s.261.

<sup>87</sup> τό κομμέρκιν τοῦ πανηγυρίου [fuardan alınan kommerkion]: Theophanes, de Boor, s.469-470.

<sup>88</sup> Theophanes Con., Bonn, s.54; Kapnikon'un mahiyeti hakkında bknz: G. Ostrogorsky, “Das Steuersystem im Byz. Altertum und Mittelalter, Byz., C.VI, 1930, s.229-240; P. Lemerle, “Esquisse...”, Revue Historique, C.CCXIX, Sy.1, 1958, s.68, dp.3.

<sup>89</sup> τοὺς πολιτικοὺς φόρους ἐκούφισε [mahalli ödemeleri ilga etti] bknz: Theophanes, de Boor, s.475; “Theodori Studitae Epist”, I, 6, P.G., C.XCIX, satır.929 vd.; F. Cumont, Anecdota Bruxellensia, I, Chroniques Byzantines du ms. 11376, Gent, 1894, s.27; İrene, Aziz Georgios şerefine Midilli Adası'nı aynı şekilde muaf tuttu, bknz: Anal. Boll. C.XVIII, 1899, s.250. İrene'nin Kilise'ye yönelik siyasetine dair bknz: P. Lemerle, “Esquisse...”, Revue Historique, C.CCXIX, 1, 1958, s.68-69.



davranışlar”ın yer aldığı politikaları vasıtasıyla tarif edilmektedir. Zira zengin kesimler, gemi sahipleri, tüccarlar ve toprak sahipleri (özellikle dini kurumlar) direkt olarak hedef alındı.<sup>90</sup> İmparator Nikephoros’a karşı nefretini gizlemeyen Theophanes, onun reformlarının manasını ele verir. İkona taraftarı yazar şunları söyler: “*Amacı yoksullara haklarını geri vermek olmamasına rağmen sanki amacı buymuş gibi mülk sahiplerini ve zenginleri yok etmeye çalıştı.*”<sup>91</sup> Benzer eleştiriler daha sonra adaleti dillere destan olan, son ikona taraftarı İmparator Theophilos’a da yöneltilecektir.<sup>92</sup> Bu durumun aksine kaynak eserler ikona taraftarı Theodora’nın iktisadi faaliyetlerini ittifakla metheder. Theodora, dini imgelere itibarını geri verecek tutumu diriltten muhafazakâr anlayışa özgü “iktisat ve bilgelik” siyasetinin neticesinde<sup>93</sup> manastırlara büyük ölçekli bağışlarda bulundu, Kappadokia’nın köylü kesiminden Pavlikanların mallarını müsadere etti ve nihayetinde imparatorluk hazinesini arttırdı. Her halükârda İkonakırıcı imparatorların başarıları istilalarla fevkâlade eziyet çekmiş ve dini ihtiraslarla parçalanmış halkın büyük ölçekli tedbirlere desteğine ve riayetine bağlı bulunuyordu. Bu tabloda ikonakırıcı imparatorların siyasetine başından itibaren ket vurulduğu ve karşı konulduğu kesinlik arz etmektedir. Söz konusu imparatorların toplumsal adaleti diriltten anlayışı, en azılı düşmanları tarafından dahi kimi zaman haklı bulunmuştur.<sup>94</sup>

İkonakırıcılığın oluşumu gibi ortadan kayboluşu da Arapların Küçük Asya’ya yönelik akınlarından bağımsız gerçekteşmedi. Araplar; ülkenin çeşitli etnik, dini ve sosyal grupları arasında hiç olmadığı kadar çok suçlamalar içeren karşıtlıklarından istifade etti. Onların başarıları, imparatorluk siyasetinin elde ettiği kazanımları da tehlikeye attı. Küçük Asya’da iskân edilen barbar halklardan orduya alınan askerlerin Araplara

<sup>90</sup> “İnsanlık dışı davranışlar”ın dokuzuncusu Küçük Asya kökenli gemi sahiplerini devletin belirlediği fiyatlarla toprak satın almak zorunda bıraktı. Sekizincisi Abydos dışında tutsakların satın alınmasıyla, diğerleri ise Kilise’nin topraklarını kira karşılığında işleyenlere yüklenen kapnikon vergisi ile ilgiliydi. Nikephoros’un toplumsal siyaseti üzerine bkz: P. Lemerle, “Esquisse...”, *Revue Historique*, C.CCXIX, 1, 1958, s.65 vd; N. Christophilopoulos, *Mélanges K. Amantos*, Atina.

<sup>91</sup> *Theophanes*, de Boor, s.479; özellikle Keşiş Theosteriktos bu imparatoru tam olarak  $\phi\lambda\acute{o}\pi\tau\omega\chi\acute{o}\varsigma$  [yoksul seven] şeklinde adlandırır: “Keşiş Theosteriktos”, *Act. SS.*, I, Nisan, s.XXIX.

<sup>92</sup> *Acta SS.*, II, Kasım, s. 358; *P. G.*, C.CXVI, satır.81 c. Adaletli Theophanes’in itibarı hakkında bkz: Ch. Diehl, “La légende de l’Empereur Théophile”, *Seminarium Kondakovianum*, C.IV, 1931, s.33-37.

<sup>93</sup> *Theophanes Con.*, Bonn, s.172, 263; *Zonaras*, III, Bonn, s.392-393; *Genesios*, Bonn, s.90; manastırlara yönelik politikası hakkında bkz: *Genesios*, Bonn, s.81.

<sup>94</sup> *Zonaras*, III, Bonn, s.283; III. Leon’un hakimiyeti altında imparatorluğun zenginliği üzerine bkz: *Theophanes Con.*, Bonn, s.253; Theophilos’un bilge siyaseti ve İgnatios’un I. Nikephoros’a dair akıllı siyaseti üzerine bkz: *Vita Nicephori*, ed. Boor, s.153.

karşı tutumu,<sup>95</sup> özellikle ülkedeki yabancı kesimin ve şehirlerdeki “emekçi sınıfın”<sup>96</sup> arka çıktığı ikona taraftarı olduğunu ilan eden<sup>97</sup> Asi Thomas’a Arapların verdiği destek ve nihayetinde ikonakırıcı hareketin zayıflamasının ve başarısızlığının ardından ikona taraftarlarının takındığı tutum, bu durumu izah etmektedir. Bilhassa ikona taraftarı İmparatoriçe Theodora tarafından heretik kabul edilenlere yönelik işkencelerin ardından Bizans için bir tehdit haline gelen Kappadokia kökenli Pavlikanların<sup>98</sup> akıncılar ile müşterek faaliyeti bu zaviyeden değerlendirilmelidir.<sup>99</sup>

Dolayısıyla ikonakırıcılığın temel ilkelerinde İslam’ın etkisine ait belirsiz izleri tetkik etmek yerine ana sebeplerden birinin askeri meziyetleriyle nam salmış ikonakırıcı imparatorların<sup>100</sup> sebatla karşı koydukları Arap akınları içerisinde aramak daha doğru olacaktır. Zira akın sürecinde *ilkin*, Küçük Asya halkını imparatorluk davasına kazandırmaya çalışan ikonakırıcı hareket tesis edildi<sup>101</sup>; *ikincisinde*, Arapların ikonakırıcı siyaseti onaylayıp Bizans’a sadık kalan halkın yaşadığı Küçük Asya’yı fethetme girişimleri

---

<sup>95</sup> Slavlar ve Türkler akıncılar ile iş birliği halindedirdi; bunlara karşı Bizans şiddetli tedbirler aldı.

<sup>96</sup> Thomas isyanı üzerine bkz: A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, C.I, s.22-49; E. Lipchits, “Vosstanie Fomy Slavjanina i vizantijskoe krestjanstvo na grani VIII-IX VV” (Slav Thomas İsyanı ve VIII-IX. Yüzyıllar Eşiğinde Bizans Köylüsü), *Vestnik drevnej istorii*, 1939, no.1; M. Rajkovitch, “O poreklu Tome, vodje oustanka 821-823” (821-823 İsyanının Lideri Thomas’ın Kökenine Dair), *Zbornik radova Viz. Ins.*, 2, 1953, s.33 vd., güncel kaynakçası ile birlikte.

<sup>97</sup> “Vita Theodori Studitae”, *Patrum Nova Bibl.*, C.VII, 2, s.365; P. G., C. XCIX, satır. 317-320.

<sup>98</sup> Pavlikan meselesine dair bkz: A. Vasiliev, *age.*, C.I, s.227-235, kaynak eser analizi ve kaynakça ile birlikte; Theodora tarafından zulme uğramalarına ve I. Basileios tarafından perişan edilmelerine karşın Pavlikanlar X. yüzyılın ortalarında hala bölgede bulunuyordu, bkz: J. Darrouzès, *Épistoliers...*, s.275.

<sup>99</sup> H. Grégoire’ın Digenis Akrites ile ilgili çalışmalarına bkz: H.Grégoire, “Digenis Akritis”, *Byz.*, C.V, 1929, s.327-338; *age.*, C.VII, s.287-302, 318-329; bilhassa aynı yazarın, *Digenis Akritis* (Yunanca), New York, 1942, indeks: *παλληκιάνοι*.

<sup>100</sup> Maharetli başkumandanlar ve cesaretli askerler olarak nam salan III. Leon ve II. Mikhael, kariyerlerine Doğu’nun büyük themalarında (Anatolikon) Strategos olarak görev alarak başladılar. Onları kendi saflarına çekmeye çalışan Araplara karşı atıldıkları mücadeleler ile farklılıklarını ortaya koydular. III. Mikhael de yiğit bir asker adıyla nam saldı, bkz: *Theophanes Con.*, Bonn, s.374; III. Mikhael’e hak ettiği saygınlığın iadesi için bkz: H. Grégoire, *Byz.*, C.V, 1929, s.327 vd.

<sup>101</sup> İkonakırıcı imparatorların Küçük Asya siyasetinin bir diğer belirgin vasfı, bayındırlık faaliyetleridir. İkonakırıcı imparatorlar Küçük Asya’yı (Ankyra, Nikaia) gözetirken İkona taraftarı imparatorlar, Ortodoks geleneklerine sadık kalan Avrupa’yı kayırdı, bkz: *Theophanes*, de Boor, s.471, 481; H. Grégoire, “Inscriptions Historiques”, *Byz.* C.IV, 1927, s.437 vd; bilhassa “Samouel d’Ani”, *Collection des Historiens Arméniens*, C.II, ed. Brosset, s.421.

başarısız oldu; *üçüncüsünde* taraftarları Araplara karşı gerçekleştirilen uzun mücadele nedeniyle tüm dikkatini bir noktaya yöneltmiş ve tükenmiş bulunan ikonakırıcılık nihayetinde başarısız oldu. Bizans tarafında ikonakırıcı hareketin sonu ve Ortodoks barışının tesisi ile savaşların Müslüman arazisine nakli ve Arap cephesinde Hilafetin çözülmesi aynı zaman dilimine rast gelmektedir. Küçük Asya hudutlarına yerleşen muhtelif emirler, Romalıların ülkesine görece önem taşımayan birkaç akın gerçekleştirecektir.<sup>102</sup> Bu emirler kısa süre içerisinde Makedon imparatorların liderlik ettiği saldırıları kendi yurtlarında müdafaa etmek zorunda kaldılar. Arap-Bizans çarpışmalarında, ilişkilerinde ve Küçük Asya tarihinde yeni bir dönem başladı.

## Sonuç

### Arap Akınlarının Akabinde Küçük Asya

#### Şehirler ve Kırsal Alanlar

Arapların Küçük Asya'ya yönelik akınlarda tatbik ettiği vur-kaç taktiği, ülkedeki varlıklarını sürdürmelerine imkân tanıdı ve Bizans'ın çok büyük bir sefer düzenleyebilmesi için topyekûn seferberlik ilan etmesine ve nihai çözüme ulaşmasına mâni oldu. İmparatorluk bu duruma karşılık vermek için gördüğümüz üzere müdafaa sistemini değiştirmek zorunda kaldı. Büyük askeri komuta merkezlerini böldü (yeni themaların tesisi)<sup>103</sup> ve akın güzergâhlarını kontrol eden stratejik noktalarda hakiki bir kale hattı inşa etti. Hedef, akıncıların sahile doğru ilerleyişlerine ve istila edilen bölgelerde kalıcı şekilde yerleşmelerine engel olup akın faaliyetlerini yerel düzeye indirgemektir. Savunma araçlarından mahrum olan şehirli ya da taşralı halk kitleleri, genel olarak tahkimatlı şehirlerin surları<sup>104</sup> ardına sığınma arayışındaydı. Kaleye sahip yerleşim birimlerine yönelik bu göç, çok sayıda şehrin nüfusunu arttırdı. Nikaia, Nikomedia, Prousa, Sardes,

<sup>102</sup> Kharsianon (Kappadokia) bölgesinde elde edilen birkaç başarıyla birlikte münferit akımlar X. yüzyıl boyunca devam etti. Bu önemsiz başarıların devamına İoannes Kourkouas kesin olarak son verdi: Bknz: *Theophanes Con.*, Bonn, s.426 vd. Güneyde Toroslar, iki düşman arasında yapılandırılmış bir hudut halini aldı. Araplar Torosları aşırıyordu, fakat geçitlerin ilerisinde yer alan müstahkem mevkilere daimî suretle yerleşemediler. Bu konuda bknz: M. Canard, *Histoire des H'amdaniides.*, Cezayir, 1961, s.714-862. Araplar deniz seferlerinde daha ısrarlı bir tutum sergiledi. Deniz seferlerini bir yüzyıl daha başarıyla sürdürdüler. Girit Adası'nın Phokas tarafından ele geçirilmesi (961), Bizanslılara Ege Denizi'nde etkili bir kontrol kurmalarına imkân tanıdı.

<sup>103</sup> G. Ostrogorsky, *Histoire de l'Empire Byzantin*, Paris, 1956, s.236-239; X. yüzyıldaki themalar için bknz: Hélène Glykatzi-Ahrweiler, "Recherches sur l'Administration Provinciale aux IX<sup>e</sup>-XI<sup>e</sup> Siècles", *Bulletin de Correspondance Hellénique*, C.LXXXIV, 1960, s.46 vd.

<sup>104</sup> *Theophanes*, de Boor, s.452; *Vie de Saint Georges d'Amastris*, V. Vassilievskij, St. Petersburg, 1893, s.36-47 vd.

Pergamon, Gangra, Ankyra, Kaisareia, İkonion, Attaleia, Smyrna, Ephesos gibi geçmişte bilinen ve önem arz eden şehirleri (içlerinde birçoğu Metropolit makamıydı) hesaba katmaksızın daha önce mütevazı büyüklüğe sahip şehirler, artık idari çerçevede ve ülkenin sosyo-ekonomik yaşamında kayda değer bir konum edindi. Ekseriyeti, Arap akınlarını takip eden süreçte konumlarını muhafaza etti. Bu duruma ait en iyi örnekleri, akın güzergâhları üzerinde yer alan Amorion, Akroinon, Dorylaion, Eukhaita, Synnada, Kharsianon, Koloneia, Kappadokia vb.<sup>105</sup> şehirler ve ordu toplanma merkezleri<sup>106</sup> veyahut önemli kaleler olarak askeri hadiselerde önemli rol oynayan Melangina, Kaborkion, Aetos, Magidion, Opsikion vb. yerleşim birimleri temsil etmektedir. Bu birimlerinin tamamı piskoposluk makamına terfi ettirildi. Ayrıca piskoposluk makamı bahşedilen Philetos, Makre, Zygos vb.<sup>107</sup> şehirlerin ve akınları müteakip süreçte alışılmadık bir şekilde görünür hale gelen Okhyrai, Philomelion, Ployboton, Khonai, Lampe, Lopadion ve hatta Kotyaeion (bunların tamamının akın sürecinde kilise yapılanmasındaki mertebesi yükseldi) gibi şehirlerin gelişimlerini Arap-Bizans mücadelesi boyunca stratejik alanlar olarak üstlendikleri rollere borçlu olduğu varsayılabilir.

Bilhassa Karadeniz sahili olmak üzere akınlardan ârî kalan bazı bölgelerdeki nüfus artışını saptamak da mümkündür. Söz konusu duruma bu süreçte Herakleia, Amisos, Sinope, Trapezous<sup>108</sup>, daha sonraları Kastamone gibi şehirler tanıklık etmiştir. Aynı ahval, batı kıyılarındaki tahkimatlı şehirler için de geçerlidir: Adramyteion, Smyrne, Ephesos, Miletos, Attaleia nüfus sayısını muhafaza etmiş, hatta Attaleia'da<sup>109</sup>

<sup>105</sup> Akın güzergâhlarına ait haritaya bkz.

<sup>106</sup> Bizans ordusunun tahkim edilmiş karargâhları (ὄπλακτα) olarak seçilmiştir, bkz: J. Bury, "The ὄπλακτα of Asia Minor: Text of Older Date than Constantin VII", *Byzantion*, C.II, 1911, s.216-217 (bu çalışmanın sonuçlarının birçok açıdan gözden geçirilmesi gerekmektedir).

<sup>107</sup> Bu şehirler yalnızca Parthey'in editörlüğünü yaptığı 3.,10.,13. Piskoposluk listelerinde Piskoposluk olarak anılır bkz: *Hieroclis Synecdemus et Notitiae Episcopatum*, Berlin, 1866. Zygos (*Vita S. Petri d'Atroa*, ed. V. Laurent, s.81), Manginos (*M.M.*, C.VI, s.13), Sekugene (Zepos, *Jus Graecoromanum*, C.IV, s.147), Limnai (*M.M.*, C.VI, s.153) gibi diğer şehirler hakkında Notitular'da bilgi yer almaz.

<sup>108</sup> Trapezous'un sahip olduğu önem hakkında bkz: *Vie de Saint Georges d'Amastris*, s.43-45, özellikle "Ibn Hauqal", *Byzance et les Arabes*, C.II, Brüksel, 1950, s.414. Kerasous ve Rizaion gibi daha önce mütevazı boyuttaki diğer şehirler devir itibarıyla başpiskoposluğa yükseltildi, bkz: Zepos, *Jus Graecoromanum*, C.I, s.204; Parthey, *age.*, Notitia, 4,1.59. Amastris IX. yüzyılda başpiskoposluk haline geldi: *Vie de Saint Georges d'Amastris*, ed. V. Vassilievskij, s.30.

<sup>109</sup> Attaleia, deniz ticareti açısından Doğu Akdeniz'in en önemli merkezi haline geldi. Kaynak eserlerin bu konuya dair şahitlikleri ziyadesiyle fazladır, bkz: Act. SS., IV, Kasım, s.635; G. Anrich, Hagios Nicolaos, C.I, Leipzig-Berlin, s.415; Vita S. Antonii Junioris, ed.

olduğu gibi artırmıştır. Bu durumun aksine bölgedeki savunma sistemi ile donatılmamış diğer kıyı şehirleri Arap donanmasının saldırıları altında yok oldu (Lebedos, Teos, Erythrai, Myrina vb. gibi).<sup>110</sup>

Nitekim kırsal bölgenin tahrip edilmesinin akıncılara karşı etkili direniş sergileyen bazı şehirlerin güçlenmesi sonucunu doğurduğu söylenebilir. Sıklıkla kale (kastra)<sup>111</sup> olarak adlandırılan ve civarındaki halk için cazibe merkezi olan bu tahkimatlı şehirler, askeri ahval imkân tanıdığı anda iktisadi ve idari merkez haline geldi. Müstahkem mevki, yerel pazar, bir bölgenin merkezi (sivil veya askeri); bütün bunlar Küçük Asya'daki şehirlerin devir itibariyle elde ettiği vasıflardır. Bu şehirler bir önceki döneme ait şehirlerden aşıkâr bir şekilde farklılık arz eder. Halbuki bir önceki döneme ait şehirler; idari (mahalli), sosyal, fikri ve hatta mimari yapıları bakımından antik şehirlerle daha fazla benzerlik taşırdı.<sup>112</sup>

Bir önceki dönemde gelişim gösteren çok sayıda şehir, Arap akınlının akabinde zayıfladı. Savunma araçlarından mahrum olan bu şehirler, halkları tarafından terk edildi. Bir kısmı müstahkem yerleşim birimlerine sığındı, diğer kısmı tercihen dağlık bölgeler olmak üzere kırsal alanlara dağıldı. Söz konusu şehirler, tam anlamıyla yok olmasalar bile peyderpey şehir vasıflarını yitirip mütevazi kasabalara dönüştü. Bu sebeple bir sonraki devrin kaynak eserleri Phrygia'daki Tiberiopolis'ten, İsauria'daki Philadepheia'dan, Latmos'taki Herakleia'dan basit birer köy olarak ve Lebedos'tan, hatta Priene'den yalnızca bir ad taşıyan arazi<sup>113</sup>

---

Papadopoulos-Kerameus, s.193; *Vie de Saint Athanase de l'Athos*, ed. L. Petit, s.46; "İbn Hauqal", age., s.414. Küçük Asya'daki şehirlerin Erken Ortaçağ boyunca konumları hakkında bkz: G. Ostrogorsky, "Byzantine Cities in the Early Middle Ages", *Dumbarton Oaks Papers*, C. XIII, 1957; s.62, Ostrogorsky, bu çalışmasında A.P. Kazhdan'a ait şu çalışmanın tetkikine geniş yer ayırmıştır, bkz: A. P. Kazhdan, "Vizantijskie goroda v 7-9 vek.", *Sovetskaja Archeologia*, C.XXI, 1943, s.164-183.

<sup>110</sup> Küçük Asya'nın batısındaki bazı şehirler, Bizans İmparatorluğu'nun söz konusu bölgesine sığınan İznik İmparatorluğu devrinde yeniden önem kazandı. Menderes Vadisi'ndeki Magnesia, Tralles, Mylasa, Nymphaion, Symrna, Pergamon en çarpıcı olanlarıdır.

<sup>111</sup> Attaleia, Miletos, Ephesos, Nikaia, Synnada, Nikomedia, Symrna, Amorion vb, genellikle kasta olarak adlandırılır.

<sup>112</sup> Hakikaten Küçük Asya'nın Bizans öncesi devrine ait şehirleri, Helenistik şehrin yapılarına benzerdi. Genellikle mütevazi büyüklükteki bir arazi üzerinde işler vaziyetteki mahalli idare statüsü altında anıtları, hamamları ve tiyatroları ile kentsel bir kümelenmeyi andırmaktaydı. Tiberius'un hakimiyet yıllarında gelişimlerini hâlâ sürdürmekte olan bu tarz şehirler hakkında bkz: A. M. Jones, *The Greek City*, Oxford, 1940, s.259-304 (şehir içindeki anıtlar).

<sup>113</sup> Tiberiopolis için bkz: Du Cange, *Glossarium...*, indeks: βάρδοβ. Lebedos hakkında bkz: *Act. SS*, II, Kasım, s.651; Latmos'taki Herakleia için bkz: *Anal. Boll.*, C.XI, 1892,

olarak bahsetmektedir. Bu örnekler kolaylıkla çoğaltılabilir. Esasında akınlardan önceki döneme ait genel durumu yansıtan piskoposluk listeleri ile sonraki devre ait kaynaklardaki bilgilerin basit bir kıyaslaması, kayda değer sayıda şehrin yok olduğunu veya zayıfladığını tasdik eder. Akınlardan sonrasına ait kaynak eserlerin sessizliği, bu durumun en iyi göstergesidir.<sup>114</sup> Ayrıca ulaştığımız geç döneme ait piskoposluk listelerindeki benzer durum da bu sonucu doğrulamaktadır. Kaynak eserler, mevcut ahvallerine temas etmeksizin piskoposluk şehirlerinden bahsetmeyi sürdürür, fakat şehir isimlerinin tahrifi, “filanca piskoposluk, diğer bir deyişle şu” ifadesinin sık kullanımı, ilk sırada iken yerini ikinci sıradakine bırakan piskoposluk şehrinin zayıflamasına dair izahat, daha öncesinde piskoposluk makamı bahşedilen çok sayıda şehrin<sup>115</sup> gerilediğini kanıtlar. Bu durum, Küçük Asya'nın özellikle Hellenistik devirden itibaren yoğun kentsel ağa sahip batı kıyıları olmak üzere bazı bölgelerinde kırsal vasfın kuvvetlenmesinin temel nedenlerinden birini teşkil eder.<sup>116</sup> Hierokles'in Synekdemosis<sup>117</sup> adlı eserinde bu bölgede yer aldığını ifade ettiği pek çok şehirden yalnızca büyük limanlar ve iktisadi-idari merkezler bir zamanlar rakibi olan şehirlerin aleyhine de olsa varlığını sürdürdü.

Bu suretle Arap akınlının etkisi altında Küçük Asya tarihinde ilk defa kırsal ve kentsel görünümünde dolayısıyla kültürel ve sosyal açılardan bir bütünlük elde etti. Doğu sahilleri kırsal hale gelirken bir önceki dönem süresince kırsal kesimin çok yoğun olduğu Phrygia ve Kappadokia başta olmak üzere ülkenin iç kesimi çok büyük şehirlerin ortaya çıkışına şahit oldu. Konstantinopolis'i doğu hududuna bağlayan güzergâh üzerinde yer alan bu şehirler an itibariyle ehemmiyet bakımından sahil şehirleri ile

---

s.32-33; Philadelpheia parva bkz: “Correspondance de Psellos”, *Mesaionike Bibl.* C.V, Sy.180, ed. Sathas, s.450; Priene hakkında bkz: *M.M.* C.VI, s.14.

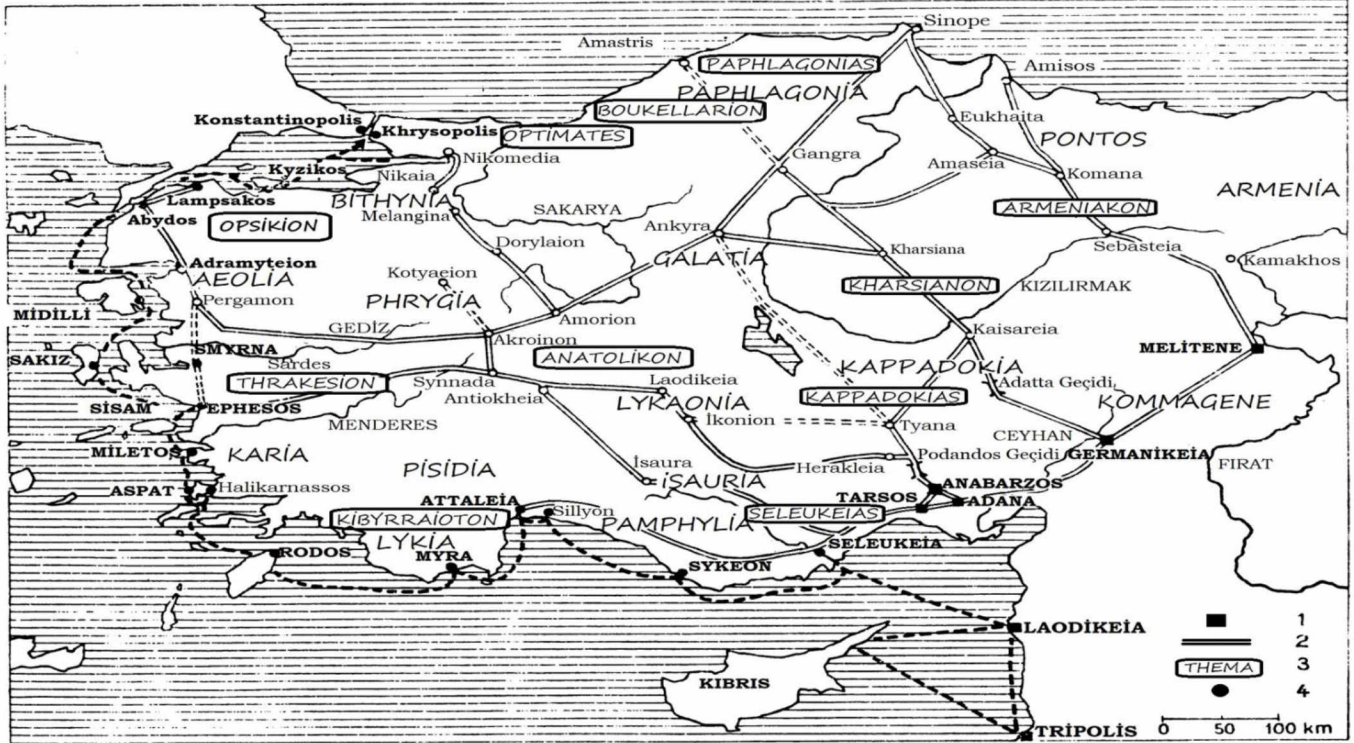
<sup>114</sup> Arap akınları öncesine ait kaynak eserlerde durum bu şekilde değildir. Herakleios'un hâkimiyet devrinde yaşamış olan Aziz Theodoros Sykeotes'in yaşamına dair anlatıda 10'dan fazla piskoposluk şehrine temas edilir, bkz: *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, C.II, Brüksel, 1957, no:1748. Pek çok piskoposun mensubu olduğu yıkılmaya yüz tutmuş piskoposluk sınırları dışında ikamet ettiği göz önüne alındığında yardımcı piskoposluklarda görev yapan piskoposlardan bahsedilmesi, adı geçen şehrin varlığına dair tartışmasız bir kanıt olarak düşünülemez. Ephesos'da ikamet eden veya Ephesos Metropolitliği'nin muhasebe birimde görev alan Tralles piskoposlarından birinin örneğinde olduğu gibi, bkz: *Act. SS.*, II, Kasım, s.686.

<sup>115</sup> G. Ostrogorsky, “Byzantine Cities”, *Dumbarton Oaks Papers*, C.XIII, s.52 vd; W. Ramsay, *Phrygian Orthodox and Heretics 400-800 A.D.*, Byz., C.VI, 1931, s.18 vd.

<sup>116</sup> G. Ostrogorsky, “Byzantine Cities”, s.65.

<sup>117</sup> E. Honigmann, *Le Synekdemosis d'Heroklès et l'Opusculè Géographique de Georges de Chypre*, Brüksel, 1939.

rekabet eder hale geldi. Sonuç olarak Küçük Asya'daki Arap akınları, eş zamanlı olan fakat görünürde zıt vasıflar taşıyan demografik ve toplumsal hareketliliklere neden oldu: Ortaçağ şehri vasıfları (kale, yerel pazar) edinen bir dizi şehrin güç kazanması; farklı nedenlerle yeni vasıflar elde edemeyen diğer şehirlerin gerilemesinin ertesinde ülkenin kırsal vasfının güç kazanması. Akınların bu iki neticesi, Küçük Asya tarihinde Antikçağ'ın sonuna ve Ortaçağ'ın başlangıcına işaret etmektedir.



KÜÇÜK ASYA'YA ARAP AKINLARI (VII-IX. YÜZYILLAR)

1. Sefere Çıkış Merkezleri 2. Akın Güzergahları 3. Bizans Themaları 4. Denizden Saldırıya Uğrayan Şehirler





*Kitap Tanıtımı / Book Review*

**Frenkel, Aleksandr Samoyloviç, *Çürüksu ve Batum Notları Osmanlı'nın Kafkaslara Vedası*, Çev., Eyüp Karakuş, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023, 232 sayfa, ISBN: 9786256385856.\***

**Şeyma Nur YAYLA\*\***

Aleksandr Samoyloviç Frenkel literatürde 19. yüzyılın sonlarında Rusya'da yaşamış bir hukukçu, muhabir ve araştırmacı olarak tanınır. Frenkel'in 1879 yılında Rusça olarak<sup>1</sup> yayımlanan eseri, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı -diğer adıyla 93 Harbi- sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkaslardan çekilme sürecine dair değerli gözlemler içermektedir. Bu dönemde savaşın ardından Osmanlı Devleti'nin toprak kayıpları ve 1878 tarihli Berlin Antlaşması'yla Kafkasları Rusya'ya bırakması, bölgenin siyasi haritasını köklü bir şekilde değiştirmiştir. Frenkel'in notları bu tarihi dönüşümü kendi gözlemleriyle belgelerken, subjektif bir bakış açısıyla da olsa dönemin politik ve sosyal atmosferine dair bilgiler sunar. Eyüp Karakuş'un *Çürüksu ve Batum Notları Osmanlı'nın Kafkaslara Vedası* başlığı ile Türkçe 'ye çevirdiği bu eser, 2023 yılında Vakıfbank Kültür Yayınları tarafından yayımlanarak Türk okuruna ulaşmıştır. Frenkel'in eseri, dönemin dinamiklerini farklı bir pencereden değerlendirmek isteyen araştırmacılar için dikkat çekici bir çalışma haline gelmiştir.

Eser kendi içinde bölümlere ayrılan “Batum’a Doğru” ve “Batum’da” başlıklı iki kısımdan oluşmaktadır. Okuyucular, Frenkel'in anlatımı aracılığıyla Batum'un tarihsel olarak bölgenin Osmanlılardan nasıl Rus hakimiyetine geçtiğini öğrenirken, aynı zamanda Batum ve Çürüksu'daki yönetim yapılarından yemek ve kıyafet kültürüne kadar birçok farklı konuda bilgi sahibi olurlar. Bu kapsamda eserin yerel halk ile Türkler

\* Frenkel, Alexander Samoïlovich, *Очерки Чурук-су и Батума, А. Френкеля*. Tiflis: A.A. Mikhelson, 1879.

\*\* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı, [seymanuryaylal@gmail.com](mailto:seymanuryaylal@gmail.com) ORCID: [0009-0003-7313-0180](https://orcid.org/0009-0003-7313-0180)

arasındaki ilişkilerden alınan vergilere kadar günlük yaşamın çeşitli yönlerine değinerek toplumsal bir portre çizdiği söylenebilir.

Eserin, Frankel'in kişisel ifadeleri ve deneyimleri üzerine kurulu olması sebebiyle objektif bir tarih veya tarihi bir belge olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Öyle ki yazarın anlatımı zaman zaman Çarlık Rusya yanlısı bir üslup taşımaktadır. Bu nedenle eserin içeriği, subjektif yorumlarla şekillenen belli bir bakış açısını öne çıkaran bir yapıdadır. Aynı zamanda eser belirli tarihî olayların kişisel tanıklıklarla zenginleştirilmiş bir yorumunu içermekte olup, bu sürecin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabilir.

Eserde Batum bölgesine dair yer yer niceliksel verileri içeren tabloların kullanılması dikkat çekici bir husustur. Yazarın ifadesiyle tablolar hem Türk hem de Rus kaynaklarından derlenmiş bilgilerle zenginleştirilerek oluşturulmuştur (ss. 176-179). Bu hususla birlikte kitabın ek bölümlerinde çeşitli Rus kaynaklarından oluşturulan nahiye ve kazalara ait detaylı envanterler paylaşılmıştır. Zikredilen envanterlerde hayvan sayıları, gelir türleri, hane sayıları, yerleşim yerleri ve nüfus verileri gibi çeşitli kategoriler yer almaktadır. Ancak çeviri eserde bu envanter oluşturulurken yararlanılan orijinal kaynakların künyelerine yer verilmemiştir. Dolayısıyla bu verilere eleştirel bir gözle yaklaşmak zaruridir.

Öte yandan Frenkel eser boyunca Batum'un Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki yönetimini ayrıntılı bir şekilde ele alarak vergi toplama, dava süreçleri ve nüfus sayımları gibi idari işlemler üzerinden bölgenin yönetimine dair eleştirel bir bakış açısı sunmuştur. Ayrıca Berlin Antlaşması sonrasında Rus yönetimine geçen Batum'daki sivil ve askeri nüfusun Osmanlı topraklarına göç etme sürecine dair bilgiler de vermiştir. Kitabın birinci kısmı yedi alt bölümden oluşmaktadır. Frenkel bu kısımda öncelikle Çürüksu ve Batum üzerine bilgiler vererek başlar. Batum'un Osmanlı idaresindeyken Lazistan Sancağının başkenti olduğunu belirten yazar, Türklerin yönetimindeki Batum'da, Rusların bölgeyi ele geçirdiklerinde dört kazanın (Batum Kazası, Acara Kazası, Livani Kazası ve Hopa Kazası) olduğunu anlatır. Bu süreçte Osmanlı hükümetinin yönetsel bir yavaşlık sergilediğine değinen yazar, konu hakkında öznel bir bakış açısı sergiler.

Bu kısımda ayrıca bölgedeki demografik yapıya odaklanan yazar, Batum ve Çürüksu Nahiyelerinde yaşayan halkın çoğunluğunu Guriya Gürcülerine mensup Kobuletlerin oluşturduğunu, ardından Ermeni, Rum, Çerkez, Laz ve çok az sayıdaki Kürt topluluklarının bulunduğunu belirtir. Yazar *Trabzon Salnamesi*'nden aldığı verilere göre kişi başına düşen vergileri, hayvan sayılarını ve hane ile nüfus sayılarını tablolarla açıklar. Ancak bu

salnamenin de tarihi veya künye bilgisine yönelik herhangi bir aktarım yapılmamıştır. Osmanlı'ya ödenen vergilere de değinen yazar, özellikle Kobuletler başta olmak üzere orada yaşayan halkın giyim tarzlarından, yemek kültürüne ve evlilik geleneklerine kadar geniş bir sosyo-kültürel bilgi yelpazesi sunar. İlerleyen kısımlarda da Türk ve Rus nüfus verilerini karşılaştırılarak bölgenin sosyo-ekonomik yapısına değinilir.

Eserin ikinci kısmı, on yedi alt bölüm içererek en uzun bölümü oluşturur. Bu kısımda özellikle Rusların Batum'a gelişi ve Türklerin buradan çekilişi kronolojik olarak ele alınmaktadır. Yazar, yönetim değişikliğinin sivil halk üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde incelemekte ve bu süreçte halkın verdiği tepkilere geniş bir şekilde yer vermektedir.

Eserin bu kısmında değinilen noktalardan bir diğeri ise şehrin tarihi, topografik özellikleri ve yapı stoğuna dairdir. Frenkel, öncelikle Batum'un tarih boyunca hangi devletlerin hakimiyetinde olduğuna değindikten sonra şehrin iklim yapısına dair ayrıntılı bilgilere yer vermektedir. Yazar, eserde Türk yönetim sistemini sıklıkla eleştirir ve halkın Osmanlı Devleti tarafından yeterince değerlendirilmediğini, iletişimin büyük oranda sadece vergi toplama amacıyla yapıldığını belirtir. Bu ifadeler, yazarın Rus bakış açısının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla Frenkel'in eser boyunca Rus hükümetinin savaşın yarattığı ekonomik ve sosyal sorunları iyileştirmek için gösterdiği çabaları vurgulama eğiliminde olduğu söylenebilir.

Öte yandan Frenkel, Batum'u kapsamlı bir şekilde gezmiş ve gözlemlerini notlarında detaylandırmıştır. Bu kısmın alt bölümlerinde evlerin dış ve iç dekorasyonları hakkında detaylı bilgiler verilirken, ibadethanelerin mevcut durumları ve görünüşleri üzerine de açıklamalar yapmıştır. Eserde özellikle dikkat çekici olan bölümlerden biri, bölgede görev yapmış Osmanlı paşalarının resimlerinin yer almasıdır. Bu resimler ve yazarın aktarımları, zikredilen paşaların çoğunlukla Trabzon ve çevresindeki soylu ailelerden seçildiğini göstermektedir. Yazar özellikle Tavgeridze ve Bejanidze soyadı aileler hakkında bilgi vererek, bu ailelerin bölge tarihindeki yerlerine ve sosyal etkilerine vurgu yapmıştır.

Görüldüğü üzere eser, Frenkel'in gözünden Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkaslar'daki toprak kayıplarını ve bu süreçte yaşanan savaşların bölge halkı üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Yazarın kişisel tanıklıkları, objektif tarihsel kaynaklardan ziyade, bireysel perspektifler sunmaktadır. Bu durum eserin bilimsel objektiflik açısından eleştirilere açık olmasına rağmen, dönemin atmosferini ve sosyal koşullarını canlı bir şekilde aktarması açısından değerlidir. Dolayısıyla bu eser, özellikle Osmanlı Kafkaslarını çalışan araştırmacılar için, bölge tarihine dair kişisel bir bakış

YAYLA, Ő. N. (2024). Frenkel, Aleksandr Samoyloviĉ, Ćürüksu ve Batum Notları Osmanlı'nın Kafkaslara Vedası, Ćev., Eyüp KarkuŐ, İstanbul: Vakıfbank Kùltür Yayınları, 2023, 232 sayfa, ISBN: 9786256385856. ANKARAD, 5(9), 169-172.

aĉısı sunan önemli bir referans kaynağı olarak değerlendirilebilir. Ancak akademik ĉalıŐmalarda kullanılırken, yazarın subjektif yorumlarının dikkate alınması ve mümkünse diğer tarihsel belgelerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi gereklidir.

Sayı / Number : 9	Yaz / Summer 2024
e-ISSN: 2717-9052	<a href="mailto:ankaradergisi06@gmail.com">ankaradergisi06@gmail.com</a>

## ANKARA ANADOLU VE RUMELİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

- 1- Yayınlanması istenen makalenin Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Yönetim Kurulu tarafından belirlenen yazım kuralları çerçevesinde yazılmış olması şarttır. Eserdeki imlâ ve bilgi hatalarını düzeltmek yazarın sorumluluğundadır.
2. Yayınlanması için gönderilen makaleler ilk önce ön değerlendirmeden geçirilir. Daha sonra intihal taraması yapılarak dergide yayımlanması noktasında uygun olup olmadığı kontrol edilir.<sup>1</sup> Daha sonra makale Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu tarafından incelenmek üzere hakemlere gönderilir.
3. Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu hakemlerden gelen raporları inceleyerek makalenin yayımlanıp yayımlanmayacağına karar verir. Editör Kurulu hakem raporlarından bağımsız olarak makaleyi yayımlamama hakkını saklı tutar.
4. Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. İstenen sürede geri dönmeyen yazarların Editör Kuruluna ulaştırılmayan çalışmaları yayından düşürülür.
5. Editör Kurulunda onaylanan çerçeve dâhilinde düzeltmesi yapılan makaleler Yönetim Kurulu'na sevk edilir.
6. Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Yönetim Kurulunca yayımlanması onaylanan makaleler yayımlanmak üzere sıraya alınır.
7. Yazar, Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu tarafından kendisine tebliğ edilen (makale düzeltme süresi, yazım kuralları vs.) hususlarını zamanında yerine getirmek zorundadır. Aksi takdirde makale basım süreci durdurulur ve o tarihe kadar tahakkuk eden (dizgi ve mizanpaj giderleri. vs.) harcamalar yazardan tahsil edilir.

### YAZIM KURALLARI

**Yayın Dili:** Derginin yazım dili Türkçedir. Bununla birlikte İngilizce, Almanca, Fransızca, ve Rusça yazılar da yayımlanabilir.

**Yazım kuralları:** Dergimize gönderilecek yazıların aşağıdaki biçimsel özellikleri taşıması yayım birliği açısından zorunludur.

---

<sup>1</sup> İntihal süreci hakkında bilgi almak için [www.ankaradergisi06.com](http://www.ankaradergisi06.com) sitemizdeki "İntihal Raporu" sayfasına bakınız

**Türkçe Başlık:** İçerikle uyumlu, 10-12 sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle, yazılmalı ve sayfa ortasında yer almalıdır. Başlık 11 Punto , Aralık önce 20 nk, sonra 12 nk olmalıdır. Sağ ve sol 1cm içeride yazılmalıdır.

**İngilizce Başlık:** İçerikle uyumlu, 10-12 sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle Türkçe Öz'ün altında, 11 punto, önce ve sonra 3 nk boşluk bırakılacak şekilde sağ ve sol 1 cm içeride yazılmalıdır.

**Yazar adı ve adresi:** Yazar(lar)ın adı (küçük) ve soyadı (büyük), başlığın altında ortalanmış olarak 11 puntuyla yazılmalı; unvanı, çalıştığı kurum, haberleşme, e-posta adresleri ve ORCID ise normal karakterde harflerle dipnot olarak belirtilmelidir.

Örnek:

**İKİ KOMŞU'NUN İLK İTTİFAKI 1915-1918  
(OSMANLI DEVLETİ-BULGARİSTAN)\***

**Ökkeş NARİNC \*\***

**Öz:** Birinci Dünya Savaşının yaklaştığı süreçte Bulgaristan ve Osmanlı Devleti savaşa girmeyi düşünmeyip, tarafsız kalma politikası takip etmekteydi. Zaten tarafların birbirlerine savaş ilan ettiği dönemde de ( Temmuz-Ağustos 1914) her iki ülke tarafsız kaldıklarını dünya kamuoyuna ilan etmişti. Fakat savaşın başlaması ile aralarındaki pozitif diplomatik iletişimin de etkisi ve devlet erkani içerisinde gerek askeri alanda gerekse de diplomasi alanında görev yapan üst

---

\* Bu Makale 24.10.2018-26.10.2018 tarihleri arasında Kahramanmaraş'ta gerçekleştirilen "Mondros Mütarekesi'nin 100. Yılı I. Dünya Savaşı'nın Sonu, Mütarekeler ve Barış Antlaşmaları, Uluslar arası Sempozyumu"nda sunulan bildiri metninin düzenlenmiş halidir.

\*\* Dr. Arş. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, onarinc@nku.edu.tr. ORCID: 0000-0002-9486-8956.

\*\* Arş. Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Tarih Bölümü, email: onarinc@nku.edu.tr

düzyer görevlilerin de katkısı ile Almanya, Osmanlı Devleti'nin savaşa giriş sürecini hızlandırmıştır (2 Ağustos 1914 gizli anlaşma). Osmanlı Devleti 11 Kasım 1914 tarihinde Padişah Mehmed Reşad'ın manifestosu ile de savaşa resmen katılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Bulgaristan.

### **THE FIRST ALLIANCE OF TWO NEIGHBOURS 1915-1918 (OTTOMAN STATE-BULGARIA)**

**Abstract:** In the process of the First World War, Bulgaria and the Ottoman State did not consider entering the war, but followed the policy of neutrality. Already in the period when the parties declared war on each other (July-August 1914), both countries declared to the world public that they were neutral. However, when the battle began, Germany accelerated Ottoman State's entry into the war with the effect of positive diplomatic communication among them and the contribution of senior officials working in the field of military affairs as well as diplomacy with in the state enterprise. (August 2, 1914 secret agreement) The Ottoman State officially participated in the war with the manifesto of Sultan Mehmed Reşad on 11 November 1914. Bulgaria extended the process of neutrality until 6 September 1915 in order to provide the best conditions.

**Key words:** First World War, Ottoman State, Bulgaria.

**Genişletilmiş İngilizce zet:** Genişletilmiş İngilizce zet 750-1000 kelime arasında olmalıdır. İngilizce metin yazı tipi **Times New Roman**, **11 punto**, önce ve sonra **3 nk** boşluk bırakılmalı, paragraf girintisi olmadan, tm kenarlar 2,5 cm olmalı ve "**Extended Abstract:** İngilizce Metin" Şeklinde hazırlanmalıdır.

**Extended Abstract** içerik itibarıyla çalışmanın (makalenin) "**Sonuç**" kısmı ağırlıklı olmak üzere 750-1000 kelime arasında bilgiler içermelidir. "**z**"-"**Abstract**" kısmında makale hakkında genel bilgiler verilmeli,"**Extended Abstract**" kısmında ise yapılan çalışma üzerinde yazar tarafından elde edilen bulgular 750-1000 kelime arasında sunulmalıdır. Bu kısım alışmanın uluslararası tanınırlığını artırarak makalenin etki faktrn daha st seviyelere ıkarması bakımından nemlidir



## Örnek

**Extended Abstract:** Orders that are given to Turkish soldier send to front line and to squadron leader and above degree people are categorized three groups. These are Chivalry Order, Saint Aleksander Order and distinguished Military Service Community Order. These orders are categorized grades in itself according to level of rank and duty was discharged. These are classified as follows.

Military Order “For Bravery”

Big cross

First Class Brilliant

First Class Matte

Second Grade

Third Grade

Third Grade First Class

Third Grade Second Class

Fourth Grade First Class

Fourth Grade Second Class

Royal Order of Saint Aleksander

Necklace

Big Cross

First Grade Big Cross

Second Grade Big Military Cross

Third Grade Commander Cross

Fourth Grade Military Officer Cross

Fifth Grade Cavalry Cross

Sixth Grade Silver Cross

National Order of Civil Merit

Big Cross

First Grade Big Cross

Second Grade Big Military Officer Cross

Third Grade Commander Cross

Fourth Grade Military Officer Cross

Fifth Grade Cavalry Cross

### Sixth Grade Silver Cross

Even if orders that are given by Bulgarian Charism are classified as six different types, in this study, it is tacked three types of orders.

Orders given to Turkish soldiers are as the following.

First Grade Brilliant Military Order "For Bravery": Ottoman Sultan Mehmed Reşad V

First Grade Matte Military Order "For Bravery": Deputy of Chief Commander Enver Pasha

Second Grade Military Order "For Bravery": 1 Marshall, 1 Admiral, 4 Lieutenant Generals, 1 Major General

Third Grade Second Class Military Order "For Bravery": 1 Staff Colonel

Fourth Grade Second Class Military Order "For Bravery": 11 Sultan's Sons, 2 Lieutenant Colonels, 4 Squadron Leaders

Royal Order Saint Aleksander Big Cross: Marshall Liman von Sanders  
Second Grade Royal Order Saint Aleksander with Silver Saber: 4 Major Generals, 1 Staff Colonel and 1 Squadron Leader

Third Grade Royal Order Saint Aleksander with Silver Saber: 2 Admirals, 26 Lieutenant Generals, 1 Major General, 1 Brigadier General

Second Grade National Order of Civil Merit: 1 Lieutenant Colonel, 7 Colonels

Third Grade National Order of Civil Merit: 5 Lieutenant Colonels, 24 Squadron Leaders

Forementioned sum of people are 116. These are 42 Squadron Leaders, 34 Lieutenant Colonels, 11 Colonels, 1 Brigader Leader, 6 Major Generals, 7 Lieutenant Generals, 11 Son of Sultan with different rank 2 Marshalls, 1 Deputy of Chief Commander, 1 Full General, 1 Sultan. These datas show that squadron, above degree military officers and Ottoman statesmen.

1138 orders given to Turkish military officers and Ottoman statesmen constitute of highest rank of symbols. In these orders there are also Germany military officer contacting to relationship Turk-Bulgaria. Looking at the dates of the orders, it is understood that they were generally after military operations against Romania. Issued on orders are on 21 February 1915, 03 December 1916, 17 April 1917, 19 May 1917, 21 September 1917, 16 October 1917, 07 December 1917, 10 February 1918.

Orders are granted as an indicator of concrete pleasure with reference to support of Turkish soldiers. Third Grade Royal Order Saint Aleksander with Silver Saber was granted to Lieutenant Colonel Mustafa Kemal Bey on 21.02.1915. This order was granted in consequence of military attache that he carried out in Sofia and his good relationships.

**Ana metin:** Yazı Microsoft Word yazılım programı ile boyutları 17 / 24 cm olan sayfa üzerinde Times New Roman 11 punto ile tek satır aralıklı ve üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, soldan 2,5 cm, sağdan 2,5 cm kenar boşlukları ve 30 sayfayı geçmeyecek biçimde tek sütun halinde hazırlanarak teslim edilmelidir. Paragraflar 0 cm girinti ile başlamalıdır. **Ana metin**, özet bölümünün hemen altından 3 nk boşluk bırakılarak başlamalıdır.

**Bölüm başlıkları:** Yazıda yer alan konu başlıkları Giriş, Sonuç ve Kaynaçça hariç, numaralandırılarak koyu ve sol marjdan başlamak üzere yazılmalıdır.

**Şekil ve Tablolar:** Şekil adı, şeklin altında, tablo başlığı tablonun üzerinde yer almalıdır. Şekil ve tablo numaraları 1, 2, 3, ... gibi verilmelidir.

**Alıntı ve Göndermeler:** Chicago usulünde (klasik usulde) sayfa altı numaralandırılmış dipnot şeklinde yapılmalıdır. Özetleme biçiminde yapılan alıntı ve aktarmalarda sayfa numarası belirtilmez; sayfa numarası ya da numaraları, yalnızca doğrudan alıntılarda tam olarak verilir. 3 satırı geçen alıntılara, ana metne göre sadece soldan 1 cm girinti verilmelidir. Dipnotlarda ise kaynak ilk kez kullanıldığında isim soyisim, eser adı, varsa cilt ve sayı, varsa çeviren adı, yayınevi, basım yeri, basım tarihi ve söz konusu bilginin alındığı sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Aynı eser bir çok defa kullanılacak ise yazar soyadı, a.g.e (adı geçen eser)- a.g.m. (adı geçen makale), ilgili sayfa numarası şeklinde dipnot düşülmelidir. (Örn: Kayapınar, a.g.e., s. 356).

Ana Başlık Boyutu 11 pt, ortalanmış, kalın

Kağıt Boyutu 17 x 24 cm

Ana Metin Üst Kenar Boşluk 2,5 cm

Alt Kenar Boşluk 2,5 cm

Sol Kenar Boşluk 2,5 cm

Sağ Kenar Boşluk 2,5 cm

İlk satır girinti 0 cm

Yazı Tipi Times New Roman

Yazı Tipi Stili Normal

Normal Metin Boyutu 11 pt  
Paragraf Aralığı 3 nk  
Satır Aralığı Tek  
Dipnot Metni Boyutu 9 pt  
Alıntı Metni Boyutu 10 pt  
Alıntı Kenar Boşlukları Soldan 1 cm  
Öz Yazı Tipi Times New Roman  
Öz Yazı Tipi Stili Normal  
Öz Kenar Boşlukları Sağdan- Soldan 1 cm  
Öz Metin Boyutu 10 pt  
Öz Başlığı 10 pt, İki Yana Yaslı, Kalın

#### **Örnekler:**

Kitap: Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 11. bs., s. 115.

Sonraki atıflarda: İnalçık, a.g.e., s. 123.

Yazarın birden fazla eseri olması halinde, sonraki dipnotlarda:

İnalçık, Klasik Çağ, s. 123.

**Makale:** İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea”, Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), s. 101.

**Kaynakça:** Makalelerde kullanılan kaynak ve araştırmalar makale sonunda bu başlık altında gösterilmelidir. Kaynakça 9 punto yazılmalıdır. Sadece metin içinde atıfta bulunulan kaynaklar yer almalı ve yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir:

İNALCIK Halil, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, “Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea”, Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), ss. 99-106.

#### **Çeviriyazı Metinlerde Uyulacak Esaslar**

Çeviriyazı bir metnin Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi yayınları arasında yer almadan önce aşağıdaki hususlara riayet edilerek hazırlanmış olması veya bunlara göre düzeltilmiş olması gerekmektedir.

##### **a) Tanzimat sonrası matbu metinlerde:**

1. Bu tür metinlerde ilmî transkripsiyon değil transliterasyon veya başka bir deyişle “hafifletilmiş transkripsiyon” uygulanır. Bundan sonra kullanılacak olan “transkripsiyon” kavramı Türkçede kullanılmayan harfler de dâhil bütün harfleri aynen bir başka alfabe ile yansıtmayı;

transliterasyon ise daha çok kelimenin bütünlüğünü koruyarak herhangi bir sadeleştirme yapmadan aktarmayı anlatmaktadır.

2. Uzun bütün heceler â, û, î harfleriyle yazılmalıdır.

Ör. hâkimiyet; rûberû; cerîde ... Kalın okunması gereken ve anlam karışıklığına da yol açabilecek kelimelerde bulunan uzun a sesi için, bu durumu önlemek üzere “â” şeklindeki imlâ tercih edilebilir.

Ör. Gâzî; mukâyese; tekâbül , kânûn... Bu durum, benzer yazılışa sahip Arapça ve Farsça kelimelerdeki okuma yanlışlarını da önleyecektir.

Ör. “Yasa” anlamındaki “kânûn” ile “Ocak ayı” anlamındaki “İkincikânûn” (Kânûnisânî) kelimelerinde olduğu gibi...

3. Kelimelerin orijinal sesleri korunmalı, transkripsiyondaki hafifletme işlemi imlâ ile sınırlı kalmalıdır.

Ör. Aptülhak Hamit ( - ) → Abdülhak Hâmid ( + )

4. Arapça terkiplerin yazımında İSAM DİA’nde ve MEB. İslâm Ansiklopedisi’nde benimsenen yazım kuralları uygulanmalıdır.

Ör. Muhîtü’l-Maârif; Muînü’d-devle ...

5. Farsça terkiplerde terkip tiresi her seferinde yazılmalıdır. Ör. Devlet-i Aliyye; hüsn-i muâmele, müdür-i umûmî ... Farsça terkiplerdeki terkip - i’si “-ü” şeklinde yazılmamalıdır.

Ör. müdür-ü umûmî ( - ); hüsn-ü muâmele ( - ); umûr-u mâliye ( - ) → umûr-ı mâliye ( + ) ... “Ve” kelimesine karşılık gelen “ü”ler ise aynen korunur ve kendisinden önceki ve sonraki kelimeye bitleştirilmeden yazılır.

6. Osmanlıca matbu metinlerde Batı sahasına ait şahıs ve şehir adları genellikle okunduğu gibi yazılmaktadır. Tanzimat sonrasına ait bir metnin çeviriyazısında bu tür kelimeler orijinal dildeki imlâsına uygun yazılmalıdır.

Ör. “Mısır’da kalan Fransızların umûr-ı mâliye müdür-i umûmîsiPosiyelk’a gönderdiği mektup (...)” ( - ). “Mısır’da kalan Fransızların umûr-ı mâliye müdür-i umûmîsiPoussielque’a gönderdiği mektup (...)” ( + ) Türkçede yaygın olarak kullanılan yabancı yer ve şahıs adlarında ise Türkçe kullanımı esas alınır.

7. Masdar-ı ca’liler -günümüz Türkçesinde sık kullanıldığı için tek y ile yazılanlar hariç- çift y ile yazılmalıdır.

Ör. Osmâniyye; Cülûsiyye; şahsiyye ... Sık kullanılanlara ör. Bahriye; Mülkiye...

8. Nisbet -î'si ile biten kelimelerin sonuna Türkçe olarak ismin -e hâli geldiğinde masdar-ı ca'lılarla karışmaması için "î" şeklinde yazılmalı fakat bu imlâ masdar-ı ca'lılarda kullanılmamalıdır:

Ör. "Âmâl-i millîye uygun olarak ..." (Burada millî kelimesinin sonundaki -ye, ismin -i hâlini gösterir). "Âmâl-i milliyeye uygun olarak ..." ("Âmâl-i Millîyeye" imlâsı yanlıştır).

9. Osmanlıca matbu eserlerde vurgulanmak istenen kelimeler ve özel adlar çoğunlukla parantez içine alınarak vurgulanır. Oysa bugün bunun yerine çift tırnak içine alarak vurgulama tercih edilmektedir. Bu bakımdan;

a) Sadece vurgulanması gereken bir (veya birkaç) kelime varsa parantez yerine tırnak içinde yazılmalıdır.

Ör. "(...) nâm-ı âfleri (Nizâm-ı Cedîd) tesmiye olundu." ( - ) "(...) nâm-ı âfleri "Nizâm-ı Cedîd" tesmiye olundu." ( + )

b) Vurgulanmak istenen bir kitap adı ise sadece italik yazılması vurgu için yeterlidir.

Ör. "Tameşvarî (Hadîkatü'ş-Şu'arâ ) / "Hadîkatü'ş-Şu'arâ" nâm eser-i bîhemtâsında (...)" ( - ). "TameşvarîHadîkatü'ş-Şu'arânâm eser-i bîhemtâsında (...)" ( + ).

c) Osmanlı alfabesinde büyük - küçük harf ayrımı olmadığı için şahıs, kurum veya yer adı cinsinden özel isimlerde ayrıca tırnak içine almak biçiminde özel bir vurguya gerek yoktur; baş harflerinin büyük yazılması yeterlidir.

Ör. "Şeyhülislâm'inüstâdı (Münîr Efendi) de çağırılıp meydâna getirildi." ( - ) "Şeyhülislâm'inüstâdıMünîr Efendi de çağırılıp meydâna getirildi." ( + ) Dolayısıyla bu gibi durumlarda Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış metinlerde kullanılan parantezler hiç kullanılmamalıdır. Elbette açıklama ve ek bilgi mahiyetindeki cümle veya kelime gruplarında parantez kullanılacaktır.

10. Ana metin içinde geçen Türkçe dışındaki dillerden iktibas edilmiş cümlelerin, metin içine tercüme aktarılmalı, gerekiyorsa dipnotlarda orijinal yazılışları kaynak bilgisinden önce verilmelidir.

11. Günümüz Türkçesinde kullanılmayan Farsça kelimelerin imlâsında, günümüzde kullanılanlarda olduğu gibi Türkçe telâffuz esas alınmalıdır.

Ör. nohoft ( - ) → nühüft ( + ); dovvom ( - ) → düvvüm ( + ) ...

12. Osmanlı Türkçesiyle basılı bir metinde geçen her tür Arapça kelimenin yazımında da yaygın Türkçe telâffuz esas alınmalıdır.

Ör. Rasûl ( - ) → Resûl; a'yân → âyân ...

13. Arapça kelimelere mahsus bir ses olan ayn harfi, anlam karışıklığına veya okuma hatasına sebep olmadıkça imlâyâ yansıtılmamalıdır.

14. Tanzimat sonrası matbu metinlerde transkripsiyon değil transliterasyon esas alınacağı için isimleşmiş veya çok kullanıldığı için âdetâ birleşmiş Arapça, Farsça terkiplerde kullanılacak apostrof ve tire işaretleri kaldırılmalıdır.

Ör. Abdü'l-Hamîd ( - ) → Abdülhamîd ( + )

Kânûn-i sâni ( - ) → Kânûnisâni ( + );

Teşrîn-i sâni ( - ) → Teşrînisâni ( + );

Rebü'l-evvel → Rebülevvel

Cemâziye'l-âhir → Cemâziyelâhir;

Zi'l-ka'de → Zilkâde

Şeyhü'l-İslâm ( - ) → Şeyhülislâm ( + ) vb.

15. Türkçe kelimelerin -özellikle fiil kökenli kelimelerin- sonlarında Osmanlı metinlerinde genellikle b harfi ve diğer bazı kelimelerde c ve d harfleri kullanılırsa da çeviriyazı çalışmalarında p, ç, t şeklindeki sertsessiz harfler kullanılmalıdır. Yine özellikle fiil kökenli kelimelerde Eski Türkçeye ait telaffuzun Anadolu sahasındaki bir devamı olarak Osmanlı imlâsına yansıyan “ü” sesleri “i”, “ı” sesleri ses uyumuna göre düzeltilmeli; kapalı e harfi de denen ve genellikle “i” harfiyle yazılan ses ise “e” harfiyle yazılmalıdır.

Ör. idüb ( - ) → edip ( + ); konub ( - ) → konup ( + ); bitüb ( - ) → bitip ( + ); içün ( - ) → için ( + ); ağac ( - ) → ağaç ( + ); yiğid → ( - ) yiğit ( + ); geçid ( - ) → geçit ( + ) ...

b) Tanzimat sonrası yazma Arşiv belgelerinde: Bu tür metinlerde ilmî transkripsiyon usûlü uygulanır.

c) Tanzimat öncesi matbû veya yazma metinlerde:

Bu tür eserlerin çeviriyazıları hazırlanırken İSAM DİA ve MEB İslâm Ansiklopedisi'nde uygulanan ilmî transkripsiyon usûlü kullanılmış olmalıdır. Bu iki Ansiklopedi arasında herhangi bir uyumsuzluk olursa DİA esas alınır. Kuruma Tanzimat öncesi bir metnin yayını teklif edilirken transkripsiyon alfabesine mahsus harfler bir liste hâlinde eserin başında gösterilmeli; metin boyunca da özellikle Türkçede bulunmayan harflerin yazımında bu alfabe esas alınmalıdır.

d) Rusça, Bulgarca, Yunanca vb. alfabesi farklı dillerde transliterasyon kullanılmalı, kelimelerin aktarımı Türkçe telaffuza göre olmalıdır.<sup>2</sup>

---

<sup>2</sup> Yayın ilkeleri Belleten Dergisi örneğinden hazırlanmıştır



ANKARA ANADOLU VE RUMELİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ



ANKARA'S JOURNAL OF ANATOLIA AND RUMELIA STUDIES